

VILNIAUS UNIVERSITETAS

Rita Jodelienė

AUDITO RIZIKOS VERTINIMO MODELIS

Daktaro disertacija
Socialiniai mokslai, ekonomika (04 S)

Vilnius, 2010

Disertacija rengta 2005-2009 metais Vilniaus universitete.

Mokslinis vadovas:

doc. dr. Neringa Stončiuvienė (Lietuvos žemės ūkio universitetas, socialiniai mokslai, ekonomika – 04 S) (2005 m. spalio mėn. – 2007 m. rugsėjo mėn.)

prof. dr. Rasa Kanapickienė (Vilniaus universitetas, socialiniai mokslai, ekonomika – 04 S) (2007 m. spalio mėn. – 2009 m. spalio mėn.)

TURINYS

SANTRUMPŲ SĄRAŠAS.....	4
LENTELIŲ SĄRAŠAS	5
PAVEIKSLŲ SĄRAŠAS.....	7
ĮVADAS	8
1. AUDITO RIZIKOS VERTINIMO TEORINIAI TYRIMAI ŠIUOLAIKINĖS RINKOS SĄLYGOMIS.....	15
1.1. RIZIKOS VERTINIMO BŪTINUMAS SPARČIAI BESIKEIČIANČIOJE EKONOMIKOJE	15
<i>1.1.1. Rizikos sąvokos interpretacijos</i>	<i>15</i>
<i>1.1.2. Rizikos vertinimo procesas ir metodai</i>	<i>20</i>
1.2. AUDITO RIZIKA IR JOS VERTINIMO GALIMYBIŲ ANALIZĖ.....	28
<i>1.2.1. Audito rizikos sampratos tyrimas</i>	<i>28</i>
<i>1.2.2. Audito rizikos vertinimas analizuojant atskirus jos komponentus ..</i>	<i>38</i>
<i>1.2.3. Audito rizikos vertinimo aspektai audito rizikos modeliuose.....</i>	<i>62</i>
2. AUDITO RIZIKOS VERTINIMO MODELIO SUDARYMAS.....	95
2.1. AUDITO RIZIKOS VERTINIMO MODELIO POREIKIO TYRIMAS	95
2.2. SIŪLOMAS AUDITO RIZIKOS VERTINIMO MODELIS.....	108
3. AUDITO RIZIKOS VERTINIMO MODELIO TAIKYMAS	133
3.1. AUDITO RIZIKOS VERTINIMO MODELIO TIKRINIMAS AUDITŲ PAVYZDŽIU	133
3.2. AUDITO RIZIKOS VERTINIMO MODELIO KOREGAVIMAS.....	172
IŠVADOS.....	178
LITERATŪRA.....	185
PRIEDAI.....	201

SANTRUMPŲ SĄRAŠAS

- ABREMA modelis – veikla paremtas audito rizikos įvertinimo modelis (angl. *Activity Based Risk Evaluation Model of Auditing*)
- AICPA – Amerikos sertifikuotų viešųjų buhalterių institutas (angl. *the American Institute of Certified Public Accountants*)
- ACCA – Privilegijuotų sertifikuotų buhalterių asociacija (angl. *the Association of Chartered Certified Accountants*)
- CICA – Kanados privilegijuotų buhalterių institutas (angl. *the Canadian Institute of Chartered Accountants*)
- COSO ERM – COSO įmonės rizikos valdymo modelis (angl. *Committee of Sponsoring Organizations Enterprise Risk Management*)
- AR – audito rizika
- CR – kontrolės rizika
- DR – aptikimo rizika
- AP- analitinių procedūrų rizika
- TD – detalių testų rizika
- IR – įgimta rizika
- RMM – reikšmingo iškreipimo rizika
- LAR – Lietuvos auditorių rūmai
- LR – Lietuvos Respublikos
- VIT – vadovybės informacijos tarpininkai
- VVP – vadovybės verslo pareiškimai
- IT – informacinės technologijos
- ĮVA – įmonės verslo aplinka
- NAS – nacionalinis audito standartas
- TBF – Tarptautinė buhalterių federacija
- TSA – tarptautinis standartas auditui
- RFAVS – Rusijos Federacijos audito veiklos standartas
- POBPAAE – Specialioji grupė dėl audito efektyvumo prie Viešosios priežiūros komisijos (angl. *the Public Oversight board, Panel on Audit effectiveness*)
- SAS – Jungtinių Amerikos Valstijų audito standartas
- UAB – uždaroji akcinė bendrovė
- VAS – Verslo apskaitos standartai

LENTELIŲ SĄRAŠAS

1 lentelė Rizikos sampratos interpretacijos	16
2 lentelė Rizikos charakteristikų samprata	25
3 lentelė Rizikos vertinimo metodų klasifikavimas	27
4 lentelė Audito rizikos sampratų palyginimas	29
5 lentelė Finansinių ataskaitų iškraipymų priežastinis vertinimas	32
6 lentelė Audito koncepcijos ir audito rizika	37
7 lentelė Reikšmingo iškraipymo rizikos finansinių ataskaitų lygmeniu veiksniai	39
8 lentelė Įmonės verslo rizikos vertinimas audito metu	42
9 lentelė Apgaulės veiksnių klasifikavimas	44
10 lentelė Įgimtos rizikos apibrėžimai	45
11 lentelė Įgimtą riziką lemiančios sąlygos	46
12 lentelė Kontrolės rizikos apibrėžimai	49
13 lentelė Vidaus kontrolės sistemos modelių struktūra ir vidaus kontrolės sistemos tikslai	50
14 lentelė Vidaus kontrolės sistemos struktūros palyginimas	51
15 lentelė Aptikimo riziką lemiančios sąlygos	59
16 lentelė Audito rizikos formulės, remiantis įsitikinimo funkcijos samprata.....	78
17 lentelė Audito rizikos modelių palyginimas	89
18 lentelė Audito rizikos vertinimo modelio tobulinimo kryptys	92
19 lentelė Klasikinio audito rizikos modelio privalumų tarpusavio ryšys (r_s)	102
20 lentelė Apgaulės nagrinėjimo priežasčių tarpusavio ryšys ir jų ryšys (r_s) su auditoriaus darbo patirtimi	105
21 lentelė Audito rizikos komponentų kiekybinis įvertinimas	120
22 lentelė Rizikos matricos patikslinimas audito rizikos komponentų įvertinimui	122
23 lentelė Audito rizikos komponentų įvertinimo skalė	124
24 lentelė UAB „Šiluma“ vidaus kontrolės sistemos apibūdinimas	137
25 lentelė UAB „Šiluma“ 2008-12-31 d. balanso turto dalies elementų svarbos vertinimas, tūkst. Lt	141
26 lentelė UAB „Šiluma“ 2008-12-31 d. balanso nuosavybės ir įsipareigojimų dalies elementų svarbos vertinimas, tūkst. Lt	142

27 lentelė UAB „Šiluma“ 2008 metų pelno (nuostolių) ataskaitos elementų svarbos vertinimas, tūkst. Lt	143
28 lentelė Kontrolės procedūros UAB „Šiluma“ apskaitos procesuose ...	145
29 lentelė UAB „Šiluma“ reikšmingo iškraipymo rizikos tvirtinimo lygmeniu įvertinimas	146
30 lentelė UAB „Šiluma“ aptikimo rizikos tvirtinimo lygmeniu vertinimas.....	151
31 lentelė UAB „Šiluma“ pasiekta audito rizika tvirtinimo lygmeniu	153
32 lentelė UAB „Žuvila“ vidaus kontrolės sistemos apibūdinimas	156
33 lentelė UAB „Žuvila“ 2008-12-31 d. balanso turto dalies elementų svarbos vertinimas, tūkst. Lt	159
34 lentelė UAB „Žuvila“ 2008-12-31 d. balanso nuosavybės ir įsipareigojimų dalies elementų svarbos vertinimas, tūkst. Lt	160
35 lentelė UAB „Žuvila“ 2008 metų pelno (nuostolių) ataskaitos elementų svarbos vertinimas, tūkst. Lt	162
36 lentelė Kontrolės procedūros UAB „Žuvila“ apskaitos procesuose	163
37 lentelė UAB „Žuvila“ reikšmingo iškraipymo rizikos tvirtinimo lygmeniu įvertinimas	167
38 lentelė UAB „Žuvila“ aptikimo rizikos tvirtinimo lygmeniu vertinimas	168
39 lentelė UAB „Žuvila“ pasiekta audito rizika tvirtinimo lygmeniu	171
40 lentelė Audito rizikos vertinimo modelio atitikimas išskeltoms sąlygoms	177

PAVEIKSLŲ SĄRAŠAS

1 pav. Rizikos kompensacijos teorijos modelis	19
2 pav. Įmonės rizikos valdymo procesas	22
3 pav. Apgaulės sąlygų rombas	33
4 pav. Audito rizikos sampratos principinė schema	37
5 pav. Audito rizikos komponentai pagal TSA	39
6 pav. Įgimtos rizikos priklausomybė nuo finansinių ataskaitų elementų charakteristikų	47
7 pav. COSO vidaus kontrolės sistemos vertinimas pagal CoCo modelio kriterijus	55
8 pav. Audito rizikos komponentų sąveikos schema	62
9 pav. Klasikinis audito rizikos modelis planuojant audito įrodymus ir įvertinant rezultatus	66
10 pav. Praplėstas audito rizikos modelis	71
11 pav. Audito rizikos vertinimo procesas pagal ABREMA modelį	80
12 pav. V. Beatie, S. Fearnley ir R. Brandt audito rizikos modelis	82
13 pav. Audito rizikos modelis su apgaulės rizikos vertinimu	85
14 pav. Trianguliacijos požiūrio taikymas vertinant audito riziką	86
15 pav. Audito rizikos ir reikšmingo iškraipymo rizikų vertinimo apribojimai	99
16 pav. Klasikinio audito rizikos modelio taikymo priežastys	102
17 pav. Audito rizikos komponentų vertinimo praktika audito procese..	104
18 pav. Rizikos, svarbios klasikinio audito rizikos modelio tobulinimui	106
19 pav. Audito rizikos vertinimo modelio struktūrograma	113
20 pav. Audito rizikos vertinimo schema	126
21 pav. Audito rizikos vertinimo schema (patikslinta)	174
22 pav. Audito rizikos vertinimo modelio struktūra	176

ĮVADAS

Temos aktualumas. Verslo aplinka nuolat keičiasi ir sudėtingėja. Globalizacijos ir technologijų sukelti verslo pokyčiai, didėjantis subjektyvių sprendimų ir įvertinimų naudojimas sudarant finansines ataskaitas, lemia spaudimą, kurio dažna išvada – apgaulingos finansinės ataskaitos. Apgaulės būdu siekimas pagerinti įmonės finansinę būklę anksčiau ar vėliau priveda prie jos bankroto. Tai įrodo ir stambiųjų korporacijų („Enron“, „WorldCom“, „Parmalat“) bei vienos didžiausių audito įmonių „Arthur Andersen“ žlugimas, o taip pat visai neseniai pasaulį ištikusi finansų krizė, prasidėjusi nuo JAV investicinio banko „Lehman Brothers“ bankroto ir finansinių paslaugų įmonės „Merill Lynch“ nesėkmės. Šie įvykiai reikalauja esminių permainų reguliuojant įmonių veiklą ir jų finansinių ataskaitų sudarymą bei užtikrinant nepriklausomo audito vaidmenį visuomenės interesui.

Audito įmonės yra įpareigosotos pareikšti nepriklausomą nuomonę apie informacijos, pateiktos finansinėse ataskaitose, teisingumą ir tikrumą, kad apskaitos informacijos vartotojai galėtų priimti svarbius ekonominius sprendimus. Todėl norint įgyvendinti šį iškeltą tikslą, svarbu tobulinti audito atlikimo metodiką taip, kad ji būtų suderinta su besikeičiančia verslo aplinka ir laiku padėtų nustatyti dėl klaidos ar apgaulės atsiradusius reikšmingus iškreipimus finansinėse ataskaitose. Tai reiškia, kad turi būti tobulinamas audito rizikos, su kuria susiduria audito įmonė, nustatymas bei vertinimas.

Būtinybė įvertinti audito riziką audito teorijoje yra gerai žinoma, o XX a. pab. auditas pradėjo transformuotis į „riziką paremtą auditą“, kuris didelį dėmesį skiria ekonominei sistemai, kurioje veikia audituojama įmonė, ir audito įrodymams apie jos nulemtą riziką. Tačiau iki šiol šis požiūris nesulaukė platesnio pritaikymo audito praktikoje, nes nebuvo sukurta aiški ir vieningai suprantama audito rizikos vertinimo metodologija.

Mokslinė problema, jos ištyrimo lygis. Atlikta audito krypties sisteminė mokslinės literatūros analizė leidžia teigti, kad per tris paskutinius

dešimtmečius įvairūs tyrėjai kėlė klausimus, susijusius su audito rizika ir jos vertinimo galimybėmis.

Pirmą kartą sisteminis požiūris į audito riziką pateiktas 1983 metais: Amerikos sertifikuotų viešųjų buhalterijų institutas (angl. sutr. *AICPA*) paskelbė visuotinai priimtina audito rizikos modelį – klasikinį audito rizikos modelį. Tačiau mokslininkai (Dodž, 1992; Robertson, 1990; Kinney, 1989; Aldersley, 1989; Sennetti, 1990; Srivastava, Shafer, 1992; Beatie, Fearnley, Brandt, 2002; Turner, Mock, Srivastava, 2003; Bell, Peecher, Solomon, 2005) ištyrė, kad šis modelis tik iš dalies atskleidžia audito rizikos sampratos esmę, ir todėl pateikė savas audito rizikos modelio interpretacijas. Nors galima pripažinti, kad naujieji audito rizikos modeliai panaikina tam tikrus klasikinio audito rizikos modelio trūkumus, visgi jie nėra išsamūs ir neatspindi visų audito rizikos vertinimo klausimų, su kuriais besikeičiančioje verslo aplinkoje susiduria audito įmonės, atlikdamos finansinių ataskaitų auditą.

Nemažai dėmesio audito rizikai užsienio mokslo darbuose skyrė: *B. E. Cushing, J. K. Loebbecke (1983), D. R. Carmichael (1988, 2006), W. R. Kinney (1989), V. M. O'Reilly (1990), J. C. Robertson (1990), J. T. Sennetti (1990), H. Johnson (1991), R. P. Srivastava, G. R. Shafer (1992), W. S. Waller (1993), A. D. Šeremet, V. P. Suijc (1995), A. A. Arens, J. K. Loebbecke (1997), S. M. Byčkova (1998), V. V. Skobara (1998), T. E. Bayer (1999), K. M. Johnstone (2000, 2001), M. Davies (2001), R. W. Knechel (2001, 2007), V. Beatie, S. Fearnley, R. Brandt (2002, 2005), J. I. Turner, T. J. Mock, R. P. Srivastava (2003), S. Spector (2003), T. B. Bell, M. E. Peecher, I. Solomon (2005), S. H. Mitchel (2005), J. A. Fogarty, L. Graham, D. R. Schubert (2006), R. O. Whittington, K. Pany (2006)* ir kiti. Šiuose darbuose dažniausiai: 1) nagrinėjama audito rizikos ir atskirų komponentų samprata; 2) identifikuojamos audito riziką lemiančios sąlygos bei veiksniai. Tačiau čia neapibendrinama audito rizikos komponentų visuma, nepateikiama išsami audito riziką lemiančių sąlygų klasifikacija bei visa tai neapjungta į išsamų audito rizikos sampratos modelį. Be to, tik nedaugelis šių mokslininkų (*Cushing, Loebbecke, 1983; Robertson, 1990; Sennetti 1990;*

Johnson, 1991; Srivastava, Shafer, 1992; Waller, 1993; Byčkova, 1998) analizavo ryšius tarp atskirų audito rizikos komponentų ir jų įvertinimo įtaką audito rizikai.

Audito rizikos vertinimo problemos praktikoje užsienio mokslo darbuose tikrinamos atliekant dviejų krypčių empirinius tyrimus: 1) tarpusavio ryšių tarp atskirų audito rizikos komponentų (*Daniel, 1988; Waller, 1993; Dusenbury, Reimers, Wheeler, 2000; Kotchetova, Kozloski, Messier 2006*); 2) audito rizikos komponentų priklausomybės nuo juos lemiančių sąlygų (veiksnių) (*Quadackers, Mock, Maijoor, 1996; Messier, Austen, 2000; Majid, Gul, Tsui, 2001; Graham, Bedard, 2003; Bhattacharjee, Moreno, 2002; Kizirian, Mayhew, Sneathen, 2005; Chen, Huang, Shih, 2006*). Tai leidžia teigti, kad visaapimantys audito rizikos vertinimo tyrimai nėra įgyvendinti.

Audito rizikos problematika nagrinėjama ir Lietuvoje. Tačiau *D. Daujotaitės (2006), V. Lakio (2007), J. Kabašinsko ir I. Toliatienės (1997), R. Kanapickienės (2001, 2004), J. Mackevičiaus (1999, 2001, 2009), I. Matickienės (1997)* ir *J. D. Staliūnienės (2001)* atliktuose teoriniuose tyrimuose nagrinėjami tik esminiai audito rizikos sampratos klausimai, o jos vertinimas tiriamas fragmentiškai, atskleidžiant atskirų audito rizikos komponentų vertinimo aspektus.

Nors minėti moksliniai tyrimai praplečia audito rizikos sampratą ir vertinimo procesą, tačiau juose nepateikiama išsami, sisteminė audito rizikos vertinimo analizė ir neatskleidžiamas sisteminis požiūris į audito rizikos vertinimą. Atsižvelgiant į tai, konceptualaus ir metodologiškai pagrįsto audito rizikos vertinimo modelio nebuvimas yra aktuali sprendžina mokslinė problema.

Tyrimo objektas – audito rizikos vertinimas.

Tyrimo tikslas – ištyrus audito rizikos sampratą ir jos vertinimo galimybes, sudaryti optimalų audito rizikos vertinimo modelį ir pritaikyti jį šiandieninėje verslo aplinkoje.

Siekiant iškelto tikslo, sprendžiami tokie **uždaviniai**:

- išnagrinėti rizikos ekonomikoje prigimtį ir vertinimą;

- išanalizuoti audito rizikos sampratą, nustatant audito rizikos komponentus ir jų tarpusavio ryšius bei esminius jų vertinimo ypatumus;
- atlikti kritinę mokslo darbuose siūlomų audito rizikos modelių lyginamąją analizę ir apibendrinti kryptis, kurias turi tenkinti darbo autorės sudarytas audito rizikos vertinimo modelis;
- ištirti su kokiomis problemomis susiduriama audito praktikoje vertinant audito riziką ir išskirti audito rizikos vertinimo modelio pritaikymui būtinas sąlygas;
- sudaryti audito rizikos vertinimo modelį, kuris atskleistų sisteminių požiūrį į audito rizikos vertinimą, ir jį patikrinti konkrečių auditų pavyzdžiu.

Ginamieji disertacijos teiginiai:

1. Iki šiol mokslo darbuose pateikti ir praktikoje taikomi audito rizikos modeliai neatspindi visų audito rizikos vertinimo klausimų, su kuriais besikeičiančioje verslo aplinkoje susiduria audito įmonės, atlikdamos finansinių ataskaitų auditą.

2. Audito rizikos vertinimo modelis turi apimti šiuos pagrindinius elementus: audito rizikos sąlygas (veiksnius), audito rizikos komponentus ir audito rizikos vertinimo procesą audito metu.

3. Tarpusavio ryšiai tarp audito rizikos komponentų turi būti identifikuojami per atskirų audito rizikos komponentų priklausomybės ar bendrąjį jų vertinimą.

Mokslinių tyrimų naujumą ir teorinę darbo reikšmę nusako teoriniai tyrimų rezultatai:

- atlikta audito rizikos ir jos vertinimo sampratos interpretacijų analizė leido: 1) pritaikyti platesnį požiūrį apibrėžiant audito riziką ir nustatyti teoriškai pagrįstą audito rizikos sampratos principinę schemą, 2) išskirti esminius audito rizikos komponentus ir 3) suklasifikuoti audito riziką ir jos komponentus lemiančias sąlygas bei veiksnius;
- pasiūlytas sisteminis požiūris į audito rizikos vertinimą. Šio požiūrio naujumą atskleidžia tai, kad: 1) audito rizikos vertinimas siejamas ne tik su

atskirų audito rizikos komponentų nagrinėjimu, bet ir su juos lemiančių sąlygų (veiksnių) tikimybės bei pasireiškimo įtakos bendru įvertinimu; 2) identifikuoti tarpusavio ryšiai tarp atskirų audito rizikos komponentų; 3) audito rizikos vertinimas susietas su pačiu audito procesu;

- sudarytas patobulintas audito rizikos vertinimo modelis. Darbo autorės audito rizikos vertinimo modelyje nauja tai, kad jis išsamiai parodo: 1) audito rizikos vertinimo proceso nuoseklumą; 2) sąlygas, į kurias reikia atsižvelgti vertinant konkrečius audito rizikos komponentus; 3) vertintinus audito rizikos komponentus; 4) audito rizikos komponentų vertinimo lygmenis; 4) tarpusavio ryšius tarp audito rizikos komponentų; 5) audito rizikos komponentų apskaičiavimo bei įvertinimo būdą; 6) audito rizikos vertinimo sąsajas su pačiu audito procesu; ir 7) kaip pasiekti priimtina audito rizikos lygį. Taigi šis modelis įgyvendina sisteminių požiūrį į audito rizikos vertinimą.

Praktinė darbo reikšmė. Pasiūlyta nauja audito rizikos komponentų kiekybinio įvertinimo metodika, kuri įgalina: 1) identifikuoti visus su audito rizikos komponentu susijusius veiksnius, įvertinant kiekvieno jų pasireiškimo tikimybę ir įtaką; 2) vertinti veiksmų svarbą atsižvelgiant į jų įtakos lygį; 3) nustatyti rizikos lygį remiantis bendros rizikos ir maksimalios rizikos santykiu. Todėl:

- sukurtu audito rizikos vertinimo modeliu ir audito rizikos komponentų kiekybinio įvertinimo metodika gali naudotis audito įmonės praktikoje, atlikdamos finansinių ataskaitų auditą, nepriklausomai nuo audituojamos įmonės dydžio ir veiklos pobūdžio. Taip pat audito įmonės, remdamosi pasiūlytu audito rizikos vertinimo proceso nuoseklumu, patobulins savo turimas audito rizikos vertinimo metodikas ir sustiprins savo patirtį šioje srityje;

- sudarytas audito rizikos vertinimo modelis, atskleidžiantis audito rizikos sampratą, yra tinkama mokslinė priemonė akademinės profesijos atstovams skleisti žinias visuomenei apie auditą bei atlikti tolesnius audito rizikos vertinimo tyrimus, o audito standartų leidėjams – gairės, kuriomis

remiantis būtų parengti aiškesni, išsamesni bei suprantamesni audito rizikos vertinimo standartai;

- sudarytu audito rizikos vertinimo modeliu ir pasiūlytu jo pritaikymu gali remtis ir kiti finansinių ataskaitų naudotojai, t. y. įmonių vadovai, akcininkai bei finansų specialistai, tirdami verslo aplinkoje pasireiškiančias rizikas ir atlikdami jų vertinimą.

Atsižvelgiant į tai, šio darbo rezultatai palengvins audito įmonių bei kitų rinkos dalyvių priimamus sprendimus šiandieninėje verslo aplinkoje.

Mokslinio tyrimo metodai. Teoriniams tyrimams, analizuojant audito rizikos ir jos vertinimo aspektus, naudotasi *mokslinės literatūros analize, sisteminimu, sinteze, abstrahavimu, apibendrinimu ir lyginimu*. Nagrinėta ekonomikos, vadybos, apskaitos ir audito bei kitų sričių mokslinė literatūra.

Siekiant išsiaiškinti praktines audito rizikos vertinimo problemas, atliktas empirinis tyrimas. Jo metu naudoti socialinių tyrimų organizavimo elementai, taikytas anketinės apklausos metodas. Gauti empirinio tyrimo rezultatai apdoroti pasitelkus *kokybinės* bei *kiekybinės* duomenų analizės metodus, pvz.: grafinių duomenų vaizdavimą, regresinę analizę, bei panaudojant programinę įrangą SPSS.

Disertacijos objekto pažinimui ir iškeltam tikslui pasiekti taikyti *indukcijos* ir *dedukcijos* metodai. Pirmiausia remiamasi indukciniu metodu: išnagrinėjamos tyrimo objekto sudedamosios dalys, kurios paskui sujungiamos į vieną visumą. Po to, taikant dedukcinio metodo nuoseklumą, sudarytas audito rizikos vertinimo modelis yra skaidomas į sudedamuosius elementus, kurie nagrinėjami ir vertinami atskirai. Tikrinant sudaryto modelio pritaikymą praktikoje, suformuluojamos hipotezės, o joms priimti/atmesti taikoma *loginė analizė*. *Logine analize* taip pat naudotasi apibendrinant bei palyginant teorinius teiginius ir empirinių tyrimų rezultatus bei darant išvadas.

Mokslinio tyrimo rezultatų disertacijos tema paskelbimas. Mokslinio tyrimo rezultatai paskelbti septyniose mokslinėse publikacijose, iš

kurių trys – Lietuvos Mokslo Tarybos daktaro disertacijai pripažintuose mokslo leidiniuose.

Lietuvos Mokslo Tarybos daktaro disertacijai pripažintuose mokslo leidiniuose:

1. Jankūnaitė R., Kanapickienė R., Gipienė G. *Employment of audit risk models*. *Ekonomika: mokslo darbai*, 2005, t. 71, p. 59 – 76. ISSN 1392-1258.

2. Jankūnaitė R. *Audito rizikos veiksniai globalioje ekonomikoje*. *Ekonomika ir vadyba: Tarptautinės mokslinės konferencijos pranešimų medžiaga*. Kauno technologijos universitetas, 2007, p. 46 – 53. ISSN 1822-6515.

Kituose leidiniuose:

1. Kanapickienė R., Holšanskienė V., Jankūnaitė R. *Priimtino audito rizikos lygio įvertinimas*. Konferencijos „Studijų ir verslo integracija“ straipsnių rinkinys, Kauno kolegija, 2005, p. 117 – 122. ISBN 9955-586-62-1.

2. Jankūnaitė R. *Požiūrio į rizikos vertinimą audite pokyčiai ir perspektyvos*. Šeštosios tarptautinės mokslinės konferencijos straipsnių rinkinys: Apskaitos ir finansų mokslas ir studijos: problemos ir perspektyvos, Nr. 1(6), 2008 m. spalio 24 d., Akademija, Kauno r., p. 40 – 45. ISSN 2029-1175.

3. Jankunaite R. *Audit risk model: need for revision?* Conference proceedings: Accounting and performance management perspectives in business and public sector organizations, May 8-9, 2009, Tartu, p. 35 – 46. ISBN 978-9949-19-122-2.

Disertacijos apimtis ir struktūra. Disertaciją sudaro įvadas, trys dalys ir išvados. Pagrindinė tyrimo medžiaga išdėstyta 184 puslapiuose, įskaitant 40 lentelių ir 22 paveikslus. Taip pat pateikiami 25 priedai. Panaudotos literatūros sąrašą sudaro 183 šaltiniai.

1. AUDITO RIZIKOS VERTINIMO TEORINIAI TYRIMAI ŠIUOLAIKINĖS RINKOS SĄLYGOMIS

Šioje disertacijos dalyje yra nagrinėjami *teoriniai audito rizikos vertinimo* tyrimai. Audito rizikos, su kuria gali susidurti finansinių ataskaitų auditą atliekanti audito įmonė, vertinimo analizei neabejotinai svarbi rizikos kaip ekonominio reiškimo prigimtis, pasireiškimo priežastys bei vertinimo priemonės, todėl disertacijos 1.1. skyriuje išnagrinėta rizikos sąvoka ir jos vertinimas įmonėje, identifikuojant rizikos vertinimo vietą įmonės rizikos valdymo procese, pagrindines rizikos charakteristikas ir galimus rizikos vertinimo metodus. Tam, kad sukurti optimalų audito rizikos vertinimo modelį, taikytiną šiandieninėje verslo aplinkoje, disertacijos 1.2. skyrius pradedamas audito rizikos sampratos analize, toliau tiriamas audito rizikos vertinimas, analizuojant atskirus audito rizikos komponentus bei nagrinėjant audito rizikos ir jos komponentų siūlomas vertinimo galimybes skirtinguose audito rizikos modeliuose.

1.1. Rizikos vertinimo būtinumas sparčiai besikeičiančioje ekonomikoje

1.1.1. Rizikos sąvokos interpretacijos

Rizikos sąvoka plačiai vartojama moksle ir kasdienybėje. Dabartinės lietuvių kalbos žodyne (2006) rizika apibrėžiama kaip: 1) galimas pavojus, galimas nepasisekimas; 2) leidimasis į pavojingą žygį, veikimas, tikintis geros baigties. Tarptautinių žodžių žodyne (1985) pažymima, kad rizika – tai: 1) ryžimasis veikti, žinant, kad yra tam tikra tikimybė nepasiekti tikslo, arba ryžimasis nepaisyti galimų neigiamų atsitiktinių aplinkybių padarinių; 2) apsisprendimas imtis tam tikro veiksmo, priemonės arba jų nesiimti gali įtakoti tikslo nepasiekiamumą arba vilčių nepateisinamumą; 3) nepasisekimo tikimybė. Šiuose žodynuose rizikos sąvoka siejama su tikimybe nepasiekti tikslo, tuo tarpu Ekonomikos terminų žodyne (1994) rizikos apibūdinimas pateikiamas kartu su netikrumo (neapibrėžtumo) sąvoka, tai „firmos investicijų nuostolio galimybė kylanti iš to, kad ji veikia nepatikimoje ūkinės veiklos

aplinkoje“. Skirtingos rizikos sampratos interpretacijos pateikiamos ir mokslo darbuose (Knight, 1921; Warren, 1992; Vaughan, 1997; Mun, 2004; Gronskas, 1993; Bagdonas, 1996; Garškienė, 1997; Urniežius, 2001; Rutkauskas, 2001; Lydeka, Drilingas 2002; Laskienė, 2003) (žr. 1 lentelė).

1 lentelė

Rizikos sampratos interpretacijos

Šaltinis	Samprata
F. H. Knight (1921)	Rizika – sprendimų priėmimo aplinka, kai ateities įvykiai įvyksta su tam tikra išmatuota tikimybe.
M. F. Warren (1992)	Rizika – kintamumo rezultatas, kurio pasireiškimas gali būti numatomas su tam tikra tikimybe.
E. J. Vaughan (1997)	Rizika – situacija, kurioje yra nepalankaus nukrypimo nuo norėtų rezultatų galimybė, kurių buvo tikimasi ar laukta.
J. Mun (2004)	Rizika – neapibrėžtumas, kuris veikia sistemą nežinomu būdu, kurio padariniai taip pat nežinomi, tačiau tai turi didelį nepastovumą vertei ir rezultatui.
COSO ERM (2004)	Rizika – tikimybė, kad įvykis įvyks ir neigiamai paveiks tikslo pasiekimą.
V. Gronskas (1993)	Rizika – 1) galimas pavojus, gresianti žala bei nelaimė ir 2) veikimas, tikintis geros sėkmės.
V. Bagdonas (1996)	Rizika – 1) galimybė patirti kokį tai negerą įvykį, 2) tikimybė, grėsmė patirti nuostolį.
A. Garškienė (1997)	Rizika – viena iš tikimybių teorijos kategorijų ir gali būti išreikšta kaip tam tikro nuostolio susidarymo tikimybė.
R. Urniežius (2001)	Rizika – tai ryžtas veikti žinant, kad galima tikslo ir nepasiekti.
V. Rutkauskas (2001)	Rizika yra galimybė, kad pavojingoje situacijoje atsidūręs subjektas patirs neigiamą poveikį. Rizika – galima netektis, kuri priklauso ir nuo nepalankaus įvykio galimybių, ir nuo poveikio recipientų atsako būdo bei aplinkos įtakos poveikio procesui.
Z. Lydeka, B. Drilingas (2002)	Rizika – 1) tai galimi pavojai, gresianti žala, nuostoliai bei nelaimė vykdant kokius nors veiksmus; 2) tai įsitikinimas sėkme ir vykdymas veiksmų, kurių atlikimas priklauso nuo iš anksto nežinomų įvykių arba tiksliai neapibrėžtų aplinkybių.
D. Laskienė (2003)	Rizika – nepageidaujamo įvykio (poveikio) ar prarastos (maksimaliai neišnaudoto) naudos, pasireiškiančios konkrečiam subjektui, galimybė, sąlygojama aplinkos neapibrėžtumo.

Šaltinis: sudaryta autorės.

Iš pateiktų rizikos sampratų matyti, kad nėra susiformavusi vieninga nuomonė dėl rizikos sampratos naudojimo. Skirtingas rizikos interpretavimas siejamas su tuo, kad šis žodis turi daug aspektų ir jam galima suteikti tam tikrą prasmės atspalvį atsižvelgiant į konkrečią situaciją. Dažniausiai rizika siejama su *tikimybe nepasiekti numatyto tikslo* (Dabartinės lietuvių kalbos žodynas, 2006; Tarptautinių žodžių žodynas, 1985; Knight, 1921; Warren, 1992;

Vaughan, 1997; COSO ERM, 2004; Urniežius, 2001; Mun, 2004). Kituose šaltiniuose (Ekonomikos terminų žodynas, 1994; Gronskas, 1993; Bagdonas, 1993; Garškienė, 1997; Rutkauskas, 2001; Lydeka, Drilingas, 2002; Laskienė, 2003) akcentuojama *dėl jos kylanti nuostolių susidarymo galimybė*. Šios dvi sampratos atskleidžia dėl rizikos kylančias neigiamas pasekmes (rezultata). Iš kitos pusės, Dabartinės lietuvių kalbos žodynas (2006), Z. Lydeka, B. Drilingas (2002) ir V. Gronskas (1993), pateikdami rizikos sampratą, nurodo, kad rizika gali būti *susijusi su veiksmų vykdymu ir sėkmės tikėjimu, esant neaiškioms aplinkybėms*. Tai išryškina pagrindinius riziką lemiančius veiksnius – neapibrėžtumą (nepatikimą situaciją ar aplinką) ir tam tikro sprendimo priėmimą ar veikimą. S. Liučvaitis (2003), išanalizavęs daugelį rizikos apibrėžimų, taip pat pastebi, kad rizikos apibrėžimams būdinga tai, „kad juose kalbama apie potencialių praradimų dydžius, tų praradimų tikimybę (neišvengiamas praradimas nėra rizika), realią rizikos galimybę“, tačiau jis neakcentuoja riziką sukeliančių veiksnių svarbos rizikos sampratoje.

V. Gronsko (1993) nuomone, apibūdinant ekonominę riziką, reikia skirti: 1) pavojus, netikrumą, neapibrėžtumą, kurie slypi pačioje rinkos ekonomikoje (nes pati rinka savo nepastoviu, nuolatiniu svyravimu tarsi sukuria pavojingas situacijas) ir 2) kaip į tai reaguoja rinkos dalyviai: linkę rizikuoti, sutinka „pasitikti“ rinkoje slypinčią riziką ar jos vengia (Gronskas, 1993, p. 110). Atsižvelgiant į tai, V. Gronskas (1997, 2003) skiria dvi rizikos prasmes: objektyviają, nepriklausančią nuo įmonės veiklos, ir subjektyviają – atskleidžiančią kaip į verslo riziką reaguoja rinkos dalyviai. Pastarajai nuomonei pritaria ir A. Gegužis (2003) teigdamas, kad šiuolaikinio ūkio neišsivaizduojame be neapibrėžtumo ir rizikos, turinčių teigiamus padarinius – užmokestį už rizikavimą ir neigiamus padarinius – nuostolius dėl nesėkmių. Todėl, rizika viena vertus, yra neišvengiamybė, kita vertus – veiklos variklis. Anot F. H. Knight (1921), jei visi pokyčiai vyktų pagal nekintamus ir visuotinai žinomus dėsnius, jų atsiradimą būtų galima numatyti be galo ilgam periodui į ateitį, o tai sukurtų tobulą produkto verčių pasiskirstymą ir negalėtų atsirasti pelnas (nuostoliai).

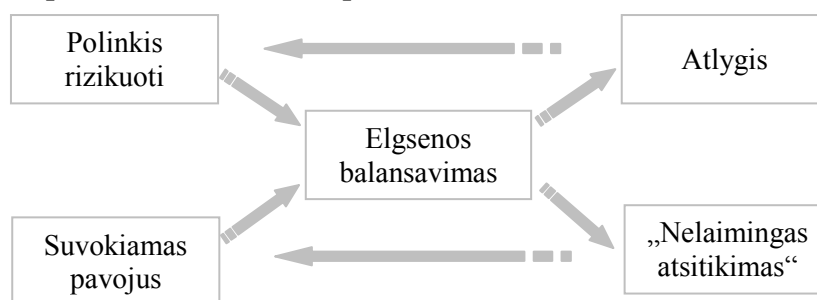
Tai, kad neapibrėžtumas yra susijęs su rizika, tačiau jis negali būti su ja tapatinamas savo darbuose akcentuoja M. F. Warren (1992), J. Mun (2004), P. G. Keat, P. K. Y. Young (2006), A. Garškienė (1997), R. Urniežius (2001), A. Gegužis (2003) ir A. V. Rutkauskas (2007). M. F. Warren (1992) teigimu, rizika – kintamumo rezultatas, kurio pasireiškimas gali būti numatomas su tam tikra tikimybe, o neapibrėžtumas – kintamumo rezultatas, kurio galimas pasireiškimas visiškai nežinomas. Rizika yra kažkas, kas prisiimama ir yra neapibrėžtumo rezultatas. Nors egzistuoja neapibrėžtumas, tačiau rizikos gali nebūti (J. Mun, 2004, p. 13).

Neapibrėžtumas siejamas su situacijomis, kai sprendimų rezultatai negali būti analizuojami nei remiantis *a priori* pagrindu, nes jie yra per daug nereguliarūs, nei remiantis empiriniais stebėjimais – nes jie per daug unikalūs. Kažkas daro įtaką nepriklausomam kintamajam, tačiau nežinome kas (Gegužis, 2003, p. 66). Todėl tokį situacijos netikrumą žmonės dažniausiai vertina susiedami visą turimą informaciją su savo nuojauta ir patirtimi (Urnėžius, 2001, p. 7). Atkreiptinas dėmesys, jog neapibrėžtumas gali egzistuoti ir situacijomis, kai informacijos yra daug. Nauja informacija gali padidinti arba sumažinti neapibrėžtumą. Naujos žinios apie sudėtingus procesus gali atskleisti neapibrėžtumus, kurie iki tol buvo nežinomi ar nepakankamai įvertinti. Taigi daugiau žinoti nereiškia mažesnio neapibrėžtumo, ir atvirkščiai (Gegužis, 2003, p. 66).

Tuo tarpu kitokį požiūrį dėl neapibrėžtumo ir rizikos pateikia E. J. Vaughan (1997), V. Aleknevičienė (1997), D. Laskienė (2003), kurie neapibrėžtumo neatskiria nuo rizikos ir šias sąvokas vartoja kaip sinonimus. E. J. Vaughan (1997) nurodo, kad rizikos buvimas sukuria neapibrėžtumą asmenims, kai rizika yra pripažįstama. V. Aleknevičienė (1997) teigia, kad riziką ir neapibrėžtumą atskirti netikslinga, nes „ir vienu ir kitu atveju egzistuoja rezultatų nukrypimo galimybė, ir nuo to, ar turima tikimybinė informacija, ar ne priklauso tik prognozuojamų rezultatų patikimumo laipsnis“.

Neapibrėžtumo ir rizikos ryšį bei elgsenos balansavimą ekonominėje aplinkoje detaliau paaiškina J. Adams rizikos kompensacijos teorijos modelis

(2001) (žr. 1 pav.). J. Adams rizikos kompensacijos teorijos modelyje (2001) išskiriami keturi elementai: polinkis rizikuoti, suvokiamas pavojus, galimas atlygis ir „nelaimingas atsitikimas“, kurie nulemia atitinkamą elgseną priimant ekonominį sprendimą. Šis modelis rodo, kad: potencialus atlygis už rizikavimą tiesiogiai keičia individų polinkį rizikuoti, o savo ar kitų patirtos žalos suvokimas, t. y. „nelaimingo atsitikimo“ galimybė, keičia pavojaus (rizikos) suvokimą. Remiantis tuo, sprendimas rizikuoti yra balansavimas tarp naudos ir žalos, o pavojaus suvokimas nusveria polinkį rizikuoti (Adams, J., 2001, p. 28). Taigi galima teigti, kad pirmieji du J. Adams rizikos kompensacijos teorijos modelio (2001) elementai (polinkis rizikuoti ir suvokiamas pavojus) ir yra ekonominės rizikos sudedamosios dalys – rizika ir neapibrėžtumas, kurios balansuojamos priimant ekonominį sprendimą.

Šaltinis: sukurta autorės pagal ADAMS, J., 2001, p. 28.

1 pav. Rizikos kompensacijos teorijos modelis

Skirtingos nuomonės dėl rizikos ir neapibrėžtumo sampratų atskleidžia tai, kad: 1) esant rizikai disponuojama daline informacija ir bent vienas kintamasis yra *atsitiktinis ir išreikštas tikimybine funkcija*; 2) esant neapibrėžtumui susiduriame su informacijos apie tiriamąją problemą trūkumu ir bent vienas kintamasis yra *nežinomas ir neapibrėžiamas*. Apibendrinant galima teigti, kad rizika ir neapibrėžtumas yra skirtingos koncepcijos, kurios galėtų būti tapatinamos tik tuomet, kai priimamas sprendimas ar vykdomas veiksmas, esant nenusipėjusiai rinkos ekonomikai (verslo aplinkai). Todėl apibrėžiant riziką būtina atsižvelgti, kad ji yra: 1) susijusi su sprendimo priėmimu, 2) susijusi su nuostoliais ir siekiamu tikslu, 3) tikimybinė kategorija ir 4) jai būdingas neapibrėžtumas.

Kadangi ekonominė rizika turėtų būti suvokiama ne tik kaip neapibrėžtumas, kuris slypi pačioje rinkoje, bet ir tai, kokia yra įmonės (rinkos dalyvio) reakcija, reikėtų pripažinti, kad ekonominę riziką lemia ne tik informacijos, kurią turi įmonė, patikimumas ir gausumas, bet ir personalo priimančio sprendimą kvalifikacija, patirtis bei asmens bruožai. Todėl kiekvienai įmonei labai svarbu numatyti tinkamą šios rizikos valdymo bei vertinimo procesą ir pasirinkti optimalius jos vertinimo metodus, kuriuos ir aptarsime išsamiau kitame disertacijos skyriuje.

1.1.2. Rizikos vertinimo procesas ir metodai

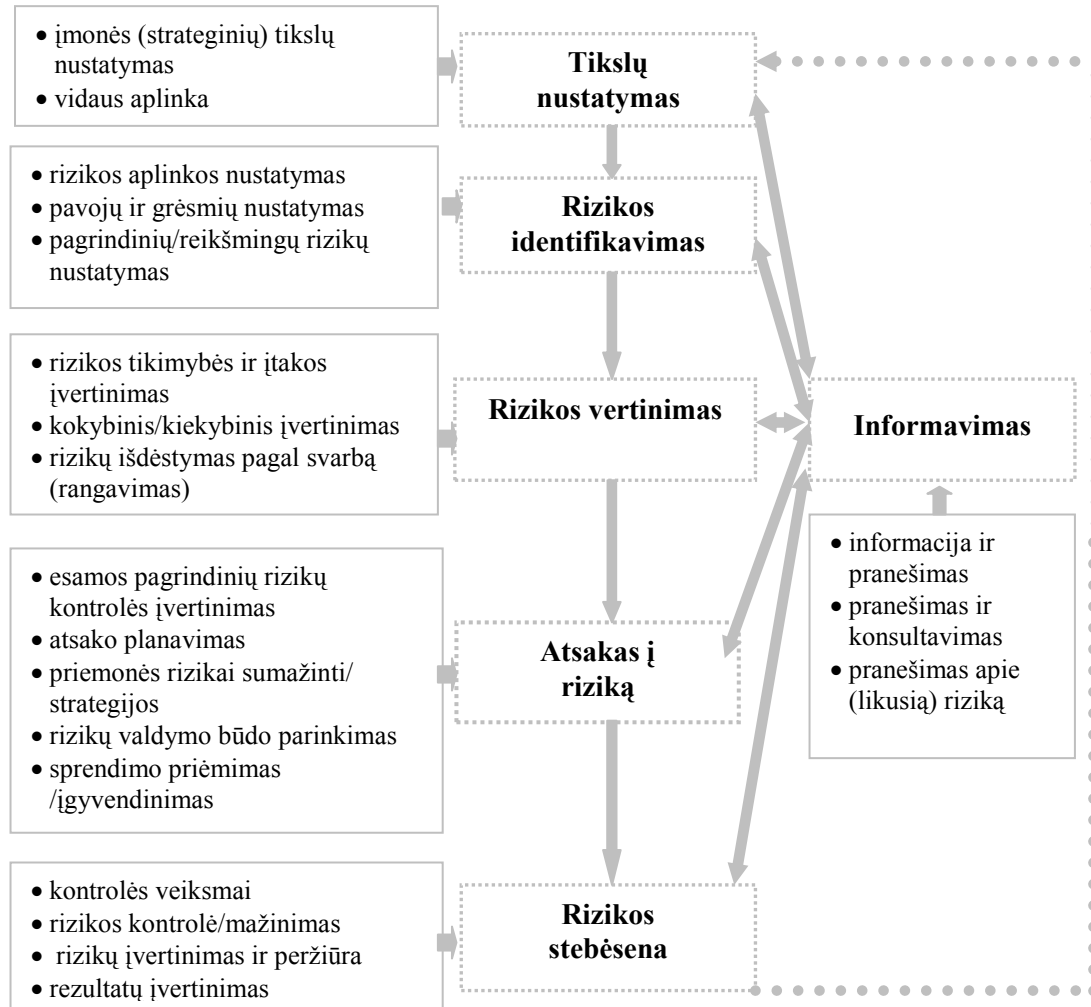
Rizika turi būti svarbi sprendimų priėmimo proceso dalis, o jei rizika bus neįvertinta, gali būti priimti netinkami sprendimai (J. Mun, 2004, p. 13). Siekiant išvengti rizikos ar ją sumažinti iki tokio lygio, kuris nekeltų grėsmės įmonės priimamam ekonominiam sprendimui, arba, kitaip tariant, norint ją įvertinti ir valdyti taikomos įvairios priemonės. Šių priemonių visuma – rizikos valdymo procesas. Todėl tikslinga išanalizuoti rizikos valdymo proceso esmę, ypatingą dėmesį skiriant rizikos vertinimo etapui, susijusiam su disertacijos tyrimo objektu.

Išsamiai įmonės rizikos valdymo esmė apibrėžta COSO įmonės rizikos valdymo modelyje (toliau – COSO ERM) (2004), akcentuojant, jog tai „procesas, veikiamas įmonės direktorių tarybos, vadovybės ir kitų darbuotojų, taikomas nustatant strategiją ir visoje įmonės veikloje, skirtas nustatyti galimus įvykius, kurie galėtų paveikti įmonę, ir valdyti riziką, kad ši būtų priimtina, bei teikiantis pakankamą užtikrinimą dėl įmonės tikslų pasiekimo“. A. Waring ir A. I. Glendon (2002) pabrėžia, kad numatant rizikos valdymą reikia svarstyti keturias pagrindines dimensijas: 1) *pavojus ir grėsmes* – rizikos valdymo objektus, kurie gali padaryti žalos. Atsižvelgiant į galimą rezultatą (rizikos įvyki) skiriama grynoji rizika (galimybė gauti neigiamą arba nulinį rezultatą – gamtinė, politinė ir kt. rizika) ir spekuliatyvinė rizika (galimybė gauti tiek teigiamą, tiek neigiamą rezultatą – finansinė rizika); 2) *rizikos aplinka*, kurioje rizika gali egzistuoti; 3) *rizikos valdymo tikslus*, t. y. panaikinti, sumažinti ir

kontroliuoti grynąsias rizikas ir/arba padidinti naudingumą/naudą ir vengti nuostolių iš spekuliatyvinės rizikos; 4) *rizikos valdymo metodus*, kurie apima valdymo sistemos modelį ir rizikos valdymo procesą. Apibendrinant A. Waring ir A. I. Glendon (2002) ir kituose mokslo darbuose (Urnėžius, 2001; Liučvaitis, 2003; Čepinskis, Raškinis, 2004; Vaughan, 1997; Chapman, 2006; Moeller, 2007 ir kt.) pateikiamas nuomones apie rizikos valdymo procesą galima būtų išskirti tokias svarbiausias šio proceso ypatybes: 1) tai nėra pasyvus nusiteikimas rizikuoti; 2) tai įmonės metodų ir priemonių visuma; 3) taikomas nustatant įmonės strategiją; 4) juo siekiama identifikuoti galimus įvykius, kurie galėtų paveikti įmonę, ir valdyti rizikas, atsižvelgiant į įmonės polinkį rizikuoti; 5) jo tikslas aktyviai veikti ateitį ir gauti minimalų nukrypimą nuo laukiamų rezultatų, ar apsidrausti nuo to, kad bus suardyti ateities planai; 6) vykdomas visų įmonės lygių darbuotojų; 7) nuolatinis, iteratyvus ir besivystantis procesas; 8) būdingi nuoseklūs etapai, kurie savo ruožtu vienas kitą papildo ir veikia. Siekiant ištirti rizikos vertinimo svarbą įmonės rizikos valdymo procese, būtina išskirti ir aptarti pagrindinius įmonės rizikos valdymo proceso etapus.

Atlikus mokslinėje literatūroje (Moller, 2007; Chapman, 2006; COSO ERM, 2004; Sutherland, Canwell, 2004; AIRMIC, ALARM, IRM Rizikos valdymo standartas, 2002; Waring, Glendon, 2002; Vasiliauskaitė, Pranckevičiūtė, 2004; Liučvaitis, 2003; Leonavičiūtė, Vaškelaitis, 2001) pateikiamų rizikos valdymo proceso struktūrų lyginamąją analizę (žr. 1 priedas), nustatyta, kad skiriasi nuomonės dėl įmonės rizikos valdymo proceso etapų skaičiaus (nuo 3 iki 8) ir dėl to, ką reikėtų laikyti atskiru etapu. Darbo autorės nuomone, vienuose literatūros šaltiniuose (Sutherland, Canwell, 2004; AIRMIC, ALARM, IRM Rizikos valdymo standartas, 2002; Vaughan, 1997; Leonavičiūtė, Vaškelaitis, 2001) rizikos valdymo procesas pernelyg detalai išskaidomas į papildomus etapus, tokius kaip, pavyzdžiui, visų įmonei reikšmingų rizikų identifikavimas ir pagrindinių rizikų nustatymas ar pan., tuo tarpu kituose (Moeller, 2007; Waring, Glendon, 2002; Vasiliauskaitė, Pranckevičiūtė, 2004; Liučvaitis, 2003) nėra išskiriami esminiai rizikos

valdymo proceso etapai tokie kaip atsakas į riziką, rizikos stebėseną ar informavimas. Atsižvelgiant į tai, sudarytas apibendrintas įmonės rizikos valdymo procesas (žr. 2 pav.).

Šaltinis: sukurta autorės.

2 pav. Įmonės rizikos valdymo procesas

Darbo autorės nuomone, įmonės rizikos valdymo procese tikslinga būtų išskirti šiuos pagrindinius 6 etapus: 1) tikslų nustatymas, 2) rizikos identifikavimas, 3) rizikos vertinimas, 4) atsakas į riziką, 5) informavimas ir 6) rizikos stebėseną, kuriuos aptarsime detalčiau.

Nors mokslo darbuose (Moeller, 2007; Chapman, 2006; Vasiliauskaitė, Pranckevičiūtė, 2004; Liučvaitis, 2003) atskiras *tikslų nustatymo* etapas nėra išskiriamas, darbo autorės nuomone, jį būtina išskirti. Tikslų nustatymo etape rizikos valdymo proceso tikslai (užtikrinti įmonės veiklos tęstinumą,

minimizuoti išlaidas susijusias su rizikomis ar pan.), suderinami su įmonės tikslais. Be to, šiame rizikos valdymo etape svarbus vaidmuo tenka įmonės vidaus aplinkai, kuri yra įmonės „tonas“ ir atskleidžia kaip įmonėje yra žiūrima į riziką, įskaitant kokia yra rizikos valdymo filosofija ir polinkis rizikuoti, kaip joje vertinamas sąžiningumas, kitos etinės vertybės ir pan. *Rizikos identifikavimo* etapas (išskirtas visuose nagrinėtuose mokslo darbuose) skirtas išsiaiškinti įvykius bei su jais susijusias rizikas, pasireiškiančias tiek įmonės išorės, tiek ir vidaus aplinkoje, kurios gali paveikti įmonės tikslų pasiekiamumą. Nuomonės dėl to, ką turėtų apimti trečiasis rizikos valdymo etapas – *rizikos vertinimas* mokslo darbuose skiriasi: J. Sutherland, D. Canwell (2004) siūlo atskirti rizikos analizę nuo rizikos įvertinimo ir rangavimo, R. J. Chapman (2006) – rizikos vertinimą nuo jos įvertinimo, A. Waring, A. I. Glendon (2002) – rizikos apskaičiavimą nuo jos įvertinimo, o AIRMIC, ALARM, IRM Rizikos valdymo standartas (2002) traktuoja, kad rizikos vertinimas turėtų apimti ir *rizikos analizę*, ir *rizikos įvertinimą*. Išnagrinėjus kaip minėtuose darbuose yra interpretuojamos rizikos analizės (angl. *risk analysis*), rizikos įvertinimo (angl. *risk evaluation*), rizikos apskaičiavimo (angl. *risk estimation*) bei rizikos vertinimo (angl. *risk assessment*) sąvokos, nustatyta, kad: 1) „rizikos analizė“ yra platesnė sąvoka nei „rizikos apskaičiavimas“, nes ji suprantama, kaip rizikos identifikavimas (darbo autorės siūlomas kaip atskiras rizikos valdymo etapas), rizikos aprašymas (informacijos apie riziką pateikimas struktūrizuotu formatu) ir rizikos apskaičiavimas (rizikų tikimybių ir galimų pasekmių apskaičiavimas remiantis tam tikrais metodais); 2) rizikos įvertinimas – procesas, kurio metu nusprendžiama apie rizikų svarbumą įmonei, t. y. rizikos lyginamos su nustatytais kriterijais, išsiaiškinama, ar jos turėtų būti priimanos, o gal numatomos kitos priemonės. Atsižvelgiant į tai, darbo autorės nuomone, trečiąjį rizikos valdymo etapą reikėtų vadinti „rizikos vertinimas“, kuris apimtų rizikų apskaičiavimą ir bendrą jų įvertinimą.

Atsako į riziką etape įmonės vadovybė turi parinkti atitinkamas priemones (dar vadinama „strategijas“) nustatytoms rizikoms išvengti/mažinti,

kad šių rizikų poveikis būtų minimizuotas iki priimtino lygio ir suderintas su įmonės rizikos tolerancija ir jos polinkiu rizikuoti. Nagrinėjant rizikos valdymo strategijas, išskiriamos keturios jų alternatyvos (Moeller, 2007; Chapman, 2006; Waring, Glendon, 2002; Liučvaitis, 2003; Laskienė, 2003; Leonavičiūtė, Vaškelaitis, 2001; Garškienė, 1997): 1) prisiimti riziką – tam tikros savidraudos formos (lėšų atidėjimas galimiems nuostoliams padengti arba šių nuostolių laikymas išlaidų dalimi) praktikavimas; 2) ją minimizuoti – būdų rizikai sumažinti radimas, tęsiant įprastą įmonės veiklą, pavyzdžiui, apsaugos ir kontrolės priemonių peržiūrėjimas ir patobulinimas; 3) išvengti jos – vengimas tam tikrų veiklos rūšių ar sričių; 4) ją perkelti (pasidalinti) – išorinis draudimas, t. y. įmonė gali pakeisti neaiškių nuostolių riziką į žinomą draudimo kainą. Be to, A. Waring ir A. I. Glendon (2002) papildomai nurodo ir tokias rizikos valdymo strategijas, kurios gali būti taikomos atskirai ar kartu su kitomis, kaip atidėjimą (palaukti ir pažiūrėti), apribojimą (apriboti veiklos apimtį) ir sušvelninimą (žalos apribojimas). *Informavimo etapas*, kuris yra susijęs su kiekvienu kitu rizikos valdymo proceso etapu, būtinas tam, kad užtikrinti svarbios informacijos pasiekiamumą ir jos pateikimą laiku bei tinkama forma kiekvienam rizikos valdymo proceso dalyviui. *Rizikos stebėsenos* etapas būtinas tam, kad įmonės rizikos valdymo procesas sėkmingai veiktų ir, kai reikia, būtų diegiami jo pakeitimai. Stebėseną gali būti vykdoma per kasdieninius įmonės vadovybės veiksmus, atskirus proceso vertinimus arba ir per nuolatinę veiklą, ir atskirus vertinimus kartu. Todėl šis etapas, darbo autorės nuomone, turi apimti ir kontrolės veiksmus, skirtus užtikrinti, jog tinkamai reaguojama į nustatytą riziką, o ne juos įvardinti atskirai, kaip tai daroma COSO ERM modelyje (2004).

Apibendrinant, galima teigti, kad įmonės rizikos valdymo procesas yra nukreiptas į vienintelį tikslą – kovoti su rizikomis, su kuriomis susiduriama, todėl jis apima įvykių bei su jais susijusių rizikų, kurios galėtų paveikti įmonę, identifikavimą, šių rizikų vertinimą, tinkamo atsako į jas parinkimą bei tolesnę rizikos stebėseną. Savo ruožtu rizikos vertinimas – bendras rizikų apskaičiavimo ir įvertinimo procesas, kurio metu atskiros rizikos yra

apskaičiuojamos, nustatant jų tikimybę ir galimą įtaką bei įvertinama bendra šių rizikų įtaka įmonei.

Atkreiptinas dėmesys, kad ne visuose mokslo darbuose sutinkamos vienodos nuomonės dėl rizikos vertinimo galimybių. Pasak J. Adams (2000), rizikos negalima išmatuoti ir įvertinti jokiais kiekybiniais metodais, nes visos egzistuojančios rizikos yra subjektyvios, t. y. priklauso nuo riziką suvokiančio žmogaus elgesio. Tuo tarpu D. Laskienės (2003) nuomone, „tiksliai įvertinti riziką iš tiesų gali nepavykti, bet jos identifikavimo ir vertinimo procesai gali būti naudingi kita prasme: turima informacija ir jos analizė apie galimas rizikas sumažina rizikingų situacijų baime, įgalina geriau parinkti rizikos valdymo būdus ir metodus, leidžiančius sumažinti arba panaikinti neigiamas rizikos pasekmes, stiprina intuiciją“. Tuo tarpu kiti autoriai (Chapman, 2006; Waring, Glendon, 2002; Vaughan, 1997) dėmesį skiria tinkamam rizikos vertinimo metodų supratimui ir pritaikymui, nes kitu atveju, tai privestų prie neteisingo ekonominio sprendimo priėmimo.

2 lentelė

Rizikos charakteristikų samprata

Rizikos charakteristika	Formulė	Reikšmė
Matematinis vidurkis (\bar{R}) (laukiamoji vertė) – svertinis galimų rezultatų vidurkis.	$\bar{R} = \sum_{i=1}^n P_i R_i$, kur: R_i – galimo rezultato reikšmė; n – galimų atvejų skaičius; P_i – tikimybė, kad i -tasis atvejis įvyks.	Turint duomenis apie kiekvienos rizikos galimus nuostolius ir jų tikimybes, apskaičiuojamas bendras rizikos lygis.
Dispersija (δ^2) – tai realių rezultatų nuokrypio nuo galimų rezultatų vidurkio kvadratų vidurkis.	$\delta^2 = \sum_{i=1}^n (R_i - \bar{R})^2 P_i$	Kuo didesnis nuokrypis, tuo didesnė rizika.
Standartinis nuokrypis (δ) – absoliutinis rizikos matas.	$\delta = \sqrt{\sum_{i=1}^n (R_i - \bar{R})^2 P_i}$	Rodo priimamų sprendimų rezultatų nepastovumą. Kuo didesnis, tuo platesniu diapazonu gali svyruoti laukiami rezultatai ir tuo rizikingesnės sprendimo alternatyvos.
Variacijos koeficientas (v) – santykinis rizikos matas.	$v = \frac{\delta}{\bar{R}}$	Kuo didesnis variacijos koeficientas, tuo didesnė rizika.

Šaltinis: sudaryta autorės.

Mokslo darbuose (Mun, 2004; Rutkauskas, 2007; Laskienė, 2003; Gaidienė, 1998; Garškienė, 1997; Bagdonas, 1996) pateikiamos šios pagrindinės rizikos charakteristikos (žr. 2 lentelė): matematinis vidurkis, dispersija, standartinis nuokrypis ir variacijos koeficientas. Tikimybė ir įtaka – pagrindiniai komponentai, būtini rizikos vertinimui. Tikimybė – galimybė, kad rizika pasireikš, ir tai yra „kiekybinė galimybės išraiška, jos matas“ (Rutkauskas, 2001, p. 10). Tuo tarpu įtaka – galimo rezultato reikšmė (nuostolio dydis ar nukrypimas nuo laukiamo rezultato), jei rizika pasireikš.

Rizikos tikimybės ir įtakos vertinimas atliekamas tam tikrų metodų pagalba. Mokslo darbuose (Moeller, 2007; Chapman, 2006; Keat, Young 2006; Mun, 2004; Vaughan, 1997; Rutkauskas, 2007; Laskienė, 2003; Lydeka, Drilingas, 2002; Gaidienė, 1998; Bagdonas, 1996) nagrinėjami įvairūs rizikos vertinimo metodai (žr. 2 priedas), tačiau juose nepateikiama sisteminė rizikos vertinimo metodų klasifikacija. Pakankamai plačią rizikos vertinimo metodų klasifikaciją nurodo V. Bagdonas (1996), išskirdamas vienas kitą papildančias rizikos analizės rūšis: kokybinę ir kiekybinę analizę. Kur: *kokybinės analizės* pagrindinis uždavinys – nustatyti rizikos veiksnius, dėl kurių rizika kyla, arba nustatyti potencialias rizikos sritis ir tuo pačiu nustatyti galimas rizikas; *kiekybinės analizės* metu įvertinamos atskirų rizikos rūšių dydis ir įvertinama bendra (įmonės, projekto, sprendimo) rizika. V. Rutkauskas (2001) rizikos metodus skirsto į 1) subjektyvius arba neformalius ir 2) sudėtingus kompiuterinio modeliavimo metodus, o E. J. Vaughan (1997) išskiria: 1) tikimybinus modelius; 2) koreliacinius ir tiesinės regresijos modelius; 3) imitacinius modelius. Darbo autorės nuomone, rizikos vertinimo metodų klasifikavimas galėtų palengvinti rizikos analizę ir šių metodų pritaikomumą, atsižvelgiant į konkrečias aplinkybes. Todėl siūloma rizikos vertinimo metodus suklasifikuoti (žr. 3. lentelė).

Rizikos vertinimo metodų klasifikavimas

Rizikos vertinimo metodų grupė	Konkretūs metodai	Šaltinis
Rizikos pasireiškimo nustatymo	1) Priežastingumo analizė; 2) Sprendimų analizė; 3) Pareto analizė; 4) Ilgalaikio turto įkainojimo analizė; 5) Proto šturmo požiūris.	R. R. Moeller (2007); R. J. Chapman (2006)
Tikimybių teorijos	1) Tikimybių sampratos metodas (loginės, objektyvios, subjektyvios, sąlyginės tikimybės); 2) Tikimybių modelių (binominio, puasono) metodas; 3) Regresinės analizės metodas (koreliacinės analizės, tiesinės regresijos); 4) Tikimybių medžio metodas; 5) Markovo grandinės metodas.	R. J. Chapman (2006); G. P. G. Keat, P. Y. Young (2006); J. Mun (2004); E. J. Vaughan (1998); V. A. Rutkauskas (2007); D. Laskienė (2003); Z. Gaidienė (1998); A. Garškienė (1997); V. Bagdonas (1996)
Ekonominiai	1) Naudingumo funkcijos metodas; 2) Laukiamos piniginės vertės metodas; 3) Sprendimų medžio metodas; 4) Riziką įvertinantis diskonto metodas; 5) Lūžio analizės metodas; 6) Investicijos įvertinimo metodas; 7) Rizikos vertės metodas.	R. R. Moeller (2007); R. J. Chapman (2006); P. G. Keat, P. K. Y. Young (2006); E. J. Vaughan (1997); A. V. Rutkauskas (2007); D. Laskienė (2003); Z. Lydeka, B. Drilingas (2002); Z. Gaidienė (1998); V. Bagdonas (1996)
Sukauptos patirties	1) Ekspertinio įvertinimo metodas; 2) Analogų metodas; 3) Subjektyvus (neformalus) metodas.	R. J. Chapman (2006); A. V. Rutkauskas (2007); D. Laskienė (2003); V. Bagdonas (1996)
Modeliavimo	1) Jautrumo analizės metodas; 2) Scenarijų analizės metodas; 3) Imitacinis metodas; 4) Monte Carlo imitacinis metodas; 5) Latin Hypercube metodas.	R. R. Moeller (2007); R. J. Chapman (2006); P. G. Keat, P. K. Y. Young (2006); A. V. Rutkauskas (2007); D. Laskienė (2003); V. Bagdonas (1996)

Šaltinis: sudaryta autorės.

Darbo autorės nuomone, rizikos pasireiškimo nustatymo metodus tikslinga priskirti rizikos vertinimo metodams, nes jie gali padėti išsiaiškinti svarbiausias rizikų priežastis, jų tikimybę ir įtaką. Tuo tarpu kitų metodų (tikimybių teorijos, ekonominių, sukauptos patirties ir modeliavimo) panaudojimą konkrečios rizikos vertinimui lemia tiriamos rizikos pobūdis, susijusios informacijos ir informacinių technologijų (toliau – IT) prieinamumas.

Toliau tikslinga įvertinti, ar apibendrintas įmonės rizikos valdymo procesas, jame išskirta rizikos vertinimo esmė bei siūlomi rizikos vertinimo metodai yra taikytini audito rizikos, su kuria susiduria audito įmonė, teikianti finansinių ataskaitų audito paslaugą, vertinimui.

1.2. Audito rizika ir jos vertinimo galimybių analizė

1.2.1. Audito rizikos sampratos tyrimas

200-ajame tarptautiniame standarte auditui (toliau – TSA) „Finansinių ataskaitų audito tikslas ir bendrieji principai“ (2006) finansinių ataskaitų audito tikslas apibrėžiamas kaip „sudaryti galimybę auditoriui pareikšti nuomonę, ar finansinės ataskaitos visais reikšmingais atžvilgiais parengtos pagal nustatytą finansinių ataskaitų sudarymo tvarką“. Todėl atliekant auditą, tame tarpe ir jį planuojant, auditorius turi įvertinti galimus reikšmingus iškraipymus audituojamos įmonės finansinėse ataskaitose. Tai, kad auditorius gali pateikti netinkamą nuomonę, kuomet finansinėse ataskaitose yra reikšmingų iškraipymų, iššaukia audito rizikos atsiradimą. Šios nuomonės laikomasi audito standartuose (200 TSA, 2006; 1 NAS, 2006; 8 RFAVS, 2005; 47, 2006; 107 SAS, 2006). Tuo tarpu mokslo darbuose sutinkamos skirtingos audito rizikos interpretacijos, juose akcentuojamas vienas ar kitas audito rizikos aspektas (žr. 4 lentelė).

Dauguma autorių (Mackevičius, 1999, 2001; Kabašinskas, Toliatienė, 1997; Rupeikienė, 2005; Lakis, 2007; Byčkova, 1998; Skobara, 1998; Holmes, 1995) akcentuoja, kad audito rizika atsiranda tada, kai auditorius *gali pareikšti neteisingą* nuomonę apie įmonės finansines ataskaitas, jei audito metu nebus pastebėtos finansinėse ataskaitose esančios reikšmingos klaidos ar iškraipymai – taip išryškinta auditoriaus kaltė dėl pateiktos netinkamos auditoriaus išvados. Nors auditorius gali pateikti tiek nemodifikuotą auditoriaus išvadą, tiek modifikuotą auditoriaus išvadą, tačiau, anot J. C. Robertson (1990), blogiausia audito rizikos apraiška yra pareikšti besąlyginę nuomonę apie finansines ataskaitas, kurios yra klaidingos dėl egzistuojančių reikšmingų iškraipymų, kurių auditorius nesugebėjo išsiaiškinti.

Audito rizikos sampratų palyginimas

Šaltinis	Samprata
200 TSA (2006); 1 NAS (2006); 8 RFAVS ¹ 47 SAS (2006); 107 SAS (2006) ² ; O. R. Whittington, K. Pany (2006) J. Mackevičius (1999, 2001); L. Rupeikienė (2005); V. Lakis (2007) J. Kabašinskas, I. Toliatienė (1997) A. A. Arens, J. K. Loebbecke (1997) J. C. Robertson (1990) S. M. Byčkova (1998) V.V. Skobara (1998) A. D. Šeremet (1995) H. Holmes (1995) W. R. Knechel (2001) G. Lynn (2005)	<p>Audito rizika tai, kad:</p> <ul style="list-style-type: none"> – auditorius gali pateikti netinkamą nuomonę apie finansinėse ataskaitose esančius reikšmingus iškraipymus. – auditorius gali nežiniomis suklysti tinkamai modifikuojant savo nuomonę apie reikšmingai iškraipytas finansines ataskaitas. – audito metu nebus atskleisti melagingi duomenys (ir klaidos) finansinėse ataskaitose. – auditorius, atlikęs audito procedūras, gali padaryti nepagrįstą išvadą. – auditorius atlikdamas auditą prisiima tam tikrą netikrumo lygį. – tikimybė, kad auditorius paskelbs neteisingą nuomonę apie finansines ataskaitas. – auditorius praleis reikšmingas klaidas ir pareišk besąlyginę nuomonę. – pavojus, kad auditorius iš atliktų audito procedūrų pateiks neteisingą išvadą, t. y. apie neteisingai sudarytas finansines ataskaitas bus pareikšta besąlyginė auditoriaus nuomonė ir atvirkščiai. – tai auditoriaus patikrinimo neefektyvumo rizikos įvertinimas, remiantis rizikos įvertinimu dėl kliento apskaitos sistemos bei vidaus kontrolės neefektyvumo ir klaidų neatskleidimo audito metu. – reikšmingi iškraipymai yra ar galėtų būti audituojamos įmonės finansinėse ataskaitose. – tikimybė ar galimybė, kad auditorius padarys išvadą, kad visi vadovybės padaryti reikšmingi tvirtinimai yra tinkami, kai iš tiesų bent vienas reikšmingas tvirtinimas yra neteisingas. – rizika, kad ataskaita ir su ja susiję tvirtinimai gali turėti reikšmingų iškraipymų ir rizika, kad auditorius jų neaptiks, arba – rizika kylanti iš nerealių lūkesčių dėl to, ką auditas apima, arba dėl to, ką auditorius gali tikėtis aptikti.

Šaltinis: sudaryta autorės.

Tuo tarpu A. A. Arens ir J. K. Loebbecke (1997) teigia, kad auditorius atlikdamas auditą prisiima tam tikrą netikrumo lygį, t. y. audito riziką, dėl to, kad yra tam tikras netikrumas dėl surinktų įrodymų ir netikrumas dėl kliento

¹ 200-asis TSA (2006) ir Lietuvos 1-asis nacionalinis audito standartas (toliau – NAS) „Finansinės atskaitomybės audito tikslai ir bendrieji principai“ (2006), 8-asis Rusijos Federacijos audito veiklos standartas (toliau – RFAVS) „Audito rizikos vertinimas ir audituojamos įmonės vidaus kontrolė“ (2005).

² 47-asis JAV audito standartas (toliau – SAS) „Audito rizika ir reikšmingumas atliekant auditą“ (2006) ir 107-asis SAS „Audito rizika ir reikšmingumas atliekant auditą“ (2006), kuris taikomas nuo 2006 m. gruodžio 15 d. ir vėliau prasidedančių laikotarpių finansinių ataskaitų auditui.

vidaus kontrolės sistemos veiksmingumo. Auditoriaus *galimybė suklysti nežiniomis* pareiškiant nuomonę akcentuojama O. R. Whittington ir K. Pany (2006) darbuose bei JAV audito standartuose (47 SAS, 2006; 107 SAS, 2006). A. D. Šeremet (1995) bei G. Lynn (2005) pateikiamoje audito rizikos sampratoje išryškintas dvejopas audito rizikos pobūdis, t. y. rizika kylanti iš nerealių lūkesčių dėl to, ką auditas apima, arba dėl to, ką auditorius gali tikėtis aptikti. Todėl auditorius apie įmonės finansinėse ataskaitose (ne)egzistuojančius reikšmingus iškraipymus gali pateikti netinkamą nuomonę tiek dėl jo paties kaltės, tiek dėl nuo jo nepriklausančių aplinkybių.

Atkreiptinas dėmesys, kad audito standartuose (200 TSA, 2006; 1 NAS, 2006; 8 RFAVS, 2005; 47 SAS, 2006; 107 SAS, 2006) ir mokslo darbuose (Mackevičius, 1999; Lakis, 2007; Byčkova, 1998; Holmes, 1995; Kneckel, 2001) pateiktas audito rizikos apibrėžimas *neapima rizikos, kad auditorius gali klaidingai pareikšti nuomonę, jog finansinės ataskaitos yra reikšmingai iškraipytos*. Be to, H. Johnson (1991), išanalizavęs 47-ąjį SAS teigia, kad jame audito rizikos apibrėžimas yra nepilnas, nes jame: 1) neapibrėžta tokia rizika, kad auditorius gali pateikti klaidingą išvadą, nors finansinės ataskaitos yra teisingos, ir kada įrodymai rodo, kad išvadą reiktų pakeisti, audito procedūros turėtų būti praplėstos, tačiau auditorius nutaria nekeisti savo nuomonės; 2) neatskleidžiama rizika, kuri nesusijusi su iškraipymų išsiaiškinimu auditoriui pareiškus neteisingą nuomonę. Darbo autorės nuomone, minėti atsiribojimai nėra tinkami ir turėtų būti taikomas platesnis požiūris į audito riziką. Platesnio požiūrio šalininkai (Kabašinskas, Toliatienė, 1997; Mackevičius, Pranckevičiūtė, 2004; Rupeikienė, 2005; Robertson, 1990; Skobara, 1998) apibrėždami audito riziką akcentuoja neteisingos (nepagrįstos) auditoriaus nuomonės pareiškimą, kuris galimas dviem atvejais. Pirma, auditorius gali pareikšti besąlyginę nuomonę, o finansinėse ataskaitose gali egzistuoti reikšmingi iškraipymai. Antra, galima situacija, kai finansinėse ataskaitose reikšmingų iškraipymų nėra, tačiau auditorius modifikuoja auditoriaus išvadą.

Apibendrinant galima daryti išvadą, kad daugumos autorių (Mackevičius, 1999; Lakis, 2007; Byčkova, 1998; Holmes, 1995; Arens, Loebbecke, 1997; Knechel, 2001), taip pat audito standartuose (200 TSA, 2006; 1 NAS, 2006; 8 RFAVS, 2005; 47 SAS, 2006; 107 SAS, 2006) audito rizikos apibrėžimuose audito rizika yra apibūdinta nepilnai arba nepakankamai išsamiai: juose neakcentuojama dvejopa audito rizikos prigimtis (dėl auditoriaus kaltės ir dėl nuo jo nepriklausančių aplinkybių) bei du galimi netinkamos auditoriaus išvados pareiškimo atvejai. Darbo autorės nuomone, apibrėžiant audito riziką būtina taikyti platesnį požiūrį į audito riziką ir įvertinti šiuos momentus, t. y.:

- 1) rizika, kad *egzistuoja reikšmingi iškraipymai*;
- 2) rizika, kad egzistuojantys *reikšmingi iškraipymai liks nepastebėti* ir bus pareikšta neteisinga auditoriaus nuomonė;
- 3) rizika, kad auditorius *pareikš netinkamą nuomonę* apie finansines ataskaitas ir joje (ne)esančius reikšmingus iškraipymus.

Kadangi pagrindinė audito rizikos pasireiškimo priežastis yra reikšmingas iškraipymas finansinėse ataskaitose, todėl tikslinga išskirti svarbiausius sąvokų „iškraipymas“ ir „reikšmingas“ sampratos aspektus.

Terminų žodyne prie TSA (2006) nurodoma, kad *iškraipymas* finansinėse ataskaitose atsiranda dėl apgaulės ar suklydimo (klaidos). Iškraipymas siejamas su įmonės vadovu, darbuotoju ar trečiųjų šalių tyčiniaiais ar netyčiniaiais veiksmais, dėl kurių sudaromos neteisingos finansinės ataskaitos ir klaidinami jų naudotojai. Anot J. Mackevičiaus ir R. Bartaškos (2003), pagrindinis skirtumas tarp klaidos ir apgaulės yra ketinimas. Nors literatūros šaltiniuose (240 TSA, 2006; 11 NAS, 2006; 47 SAS, 2006; Robertson, 1990, Knechel, 2001) finansinių ataskaitų iškraipymų pavyzdžiai įvardijami bendrai, tačiau tam tikras jų pirminis vertinimas pagal juos lemiančias priežastis (klaidą ar apgaulę) yra galimas (žr. 5 lentelė).

Finansinių ataskaitų iškraipymų priežastinis vertinimas

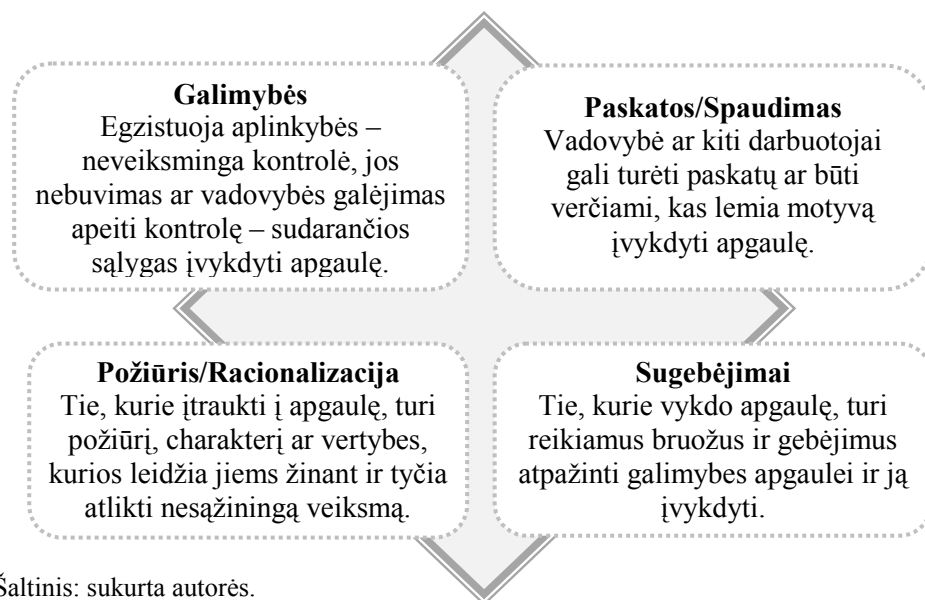
Iškraipymo pobūdis	Klaida	Apgaulė	Šaltinis
Neteisingai parinktas apskaitinis įvertis	X		240 TSA (2006), 11 NAS (2006), 47 SAS (2006)
Netinkamas apskaitos principo pritaikymas	X		
Netinkamas duomenų rinkimas, apdorojimas	X		
Praleista suma ir /ar atskleidimas	X		
Apskaitoje registruojamos fiktyvios ūkinės operacijos		X	J. C. Robertson (1990)
Atliekamos ir apskaitoje fiksuojamos neįgalios ūkinės operacijos		X	
Ūkinės operacijos fiksuojamos ne tuo periodu, kada jos atliktos	X	X	
Atliktos ūkinės operacijos nėra fiksuojamos	X	X	
Ūkinių operacijų sumos yra netikslios	X		
Ūkinės operacijos apskaitytos ne pilnai	X	X	
Ūkinės operacijos fiksuojamos klaidingose sąskaitose	X	X	
Ūkinė operacija netinkamai apdorota, pamesta ar praleista apskaitos sistemos	X		
Suklastoti finansiniai rezultatai		X	
Turtas pavogtas ar prarastas		X	
Parinkta netinkama apskaitos politika	X	X	W. R. Knechel (2001)
Apskaitiniai įverčiai prastai analizuojami ir yra klastojami		X	

Šaltinis: sudaryta autorės.

Kaip matyti iš 5 lentelės, kai kurių iškraipymų (pavyzdžiui, ūkinės operacijos fiksuojamos ne tuo periodu, kada jos atliktos), vienareikšmiškai priskirti klaidai ar apgaulėi nėra įmanoma, nes reikia išsiaiškinti kitas priežastis, kurios nulemia jų atsiradimą. Pagal 240-ąjį TSA (2006)³ apgaulės pasireiškimą lemia trys sąlygos (fazės): 1) *paskatos/spaudimas*, 2) *galimybės* ir 3) *požiūris/racionalizacija*. Pirmiausia turi būti paskatos ar spaudimas (asmeninės finansinės problemos, asmeninės ydos (lošimas, narkotikai ir kt.), nerealūs įvykdymo terminai ir veiklos tikslai), lemiantys motyvą įvykdyti apgaulę. Antra, turi būti galimybė įvykdyti apgaulę. Galimybė paprastai atsiranda dėl įmonės vidaus kontrolės sistemos trūkumų, tačiau tai, anot T. Coenen (2007), yra sąlyga, kurią įmonės vadovybė gali labiausiai kontroliuoti. Trečia, asmenys vykdantys apgaulę turi turėti

³ 240-asis TSA "Auditoriaus pareiga atsižvelgti į apgaulę finansinių ataskaitų audito metu" (2006), 11-asis NAS „Apgaulė ir klaida“ (2006).

požiūrį/racionalizaciją, t. y. pateisinimą dėl savo apgaulingos veiklos, kuris leidžia atlikti apgaule. Racionalizacija skiriasi kiekvienu atveju ir priklauso nuo asmens. Įvardintų apgaulės sąlygų „trikampiui“ pritaria D. McNamee (1999), J. I. Turner, T. J. Mock, R. P. Srivastava (2003), L. Graham, J. C. Bedard (2003), D. Cormier, P. Lapointe (2005), taip pat T. Coenen (2007). Tačiau J. Kabašinskas, I. Toliatienė (1997) išskiria kiek kitokias apgaulės sąlygas: 1) motyvai, 2) gera proga ir 3) nauda; J. Mackevičius (1994) – 1) motyvai, 2) gera proga bei 3) manymas, kad nepastebės. Darbo autorės nuomone, nauda – tikslas, kurio siekiama vykdant apgaule ar klaidas, tačiau ne pagrindinė sąlyga joms pasireikšti. D. T. Wolfe ir D. R. Hermanson (2004) teigia, kad vis dėlto egzistuoja „apgaulės rombas“ ir prie aptartų trijų apgaulės sąlygų priskiria ketvirtąją sąlygą – sugebėjimus. Tai paaiškinama tuo, kad asmuo atliekantis apgaule turi turėti reikiamus bruožus ir gebėjimus sėkmingai įvykdyti apgaule. Galimybė „atveria duris“ į apgaule, spaudimas ir racionalizacija gali pastūmėti link jos, tačiau asmuo turi turėti sugebėjimus, kad galėtų „atpažinti, jog durys yra atviros“ ir tuo pasinaudoti.

3 pav. Apgaulės sąlygų rombas

Atsižvelgiant į tai, kad apgaulės vykdymas yra tyčinis ir iš anksto suplanuotas veiksma, darbo autorės nuomone, reikėtų sutikti su D. T. Wolfe ir D. R. Hermanson (2004) požiūriu ir pripažinti, kad „apgaulės rombas“

(paskatos/spaudimas, galimybės, požiūris/racionalizacija, sugebėjimai) išsamiau atskleidžia apgaulės prigimtį nei aptartuose mokslo darbuose ir audito standartuose minimas apgaulės sąlygų „trikampis“ (žr. 3 pav.). Kita vertus, ketvirtosios sąlygos buvimas apsunkena iškraipymo aptikimo galimybę.

Atkreiptinas dėmesys, kad minėtos sąlygos svarbios svarstant tiek įmonės samdomo darbuotojo, tiek vadovybės galimą apgaulę. Kadangi skiriasi šių asmenų motyvai, t. y. samdomų darbuotojų pagrindinis apgaulių motyvas – asmeninis pasipelnymas, o vadovybė dažniausiai siekia finansinėse ataskaitose pateikti geresnius rodiklius, nei jie yra iš tikrųjų (Kanapickienė, Gipienė, Jefimovas, 2004, p. 37), jų vykdomos apgaulės pobūdis ir mastas, būtina atskirai tirti samdomų darbuotojų ir vadovybės galimų apgaulių požymius.

Auditoriui svarbūs ne visi iškraipymai, o tik tie kurie *reikšmingi*. Pagal 200-ąją TSA (2006) auditorius svarsto, ar nustatytų atskirų ir visų kartu iškraipymų poveikis yra reikšmingas finansinėms ataskaitoms bendrai paėmus. Reikšmingumas⁴ audite suprantamas kaip finansinės operacijos dydis ar pobūdis, kuris esant tam tikroms aplinkybėms gali turėti įtakos informacijos vartotojams, jų veiksams ir sprendimams. D. Leišio (2001) nuomone, bet kuris turto straipsnis laikomas reikšmingu, jei jo reikšmė ir esmė, palyginti su kitais panašiais straipsniais, yra pakankamai svarbi, kad turėtų įtakos nuomonei apie finansines ataskaitas. Nustatant iškraipymo reikšmingumą svarbios ne tik kiekybinės, bet ir, kaip teigia D. R. Carmichael (2006b), GAAS Update Service (2006-06-15), kokybinės charakteristikos. Atsižvelgiant į tai, auditorius turi įvertinti turimą informaciją ir nustatyti bendrą reikšmingo iškraipymo ribą, kuri būtų priimtina tiek jo, tiek finansinių ataskaitų naudotojų atžvilgiu. Šiuo atveju auditorius priima profesinį sprendimą, kuris gali lemti audito rizikos pasireiškimą, o tai yra koncepcinis audito dalykas. Kadangi galima daryti prielaidą, jog audito koncepcijos, formuojančios audito atlikimo pagrindą, neišvengiamai susiję su audito rizika, t. y. rizika, kad reikšmingi

⁴ *Reikšmingumas* – informacija yra reikšminga, jei jos nepateikimas arba klaidingas pateikimas gali turėti įtakos jos naudotojų ekonominiams sprendimams, priimamiems remiantis finansinėmis ataskaitomis. Reikšmingumas priklauso nuo straipsnio arba klaidos dydžio, kuris kiekvienu konkrečiu informacijos nepateikimo arba klaidingo pateikimo atveju nustatomas atskirai. (Tarptautinių audito, užtikrinimo ir etikos pareiškimo vadovas, 2007, p. 151).

iškraipymai liks auditoriaus nepastebėti ir bus pareikšta neteisinga nuomonė ir rizika, kad auditorius pareikš netinkamą nuomonę apie finansines ataskaitas ir joje (ne)esančius reikšmingus iškraipymus, būtina plačiau išnagrinėti jų ryšį su audito rizika.

Pakankamas užtikrinimas siejamas su audito įrodymų, leidžiančių auditoriui padaryti išvadą, kad finansinėse ataskaitose nėra reikšmingų iškraipymų, surinkimu (200 TSA, 2006). Literatūros šaltiniuose (Fogarty, Graham, Schubert, 2007; Europos buhalterių federacija, 2007; 200 TSA, 2006; Ghosh, 2005; Knechel, 2001; Kanapickienė, Gipienė, Jefimovas, 2004) nurodoma, kad tai aukštas, bet ne absoliutus užtikrinimo lygis; auditorius negali gauti absoliutaus užtikrinimo dėl auditui būdingų apribojimų, net jei jam būtų suteiktas neribotas laikas ir ištekliai. Kadangi neįmanoma būti visiškai tikram, kad reikšmingas iškraipymas neegzistuoja, tai audito rizika visada bus didesnė nei nulis. Kita vertus, galima teigti, kad pakankamas užtikrinimas yra audito rizikos išdava.

Audito riziką lemia ir tai, kad auditorius audito metu remiasi savo sprendimu dėl audito įrodymų rinkimo (audito procedūrų pobūdžio, laiko ir apimties) ir išvadų pagrindimo surinktais įrodymais. Tai vadinama *auditoriaus profesiniu sprendimu*, kuris galėtų būti vienoks turint tam tikrą informaciją ir kitoks turint kitą ar papildomą informaciją. Nors T. B. Bell, M. E. Peecher, I. Solomon (2005) teigia, kad profesinis sprendimas yra tikroji audito esmė, o Europos buhalterių federacija (2007) nuomone, tai yra viena iš audito proceso stiprybių, leidžianti auditoriui pritaikyti audito metodiką prie audituojamos įmonės. Darbo autorės nuomone, reikėtų pripažinti, kad tai audito koncepcija, kuri sudaro prielaidas audito rizikai pasireikšti.

Kad auditorius galėtų priimti tinkamą profesinį sprendimą, jis turi vadovautis profesiniu skepticizmu. Pagal 200-ąją TSA (2006) *profesinis skepticizmas* reiškia, jog auditorius kritiškai ir abejodamas vertina surinktų audito įrodymų pagrįstumą ir stebi, ar nėra prieštaraujančių įrodymų. Šiuo principu auditoriui būtina vadovautis tam, kad būtų sumažinta 1) įtartinų aplinkybių nepastebėjimo, 2) apibendrinimo darant išvadas bei 3) klaidingų

prielaidų darymo, numatant audito procedūrų pobūdį, laiką ir apimtį ir po to vertinant rezultatus, rizika. Profesinio skepticizmo naudojimas gali sustiprinti auditoriaus įsitikinimų pagrįstumą (Bell, Peecher, Solomon, 2005, p. 66) ir sėkmingai kovoti su apgaule (Mukherjee, 2006, p. 3), kas reiškia, kad jo dėka mažėja ir audito rizika. Kita vertus, galima numanyti, kad būtent audito rizikos buvimas ir nulėmė profesinio skepticizmo taikymą audito metu.

Auditorius privalo atlikti auditą pagal *audito standartų* reikalavimus ir tik tada audito tikslas bus pasiektas (200 TSA, 2006; 1 NAS, 2006). Anot S. H. Mitchel (2005a), audito nesėkmės gali atsirasti dėl to, kad nebuvo laikomasi profesijai nustatytų standartų. Tai galėtų būti nepakankamo planavimo, laiko trūkumo, išlaidų taupymo, tinkamos priežiūros nebuvimo pasekmė. Ir nesvarbu, kaip teigia C. Fisher (2005), ar atliekamas didelės ar mažos įmonės auditas, auditorius turi laikytis tų pačių audito standartų. Todėl audito atlikimas taip, kaip reikalauja profesiniai standartai, yra svarbi sąlyga audito rizikos mažinimui. Be to, kad visuomenė galėtų pasitikėti auditoriaus darbu, auditorius turi laikytis *profesinės etikos principų*. TBF Buhalterių profesionalų etikos kodekse (2006) įvardinti šie pagrindiniai etikos principai: sąžiningumas, objektyvumas, profesinė kompetencija ir pareiškimas, konfidencialumas, profesinis elgesys ir nepriklausomumas. K. Cooper ir H. Deo (2006) akcentuoja, kad nepriklausomumas visada buvo laikomas esmine auditoriaus savybe. Darbo autorės nuomone, griežtas profesinės etikos principų laikymasis užkerta kelią audito rizikos pasireiškimui, nes auditorius gali daryti sprendimus ir imtis tokios užduoties, kuriai turi tinkamą pasirengimą ir kurios rezultatais nėra kaip nors suinteresuotas.

Planuodamas ir atlikdamas auditą auditorius privalo visą dėmesį skirti *audito įrodymams*⁵. Suprantama, egzistuoja tiesioginė audito įrodymų ir audito rizikos lygio priklausomybė: kuo jų bus surinkta daugiau, tuo audito rizika mažesnė, ir atvirkščiai. Tačiau jei įrodymų kiekis lieka pastovus, audito riziką, pasak S. M. Bičkovos (1998), galima sumažinti tik padidinus *reikšmingumo*

⁵ Audito įrodymai – visa auditoriaus surinkta informacija, naudojama išvadoms, kuriomis grindžiama auditoriaus nuomonė, daryti (500 TSA „Audito įrodymai“, 2006).

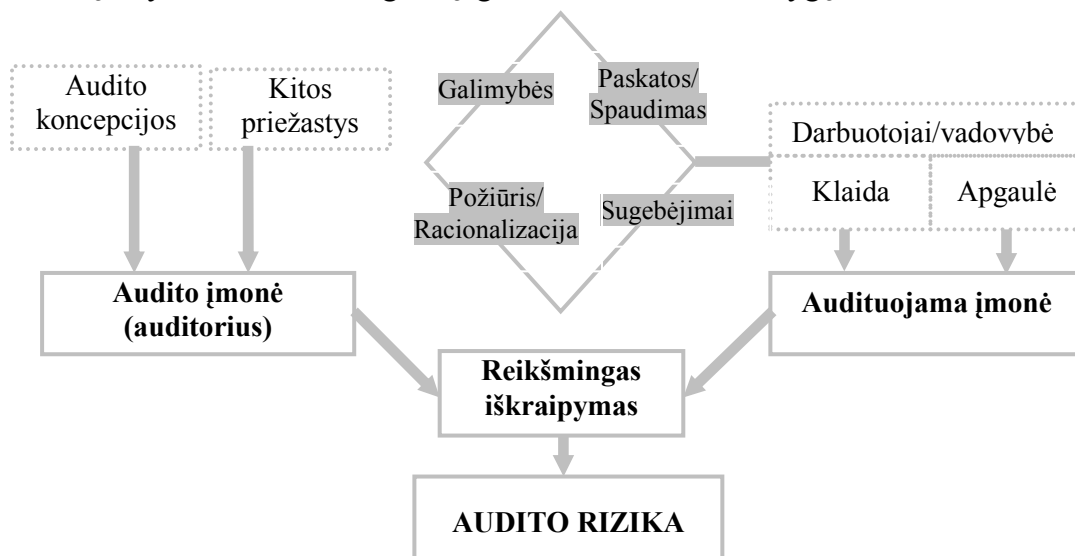
lygį. Tai įrodo, kad egzistuoja atvirkštinis ryšys tarp reikšmingumo ir audito rizikos, t. y. jei suplanavęs audito procedūras auditorius nustato, kad priimtinas finansinių ataskaitų duomenų reikšmingumo lygis turi būti žemesnis, tai audito rizika padidėja. Aptartų audito koncepcijų ryšys su audito rizika apibendrintas 6 lentelėje.

6 lentelė

Audito koncepcijos ir audito rizika	
Koncepcija	Ryšys su audito rizika
Pakankamas užtikrinimas	Būdingi apribojimai gali lemti audito rizikos pasireiškimą.
Profesinis sprendimas	Prielaida audito rizikai pasireikšti.
Profesinis skepticizmas	Jeį taikomas, tai yra sąlyga audito rizikai mažėti.
Audito standartai	Jeį vadovaujamas, tai yra sąlyga audito rizikai mažėti.
Etikos principai	Jeį laikomasi, tai yra sąlyga audito rizikai mažėti.
Audito įrodymai	Kuo įrodymų bus surinkta daugiau, tuo audito rizika mažesnė ir atvirkščiai.
Reikšmingumas	Kuo didesnis reikšmingumas, tuo audito rizika mažesnė ir atvirkščiai.

Šaltinis: sudaryta autorės.

Kaip matyti iš 6 lentelės, vienos audito koncepcijos, pavyzdžiui, pakankamas užtikrinimas ir profesinis sprendimas, sudaro prielaidas audito rizikai pasireikšti, kitos – profesinis skepticizmas, audito standartai ir etikos principai yra jos mažinimo sąlygos, o per likusias audito koncepcijas, t. y. audito įrodymus ir reikšmingumą, galima audito rizikos lygį kontroliuoti.

Šaltinis: sukurta autorės.

4 pav. Audito rizikos sampratos principinė schema

Darbo autorė, apibendrinusi audito rizikos sampratos analizės rezultatus, sudarė audito rizikos sampratos principinę schemą (4 pav.), kurioje atsispindi svarbiausios reikšmingą iškraipymą finansinėse ataskaitose lemiančios priežastys: audituojamos įmonės aplinkybės (darbuotojų/vadovybės klaida ar apgaulė) ir audito veiksmai (audito atlikimo pagrindas – audito koncepcijos ir kitos priežastys). Šioje schemoje perteiktas požiūris yra platesnis, nes apima visus audito rizikos sampratos aspektus. Tačiau siekiant sudaryti optimalų audito rizikos vertinimo modelį, būtina išsamesnė audito rizikos priežasčių analizė, kuri galima nagrinėjant atskirą audito rizikos komponentų vertinimo klausimus.

1.2.2. Audito rizikos vertinimas analizuojant atskirus jos komponentus

Audito rizikos vertinimas siejamas su atskirų jos komponentų nagrinėjimu, todėl būtina išskirti audito rizikos komponentus, juos lemiančius sąlygas/veiksnius ir ištirti esminius jų vertinimo ypatumus.

Mokslo darbuose (Kabašinskas, Toliatienė, 1997; Mackevičius, 1999, 2001; Lakis, 2007; Robertson, 1990; Byčkova, 1998; Skobara, 1998; Knechel, 2001; 1995; Arens, Loebbecke, 1997, 2006) nurodoma, kad audito riziką sudaro šie komponentai – įgimta rizika, kontrolės rizika ir aptikimo rizika. Tačiau audito standartuose (200 TSA, 2006; 107 SAS, 2006) pabrėžiama, kad audito rizika yra susijusi su reikšmingo iškraipymo rizika, t. y. rizika, jog finansinės ataskaitos iškraipytos dar prieš auditą, ir aptikimo rizika, t. y. rizika, kad auditorius neaptiks reikšmingų iškraipymų. Be to, audito standartai (200 TSA, 2006; 107 SAS, 2006) nurodo, kad reikšmingo iškraipymo riziką auditorius turi apsvarstyti finansinių ataskaitų lygmeniu ir tvirtinimo⁶ lygmeniu, o reikšmingo iškraipymo rizika tvirtinimo lygmeniu juose išskiriama į įgimtą ir kontrolės rizikas (žr. 5 pav.). Atsižvelgiant į tai, išanalizuosime šiuos audito rizikos komponentus detaliau.

⁶ *Tvirtinimai* – finansinėse ataskaitose pateikti aiškūs ar kitokio pobūdžio vadovybės pareiškimai (Tarptautinių audito, užtikrinimo ir etikos pareiškimų vadovas, 2007, p. 139).

Šaltinis: sukurta autorės.

5 pav. Audito rizikos komponentai pagal TSA

Reikšmingo iškraipymo rizika. Tai rizika, jog finansinės ataskaitos iškraipytos dar prieš auditą (200 TSA, 2006). Reikšmingo iškraipymo rizika finansinių ataskaitų lygmeniu susijusi su finansinėse ataskaitose *paplitusiais reikšmingais iškraipymais, kurie potencialiai gali paveikti daugelį tvirtinimų*. Tai visaapimanti rizika. Darbo autorės nuomone, šio audito rizikos komponento vertinimas yra vienas svarbiausių ir atsakingiausių auditoriaus darbų, kuris atliekamas susipažinimo su klientu etape bei nuo kurio priklauso visų kitų audito rizikos komponentų vertinimai. Šios rizikos pagrindas yra audituojamos įmonės aplinkos išsiaiškinimas. Literatūros šaltiniuose (Arens, Loebbecke, 1995; Arens, Loebbecke, 1997; Mackevičius, 1999; Byčkova, Gazarian, 2001; Majid, Gul, Tsui, 2001; Ghosh, 2005; 200 TSA, 2006; Fukukawa, Mock, Wright, 2006; Whittington, Pany, 2006, ACPA, 2006) įvardijami įvairūs veiksniai, galintys lemti reikšmingo iškraipymo rizikos pasireiškimą finansinių ataskaitų lygmeniu (žr. 7 lentelė).

7 lentelė

Reikšmingo iškraipymo rizikos finansinių ataskaitų lygmeniu veiksniai

Šaltinis	Veiksniai ir/ar sąlygos lemiančios pasireiškimą
A. A. Arens, J. K. Loebbecke (1995, 1997, 2006)	1) įmonės verslo pobūdis, 2) vadovybės sąžiningumas, 3) ankstesnių auditų rezultatai, 4) pirmasis ar pakartotinis auditas, 5) susiję asmenys, 6) neįprastos operacijos.
J. Mackevičius (1999)	1) vadovybės sąžiningumas, patirtis ir kompetencija, 2) vadovybės pasikeitimai per laikotarpį, 3) išorės aplinkybių įtaka ar neįprastas spaudimas vadovybei, 4) ataskaitiniu laikotarpiu patirtos nesėkmės tam tikrose veiklos srityse, 5) įmonės verslo pobūdis, 6) ryšiai su susijusiomis šalimis, 7) ūkio šakos veiksniai.

7 lentelės tęsinys

S. M. Byčkova, A. V. Gazarian (2001)	<i>Įmonės veiksniai:</i> vadovavimas gamybai, veiklos vieta (geografiniu požiūriu), verslo organizavimas ir jo mastas, pajamos ir veiklos planai, turtas, finansavimas ir likvidumas, nelaukti nuostoliai.
A. Majid, F. A. Gul, J. S. L. Tsui (2001)	Išskrypimai nustatyti ankstesnio audito metu ir veiklos tęstinumo problema.
E. O'Donnell, J. L. Bierstaker, J. Schultz (2004)	1) <i>verslo sąlygos</i> , keliančios grėsmę procesų veiksmingumui; 2) <i>įmonės lygio sąlygos</i> , lemiančios vadovybės neteisingu pareiškimų riziką; 3) <i>sąskaitos lygio sąlygos</i> , apimančios apskaitos būdų svyravimus, kurie nesutampa su kita kliento veiklos informacija.
B. K. Ghosh (2005)	<i>Įgimtos rizikos veiksniai:</i> vadovybės sąžiningumo trūkumas, vadovybės kompetencijos stoka, neįprasti spaudimai vadovybei, veiksmų, susijusių su įmonės verslo pobūdžiu, buvimas, tam tikrų ūkio šakos veiksmų buvimas, IT taikymas duomenų apdorojimui. <i>Kontrolės rizikos veiksniai:</i> vadovybės filosofija ir veiklos pobūdis, nustatyta organizacinė politika, įgaliojimų politika, vidaus audito funkcija, informacinių sistemų politika, žmogiškųjų išteklių politika, nepriklausomo audito komiteto įsteigimas.
200 TSA (2006)	1) prasta įmonės kontrolės aplinka, 2) apgaulės vykdymas.
H. Fukukawa, T. J. Mock, A. Wright (2006)	<i>Įmonės rizikos veiksniai:</i> likvidumas, pelningumas, veiklos pinigų srautai, ūkio šakos augimas/nuosmukis, konkurencijos lygis, technologinių inovacijų laipsnis; <i>Apgaulės rizikos veiksniai:</i> bendrosios kontrolės, vidaus auditorių efektyvumas, vadovybės atlyginimo politika, prognozių taikymas, kontrolės stebėsenos tinkamumas, etikos standartų taikymas; <i>Kitos rizikos veiksniai:</i> apskaitos personalo žinios ir požiūris, informacinių sistemų pokyčiai, vadovybės agresyvumas, vadovybės kaita, įmonės reputacija.
R. Whittington, K. Pany (2006)	<i>Įmonės ir jos ūkio šakos verslo charakteristikos:</i> nevienodas pelningumas lyginant su kitomis panašiomis ūkio šakos įmonėmis, veiklos rezultatai, kurie nepaprastai priklauso nuo ekonominių veiksmų, veiklos tęstinumo problema, dideli žinomi ir tikėtini išskrypimai nustatyti ankstesnių auditų metu, vadovybės dažni pasikeitimai, abejotina reputacija ar nepakankami gebėjimai apskaitos srityje.
G. Georgiades (2006)	<i>Įmonės ir verslo aplinka:</i> 1) padidėjęs įmonės pagrindinių funkcijų įsigijimas; 2) didėjantis kapitalas per akcijų ir kredito rinkas; 3) agresyvios prielaidos pensijų planų apskaitoje ir nepakankamai finansuojami pensijų planai; 4) jungimų ir veiklos įsigijimų daugėjimas; 5) informacinių sistemų įtakos ir vidaus kontrolė; 6) apgaulės būdu sudarytos finansinės atskaitos, neteisėtas turto pasisavinimas ir vadovybės pasipelnymas; 7) kiti dalykai, kurie gali egzistuoti sudėtingose ekonomikos ir verslo sąlygose.
AICPA (2006)	trūkumai susiję su 1) procesu taikomu sudarant finansines atskaitas dėl svarbių apskaitinių įverčių nustatymo ir finansinių atskaitų pastabų parengimo, 2) svarbios apskaitos politikos parinkimu ir taikymu, 3) IT bendrosiomis kontrolėmis.

Šaltinis: sudaryta autorės.

Kaip matyti iš 7 lentelės, vieni autoriai (Ghosh, 2005; Fukukawa, Mock, Wright, 2006), siūlo reikšmingo iškraipymo riziką finansinių ataskaitų lygmeniu lemiančius veiksnius skirstyti į įgimtos rizikos ir kontrolės rizikos veiksnius arba į įmonės rizikos, apgaulės rizikos ir kitos rizikos veiksnius, o kiti autoriai jų klasifikacijos nepateikia, o tik juos išvardina arba nurodo, kad juos lemia įmonės charakteristikos ir verslo aplinka. Pavyzdžiui, H. J. Chen, Sh. Y. Huang, K. Shih (2006) nuomone, kuo didesnis klientas, tuo tikėtina didesnė reikšmingų iškraipymų tikimybė finansinėse ataskaitose, o R. P. Srivastava, G. R. Shafer (1992) akcentuoja, kad informacija apie vadovybės kompetenciją ir sąžiningumą turi didžiausią įtaką finansinėms ataskaitoms.

Darbo autorės nuomone, reikšmingo iškraipymo rizikos pasireiškimą finansinių ataskaitų lygmeniu lemiančius veiksnius/sąlygas *pirmiausia būtina suklasifikuoti į įmonės išorės ir vidaus aplinkos sąlygas* (žr. 3 priedas). Išorės aplinkos negalima paveikti, ji egzistuoja nepriklausomai nuo audituojamos įmonės veiklos, todėl jai galima būtų priskirti ekonomines-politines, reguliavimo, konkurencines sąlygas, kurios nulemia šios įmonės verslo riziką. Tuo tarpu audituojamos įmonės vidaus aplinką tiesiogiai apsprendžia vadovybės vykdoma veikla, priimami sprendimai, siekiant užsibrėžtų tikslų, nustatoma vidaus kontrolės politika ir apskaitos proceso sudėtingumas. Todėl išskirtos tokios vidaus aplinkos sąlygos kaip strateginės, valdymo ir vidaus kontrolės, veiklos ir apskaitos, kurios sietinos su pačios įmonės rizika. Darbo autorės nuomone, tolesnis reikšmingo iškraipymo rizikos finansinių ataskaitų lygmeniu tyrimas turėtų būti vykdomas *išsiaiškinant, ar tai susiję su 1) verslo rizika, 2) įmonės rizika ar 3) apgaulės vykdymu*. Todėl šį siūlymą argumentuosime išsamiau.

Audituojamos įmonės verslo rizikos nagrinėjimo svarba akcentuojama mokslo darbuose (Bayer, 1999; Long, 1999; Tie, 2000; Davies, 2001; Cedergren, 2006; Kotchetova, Kozloski, Messier, 2006; Knechel, 2007; Curtis,

Turley, 2007) bei profesinių organizacijų (CICA⁷, 2007; ACCA⁸, 2007) leidiniuose. Nors literatūroje (Kotchetova, Kozloski, Messier, 2006; 315 TSA, 2006; 330 TSA, 2006; Knechel, 2007) pateikiami skirtingi įmonės verslo rizikos vertinimo procesai audito metu (žr. 4 priedas), tačiau jų samprata išlieka panaši (žr. 8 lentelė).

8 lentelė

Įmonės verslo rizikos vertinimas audito metu

Šaltinis	Etapai
W. R. Knechel (2007)	<ol style="list-style-type: none"> 1) susipažįstama su įmonės <i>bendraja strategija</i>, kad būtų galima įgyti supratimą apie įmonės padėtį greta kitų rinkos dalyvių, ir nustatyti <i>svarbias rizikas</i> įmonei; 2) analizuojama, kaip įmonė stebi ir kovoja su kiekviena svarbia rizika, o ypač <i>koks yra verslo procesų pobūdis ir veikimas</i>; 3) išdėstomos rizikos pagal jų svarbą įmonei ir nustatomos <i>likutinės rizikos</i>, kurios laikomos nekontroliuojamomis ir galinčiomis paveikti įmonę.
N. Kotchetova, T. M. Kozloski, W. F. Messier (2006)	<ol style="list-style-type: none"> 1) atlikti įmonės lygio <i>strateginę analizę</i>; 2) nustatyti ir įvertinti įmonės verslo rizikas, nustatyti šių rizikų poveikį finansinėms ataskaitoms bei vertinti <i>reikšmingo iškraipymo riziką finansinių ataskaitų lygmeniu</i>; 3) atlikti <i>verslo proceso lygio analizę</i>; 4) vertinti verslo proceso rizikas svarbiausiems ir pagalbiniais procesams, iširti susijusius finansinių ataskaitų tvirtinimus bei vertinti <i>reikšmingo iškraipymo riziką tvirtinimo lygmeniu</i>.
315 TSA, 330 TSA (2006) 109 SAS, 110 SAS (2006)	<ol style="list-style-type: none"> 1) <i>supratimo įgijimas</i> apie įmonę ir jos aplinką, įskaitant įmonės vidaus kontrolę, <i>atliekant rizikos vertinimo procedūras</i>. Supratimo metu nustatomos verslo rizikos, kurios gali nulemti reikšmingą iškraipymą finansinėse ataskaitose; 2) surinktos informacijos panaudojimas <i>vertinant reikšmingo iškraipymo riziką finansinių ataskaitų lygmeniu ir tvirtinimo lygmeniu</i>. Tai apima ir įvertinimą kaip įmonė reaguoja į verslo rizikas ir koks buvo į jas atsakas; 3) <i>audito darbo</i>, kurį reikės atlikti, kad sumažinti reikšmingo iškraipymo riziką finansinių ataskaitų lygmeniu, <i>numatymas ir tolesnių audito procedūrų dėl reikšmingo iškraipymo rizikos tvirtinimo lygmeniu sukūrimas ir atlikimas</i>; 4) <i>surinktų audito įrodymų įvertinimas ir audito nuomonės apie finansines ataskaitas suformulavimas</i>.

Šaltinis: sudaryta autorės.

Apibendrinant galima teigti, kad audituojamos įmonės verslo rizikos vertinimas audito metu turėtų remtis požiūriu „iš viršaus į apačią“, t. y. pirmiausia žiūrima į įmonės strategiją (strategines verslo rizikas), o po to į

⁷ CICA (the Canadian Institute of Chartered Accountants) – Kanados privilegijuotų buhalterių institutas.

⁸ ACCA (the Association of Chartered Certified Accountants) – Privilegijuotų sertifikuotų buhalterių asociacija.

įmonės veiklą bei jos turimus procesus (proceso verslo rizikas). Tokiu būdu, kaip teigia S. Spector (2003), I. Toliatienė (2004), D. R. Carmichael (2006a), auditorius įgyja platesnį ir gilesnį supratimą apie įmonės specifiką, jos aplinką, įskaitant ir vidaus kontrolę ir leidžia lengviau nustatyti reikšmingą iškraipymą įmonės finansinėse ataskaitose. Nepaisant to, literatūroje sutinkamos prieštaringos nuomonės: 1) auditoriai gali neigyti pakankamo supratimo apie įmonę ir jos aplinką, kad tinkamai nustatytų reikšmingo iškraipymo rizikas ir, kad auditoriai gali nesurinkti pakankamų įrodymų, kurie patvirtintų jų rizikos vertinimus ar, kad būtų tinkamai patikrintos finansinių ataskaitų sąskaitos ir atskleidimai (JAV Viešųjų apskaitos įmonių priežiūros valdyba, 2005, p. 3); 2) auditoriams sunku reikšti nuomonę apie finansines ataskaitas remiantis įrodymais, surinktais verslo rizikų ir aukšto lygio kontrolės procedūrų veikimo analizės metu. Pasitikėjimas tokiais įrodymais yra probleminis ne dėl to, kad negali būti suteiktas audito užtikrinimas, bet dėl to, kad tai neatitinka auditoriaus pagrįstumo koncepcijos (audito dokumentai nėra pagrindžiami) (Curtis, Turley, 2007, p. 458). Darbo autorės nuomone, nepaisant šių apribojimų, auditoriui yra labai svarbu nustatyti audituojamos įmonės verslo rizikos šaltinius ir įsitikinti įmonės turimų rizikos stebėjimo ir valdymo sistemų tinkamumu.

Audito standartuose (240 TSA, 2004; 2006) ir mokslo darbuose (L. Graham, J. C. Bedard, 2003; Turner, Mock, Srivastava, 2003; Cormier, Lapointe, 2005; Fukukawa, Mock, Wright, 2006; Allen, Hermanson, Kozloski, Ramsay, 2006) akcentuojamas apgaulės veiksmų svarba vertinant reikšmingo iškraipymo riziką, tačiau nuomonės dėl jų klasifikavimo šiuose šaltiniuose skiriasi (žr. 9 lentelė).

Darbo autorės nuomone, apgaulės rizikos veiksmų klasifikacija, pagal kurią veiksniai klasifikuojami pagal du apgaulės tipus *dėl apgaulės būdu sudarytų finansinių ataskaitų* ir *dėl neteisėtai pasisavinto turto*, detalizuojant jas lemiančias sąlygas (*paskatos/spaudimas, galimybės, požiūris/racionalizacija*), nėra visiškai tinkama. Kur kas svarbiau išsiaiškinti samdomų darbuotojų ir vadovybės galimas apgaulės (būtent pastarosios gali lemti

reikšmingo iškraipymo riziką finansinių ataskaitų lygmeniu), todėl siūloma įmonės vidaus ir išorės aplinkos sąlygas nagrinėti per šių asmenų „apgaulės rombo“, kaip išsiaiškinta disertacijos 1.2.1. skyriuje, prizmę, t. y. įvertinant jų paskatas/spaudimą, galimybes, požiūrį/racionalizaciją, sugebėjimus.

9 lentelė

Apgaulės veiksmų klasifikavimas

Šaltinis	Veiksmų klasifikavimas
240 TSA (2004)	1) dėl apgaulės būdu sudarytų finansinių ataskaitų, susiję su a) vadovybės savybėmis ir įtaka kontrolės aplinkai; b) ūkio šakos sąlygomis ir veiklos ypatybėmis; c) finansiniu stabilumu 2) dėl neteisėtai pasisavinto turto, susiję su a) turto jautrumu neteisėtam pasisavinimui; b) kontrolės trūkumais
240 TSA (2006)	1) dėl apgaulės būdu sudarytų finansinių ataskaitų, susiję su: a) paskatomis; b) spaudimu; c) galimybėmis 2) dėl neteisėtai pasisavinto turto, susiję su a) paskatomis; b) spaudimu; c) galimybėmis
L. Graham, J. C. Bedard (2003); D. Cormier, P. Lapointe (2005)	1) veiksniai susiję su spaudimu 2) veiksniai susiję su galimybe įvykdyti apgaulę 3) veiksniai susiję su noru įvykdyti apgaulę

Šaltinis: sudaryta autorės.

Kadangi reikšmingo iškraipymo riziką tvirtinimo lygmeniu dauguma autorių (Kabašinskas, Toliatienė, 1997; Mackevičius, 1994, 1999; Daujotaitė, 2006; Lakis, 2007; Robertson, 1990; Dodž, 1992; Arens, Loebbecke, 1995, 1997, 2006; Byčkova, 1998; Skobara, 1998; Johnson, 1991; Knechel, 2001; Ghosh, 2005; Whittington, Pany, 2006) nagrinėja kaip įgimtos ir kontrolės rizikų derinį, o, be to, ir audito standartai (200 TSA, 2006; 107 SAS, 2006) pripažįsta dvejopą šios rizikos pobūdį, tai šių audito rizikos komponentų sampratos ir vertinimo aspektus išanaluosime atskirai.

Įgimta rizika. Nors mokslinėje literatūroje (Mackevičius, 1994; Kabašinskas, Toliatienė, 1997; Johnson, 1991; Dodž, 1992) sutinkami skirtingi įgimtos rizikos pavadinimai – buvimo, veiklos, neišvengiama, grynoji, verslo, vidinė, tačiau šis audito rizikos komponentas joje apibrėžiamas panašiai (žr. 10 lentelė).

Igimtos rizikos apibrėžimai

Šaltinis	Igimtos rizikos apibrėžimas
200 TSA (2006), 107 SAS (2006), 8 RFAVS (2006), B. K. Ghosh (2006)	– sąskaitos likučio ar ūkinių operacijų grupės jautrumas informacijos iškraipymams, kurie gali būti reikšmingi patys savaime arba kartu su informacijos iškraipymais kitose sąskaitose arba ūkinių operacijų grupėse, darant prielaidą, kad nebuvo susijusios vidaus kontrolės.
J. Mackevičius (2009)	– rizika, kad klaidų gali būti kiekvienoje finansinėje ataskaitoje, neatsižvelgiant į įmonės veiklos sudėtingumą, ūkinių operacijų skaičių, pobūdį ir įvairovę.
R. Whittington, K. Pany (2006)	– reikšmingo iškraipymo galimybė tvirtinime prieš kliento vidaus kontrolę.
W. R. Knechel (2001)	– tvirtinimo jautrumas reikšmingam iškraipymui tariant, kad nėra susijusios vidaus kontrolės.
S. M. Byčkova (1998), V. V. Skobara (1998)	Igimtos rizikos buvimas yra nulemtas įmonės charakteristikomis bei supančios aplinkos bei jos neįmanoma aptikti vidaus kontrolės pagalba.
J. Mackevičius (1994)	– rizika, kai klaidos atsiranda dėl apskaitos sistemos netobulumo.
H. Johnson (1991)	– reikšmingų klaidų tikimybė sąskaitų likučiuose ar ūkinių operacijų grupėse, darant prielaidą, kad nebuvo vidaus kontrolės procedūrų.
A. D. Šeremet, V. P. Suijc (1995)	– rizika susijusi su įmonės specifika, t. y. klaidų, viršijančių leistiną dydį, buvimo tikimybė finansinėse ataskaitose iki vidaus kontrolės sistemos peržiūrėjimo.

Šaltinis: sudaryta autorės.

Audito standartai (200 TSA, 2006; 107 SAS, 2006, 8 RFAVS, 2006) ir autoriai (Johnson, 1991; Knechel, 2001; Ghosh, 2006; Whittington, Pany, 2006; Mackevičius 2009) apibrėždami igimtą riziką akcentuoja *reikšmingų iškraipymų susidarymo vietą*, t. y. finansinėje ataskaitoje, sąskaitų likučiuose, ūkinių operacijų grupėse ar tam tikrame vadovybės tvirtinime. Tai rodo, kad būtent čia pastebimas jos pasireiškimas. Tuo tarpu J. Mackevičius (1994), S. M. Byčkova (1998), V. V. Skobara (1998), A. D. Šeremet ir V. P. Suijc (1995) nurodo *priežastis, dėl kurių ši rizika atsiranda*, t. y. dėl įmonės charakteristikų, supančios aplinkos, apskaitos sistemos netobulumo ir pan. Taip pat dauguma autorių akcentuoja, kad ši rizika pasireiškia, nes jai *nėra taikoma vidaus kontrolės sistema*. N. Martinov ir P. Roebuck (1998) ištyrę igimtos rizikos vertinimą, akcentuoja, kad tai didžia dalimi nenuoseklus įvertinimas, paremtas daugybe atskirų veiksmų, todėl, darbo autorės nuomone, juos būtina susisteminti.

Literatūros šaltiniuose (Carmichael, 1988; Arens, Loebbecke, 1995, 1997, 2006; 400 TSA, 2004; Ghosh, 2005; Whittington, Pany, 2006) dažniausiai išskiriami kone tie patys įgimtos rizikos veiksniai (sąlygos) (žr. 11 lentelė): 1) *neįprastos ar sudėtingos* ūkinės operacijos ar įvykiai, kurie įprastai neapdorjami, ar kuriems įvertinti gali prireikti ekspertų, ar kurie vykdomi ypač arti ataskaitinio laikotarpio pabaigos ar jo pabaigoje, 2) *sprendimų įtaka* (vadovybės) dėl sąskaitos likučio vertės, 3) *turto jautrumas* neteisėtam pasisavinimui, praradimui; 4) *skaičiavimų*, būdingų sąskaitos likučiui ar ūkinių operacijų grupei, *sudėtingumas*. Darbo autorės nuomone, įgimtos rizikos sąlyga – sąskaitos likučio vertinė išraiška bei atskirų elementų, sudarančių sąskaitos likutį ar ūkinių operacijų grupę, skaičius ir vertė – taip pat yra labai svarbi. Juk „įprastai auditoriai tikisi didesnio klaidų skaičiaus tuose sąskaitų likučiuose, kurie išreikšti didele pinigų suma, todėl juose verta nustatyti didesnę įgimtą riziką ir peržiūrėti didesnę įrodymų kiekį nei nedidele pinigų suma išreikštuose likučiuose“ (Arens, Loebbecke, 1995, p. 251).

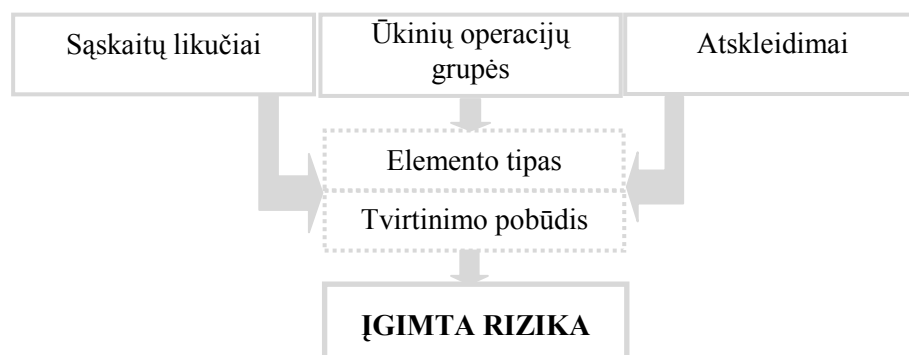
11 lentelė

Įgimtą riziką lemiančios sąlygos

Sąlyga	D. R. Carmichael (1988)	A. A. Arens, J. K. Loebbecke (1995, 1997, 2006)	400 TSA (2004)	B. K. Ghosh (2005)	O. R. Whittington, K. Pany (2006)
Ginčytini apskaitos klausimai	X	–	X	–	X
Neįprastos, sudėtingos ar įprastai neapdorotos ūkinės operacijos	X	X	X	X	X
Iškraipymai nustatyti ankstesnio audito metu	X	X	–	–	–
Turto jautrumas neteisėtam pasisavinimui, praradimui	X	X	X	X	–
Apskaitos personalo kompetencija ir patirtis	X	X	–	–	–
Sprendimų įtaka nustatant likučius	X	X	X	X	X
Atskirų elementų, sudarančių sąskaitos likutį ar ūkinių operacijų grupę, skaičius ir vertė	X	X	–	–	–
Skaičiavimų svarbių sąskaitos likučiui ar ūkinių operacijų grupei sudėtingumas	X	–	X	X	X

Šaltinis: sudaryta autorės.

Nagrinėjant įgimtos rizikos sąlygas, galima nustatyti tam tikras tendencijas. Vienas įgimtos rizikos sąlygas, tokias kaip neįprastas ar sudėtingas ūkinės operacijos, turto jautrumą neteisėtam pasisavinimui ir atskirų elementų, sudarančių sąskaitos likutį ar ūkinių operacijų grupę, skaičius ir vertė, nulemia *ūkinių operacijų grupės, sąskaitos likučio ar atskleidimo* (finansinių ataskaitų elementų) *tipas*, o kitos sąlygos – sprendimų įtaka nustatant likučius, skaičiavimų sudėtingumas – būdingos tik *konkreiems* sąskaitos likučio, ūkinių operacijų grupės ar atskleidimo *tvirtinimams*. Tai, kad įgimta rizika skiriasi priklausomai nuo finansinių ataskaitų elemento tipo bei atitinkamo jų tvirtinimo akcentuoja O. R. Whittington, K. Pany (2006). Pavyzdžiui, atsargoms labiau būdingos vagystės nei įrengimams, turto vertinimo tvirtinimas yra sudėtingesnis nei jo buvimo tvirtinimas, o ir ūkinės operacijos nėra visos vienodo sudėtingumo apskaitos prasme. Todėl galima teigti, kad atskiriems finansinių ataskaitų elementams būdinga įgimta rizika priklauso nuo jų tipo ir/ar taikomo tvirtinimo pobūdžio (žr. 6 pav.). Įgimta rizika bus didesnė tiems finansinių ataskaitų elementams, kurie yra neįprasti, susiję su sudėtingais skaičiavimais ir reikalauja vadovybės sprendimo dėl jų įvertinimo ar įvykimo.

Šaltinis: sukurta autorės.

6 pav. Įgimtos rizikos priklausomybė nuo finansinių ataskaitų elementų charakteristikų

J. Mackevičiaus (1999) teigimu, dažnai literatūroje sutinkama nuomonė, kad nėra galimybių įvertinti tikrąjį įgimtos rizikos lygį ir kad jos vertinimas dažnai subjektyvus. Tai, V. V. Skobaros (1998) nuomone, paaiškinama tuo, kad auditorius turi ribotas galimybes išaiškinti reikšmingus iškraipymus įmonės finansinėse ataskaitose dėl skirtingų įmonės vidaus ir išorės veiksmų

įtakos. Šiai nuomonei pritaria ir N. Kotchetova, T. M. Kozloski, W. F. Messier (2006) teigdami, kad 1) reikšmingo iškraipymo rizikos tvirtinimo lygmeniu, t. y. įgimtos rizikos, vertinimas yra tiesiogiai susijęs su reikšmingo iškraipymo rizikos finansinių ataskaitų lygmeniu vertinimu; 2) auditoriai vertindami reikšmingo iškraipymo riziką tvirtinimo lygmeniu atsižvelgia į proceso lygio, o ne įmonės lygio verslo rizikos vertinimus. Todėl reikėtų pripažinti, kad įgimtą riziką lemia ir audituojamos įmonės aplinkos sąlygos. Atsižvelgiant į tai, auditorius turėtų siekti visapusiško įmonės išorės ir vidaus aplinkos bei atskirų finansinių ataskaitų elementų ir/ar su jais susijusių tvirtinimų pobūdžio supratimo, kuris yra pagrindinis auditoriaus informacijos šaltinis, vertinant įgimtos rizikos lygį. Kadangi, kaip teigia J. Mackevičius (1999), skirti įgimtai rizikai mažai dėmesio pavojinga, nes esant reikalui tokį sprendimą būtų sunku argumentuotai pagrįsti. Be to, gal įgimtos rizikos vertinimą reikėtų derinti su kontrolės rizikos vertinimu, kuri aptarsime išsamiau.

Kontrolės rizika. Dažniausiai literatūroje (Kabašinskas, Toliatienė, 1997; Arens, Loebbecke, 1997; Dodž, 1992; Byčkova, 1998; Skobara, 1998; Knechel, 2001; Whittington, Pany, 2006; 200 TSA, 2006; 107 SAS, 2006) (žr. 12 lentelė) apibrėžiant kontrolės riziką akcentuojamas jos *ryšys su įmonės vidaus kontrolės sistema*, t. y. kontrolės rizika – tai pavojus, kad vidaus kontrolės sistema neaptiks, neištaisys reikšmingo iškraipymo ar neužkirs jam kelio. Tačiau J. Mackevičius (1999), J. D. Staliūnienė (2001), B. K. Ghosh (2006) ir 8-asis RFAVS (2005) kontrolės riziką sieja su iškraipymu, kuris nebus laiku pastebėtas, ištaisytas ar sutrukdytas su *apskaitos ir vidaus kontrolės sistemų pagalba*. Pagal pastarąjį požiūrį reikšmingo iškraipymo atsiradimą lemia audituojamos įmonės apskaitos ir vidaus kontrolės sistemos, o kontrolės rizika tampa apskaitos ir vidaus kontrolės sistemų veiksmingumo funkcija. Anot V. Pečiūros (1999), kontrolės procedūras reikia skirti nuo apskaitos sistemos – tai nėra tapatūs dalykai: apskaitos sistema reikalinga tam, kad pateiktų klientams sąskaitas už išsiųstas prekes, fiksuotų šių prekių pardavimą, sumuotų ir pateiktų bendrą pirkėjų išsiskolinimą ar pan., o kontrolės procedūros integruojamos į apskaitos sistemą, kad užtikrintų šių duomenų

patikimumą ir tikslumą. Tačiau įmonės apskaitos ir vidaus kontrolės sistemos bet kuriuo atveju yra priklausomos nuo įmonės vadovybės noro ir galimybių jas turėti kuo veiksmingesnes.

12 lentelė

Kontrolės rizikos apibrėžimai

Šaltinis	Kontrolės rizikos apibrėžimas
R. Dodž (1992), A. Arens, J. K. Loebbecke (1997); S. M. Byčkova (1998); V. V. Skobara (1998); W. R. Knechel (2001); O. R. Whittington, K. Pany (2006)	– pavojus, kad vidaus kontrolės sistema neištaisys ar neaptiks reikšmingų iškraipymų.
J. Kabašinskas, I. Toliatienė (1997)	– rizika, kad netikslumai, kurie gali pasitaikyti sąskaitų likučiuose ar ūkinių operacijų klasėse, bus laiku nepastebėti ir vidaus kontrolės sistema neužkirs jiems kelio.
J. Mackevičius (1999)	– rizika, kad klaidos nebus laiku pastebėtos ar pataisytos apskaitos ir vidaus kontrolės sistemose.
B. K. Ghosh (2006)	– rizika, kad įmonės apskaitos ir vidaus kontrolės sistemos laiku neaptiks, neištaisys iškraipymo ar neužkirs jam kelio.
200 TSA (2006), 107 SAS (2006), J. Mackevičius (2009)	– rizika, kad įmonės vidaus kontrolė laiku neaptiks ir neištaisys ar neužkirs kelio tvirtinime galinčiam pasitaikyti iškraipymui, kuris gali būti reikšmingas pats savaime arba kartu su kitais iškraipymais.
8 RFAVS (2006), 400 TSA (2004); J. D. Staliūnienė (2001)	– rizika, kad iškraipymas, kuris gali atsirasti sąskaitos likutyje ar ūkinių operacijų grupėje ir būti reikšmingas pats savaime arba kartu su iškraipymais kitų sąskaitų likučiuose ar ūkinių operacijų grupėse, nebus laiku pastebėtas, ištaisytas ar sutrukdytas su apskaitos ir vidaus kontrolės sistemų pagalba.

Šaltinis: sudaryta autorės.

Kadangi kontrolės rizikos vertinimas neišvengiamai susijęs su audituojamos įmonės vidaus kontrolės sistema ir jos veiksmingumu, todėl tai būtina išanalizuoti detaliau.

Dažniausiai vidaus kontrolės sistema apibūdinama kaip taisyklių ir procedūrų, kurias taiko įmonės vadovybė visuma. Tačiau, anot R. Kanapickienės, S. Raguckaitės (2006), toks apibūdinimas neatskleidžia visos vidaus kontrolės esmės, nes vidaus kontrolė – dinaminis procesas, kuris turi būti planuojamas, atliekamas ir vadovybės patikrinamas. Daug išsamesnis vidaus kontrolės sistemos apibrėžimas pateikiamas 315-ajame TSA (2006) –

„už valdymą atsakingų asmenų, vadovybės ir kitų darbuotojų sukurtas ir taikomas procesas, skirtas teikti pakankamą užtikrinimą dėl įmonės pasiekimų siekiant tikslų ...“. Įmonės tikslai, kuriuos padeda įgyvendinti vidaus kontrolės sistema, akcentuojami visuose svarbiausiuose vidaus kontrolės modeliuose (COSO (JAV, 1992), CoCo (Kanada, 1995), Turnbull (Jungtinė Karalystė, 1999, 2005), COSO ERM (JAV, 2004)) (žr. 13 lentelė): 1) veiklos efektyvumas ir veiksmingumas, 2) patikimų finansinių ataskaitų sudarymas, 3) įstatymų bei kitų teisės aktų laikymasis.

13 lentelė

Vidaus kontrolės modelių struktūra ir vidaus kontrolės sistemos tikslai

Šaltinis	Elementai	Tikslai
COSO modelis (Treadway komisijos rėmėjų organizacijų komitetas, JAV, 1992)	1) kontrolės aplinka 2) įmonės rizikos vertinimo procesas 3) informacinė sistema ir informavimas 4) kontrolės veiksmai 5) kontrolės stebėseną	1) patikimų finansinių ataskaitų sudarymas 2) veiklos efektyvumas ir veiksmingumas 3) įstatymų bei teisės aktų laikymasis
CoCo modelis (Kanados privilegijuotų buhalterijų institutas, Kanada; 1995)	1) įmonės ištekliai 2) sistemos 3) procesai 4) kultūra 5) struktūros 6) užduotys	1) sėkminga veikla 2) patikimų finansinių ataskaitų sudarymas 3) įstatymų laikymasis
Turnbull modelis (Anglijos ir Velso privilegijuotų buhalterijų institutas, Jungtinė Karalystė; 1999; Finansinės atskaitomybės taryba, Jungtinė Karalystė, 2005)	1) rizikos vertinimas 2) kontrolės aplinka ir veiksmai 3) informacija ir komunikavimas 4) stebėseną	1) veiklos efektyvumas ir veiksmingumas 2) kokybiškas vidaus ir išorės ataskaitų sudarymas 3) įstatymų bei teisės aktų, taip pat vidaus politikos laikymasis
COSO ERM (Treadway komisijos rėmėjų organizacijų komitetas, JAV; 2004)	1) vidaus aplinka 2) tikslų nustatymas 3) įvykio identifikavimas 4) rizikos vertinimas 5) atsakas į riziką 6) kontrolės veiksmai 7) informacija ir informavimas 8) stebėseną	1) veiklos efektyvumas ir veiksmingumas (strateginiai, operaciniai), 2) patikimų finansinių ataskaitų sudarymas (informaciniai), 3) įstatymų bei teisės aktų laikymasis (laikymosi)

Šaltinis: sudaryta autorės.

Vidaus kontrolės modeliai (COSO (1992), Turnbull (1999, 2005), CoCo (1995), COSO ERM (2004)) skelbia platesnį požiūrį į vidaus kontrolę,

kreipdami dėmesį į kontrolės procedūras, taikomas visai įmonės veiklai. Tačiau *auditui svarbios kontrolės procedūros yra susijusios su vadovybės uždaviniu išorės naudojimui sudaryti patikimas finansines ataskaitas, taip pat su rizikos, dėl kurios finansinėse ataskaitose gali atsirasti reikšmingas iškraipymas, valdymu* (315 TSA, 2006, p. 452). J. D. Staliūnienė (2001) įvardija su finansinių ataskaitų auditu susijusios vidaus kontrolės tikslus: 1) pagrįstumas, 2) išbaigtumas, 3) įgaliojimai, 4) fiksavimo tikslumas (sumos, sąskaitos, periodo), 5) turto ir duomenų apsauga. Atsižvelgiant į tai, auditoriaus uždavinys yra nekurti ir nekontroliuoti įmonės vidaus kontrolės sistemos, o ją suprasti išsiaiškinant, ar ši sistema yra pajėgi apsaugoti įmonės finansines ataskaitas nuo reikšmingų iškraipymų (kokia struktūra), o taip pat įvertinti jos veiksmingumą.

Literatūros šaltiniuose galima aptikti įvairių svarstymų apie vidaus kontrolės sistemos struktūrą (žr. 13 ir 14 lentelė).

14 lentelė

Vidaus kontrolės sistemos struktūros palyginimas

Šaltinis	Elementai
V. V. Skobara (1998); 400 TSA (2004)	1) kontrolės aplinka, 2) kontrolės procedūros.
J. Robertson (1990); V. Lakis (1999)	1) kontrolės aplinka, 2) apskaitos sistema, 3) kontrolės procedūros.
J. Mackevičius (1999)	1) kontrolės aplinka, 2) apskaitos sistema, 3) kontrolės procedūros, 4) turto apsaugos sistema.
R. Kanapickienė (2001, 2006)	1) kontrolės aplinka, 2) rizikos įvertinimas, 3) kontrolės veiksmai, 4) informacinė sistema (buhalterinės apskaitos sistema), 5) vidaus auditas.
COSO modelis (1992); J. Keenan (2005); 315 TSA (2006);	1) kontrolės aplinka, 2) įmonės rizikos vertinimo procesas, 3) informacinė sistema ir informavimas, 4) kontrolės veiksmai, 5) kontrolės stebėseną.

Šaltinis: sudaryta autorės.

Vertinant sutinkamus požiūrius dėl vidaus kontrolės sistemos struktūros, galima pastebėti, kad kontrolės aplinka kaip vidaus kontrolės sistemos elementas išskiriamas visų. Nors buhalterinės apskaitos sistema kai kurių autorių išskiriama kaip atskiras elementas, tačiau reikėtų pripažinti, kad ji yra įmonės informacinės sistemos dalis. Darbo autorės nuomone, rizikos vertinimas yra vienas iš svarbiausių dalykų, norint įmonės vadovybei tinkama linkme nukreipti vidaus kontrolės sistemą. Todėl įmonės rizikos valdymo procesas, analizuotas disertacijos 1.1.2. skyriuje, kartu su svarbiausiu jo etapu rizikos vertinimas turi būti sudėtinė vidaus kontrolės sistemos dalis. Nors J. Mackevičius (1999), R. Kanapickienė (2006) akcentuoja vidaus audito reikšmę įmonei vertinant vidaus kontrolės sistemos veikimo kokybę, tačiau, darbo autorės manymu, tai stebėsenos funkcija, kurią turėtų vykdyti ne tik įmonės vidaus audito padalinys, bet ir vadovybė, vadovaudama ir prižiūrėdama įmonės veiklą. Atsižvelgiant į tai, galima teigti, jog COSO modelis (1992), kurį remia ir Turnbull vidaus kontrolės modelis (1999, 2005), išskyrus tai, kad pastarajame kontrolės aplinka ir kontrolės veiksmai sujungti į vieną elementą, apima esminius vidaus kontrolės sistemos elementus, t. y. kontrolės aplinką, įmonės rizikos vertinimo procesą, informacinę sistemą ir informavimą, kontrolės veiksmus, kontrolės stebėseną. Toliau apibendrinsime šių elementų esminius momentus.

Vidaus kontrolės aplinkos kitaip „tono iš viršaus“ bei įmonės kultūros ir etikos svarba yra visiškai pripažįstama ir laikoma pagrindu sėkmingai įgyvendinant vidaus kontrolės sistemą (TBF Profesionalių buhalterių versle komitetas, 2006, p. 14). Šios nuomonės laikosi ir R. Kanapickienė, G. Gipiienė ir B. Jefimovas (2004) nurodydami, kad vidaus kontrolės sistema nebus efektyvi, jeigu ją kuriant nebus įvertinta, kokioje aplinkoje ji veiks. Anot R. E. Wortmann (2007), kontrolės aplinka, teikia discipliną ir struktūrą visai sistemai. Jei vadovybė nesilaiko ir neskatina vidaus kontrolės politikos ir procedūrų, tuomet kitiems įmonės darbuotojams kyla klausimas kokia prasmė to laikytis. J. Mackevičius (1999) nurodo, kad vadovybės požiūris į kontrolę svarbus tuo, nes vadovybė naudoja įvairias organizacines priemones, metodus

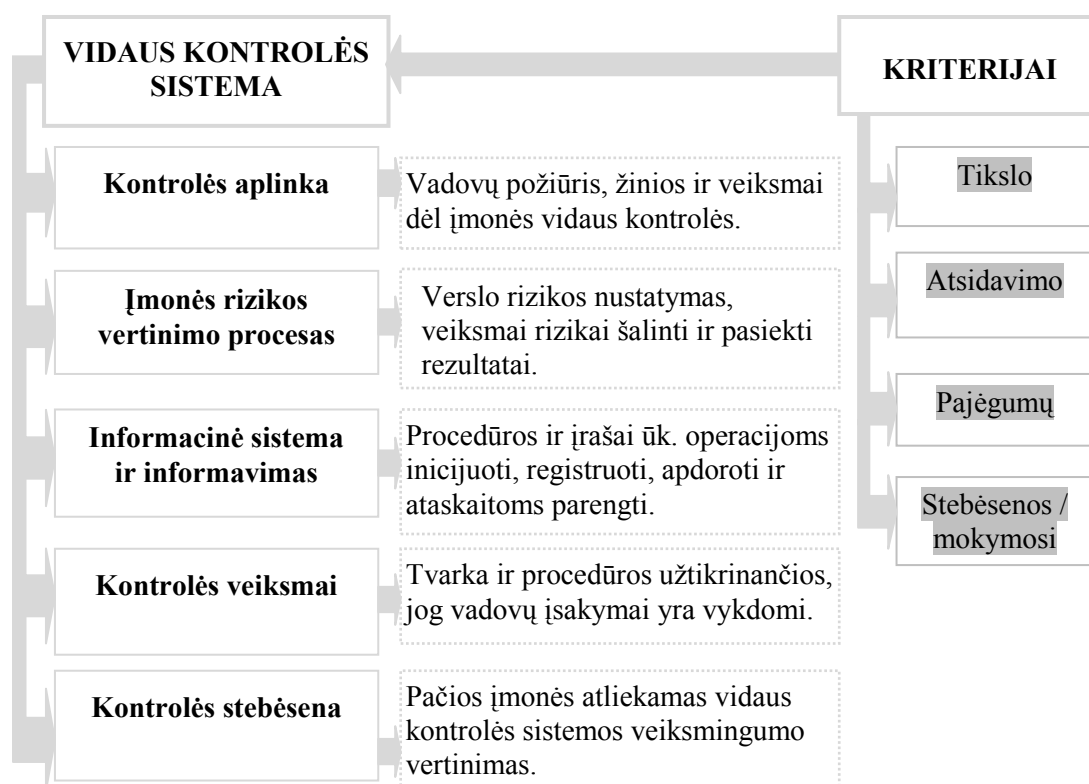
ir procedūras tam, kad užtikrintų efektyvų vadovavimą įmonei, vadovybės nurodymų laikymąsi, turto saugumą, tyčinių bei kitokių klaidų aptikimą ir jų eliminavimą, kad laiku būtų parengta patikima informacija. Be to, daugelis autorių (Chen, Huang, Shih, 2006; Wortmann, 2007) pripažįsta, kad gera kontrolės aplinka nors ir nepašalina apgaulės galimybės, tačiau ji padeda sumažinti riziką dėl apgaulės. Todėl reikėtų sutikti su T. G. Kizirian, B. W. Mayhew ir L. D. Sneathen (2005) bei H. J. Chen, Sh. Y. Huang, K. Shih (2006) nuomone, kad įmonės kontrolės aplinkos būklė yra susijusi su rizikomis, su kuriomis auditorius susiduria atlikdamas auditą. Neteisingas kontrolės aplinkos išsiaiškinimas nulems neteisingą įgimtos ir kontrolės rizikų vertinimą, todėl tikėtina, kad nulems klaidas audite, t. y. auditorius neaptiks reikšmingų iškraipymų ir bus suformuluota netinkama nuomonė. Supratimas apie įmonės *rizikos vertinimo procesą* yra svarbus nustatant vidaus kontrolės sistemos kokybę (R. E. Wortmann, 2007). Jei tokio proceso nėra, aišku padidėja audito rizika. Būtent su jo pagalba galima išsiaiškinti kaip įmonės vadovybė nustato verslo rizikas, atsižvelgdama į vidaus ir išorės veiksnių įtaką (auditoriui svarbią įgimtą riziką), įvertina jų svarbą ir pasireiškimo galimybę bei nusprendžia kokių veiksmų imtis. Pasak, R. B. Dusenbury, J. L. Reimers, S. W. Wheeler (2000b), auditorius turėtų žinoti, jei įmonės vidaus kontrolės sistema sukurta tam, kad sumažinti įmonės įgimtą riziką, tai nėra tinkama vertinti įgimtą ir kontrolės rizikas atskirai. Tuo tarpu vidaus kontrolės elementas – *informacinė sistema ir informavimas*, apimantis IT ar rankinių sistemų procedūras ir susijusius įrašus ūkinėms operacijoms/įvykiams inicijuoti, registruoti, apdoroti ir ataskaitoms parengti, turi didelę reikšmę įmonės finansinių ataskaitų sudarymui ir jų patikimumui, todėl ypač auditoriui svarbu suprasti informacinę sistemą, tame tarpe ir buhalterinės apskaitos sistemą. Supratimas apie *kontrolės veiksmus* leidžia auditoriui išsiaiškinti, kaip ir ar iš viso tam tikras kontrolės veiksmas atskirai ar kartu su kitais kontrolės veiksmis nustato, ištaiso ar apsaugo nuo reikšmingų iškraipymų (315 TSA, 2006). Tai reiškia, kad kontrolės veiksmas lemia įmonės vidaus kontrolės sistemos veiksmingumą. *Kontrolės stebėseną* atliekama siekiant užtikrinti

nuolatinį efektyvų kontrolės procedūrų veikimą, ji taip pat padeda auditoriui suprasti, kokią vaidmenį įmonės vidaus kontrolės sistemoje turi vadovybė ir už įmonės valdymą atsakingi asmenys bei kaip jų kontrolės procedūros gali paveikti auditoriaus procedūras (Accountants Today, 2005, p. 37).

Apibendrinus įvairių autorių pareikštas nuomones apie įmonės vidaus kontrolės sistemos elementus, galima išskirti svarbiausius teiginius: 1) kontrolės aplinka teikia discipliną ir struktūrą visai sistemai ir jos būklė yra susijusi su įgimta ir kontrolės rizikomis; 2) rizikos vertinimo procesas atskleidžia vidaus kontrolės sistemos kokybę ir nurodo kaip auditoriui dera vertinti įgimtą ir kontrolės rizikas, atskirai ar kartu; 3) informacinė sistema (buhalterinės apskaitos sistema) tiesiogiai veikia finansinių ataskaitų patikimumą; 4) kontrolės veiksmai lemia vidaus kontrolės sistemos veiksmingumą; 5) kontrolės stebėseną užtikrina nuolatinį efektyvų kontrolės procedūrų veikimą. Taigi, kai įmonės vidaus kontrolės sistema sukurta tam, kad sumažinti auditoriui svarbią įgimtą riziką, tinkama atlikti bendrą įgimtos ir kontrolės rizikų vertinimą.

Pastebėtina, kad CoCo vidaus kontrolės modelis (1995) apibūdina vidaus kontrolę kaip įmonės komponentų (išteklų, sistemų, procesų, kultūros, struktūros ir užduočių) (žr. 13 lentelė) visumą ir pateikia kiek kitokią vidaus kontrolės sistemos sampratą. CoCo modelio (1995) kūrėjai aptaria 20 kontrolės kriterijų, kurie sugrupuoti į 4 grupes (Luscombe, 1995, p. 3): 1) *tikslo kriterijai* (supratimas apie įmonės kryptį) – atsižvelgiama į įmonės tikslus (įskaitant misiją, viziją, strategiją), rizikas ir galimybes, politikas, planus ir veiklos užduotis bei rodiklius; 2) *atsidavimo kriterijai* (įmonės identiškumas) – atsižvelgiama į įmonės etines vertybes, žmogiškųjų išteklių politiką, įgaliojimus, pareigas ir atsakomybę bei savitarpio pasitikėjimą; 3) *pajėgumo kriterijai* (įmonės kompetencija) – žinios, įgūdžiai, priemonės, bendravimo procesai, informacija, koordinavimas ir kontrolės veiksmai; 4) *stebėsenos ir mokymosi kriterijai* (įmonės vystymasis) – apima vidaus ir išorės aplinkos išsiaiškinimą, veiklos rezultatų lyginimą su užsibrėžtais tikslais ar padarytomis prielaidomis, informacinių poreikių ir sistemų pakartotinį vertinimą, procedūrų

įvedimą ir kontrolės veiksmingumo vertinimą. Anot L. Steinhorsdottir (2004), vidaus kontrolė pagal CoCo (1995) turėtų būti analizuojama per užduoties prizmę: asmuo atlieka užduotį remdamasis supratimu apie jos *tikslą* ir turimais *pajėgumais* (informacija, ištekliais, atsargomis, įgūdžiais), tačiau asmeniui reikia *atsidavimo*, kad galėtų tinkamai atlikti užduotį, o taip pat jis *stebi* savo rezultatus ir išorės aplinką, kad *išmoktų* kaip atlikti užduotį geriau ir atsižvelgtų į pokyčius. Aptarti CoCo vidaus kontrolės modelio (1995) kriterijai ne tik leidžia suprasti įmonės vidaus kontrolės sistemą, bet ir, anot D. J. Cooper, Y. Gendron (2001) ir L. Steinhorsdottir (2004), gali padėti auditoriams vertinant įmonės vidaus kontrolės veiksmingumą. Darbo autorės nuomone, CoCo (1995) kriterijų svarstymas gali būti svarbus auditoriui, nes šie kriterijai suteikia visai kitokią supratimą apie įmonės vidaus kontrolės sistemą ir jos veiksmingumą. Todėl siekiant optimalaus rezultato, vidaus kontrolės sistemos struktūros požiūris pagal COSO modelį (1992) turėtų būti derinamas su CoCo modelio (1995) kriterijų požiūriu (žr. 7 pav.).

Šaltinis: sukurta autorės.

7 pav. COSO vidaus kontrolės sistemos vertinimas pagal CoCo modelio kriterijus

Nors veiksminga vidaus kontrolės sistema priklauso nuo jos struktūros, tačiau pasitikėti įmonės vidaus kontrolės sistema auditorius gali tik po to, kai nustato, kad kontrolė yra veiksminga (Fogarty, Graham, Schubert, 2007, p. 3). N. Luscombe (1995) teigimu, kontrolė yra veiksminga tokia apimtimi, kokia ji teikia užtikrinimą, kad įmonės tikslai bus pasiekti arba, priešingai, tokia apimtimi, kad likusios įmonės rizikos yra priimtinos. Veiksminga laikoma tokia vidaus kontrolės sistema, kuri nustačiusi iškreipimus, juos ištaiso. Tuo tarpu neveiksminga vidaus kontrolės sistema, kai (Robertson, 1990, p. 181): 1) ji nenustato buhalterinės apskaitos sistemoje esančių iškreipimų, 2) užfiksuoja buhalterinės apskaitos sistemoje iškreipimus, nors jų nėra, 3) kai apskaitoje yra iškreipimas, jį nustato, bet jo neištaiso. J. D. Staliūnienė (2001) nurodo, kad auditorius neprivalo nustatyti faktinio įmonės vidaus kontrolės sistemos lygio, bet jis turi gauti žinias, kurių reikia auditui planuoti, siekiant jį padaryti efektyvų ir patikimą.

Taigi įmonės vidaus kontrolės sistema lemia auditoriaus atliekamą kontrolės rizikos vertinimą: pradinį kontrolės rizikos lygį lemia įmonės vidaus kontrolės sistemos struktūra, o galutinį kontrolės rizikos vertinimą apsprendžia jos veiksmingumas. Tačiau šis vertinimas bus paremtas auditoriaus įgytu supratimu nei tikslu kontrolės rizikos išmatavimu. Auditorius gali tik netiesiogiai paveikti kontrolės riziką patardamas dėl vidaus kontrolės, kurią vadovybė turėtų įgyvendinti (Blokdišk, 2004, p. 187).

Toliau aptarsime aptikimo rizikos sampratą ir jos ryšio su įgimta ir kontrolės rizikomis vertinimo ypatumus.

Aptikimo rizika. Audito rizikos komponentas – aptikimo rizika (200 TSA, 2006), mokslo darbuose įvardijamas skirtingai. Vieni autoriai (Mackevičius, 1999, 2009; Rupeikienė, 2005; Daujotaitė, 2006; Defliz, Jenik, O'Reilly, 1997; Byčkova, 1998; Skobara, 1998; Mironova, 2006) ją vadina neaptikimo, neatpažinimo rizika, kiti, kaip antai J. Kabašinskas, I. Toliatienė (1997) – susekimo rizika, o A. D. Šeremet, V. P. Suijc (1995) – procedūrų rizika. Tai 200-ajame TSA (2006) apibrėžiama, kaip rizika, kad „auditorius neaptiks reikšmingo iškreipimo tvirtinime, kuris gali būti reikšmingas pats

savaime arba kartu su kitais iškraipymais“. Aptikimo rizika *priklauso nuo audito procedūros ir jos taikymo efektyvumo* (200 TSA, 2006, p. 313; 107 SAS, 2006, p. 1568). Mokslo darbuose (Mackevičius, 1999; Kabašinskas, Toliatienė, 1997; Arens, Loebbecke, 1995; Dodž, 1992; Skobara, 1998; Šeremet, Suijc, 1995; Knechel, 2001) aptikimo rizika taip pat tiesiogiai *siejama su auditoriaus veiksmis*, teigiant, jog ši rizika pasireiškia tuomet, kai audito procedūros nepadeda nustatyti (neaptinka, neatpažįsta) reikšmingų iškraipymų ir juos praleidžia, darant prielaidą, kad šie iškraipymai nebuvo aptikti ir ištaisyti įmonės vidaus kontrolės sistemos. J. C. Robertson (1990) teigia, jog priešingai įgimtai ir kontrolės rizikai, auditoriai yra atsakingi už audito įrodymų rinkimo procedūras, kurios apsprendžia ir kontroliuoja aptikimo riziką. Atsižvelgiant į tai, darbo autorės nuomone, tinkamiausia ir teisingiausia šią riziką vadinti „aptikimo“ (kaip nurodo 200-asis TSA), kadangi auditorius rizikuoja tuo, kad audito metu neaptiks reikšmingo iškraipymo finansinėse ataskaitose, t. y. jo taikomas „aptikimo“ metodas nebus tinkamas.

Svarbu aptikimo riziką įvertinti tinkamai, nes V. V. Skobaros (1998) teigimu, jei auditorius aptikimo riziką įvertins nepakankamai, jam gali grėsti finansiniai nuostoliai ar įvaizdžio netekimas, o jei jis skirs pernelyg daug dėmesio aptikimo rizikai mažinti – šis auditas taps brangiu tiek darbo, tiek „įvaizdžio“ požiūriu. Teisingas aptikimo rizikos įvertinimas yra auditoriaus darbo efektyvumo ir kokybės rodiklis, todėl būtina išsiaiškinti visas ją lemiančias priežastis.

Literatūroje aptikimo rizika išskaidoma į atskiras rūšis. 530-ajame TSA⁹ (2006) aptikimo rizika skiriama į atrankos riziką ir su atrankos taikymu nesusijusią riziką (ne atrankos rizika). J. Kabašinskas, I. Toliatienė (1997), S. M. Byčkova (1998) aptikimo riziką išskaido į analizės (analitinę) riziką, t. y. iškraipymų praleidimo tikimybė atliekant analitines procedūras¹⁰, ir atrankos riziką – reikšmingų iškraipymų neaptikimo tikimybę tikrinant atrinktas

⁹ 530-asis TSA „Audito atranka ir kiti tikrinimo būdai“.

¹⁰ *Analitinės procedūros* – finansinės informacijos vertinimas nustatant pagrįstas sąsajas tarp finansinių ir nefinansinių duomenų. Taikant analitines procedūras taip pat vertinami pokyčiai ir sąsajos, kurios prieštarauja kitai informacijai ar ženkliai skiriasi nuo prognozuotų rezultatų (Tarptautinių audito, užtikrinimo ir etikos pareiškimų vadovas, 2007, p. 138).

operacijas. Pastarajam skirstymui pritaria ir J. Mackevičius (1999), D. Daujotaitė (2006), kurie siūlo aptikimo riziką išskaidyti į 1) duomenų analizės riziką ir 2) kitas aptikimo rizikas, kurios gali būti apskaičiuotos statistiškai ekstrapoliuojant atrankai atliktų testų rezultatus visai populiacijai, arba, kitaip, „atrankos“ rizika. J. Mackevičiaus (1999) nuomone, sudėtinga yra apskaičiuoti duomenų analizės riziką, nes apskaičiuoti dydžiai gali nurodyti problemas, kurių iš tikrųjų nėra, arba nerasti reikšmingų iškraipymų ten, kur jų yra. Todėl duomenų analizės rizika sudaro tam tikrą neapibrėžtumą įvertinant bendrą aptikimo riziką (Mackevičius, 1999, p. 277). Kiti autoriai (Robertson, 1990; O'Reilly, 1990; Dodž, 1992) aptikimo riziką skirsto į analitinių procedūrų riziką – tikimybę, kad analitinės procedūros neaptiks reikšmingų iškraipymų, ir detalių testų riziką – tikimybę, kad detalių testų¹¹ metu nebus aptiktos reikšmingos klaidos. Ir kaip teigia V. M. O'Reilly (1990), kadangi analitinės procedūros ir detalūs testai papildo vienas kitą, tai užtikrinimas gautas iš vieno procedūrų proporcingai sumažina užtikrinimą, kurio auditoriui reikia iš kitų, norint sumažinti aptikimo riziką iki priimtino lygio. Darbo autorės nuomone, aptartos aptikimo rizikos klasifikacijos nėra išsamios, todėl norint tinkamai išskirti aptikimo rizikos rūšis, būtina susisteminti aptikimo rizikos dydį lemiančias sąlygas (žr. 15 lentelė).

Galima pastebėti, kad dažniausiai literatūros šaltiniuose (200 TSA, 2006; Mackevičius, 1999; Rupeikienė, 2005; Daujotaitė, 2006; Knechel, 2001, Bell, Peecher, Solomon, 2005) pripažįstama, kad aptikimo riziką lemia auditorius (tam tikrų situacijų neatpažinimas, neteisingos išvados) ir jo veiksmai (audito standartų nesilaikymas, netinkamas planavimas, laiko stoka). Be to, J. Mackevičius (1999), L. Rupeikienė (2005) ir D. Daujotaitė (2006) prie aptikimo riziką lemiančių sąlygų priskiria įmonės apskaitos ir vidaus kontrolės būklę, argumentuodami tuo, kad jeigu šiose sistemose būklė prasta, auditoriui rasti klaidas esant netvarkingai apskaitai ir kontrolei bus sunkiau. Darbo autorės nuomone, aptikimo riziką reikėtų suprasti kur kas plačiau nei

¹¹ *Detalūs testai* – detalūs ūkinių operacijų grupių, sąskaitų likučių ir atskleidimų testai (Tarptautinių audito, užtikrinimo ir etikos pareiškimų vadovas, 2007, p. 158).

nurodoma ir aptikimo riziką lemiančias sąlygas skirstyti į: 1) *audito koncepcijos*, kaip išsiaiškinta disertacijos 1.2.1. skyriuje, 2) *auditoriaus savybės*, 3) *audito veiksmai* ir 4) *gautas reikšmingo iškraipymo rizikos* (įgimtos ir kontrolės rizikų) *įvertinimas*.

15 lentelė

Aptikimo riziką lemiančios sąlygos

Saltinis	Sąlyga
200 TSA (2006)	1) pasirinkta netinkama audito procedūra, 2) neteisingai pritaikyta tinkama audito procedūra, 3) neteisingai interpretuoti audito rezultatai.
J. Mackevičius (1999); L. Rupeikienė (2005); D. Daujotaitė (2006)	1) tikimybė neatpažinti specifinių situacijų, 2) tikimybė iš audito duomenų ir analitinės apžvalgos padaryti neteisingas išvadas, 3) netinkamų procedūrų naudojimas svarbioms specifinėms situacijoms, 4) tikimybė neatlikti būtino audito darbo dėl laiko stokos ar didelių išlaidų, 5) tikimybė nepastebėti klaidos ar apgaulės dėl netinkamo atrankos metodo, 6) įmonės apskaitos ir vidaus kontrolės būklė.
W. R. Knechel (2001)	1) netinkamas planavimas, 2) iškraipymo praleidimas dėl atrankos taikymo, 3) neteisingai pritaikyta procedūra ar nepastebėta klaida 4) netinkami koreguojamieji veiksmai
T. B. Bell, M. E. Peecher, I. Solomon (2005)	1) auditoriaus įsitikinimai dėl pakankamų ir tinkamų audito įrodymų gali būti klaidingi, 2) apskaitos principų ir audito standartų klaidingas supratimas ar taikymas, 3) pakankamo supratimo apie įmonę ir jos aplinką neįgijimas, 4) nesugebėjimas surinkti pakankamų ir tinkamų audito įrodymų, kai reaguojama į įvertintus audito rizikos komponentus.

Saltinis: sudaryta autorės.

Auditoriaus, atsakingo už auditą, ir kitų asmenų dalyvaujančių audite savybes apsprendžia jų kvalifikacija ir teorinis pasirengimas, praktinė patirtis, asmeninės ir etinės savybės – sąžiningumas, objektyvumas, nepriklausomumas, darbštumas, apdairumas. Be to, reikėtų pritarti R. Kanapickienės, G. Gipienės ir B. Jefimovo (2004) nuomonei, kurie pabrėžia profesinio skepticizmo svarbą auditoriui siekiant aptikti klaidas ir apgaulės. Audito veiksmai, kurių metu turi būti surasti ir ištirti reikšmingi iškraipymai finansinėse ataskaitose, apima taikytinų audito procedūrų pobūdį, laiką ir apimtį bei nustatytą reikšmingumo lygį, tačiau tai taip pat susiję su auditoriaus

savybėmis ir patyrimu. Nes, kaip teigia S. Bhattacharjee ir K. Morano (2002), labiau patyrę auditoriai yra labiau linkę ignoruoti nesusijusią su analizuojamu klausimu informaciją ir gali priimti tinkamesnį sprendimą nei mažiau patyrę kolegos. Darbo autorės nuomone, remiantis T. C. Wooten (2003), T. B. Bell, M. E. Peecher, I. Solomon (2005) ir kt. pasisakymais, auditoriaus savybių ir audito veiksmų įtaką aptikimo rizikos dydžiui būtų galima sumažinti šiais būdais: 1) užtikrinus auditoriaus įsipareigojimą laikytis profesinės etikos principų, profesinių standartų ir kitų teisės aktų, reglamentuojančių auditoriaus veiklą ir audito atlikimą; 2) paskyrus pakankamai laiko ir išteklių audito atlikimui; 3) tinkamai suplanavus atliekamą darbą; 4) sustiprinus asmenų dalyvaujančių audite darbo priežiūrą, peržiūrą ir vadovavimą; 5) įdiegus tinkamą audito įmonės kokybės kontrolės sistemą (*ex ante* priemonė); 6) taikant išorės audito kokybės užtikrinimo sistemą (*ex post* priemonė). Būtent dėl pastarojo būdo Europos direktyva 2006/43/EB¹² numato, kad valstybėse narėse turi būti įdiegtos kokybės užtikrinimo ir viešosios priežiūros sistemos, ir pripažįsta, kad reguliarūs auditorių/audito įmonių tikrinimai, nors ir atliekami užbaigus auditą, yra tinkama priemonė gerinti audito kokybę.

Atsižvelgiant į išskirtas aptikimo riziką lemiančias sąlygas, darbo autorės nuomone, aptikimo riziką tikslinga klasifikuoti pagal: 1) *atrankos taikymą*: atrankos rizika; 2) *audito procedūrų pobūdį*: audito procedūrų – kontrolės testų ir detalių procedūrų (detalių testų, analitinių procedūrų) – rizika; 3) *profesines priežastis*, t. y. profesinė rizika, kuri kyla dėl auditoriaus savybių – patirties, kvalifikacijos, ir pagrindinių audito koncepcijų netobulumo ar tinkamo nesilaikymo.

Aptikimo rizikos skirstymas pagal atrankos taikymą, atskleidžia ar rizika kyla dėl to, kad auditoriaus išvados padarytos remiantis atrankos duomenimis, gali skirtis nuo išvadų, jei tos pačios audito procedūros būtų buvę taikytos visumai, ar dėl to, kad ją lemia su atrankos dydžiu nesusiję veiksniai (ne atrankos rizika). Svarbu tai, kad atrankos rizika tiek kontrolės testų, tiek

¹² Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2006/43/EB 2006 m. gegužės 17 d. dėl teisės aktų nustatyto metinės finansinės atskaitomybės ir konsoliduotos finansinės atskaitomybės audito, iš dalies keičianti Tarybos direktyvas 78/660/EEB ir 83/349/EEB bei panaikinanti Tarybos direktyvą 84/253/EEB.

detalių testų atveju gali būti nesunkiai nustatoma pagal formulę, kuri remiasi statistiškai pagrįstu patikimumo faktoriumi (Kabašinskas, Toliatienė, 1997, p. 187; Knechel, 2007, p. 707, 717). Tuo tarpu ne atrankos rizika – svarbiausias aptikimo rizikos šaltinis. Siekiant jos išvengti, T. B. Bell, M. E. Peecher, I. Solomon (2005) nuomone, svarbu surinkti audito įrodymus iš visų trijų principinių šaltinių¹³: *įmonės verslo aplinkos, vadovybės informacijos tarpininkų, vadovybės verslo pareiškimų*. Kitas aptikimo rizikos skirstymas pagal audito procedūrų pobūdį, darbo autorės nuomone, svarbus tuo, kad būtų atskleidžiama skirtingų audito procedūrų įtaka (surinktų audito įrodymų patikimumas) aptikimo rizikai.

Žinant, kad auditorius visada turi siekti priimtina žemo audito rizikos lygio, tai jis gali padaryti tik sumažinus kiekvieną arba bent vieną iš audito rizikos komponentų. Todėl reikšmingo iškraipymo rizikos (įgimtos ir kontrolės rizikų) vertinimas tampa svarbus aptikimo rizikos vertinimui ir į tai betarpiškai turėtų būti atsižvelgiama. Jei auditorius, išanalizavęs audituojamos įmonės aplinką bei joje veikiančią vidaus kontrolės sistemą, patvirtina didelę reikšmingo iškraipymo riziką, tai jis yra priverstas pasiekti priimtina žemą aptikimo rizikos lygį. O tai įmanoma padaryti atliekant audito procedūras, kurių pobūdis, apimtis ir laikas leistų surinkti tinkamus ir pakankamus įrodymus apie finansinių ataskaitų teisingumą (Guy, Alderman, 1985, p. 196). J. A. Fogarty, L. Graham ir D. R. Schubert (2006) teigimu, reikšmingo iškraipymo rizika formuoja teorinį pradžios tašką numatant tolesnes audito procedūras, kas atskleidžia *atvirkštinio ryšio* tarp aptikimo rizikos ir reikšmingo iškraipymo rizikos (įgimtos ir kontrolės rizikų) esmę: jei įgimta ir kontrolės rizikos didelės, aptikimo rizika turėtų būti maža, kad audito rizika būtų sumažinta iki priimtina žemo lygio, ir atvirkščiai (žr. 8 pav.). Teoriškai, auditorius galėtų sumažinti aptikimo riziką iki tokio lygio, kokio nori. Tačiau

¹³ Kur: *įmonės verslo aplinka* – ekonominiai veiksniai ir įvykiai, ūkio šakos ir reguliavimo sąlygos, įmonės tikslai, strategijos ir susijusios verslo rizikos, verslo procesai ir jų rezultatai; *vadovybės informacijos tarpininkai* – transformavimo procesai, kurie apima politiką, žmones, apskaitą ir kitas informacines sistemas, dokumentus, vidaus kontrolę dėl finansinių ataskaitų sudarymo ir taikomą finansinių ataskaitų sudarymo tvarką; ir *vadovybės verslo pareiškimai* – sumos užregistruotas apskaitoje, šių sumų pateikimas finansinėse ataskaitose ir kituose pareiškimuose informacijos naudotojams (T. B. Bell, M. E. Peecher, I. Solomon, 2005, p.)

nepaisant to, kad auditorius gali būti labai profesionalus, aptikimo rizika negali būti lygi nuliui. Praktikoje tai tikrai yra neįmanoma – teigia Ph. L. Defliese, H. R. Jaenicke, V. M. O'Reilly, M. B. Hirsch (1997) ir G. Long (1999). Aptikimo rizika egzistuoja visada, net jei, kaip nurodyta 400-ajame „Rizikos vertinimas ir vidaus kontrolė“ TSA (2004), „auditorius patikrintų 100 proc. sąskaitų likučių ar ūkinių operacijų grupių, kadangi dauguma audito įrodymų yra daugiau įtikinamojo negu sprendžiamojo pobūdžio“. Šios nuomonės laikomasi ir 200-ajame TSA (2006). Tai nėra įmanoma, nes auditas yra neišsistinis, t. y. tikrinamos ne visos ūkinės operacijos, veiklos sritys, dokumentai.

		Įvertinta kontrolės rizika		
		Didelė	Vidutinė	Maža
Įvertinta įgimta rizika	Didelė	Mažiausia	Mažesnė	Vidutinė
	Vidutinė	Mažesnė	Vidutinė	Didesnė
	Maža	Vidutinė	Didesnė	Didžiausia

Pastaba: Pilki laukeliai žymi aptikimo riziką.

Šaltinis: Buhalterių profesionalų etikos kodeksas. Tarptautiniai audito standartai, 2005, p. 394¹⁴.

8 pav. Audito rizikos komponentų sąveikos schema

Ištyrus audito rizikos komponentų ir jų pasireiškimą lemiančių veiksnių/sąlygų vertinimo ypatumus, tikslinga išsiaiškinti svarbiausius audito rizikos ir jos komponentų vertinimo aspektus per skirtingų audito rizikos modelių formavimą.

1.2.3. Audito rizikos vertinimo aspektai audito rizikos modeliuose

Mokslo darbuose (Quadackers, Mock, Maijoor, 1996; Messier, Austen, 2000b) sutinkama nuomonė, kad audito rizikos modelis – konceptualus pagrindas audito atlikimui. Nors N. Martinov ir P. Roebuck (1998) savo tyrimu nustatė, jog įvairios audito įmonės remiasi skirtingais audito rizikos modeliais, įgimtos ir kontrolės rizikų koncepcijomis bei jas vertina skirtingu lygmeniu, tačiau mokslo darbuose sutinkami tam tikri audito rizikos modeliai, kurie gali

¹⁴ Schema pateikta 400-ajame TSA (2004), tačiau jį pakeitusiuose audito rizikos standartuose (315-ajame TSA ir 330-ajame TSA) jos nėra.

būti svarbūs audito rizikos vertinimui. Audito rizikos modelių kūrimo pradžia laikomi 1970-ieji, kuomet įvairūs autoriai (D. M. Roberts, 1974; K. Stringer, 1975; C. S. Waren, 1979) ir profesinės organizacijos (CICA¹⁵, AICPA¹⁶) pateikė savo siūlymus dėl audito rizikos modelio išraiškos, žr. 5 priedas. Tačiau visuotinai priimtina audito rizikos modelį (toliau – klasikinis audito rizikos modelis) paskelbė AICPA 1983 metais 47-ajame SAS, kurį ir pirmiausia aptarsime.

Klasikinis audito rizikos modelis. Šiame modelyje audito rizika nagrinėjama kaip funkcija įgimtos rizikos, kurios auditorius negali kontroliuoti, bei kontrolės ir aptikimo rizikų, o sąryšis tarp audito rizikos komponentų (įgimtos, kontrolės ir aptikimo rizikų) matematiškai išreiškiamas formule:

$$AR = IR \times CR \times DR \quad (1)$$

kur: AR – audito rizika; IR – įgimta rizika; CR – kontrolės rizika; DR – aptikimo rizika.

Pažymėtina, jog klasikinis audito rizikos modelis parodo tiesinę priklausomybę tarp audito rizikos ir jos komponentų: įgimtos, kontrolės ir aptikimo rizikų. Todėl gali būti naudojami trys būdai norint sumažinti audito riziką iki priimtino lygio: 1) *sumažinant įgimtą riziką*: auditorius įgimtą riziką įvertina atsižvelgdamas į įmonės savybes, tad šis įvertinimas daromas audito planuojant ir jis dažniausiai nepasikeičia, nebent paaiškėtų tam tikros aplinkybės; 2) *sumažinant kontrolės riziką*: kadangi kontrolės rizikos įvertinimas priklauso nuo įmonės vidaus kontrolės sistemos veiksmingumo, tai auditorius gali sumažinti kontrolės riziką atlikęs papildomą kontrolės testų kiekį, kurie patvirtintų, kad įmonėje yra veiksminga vidaus kontrolės sistema; 3) *sumažinant aptikimo riziką*: auditorius, atlikęs papildomas audito procedūras ir/ar pritaikęs platesnę atranką gali sumažinti aptikimo riziką, o tuo pačiu ir audito riziką. Be to, galima pastebėti, kad klasikinis audito rizikos modelis remiasi tikimybių teorija, kai visi trys audito rizikos komponentai (įgimta, kontrolės ir aptikimo rizikos) yra laikomi kaip atskiri, vienas nuo kito

¹⁵ CICA (the Canadian Institute of Chartered Accountants) – Kanados privilegijuotų buhalterių institutas.

¹⁶ AICPA (the American Institute of Certified Public Accountants) – Amerikos sertifikuotų viešųjų buhalterių institutas.

nepriklausomi įvykiai. Todėl jame audito rizika suprantama kaip įvykių rinkinys ir trijų tikimybių rezultatas.

Toliau analizuojant klasikinį audito rizikos modelį svarbu išsiaiškinti, kokie šio modelio pranašumai bei trūkumai aptariami audito teorijoje bei praktikoje.

Privalumai. Visų pirma reikėtų pripažinti, kad klasikinis audito rizikos modelis *pateikia tam tikrą supratimą apie audito riziką ir jos komponentus*. Pagal jį auditorius gali įvertinti audito rizikos komponentus, atsižvelgdamas į jų dydį lemiančius veiksnius. Remdamasis gautais audito rizikos komponentų įvertinimais, auditorius priima sprendimą dėl audito įrodymų (iš įmonės vidaus ir išorės aplinkos šaltinių), kad, pasak POBPAE¹⁷ (2000), būtų pasiektas „pakankamas užtikrinimas“. Tam pritaria ir P. Lloyd (2003) teigdamas, kad audito rizikos modelis rodo, kad audito rizika yra auditoriaus atlikto darbo ir įvairių veiksnių, susijusių su kliento veikla, funkcija.

J. C. Robertson (1990) taip pat akcentuoja, kad audito rizikos modelis pateikia tam tikrą supratimą apie audito rizikos komponentus: 1) negalima visiškai pasitikėti įgimta rizika ($IR = 0$), neatsižvelgiant į kitas audito procedūras, nes tai nulemtų, kad audito rizikos analizuojamu atveju nėra; 2) negalima visiškai pasitikėti įmonės vidaus kontrolės sistema ($CR = 0$), neatsižvelgiant į kitas audito procedūras, nes tai nulemtų, kad audito rizikos analizuojamu atveju nėra; 3) audito rizika bus didelė bei auditas nebus tinkamas, jei audito rizikos komponentų įvertinimai bus pernelyg aukšti; 4) aptikimo rizikos sumažinimas iki minimalaus lygio leidžia sumažinti audito riziką iki priimtina žemo lygio. I. Matickienė (1997) taip pat pritaria trims J. C. Robertson (1991) sąlygoms, t. y. 1), 2) ir 4). Be to, mokslininkė akcentuoja ir tai, kad: 1) jeigu auditorius nori pasiekti priimtina audito veiksmingumą, tai aptikimo rizikos rodiklis (DR) turi būti labai aukštas, esant nepatikimai įmonės vidaus kontrolės sistemai; 2) negalima planuoti didelės aptikimo rizikos tikimybės, nes tai reikštų, jog bloga audito kokybė yra iš

¹⁷ POBPAE (*the Public Oversight board, Panel on Audit effectiveness*) – Specialioji grupė dėl audito efektyvumo prie Viešosios priežiūros komisijos.

anksto planuojama. Panašiai audito rizikos modelį interpretuoja ir J. Mackevičius (1999). Anot jo, „praktiškai nebūna tokio atvejo, kad kuri nors rizikos rūšis visai neegzistotų, t. y. matematinėje formulėje įgytų nulinę reikšmę. Tai reikštų, kad audito rizikos nėra, o ir atlikti auditą irgi nebūtų prasmės, kadangi ir taip aišku, kad viskas gerai“. Toks autorių (Robertson, 1990; Matickienės, 1997; Mackevičiaus, 1999) klasikinio audito rizikos modelio išaiškinimas, kad įgimta, kontrolės ir aptikimo rizikos negali būti lygios nuliui, patvirtina visų audito rizikos komponentų įvertinimo svarbą, atliekant auditą.

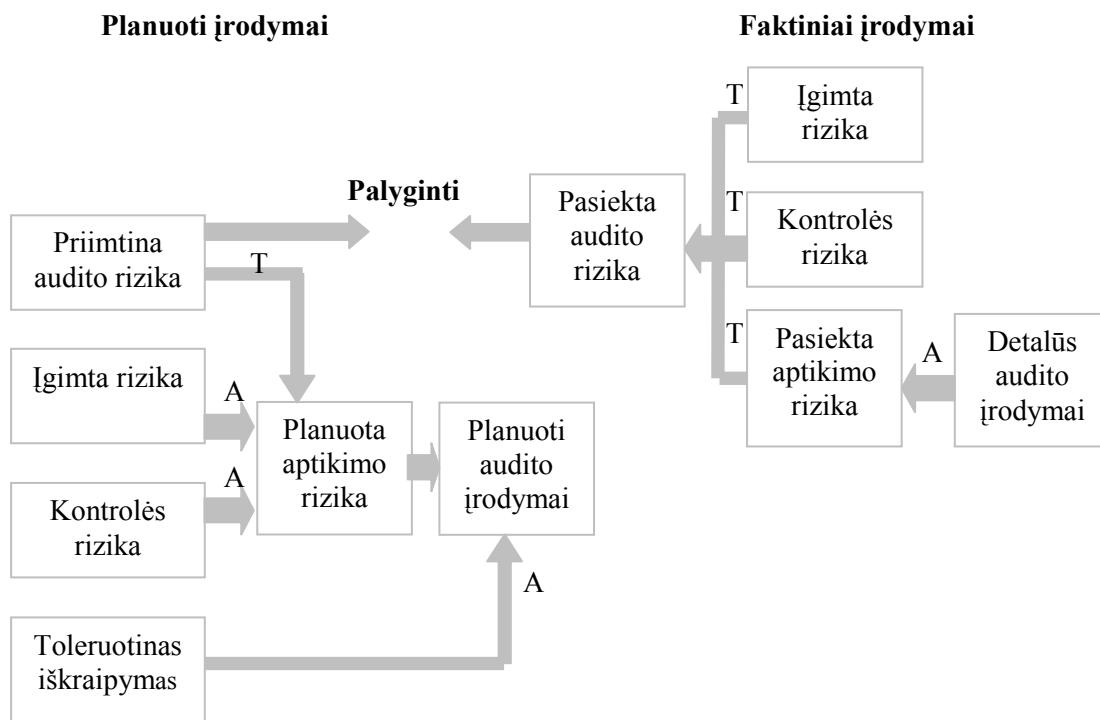
Antra, klasikinis audito rizikos modelis *naudingas planuojant auditą*. T. G. Kizirian, B. W. Mayhew ir L. D. Sneathen (2005) nuomone, audito rizikos modelis teoriškai veda link audito procedūrų parinkimo, parodydamas veiksmingą ir efektyvų, rizika paremtą ir pagrįstą planą, kuris padeda auditoriui nuomonės formulavimo procese. A. A. Arens ir J. K. Loebbecke (1995) išskiria tris audito rizikos modelio panaudojimo būdus planuojant auditą:

1) audito rizikos modelis *padeda įvertinti audito planą* priklausomai nuo auditoriaus kvalifikacijos. Įvertinus audito rizikos komponentus galima apskaičiuoti audito rizikos lygį ir jį palyginti su priimtinu audito rizikos lygiu. Nors minėtas įvertinimas gali padėti auditoriui nustatyti priimtina audito rizikos lygį, tačiau jis nėra veiksmingas;

2) audito rizikos modelis *leidžia nustatyti aptikimo riziką*. Žinome, kad auditorius, parinkdamas audito procedūras, jų apimtį ir laiką, gali keisti tik aptikimo riziką. Pastaroji rizika iš klasikinio audito rizikos modelio matematinės išraiškos (1 formulė) bus apskaičiuojama:

$$DR = \frac{AR}{IR \times CR} \quad (2)$$

3) audito rizikos modelis taikomas norint suprasti *tarpusavio ryšius tarp audito rizikos komponentų ir tarp jų su audito įrodymais*. Be abejo, šiuos ryšius suprasti itin svarbu, norint surinkti reikiamą audito įrodymų kiekį (žr. 9 pav.).

Pastaba: T – tiesinis ryšys, A – atvirkštinis ryšys.

Šaltinis: ARENS, A. A.; ELDER, R. J.; BEASLEY, M. S., 2006, p. 254.

9 pav. Klasikinis audito rizikos modelis planuojant audito įrodymus ir įvertinant rezultatus

Kiti autoriai (Johnson, 1991; Šeremet, Suijc, 1995; Allen, Hermanson, Kozloski, Ramsay, 2006) taip pat pritaria A. A. Arens, J. K. Loebbecke (1995) nuomonei, kad audito rizikos modelis yra naudingas planavimo tikslais, argumentuodami: 1) auditorius gali pasinaudoti modeliu, norėdamas *sužinoti atskirų jo kintamųjų įtaką*; 2) *nustatyti audito testų ir procedūrų apimtį*, t. y. apskaičiuojant priimtina aptikimo riziką, su pageidaujama audito rizika ir egzistuojančiomis įgimta ir kontrolės rizikomis. Be to, H. Johnson (1991) akcentuoja, kad ryšys: kuo mažesnė įgimta ir kontrolės rizikos, tuo didesnė aptikimo rizika, kurią auditorius gali priimti, yra akivaizdus iš audito rizikos modelio; šiai nuomonei pritaria T. B. Bell, M. E. Peecher, I. Solomon (2005) teigdami, kad tą atskleidžia kompensuojamoji modelio forma.

R. B. Dusenbury, J. L. Reimers ir S. W. Wheeler (2000b) daro išvadą, kad klasikinis audito rizikos modelis nesumenkina *reikšmingo iškraipymo rizikos*, Houston et al. (1999) teigia, kad modelis yra *tinkamas* apibūdinant

auditoriaus elgesį *esant netyčiniems finansinių ataskaitų klaidoms* (bet jis neveikia dėl apgaulės). POBPAE ataskaitoje ir rekomendacijose (JAV; 2000) akcentuojama, kad klasikinis audito rizikos modelis *įtraukia „reikšmingumo“ koncepciją*. Auditoriui neturi rūpėti kiekvienas galimas informacijos iškraipymas, kuris gali būti įmonės finansinėse ataskaitose. Todėl, reikšmingumo koncepcija įtraukiama į rizikos vertinimo procesą, o audito procedūrų pobūdžio, apimties ir jų atlikimo laiko parinkimas yra neatskiriama modelio dalis. Antra, audito rizikos modelis *iššaukia auditoriui padaryti „apgaulės rizikos“ vertinimą*, kuris turi tiek įgimtos bei kontrolės rizikų bruožų. Tačiau, darbo autorės nuomone, klasikinio audito rizikos modelio sandara neatskleidžia nei iškraipymų (dėl klaidos ar dėl apgaulės) pobūdžio, nei „reikšmingumo“ koncepcijos bei neparodo, kad būtina atlikti apgaulės rizikos vertinimą.

Trūkumai. Nors klasikinis audito rizikos modelis gana tiksliai išreiškiamas matematiškai, tačiau jis praktikoje dažnai kritikuojamas. Dauguma autorių (Mackevičius, 1999; Robertson, 1990; Johnson, 1991; Arens, Loebbecke, 1995) nurodo, kad audito rizikos modelis padeda auditoriui geriau suprasti įvairių rizikų tarpusavio ryšius, tačiau *nepateikia būdo, kaip šias rizikas apskaičiuoti*: kaip tiksliai nustatyti įgimtos, kontrolės ir aptikimo rizikų dydžius. Kadangi dažnai priimtinos audito rizikos, įgimtos ir kontrolės rizikų įvertinimai yra gana subjektyvūs ir tik truputį atspinti tikrovę, tai, G. Long (1999) nuomone, audito rizikos modelis gali būti realiai netikslus. P. Lloyd ir P. Goldschmidt (2003) taip pat pastebi, kad audito rizikos modelis nėra taikomas griežta apskaičiavimo prasme. Todėl dauguma auditorių, anot A. A. Arens ir J. K. Loebbecke (1995), elgiasi atsargiai atlikdami apskaičiavimus arba nustatydami rizikų ribas naudojami subjektyvių terminų pagalba „maža“, „vidutinė“, „didelė“ nei, B. K. Ghosh (2005) teigimu, remiasi tikimybėmis. J. Mackevičiaus (1999) nuomone, audito rizikos ir aptikimo rizikos apskaičiavimo formulių reikšmė daugiau teorinė nei praktinė. Pateisindami šio modelio panaudojimą B. E. Cushing, J. K. Loebbecke (1983) teigia, kad audito rizikos modelis buvo pasiūlytas kaip pagalba audito

planavimui ir tai nėra matematinė formulė, į kurią įtraukti visi veiksniai, kurie galėtų lemti atskirų rizikos komponentų nustatymą. Be to, K. H. Spencer Picket (1997) nurodo, kad audito rizikos vertinimas apima daug subjektyvių veiksnių ir negali niekada būti griežtai matematinis, o visada apima „geriausio atspėjimo“ veiksnį. Tam pritaria ir F. W. Messier, L. A. Austen (2000b) teigdami, kad auditorius turi vadovautis profesiniu sprendimu svarstydamas ir derindamas audito rizikos komponentus. Atsižvelgiant į tai, galima pastebėti, kad autoriai (Cushing, Loebbecke, 1983; Arens, Loebbecke, 1995; Spencer Picket, 1997; Messier, Austen, 2000b) pripažįsta, jog modelis ir negali pateikti būdo kaip apskaičiuoti audito rizikos komponentus, nes audito rizikos vertinimui yra būdingas subjektyvumo aspektas. R. D. Allen, D. R. Hermanson, T. M. Kozloski, R. J. Ramsay (2006) nuomone, „viena iš priežasčių kodėl skiriasi požiūriai į klasikinį audito rizikos modelį gali būti susijusi su tuo, kad vieni požiūriai sieja jį su koncepciniu vadovu, o kiti su tikslia matematine lygtimi.

A. A. Arens, J. K. Loebbecke (1995) taip pat akcentuoja, kad klasikinis audito rizikos modelis – planavimo modelis ir *galimybė jį panaudoti audito rezultatų įvertinimui ribota*. Tuo atveju, jei įvertinus audito rizikos komponentus bei sudarius audito planą, audito įrodymai rodys, kad: 1) reikšmingų iškreipimų, viršijančių leistiną sumą, nėra, tai įvertinta audito rizikos suma bus priimtina; 2) egzistuoja reikšmingi iškreipimai, tai tikslinga modelio atsisakyti ir atlikti papildomą audito procedūrų kiekį, kad identifikuoti ir kiekybiškai įvertinti egzistuojančius iškreipimus.

F. W. Messier, L. A. Austen (2000a, 2000b) ir R. B. Dusenbury, J. L. Reimers, S. W. Wheeler (2000a, 2000b) pastebi, kad audito rizikos komponentų sandauga reiškia, kad įgimta, kontrolės ir aptikimo rizika yra nepriklausomos viena nuo kitos, ir modelis *neatspindi priklausomybės tarp įgimtos ir kontrolės rizikų*. Tam pritaria ir S. J. Daniel (1988), cituodama B. E. Cushing ir J. K. Loebbecke (1983) bei D. A. Leslie (1984) mintis. Jau ankstesniuose disertacijos skyriuose išanalizavome, jog audito rizikos komponentai iš tikrųjų yra priklausomi vienas nuo kito ir žinios apie vieną iš

komponentų turi būti pasvertos, norint tinkamai jį įvertinti su kitais, todėl šio sąryšio ignoravimas gali nulemti netinkamą audito rizikos lygį. Ši tarpusavio ryšį tarp audito rizikos komponentų autoriai (Dusenbury, Reimers, Wheeler, 2000a, 2000b) apibūdina kaip „sąlyginai priklausomą“. R. B. Dusenbury, J. L. Reimers, S. W. Wheeler (2000b) daro išvadą, kad Bajeso sprendimo priėmimo taisyklė, kuria remiantis komponentai yra sąlyginai susiję ir nustatomi vienas po kito, yra tinkamesnė audito rizikai išreikšti nei daugyba paremtas ryšys tarp audito rizikos komponentų.

Be to, B. K. Ghosh (2005) nuomone, klasikinis audito rizikos modelis pasižymi *agregacijos (visumos) problema*. B. E. Cushing, J. K. Loebbecke (1983) teigia, jog neįmanoma finansinių ataskaitų audituoti kaip visumos, todėl audito procese finansinės ataskaitos yra suskaidomos į dalis ir kiekvienai jų nustatomas konkretus audito tikslas. Atsižvelgiant į tai, audito rizikos modelis turėtų būti taikomas kiekvienam mažiausiam audito elementui. Tuo tarpu sudėtinis audito rizikos modelis nėra parengtas tokiu detalumo lygiu, todėl reikėtų praplėsti modelį, kad būtų išspręsta agregacijos problema. Autoriai (Allen, Hermanson, Kozloski, Ramsay, 2006) apibendrina ir šiuos klasikinio audito rizikos modelio trūkumus, susijusius su audito atlikimu, t. y. modelis: 1) *nesvarsto audito įrodymų kokybės* (Dusenbury, Reimers, 1996); 2) *nesvarsto neteisingo atmetimo rizikos* (Kinney, 1989, Sennetti, 1990); 3) *yra nenuoseklus su faktiniais auditoriaus sprendimais* (Daniel, 1988; Strawser, 1990).

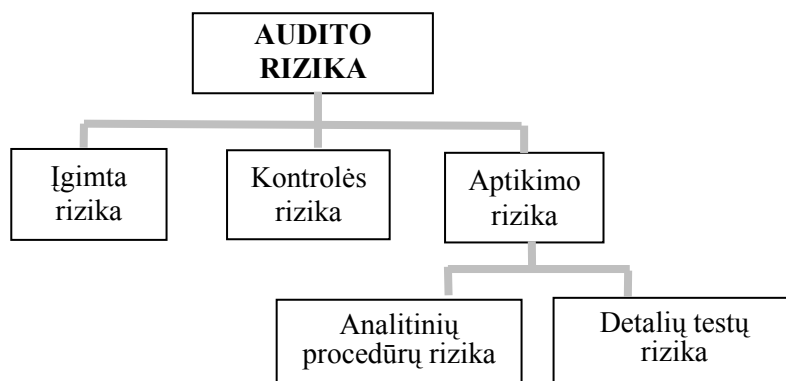
S. J. Daniel (1988), POBPAB (2000) nurodo, kad *auditorius yra veikiamas riziku, kurios nėra įtrauktos į audito rizikos modelį*. Pavyzdžiui, auditoriai gali patirti nuostolius dėl bylinėjimosi, neigiamo viešumo ar kitų įvykių atsiradusių dėl paskelbtos auditoriaus išvados. Tokia grėsmė gali iškilti ir tuomet, kai auditorius atlieka kokybišką auditą pagal profesinius standartus ir pateikia tinkamą auditoriaus išvadą apie įmonės finansines ataskaitas. Todėl H. F. Huss ir F. A. Jacobs (1991) nuomone, audito rizikos modelis turėtų identifikuoti visus svarbius sprendimus audite, įskaitant ir sprendimus, susijusius su kliento priėmimu ar atsisakymu. Mokslo darbuose

(Johnstone, 2000; Knechel, 2001; Niemi, 2002; Guy, Carmichael, Lach, 2003; Mock, Turner, 2005; Houston, Peters, Pratt, 2005; Chen, Huang, Shih, 2006; Arens, Elder, Beasley, 2006) tai vadinama „užduoties rizika“ ar „auditoriaus verslo rizika“. Be to, W. R. Knechel (2007) pastebi, kad auditoriams reikia naujos audito rizikos modelio formuluotės, kuri labiau susietų audituojamos įmonės verslo riziką su audito rizika. Šiuo metu ryšiai tarp rizikų, kontrolės procedūrų, rezultatų vertinimo ir finansinių ataskaitų tvirtinimų bei detalaus tikrinimo lieka praktiškai neaiškūs. Tuo tarpu T. B. Bell, M. E. Peecher, I. Solomon (2005) teigimu, klasikinis audito rizikos modelis aiškiai neparodo atrankos ir ne atrankos rizikos. O juk netinkama ne atrankos rizikos kontrolė yra susijusi su neaptiktais reikšmingais iškraipymais (ypač su apgaulės būdu sudarytomis finansinėmis ataskaitomis).

Apibendrinant galima teigti, kad klasikinis audito rizikos modelis *iki galo neatspindi audito rizikos komponentų visumos ir/ar jų pagrindinių charakteristikų*, todėl darbo autorės sudarytas audito rizikos vertinimo modelis turi atsižvelgti į minėtus apribojimus.

J. C. Robertson (1990), kritikuodamas klasikinį audito rizikos modelį, jį vadina „konceptiniu įrankiu“. Tačiau kiti autoriai (Dodž, 1992; Robertson, 1990; Kinney, 1989; Aldersley, 1989; Sennetti, 1990; Srivastava, Shafer, 1992; Beatie, Fearnley, Brandt, 2002) argumentuodami, kad aptartasis, t. y. klasikinis audito rizikos modelis, neleidžia tinkamai įvertinti ir apskaičiuoti audito rizikos, pateikia savo modelio interpretacijas.

Praplėstas audito rizikos modelis. Autoriai (Robertson, 1990; O'Reilly, 1990; Dodž, 1992) siūlo praplėstą audito rizikos modelį (angl. *Expanded Audit Risk Model*). Šiame modelyje aptikimo rizika pakeičiama analitinių procedūrų ir detalių testų rizikomis. Praplėsto audito rizikos modelio struktūra pavaizduota 10 paveiksle.

Šaltinis: sukurta autorės pagal O'REILLY, V. M., Montgomery's Auditing, 1990, p. 173.

10 pav. Praplėstas audito rizikos modelis

Sąryšis tarp praplėsto audito rizikos modelio komponentų (įgimtos, kontrolės, analitinių procedūrų ir detalių testų rizikų) matematiškai išreiškiamas formule:

$$AR = IR \times CR \times AP \times TD \quad (3)$$

kur: AR – audito rizika; IR – įgimta rizika; CR – kontrolės rizika; AP – analitinių procedūrų rizika; TD – detalių testų rizika.

Matome, jog praplėsto audito rizikos modelio struktūra panaši į klasikinio audito rizikos modelio. Esminis skirtumas jame yra tas, kad aptikimo rizika modelyje išskaidyta į dvi dalis: analitinių procedūrų ir detalių testų rizikas. Tačiau tam tikrus praplėsto audito rizikos modelio privalumus ir trūkumus aptarsime išsamiau.

Privalumai. Praplėstas audito rizikos modelis kaip ir klasikinis audito rizikos modelis *pateikia supratimą apie audito rizikos komponentus ir jų svarbą audito rizikos vertinimui*. Optimalu, kai aptikimo rizika gali būti išskirta į analitinių procedūrų riziką ir detalių testų riziką (priimtinos rizikos kiekis, atsižvelgiant į kitas rizikas, kad pasiekti priimtina audito rizikos lygį) (Dusenbury, Reimers, Wheeler, 2000b, p. 107).

Taip pat šis modelis, J. C. Robertson (1990), R. B. Dusenbury, J. L. Reimers, S. W. Wheeler (2000b) nuomone, gali *padėti suprasti kai kurias atrankos elementus sąskaitų likučių ir ūkinių operacijų audite*. Kadangi auditoriai naudoja profesinį sprendimą vertindami įgimtą (IR),

kontrolės (CR) ir analitinių procedūrų (AP) rizikas, tai praplėstas audito rizikos modelis gali būti panaudojamas išreiškiant detalių testų riziką (TD):

$$TD = \frac{AR}{IR \times CR \times AP} \quad (4)$$

Iš pateiktos praplėsto audito rizikos modelio išraiškos matyti, kad kuo bus mažesnė detalių testų rizika, tuo bus mažesnė ir audito rizika. Detalių testų rizika yra kaip balansuojantis rodiklis šioje formulėje: 1) kuo žemesnis reikalaujamas užtikrinimo lygis, tuo bus mažesnis atrankos dydis detaliams testams, 2) kuo patikimesnė įmonės vidaus kontrolės sistema ir didesnis užtikrinimo lygis, gautas iš kitų šaltinių „supančios aplinkos“ analizės, tuo mažiau verta kreipti dėmesį į detalius testus, 3) kuo silpnesni ir mažiau patikimi audito įrodymai, gauti iš įmonės vidaus kontrolės sistemos įvertinimo, tuo daugiau reikia atlikti detalių testų (tai leis sumažinti audito riziką iki priimtino lygio). R. Dodž (1992) taip pat akcentuoja, jog praplėsto audito rizikos modelio privalumas yra tas, kad šis modelis *gali būti įtraukiamas į struktūrizuotą požiūrį, naudojantį statistinę atranką detalių testų apimčiai nustatyti*. Dėl to audito įmonė gali išsiaiškinti kriterijus pagal kuriuos apskaičiuojamas „reikalingas užtikrinimas“ (sau prisiimama rizika) sudarant statistinės atrankos planą. Net ir tada, kai audito įmonė ir nenaudoja struktūrizuoto požiūrio, šio modelio pranašumas, anot mokslininko, yra tas, kad rizikos įvertinimas atkreipia dėmesį į jautrias vietas audito planavimo stadijoje. B. E. Cushing, J. K. Loebbecke (1983) nuomone, šis audito rizikos modelis buvo pasiūlytas kaip pagalba audito planavimui, o ypač *dėl atitinkamo atrankos rizikos dėl detalių testų lygio nustatymo*. Kadangi detalių procedūrų atlikimas yra brangus, todėl tokių testų atlikimas tokia apimtimi, kuri yra būtina, gali padidinti audito veiksmingumą (Dusenbury, Reimers, Wheeler, 2000b, p. 107). Šiam požiūriui pritaria ir B. K. Ghosh (2005).

Trūkumai. Praplėstas audito rizikos modelis, anot J. C. Robertson (1990), visgi išlieka „*konceptiniu įrankiu*“. Tad modelio išplėtimas nedaro audito profesionalesnį. B. E. Cushing, J. K. Loebbecke (1983) nurodo, kad tiesioginis šio audito rizikos modelio *panaudojimas vertinant audito rezultatus*

yra *negalimas*, tačiau norint tai padaryti, reikia, kad modelis 1) leistų numatyti patikslintus audito rizikos komponentų dydžius, atlikus klaidų pobūdžio įvertinimą ir apsvarsčius jų poveikį, 2) prisidėtų prie tinkamo nustatytų klaidų tolesnio tyrimo, t. y. jei auditorius nustato klaidą, kuri galėtų kelti didesnę problemą, tinkamas atsakas būtų nepadidinti atrankos apimtį, bet ištirti konkrečius elementus ar sritis, kuriose galimos kitos tokio pobūdžio klaidos; 3) pateiktų nuorodas dėl koregavimų galimybės, t. y. jei nustatyto iškraipymo suma viršija toleruotinos klaidos dydį¹⁸ ir to pasekoje koreguojantis įrašas yra padaromas, tai rizika sumažėja iki priimtino lygio.

Darbo autorės nuomone, reikėtų pripažinti, kad praplėstas audito rizikos modelis pateikia tam tikrą supratimą apie riziką, susijusią su detalių testų taikymu, tačiau jis aiškiai neparodo kiek ji susijusi su atrankos ir ne atrankos rizikomis. Ne atrankos rizika kaip ir atrankos rizika taip pat turėtų būti kontroliuojama per audito rizikos modelį.

W. R. Kinney, S. J. Aldersley, J. T. Sennetti audito rizikos modeliai. Mokslinėje literatūroje nurodoma, kad W. R. Kinney (1989), S. J. Aldersley (1989) audito rizikos modeliai remiasi Bajeso sprendimo priėmimo taisykle, todėl verta juos aptarti išsamiau.

W. R. Kinney (1989) audito rizikos modelio algoritmas („audito rizikos medis“) pateiktas 6 priede. Audito rizikos vertinimas pagal W. R. Kinney (1989) audito rizikos modelį turėtų būti suprantamas taip: įvertinęs įgimtą riziką (IR), auditorius turi įgyti supratimą apie įmonės vidaus kontrolę ir teisingai išmatuoti kontrolės riziką. Tačiau šiam išmatavimui yra būdinga rizika, kad auditorius nesugebės tinkamai įvertinti kontrolės rizikos jos maksimaliu dydžiu (IC_1). To pasekmė – analitinių procedūrų atlikimas mažesne ar atitinkamai didesne apimtimi. Be to, pasireiškia analitinių procedūrų rizika (R_{11}), kad šios procedūros neteisingai suteiks įrodymus apie reikšmingo iškraipymo nebuvimą, kai iš tikrųjų jis yra. Atsižvelgdamas į tai, auditorius pritaikys mažiau detalių testų, nes nei vidaus kontrolės struktūros

¹⁸ *Toleruotina klaida* – tai didžiausia auditoriaus požiūriu priimtina klaida visumoje (Tarptautinių audito, užtikrinimo ir etikos pareiškimų vadovas, 2007, p. 142).

supratimas bei jos testavimas, nei analitinės procedūros neparodė, kad reikšmingas iškraipymas egzistuoja. Todėl pasireiškia rizika, kad reikšmingas iškraipymas nebus rastas atlikus detalius testus (TD_{111}). Galiausiai tai lems neteisingo priėmimo sprendimą (IA_1). Kiti modelyje pateikti atvejai gali būti aiškinami panašiai.

J. T. Sennetti (1990), atsižvelgdamas į W. R. Kinney (1989) audito rizikos modelio algoritmą, pateikia savo audito rizikos modelio matematinę išraišką:

$$AR_1 = \frac{(IR \times IC_1 \times R_{11} \times TD_{111})}{(IR \times IC_1 \times R_{11} \times TD_{111}) + (\overline{IR} \times IC_2 \times R_{21} \times TD_{211})} \quad (5)$$

kur: AR_1 – audito rizika; IR – įgimta rizika, kad reikšmingas iškraipymas egzistuoja; IC_1 – rizika, kad auditorius pasitikės kontrolės procedūromis, kai kontrolės rizika vertinama mažiau nei maksimumas, nors iš tikrųjų reikšmingas iškraipymas egzistuoja; R_{11} – rizika, kad reikšmingas iškraipymas nebus rastas atlikus analitinės procedūras, kai iš tikrųjų reikšmingas iškraipymas egzistuoja; TD_{111} – rizika, kad reikšmingas iškraipymas nebus rastas atlikus detalius testus ir analitinės procedūras, po to kai įgimta ir kontrolės rizikos rodo, kad reikšmingo iškraipymo pasireiškimo tikimybė yra maža, nors iš tikrųjų reikšmingas iškraipymas egzistuoja; \overline{IR} – galimybė, kad reikšmingo iškraipymo nėra; IC_2 – galimybė pasitikėti kontrolės struktūra, kai iš tiesų iškraipymo nėra; R_{21} – galimybė nerasti galimo reikšmingo iškraipymo analitinių procedūrų pagalba, kai iš tikrųjų jo nėra; TD_{211} – galimybė nerasti reikšmingo iškraipymo atliekant detalius testus, kai iš tikrųjų jo nėra.

S. J. Aldersley (1989) audito rizikos modelis taip pat laikomas tam tikra W. R. Kinney (1989) audito rizikos algoritmo modifikacija (žr. 7 priedas). S. J. Aldersley (1989) akcentuoja, kad jo siūlomame audito rizikos modelyje neaptariamoms perteklinės situacijos („medžio šakos“): 1) atsisakoma neteisingo sprendimo priėmimo, kuomet reikšmingas iškraipymas neegzistuoja; 2) kai kontrolės rizika įvertinama ties maksimumu, daroma prielaida, kad iškraipymas bus aptiktas; 3) jei įrodymai rodo, kad iškraipymo galimybė yra, tai tikimasi, kad jis bus aptiktas.

Kadangi W. R. Kinney (1989), J. T. Sennetti (1990) ir S. J. Aldersley (1989) siūlomų audito rizikos modelių sampratos yra panašios, todėl tikslinga išskirti jų privalumus ir trūkumus.

Privalumai. J. T. Sennetti (1990) pastebi, kad audito standartuose (47 SAS, 1988) nurodomas klasikinis audito rizikos modelis neatitinka juose

pateikiamo audito rizikos apibrėžimo. Jo nuomone, kur kas *išsamesnius ir su audito rizikos apibrėžimu labiau suderintus modelius* pateikia jo siūlomas bei W. R. Kinney (1989) ir S. J. Aldersley (1989) audito rizikos modeliai. Pagal J. T. Sennetti (1990), W. R. Kinney (1989) bei S. J. Aldersley (1989) audito rizikos modelius auditorius, surinkęs nepakankamai įrodymų apie galimą reikšmingą iškraipymą, gali atsidurti neteisingo priėmimo padėtyje (IA_1) arba teisingo priėmimo (CA_1) padėtyje. Nors audito rizikos apibrėžimas remiasi neteisingo priėmimo atveju – (IA_1), tačiau abu įvykiai galimi.

J. T. Sennetti (1990) nuomone, W. R. Kinney (1989) ir S. J. Aldersley (1989) audito rizikos modeliai gali būti svarbūs ne kaip matematinės taisyklės, o kaip *audito rizikos vertinimo orientyrai*.

W. R. Kinney (1989) audito rizikos modelis yra *išsamesnis* nei klasikinis audito rizikos modelis *audito rizikos planavimo ir įvertinimo tikslais*, nes auditorius turi įvertinti visus atvejus (IA_i , CA_i) nustatydamas planuojamą audito rizikos lygį, o planuota audito rizika skiriasi nuo audito rizikos, įvertintos *ex post* lygiu, kurios vertimai priklauso nuo tam tikro įvykio pasireiškimo (Sennetti, 1990, p. 109). Be to, W. R. Kinney (1989) ir S. J. Aldersley (1989) audito rizikos modeliai audito riziką identifikuoja kaip *sąlyginę (Bajeso) koncepciją* ir pritaria, kad reikia išankstinės paskyrimo politikos dėl tolesnių procedūrų leistinų rizikų (J. T. Sennetti, 1990, p. 111). Tai paaiškinama tuo, kad W. R. Kinney (1989) ir S. J. Aldersley (1989) audito rizikos modeliuose (žr. 6-7 priedai) įgimta ir kontrolės rizikos ($IR \times IC_1 = PR_1$ ar $\overline{IR} \times IC_2 = PR_2$) gali būti apibūdintos kaip „pirminės“ rizikos, lemiančius tolesnius audito veiksmus, tuo tarpu J. T. Sennetti (1990) audito rizikos modelio formulė rodo tik *ex post* audito riziką.

Be to, W. R. Kinney (1989) pateikia klasikinio audito rizikos modelio modifikaciją, kuri pripažįsta priklausomumą tarp dviejų audito rizikos komponentų, t. y. įgimtos ir kontrolės rizikų. Anot W. R. Kinney (1989), įgimtos rizikos (IR_{nc}) veiksniai, kurie negali būti sumažinti kontrolės procedūrų dėka (visaapimantys veiksniai), daro įtaką visai įmonės vidaus kontrolės struktūrai, nes šios rizikos veiksniai susiję su visa įmone ir yra svarbūs visiems

apskaitos ciklams ir sąskaitų likučiams. Kita vertus, įgimtos rizikos (IR_c) veiksniai, kurie sumažinami kontrolės procedūrų dėka, (specifiniai veiksniai) yra svarbūs tam tikriems apskaitos ciklams ir sąskaitų likučiams. W. R. Kinney (1989) siūlo klasikinio audito rizikos modelio matematinę išraišką modifikuoti taip (Messier, Austen, 2000b, p. 121):

$$AR = [IR_{nc} + (IR_c \times CR_c)] \times DR \quad (6)$$

kur: AR – audito rizika; IR_{nc} – įgimta rizika, kuri nesumažinama kontrolės procedūrų pagalba; IR_c – įgimta rizika, kuri sumažinama kontrolės procedūrų dėka; CR_c – kontrolės rizika; DR – aptikimo rizika.

Darbo autorės nuomone, pastarasis W. R. Kinney (1989) siūlymas įgimtos rizikos veiksnius skirstyti į visaapimančius ir į specifinius iš dalies atitinka audito standartuose (200 TSA, 2007) aptartus reikšmingo iškraipymo rizikų pasireiškimo lygmenis, t. y. finansinių ataskaitų lygmuo (visaapimantis), tvirtinimo lygmuo (specifinis). Todėl galima teigti, kad W. R. Kinney (1989) audito rizikos modelis *bando spręsti agregacijos problemą*, kuri būdinga klasikiniam audito rizikos modeliui.

Trūkumai. F. W. Messier, L. A. Austen (2000b) savo tyrimu paneigė W. R. Kinney (1998) siūlomą klasikinio audito rizikos modelio modifikaciją (žr. 6 formulė) ir pagrindė, kad *egzistuoja žiniomis paremtas bendras audito rizikos komponentų* – įgimtos ir kontrolės rizikų vertinimas. F. W. Messier, L. A. Austen (2000b) nustatė, kad visaapimantys ir specifiniai įgimtos ir kontrolės rizikų veiksniai lemia įgimtos rizikos vertinimą, ir kad, visaapimantys ir specifiniai įgimtos ir kontrolės rizikų veiksniai yra svarbūs kontrolės rizikos vertinimui. Ši priklausomybė tarp audito rizikos komponentų – įgimtos ir kontrolės rizikų pasireiškia tuo, kad auditorius turi išankstinių žinių apie priežastinius ryšius tarp įmonės įgimtos rizikos, vidaus kontrolės, praeitų laikotarpių iškraipymų ir kitų veiksnių. Todėl, pasak F. W. Messier, L. A. Austen (2000c), auditoriai turi žinoti apie aptartą audito rizikos komponentų priklausomybę, į kurią turi atsižvelgti atlikdami įgimtos ir kontrolės rizikų vertinimą, nepaisant to, kad to neparodo naudojamo audito rizikos modelio išraiška.

Darbo autorės nuomone, W. R. Kinney (1989), S. J. Aldersley (1989) audito rizikos modeliai yra svarbūs tuo, kad jie, pateikdami supratimą apie audito rizikos vertinimo procesą, nagrinėja audito rizikos komponentų priklausomybę, pagal kurią audito rizikos komponentai vertinami atsižvelgiant į pirmesnio audito rizikos komponento vertinimo rezultatus, bei bando spręsti audito rizikos agregacijos problemą.

R. P. Srivastava, G. R. Shafer audito rizikos modelis.

R. P. Srivastava, G. R. Shafer (1992) nurodo, kad įsitikinimo funkcijos tikėtinumai atskleidžia auditoriaus intuityvų supratimą apie audito riziką geriau nei įprasta tikimybė. Tikėtinumo tvirtinimas nustato apimtį, kuria neturima įrodymų apie tvirtinimą. Didelis iškraipymų tikėtinumai rodo tik užtikrinimo nebuvimą, o ne pozityvius įrodymus, kad iškraipymas yra. Prieš rinkdamas, analizuodamas ir apibendrinamas įrodymus, auditorius gali neturėti užtikrinimo, kad finansinės ataskaitos yra teisingos, o tai reikš didelį reikšmingo iškraipymo tikėtinumą. Kadangi šis didelis tikėtinumai nebūtinai reiškia įrodymus, kad ataskaitos yra reikšmingai iškraipytos, tai nėra tinkama visa to prilyginti reikšmingo iškraipymo tikimybei (Srivastava, Shafer, 1992, p. 250).

Įsitikinimo funkcijos samprata apima tris susijusius dalykus: 1) įsitikinimo funkciją (Bel) (angl. *belief function*) – įsitikinimas, kad nėra reikšmingų iškraipymų; 2) tikėtinumo funkciją (PL) (angl. *plausibility function*) – reikšmingo iškraipymo tikėtinumai ir 3) pagrindinės tikimybės (m) reikšmę. R. P. Srivastava, G. R. Shafer (1992) nuomone, pagrindinė tikimybė yra tinkama išreikšti pradinius sprendimus, o tikėtinumo funkcija yra naudinga išreiškiant galutinius sprendimus apie audito riziką. Tikimybės atveju, bendra tikimybių suma yra lygi 1, o įsitikinimo funkcija (Bel) bei tikėtinumo funkcija (PL) yra išreiškiamos taip:

$$Bel(B) = \sum_{X \subseteq B} m(X) \quad (7)$$

$$PL(B) = \sum_{B \cap X \neq \emptyset} m(X) = 1 - Bel(\sim B) \quad (8)$$

R. P. Srivastava, G. R. Shafer (1992) siūlomos tikėtinumo funkcijos – audito rizikos modelio formulės skirtingais pasireiškimo lygmenimis (finansinių ataskaitų, sąskaitos ir audito tikslo) apibendrintos 16 lentelėje.

16 lentelė

Audito rizikos formulės, remiantis įsitikinimo funkcijos samprata

Pasireiškimo lygmuo	Tikėtinumo funkcija (PL) ir įsitikinimo funkcija (Bel)
Finansinių ataskaitų	$PL_F^t(\sim f) = AR_F^t = IR_F APR_F [1 - \prod_A (1 - AR_A)],$ <i>kai:</i> $AR_A = IR_A APR_A [1 - \prod_O (1 - AR_{AO})],$ $AR_{AO} = IR_{AO} APR_{AO} CR_{AO} DR_{AO}$ $Bel_F^t(f) = 1 - IR_F APR_F [1 - \prod_A (1 - AR_A)]$
Sąskaitos	$PL_A^t(\sim a) = AR_A^t = IR_F APR_F IR_A APR_A [1 - \prod_O (1 - AR_{AO})],$ $Bel_A^t(a) = 1 - IR_F APR_F IR_A APR_A [1 - \prod_O (1 - AR_{AO})]$
Tvirtinimo (audito tikslo)	$PL_{AO}^t(\sim ao) = AR_{AO}^t = IR_F APR_F IR_A APR_A AR_{AO},$ <i>arba:</i> $AR_{AO}^t = (IR_F IR_A IR_{AO})(APR_F APR_A APR_{AO})(CR_{AO} DR_{AO})$ $Bel_{AO}^t(ao) = 1 - IR_F APR_F IR_A APR_A AR_{AO}$

Pastaba: f – finansinės atskaitos nėra reikšmingai iškraipytos, a – sąskaita nėra reikšmingai iškraipyta, ao – nėra reikšmingo iškraipymo susijusio su sąskaitos audito tikslu; AR – audito rizika audito tikslo/sąskaitos/finansinių ataskaitų lygmeniu; IR – rizika susijusi su įgimtais veiksniais audito tikslo/sąskaitos/finansinių ataskaitų lygmeniu; APR – rizika susijusi su analitinėmis procedūromis, atliktomis atitinkamai audito tikslo/sąskaitos/finansinių ataskaitų lygmeniu; CR_{AO} – kontrolės rizika sąskaitai audito tikslo lygmeniu; DR_{AO} – rizika susijusi su detaliu sąskaitos likučio testu audito tikslo lygmeniu.

Šaltinis: sudaryta autorės pagal R. P. SRIVASTAVA, G. R. SHAFER, 1992.

Iš 16 lentelės galima pastebėti, kad tikėtinumo funkcijos formulė tvirtinimo lygmeniu yra panaši į klasikinio audito rizikos modelio formulę, bet pats audito rizikos supratimas yra visiškai skirtingas, nes atsižvelgiama į vertinimus padarytus tvirtinimo (audito tikslo), sąskaitos ir finansinių ataskaitų lygmeniu. Be to, siūlomos tikėtinumo funkcijos formulės kituose lygmenyse (finansinių ataskaitų, sąskaitų) yra sudarytos taip, kad būtų atsižvelgiama į audito rizikos komponentų pasireiškimą skirtingu lygmeniu. Atsižvelgiant į tai, galima išskirti pagrindinius R. P. Srivastava, G. R. Shafer (1992) audito rizikos modelio privalumus.

Privalumai. R. P. Srivastava, G. R. Shafer (1992) nuomone, kad jų siūlomos tikėtinumo funkcijos (audito rizikos) formulės yra *audito planavimo įrankis*, kuris gali būti naudojamas nustatyti siekiamą užtikrinimo lygį iš įvairių šaltinių, kad būtų pasiektas norimas bendras užtikrinimas ar bendras reikšmingo iškraipymo tikėtinumas. Darbo autorės nuomone, kadangi

R. P. Srivastava, G. R. Shafer (1992) siūlomas požiūris išskiria įrodymus surinktus trimis skirtingais lygmenimis, tai galima teigti, kad *išsprendžiama audito rizikos agregacijos problema*, todėl auditai atliekami remiantis jų siūlomomis formulėmis *gali būti daug veiksmingesni* nei auditai, kurie atliekami pagal klasikinio audito rizikos modelio formulę.

ABREMA modelis. H. Holmes siūlomame *veikla paremtame audito rizikos įvertinimo modelyje* (angl. *Activity Based Risk Evaluation Model of Auditing*) (toliau – ABREMA modelis) (1995) audito rizika pirmiausia išskaidoma į du komponentus: 1) reikšmingo iškraipymo riziką neaudituose finansinėse ataskaitose ir 2) riziką, kad iškraipymas nebus pastebėtas auditoriaus. Po to reikšmingo iškraipymo rizika neaudituose finansinėse ataskaitose skiriama į įgimtą reikšmingo iškraipymo riziką ir riziką, kad reikšmingas iškraipymas nebus aptiktas pačios įmonės. Pakeitus reikšmingo iškraipymo riziką į dvi jos sudėtines dalis, audito rizika matematiškai pagal ABREMA modelį išreiškiama:

$$AR = RMMi \times (1-Pr(De)) \times (1-Pr(Da)) \quad (9)$$

kur: AR – audito rizika; RMMi – įgimta reikšmingo iškraipymo rizika; 1-Pr(De) – rizika, kad reikšmingas iškraipymas nebus aptiktas pačios įmonės, t. y. vienetas minus įmonės galimybė aptikti reikšmingą iškraipymą; 1-Pr(Da) – rizika, kad reikšmingas iškraipymas nebus pastebėtas auditoriaus, t. y. vienetas minus auditoriaus aptikimo tikimybė.

Iš to galima daryti išvadą, kad: 1) ABREMA modelyje aptarti trys audito rizikos komponentai (RMMi, 1-Pr(De), 1-Pr(Da)) atitinka klasikinio audito rizikos modelio komponentus (IR, CR ir DR) ir 2) ABREMA modelio matematinė išraiška sutampa su klasikinio audito rizikos modelio išraiška (1 formulė).

Svarbu tai, kad H. Holmes (1995) iliustruoja audito rizikos vertinimo procesą pagal ABREMA modelį, kuris rodo, kad audito rizika vertinama skirtinguose audito etapuose, kuriuose atliekami auditoriaus veiksmai, susiję su audito planavimu, audito įrodymų rinkimu ir jų vertinimu bei atitinkamo sprendimo priėmimu (žr. 11 pav.).

AUDITO VEIKSMAI	AUDITO ETAPAI				
	Susipažinimas su klientu	Audito planavimas	Kontrolės tyrimas	Detalus tikrinimas	Nuomonės formulavimas
Planavimas	strateginis	taktinis	operatyvinis	operatyvinis	operatyvinis
Įrodymų rinkimas	preliminarios žinios apie verslą	išsamios žinios apie verslą	kontrolės veikimas	svarbių faktų nepriklausomumas	visuma auditoriaus žinių apie klientą
Įrodymų vertinimas	$AR_1^* \sim AR_1$	$DR_2^* = AR_2^* / IR_2 \times CR_2$	$CR_2 \sim CR_3$	$AR_4^* \sim AR_4$	$AR_5^* \sim AR_5$
Sprendimo priėmimas	priimti/atsisakyti	audito metodika	pasikliauti kontrole	išvados pagal svarbius faktus	audito nuomonė

Pastaba: AR – pasiekiamas audito rizikos lygis, AR* – priimtinas audito rizikos lygis, DR – aptikimo rizika, DR* – leistinas aptikimo rizikos lygis, CR – kontrolės rizika, IR – įgimta rizika.

Šaltinis: ABREMA – <http://www.abrema.net/abrema/>.

11 pav. Audito rizikos vertinimo procesas pagal ABREMA modelį

Trūkumai ir privalumai. Kadangi ABREMA modelis tapatinamas su klasikiniu audito rizikos modeliu, todėl ir šio modelio privalumai bei trūkumai yra būdingi ir klasikiniam audito rizikos modeliui. H. Holmes (1995) pripažįsta, kad ABREMA modelis, pritaikant jį praktikoje, turi keletą reikšmingų trūkumų. Pirmasis jų – *siejamas klasikinio audito rizikos modelio sandara*, su kuriuo šis modelis stipriai susijęs. Kadangi klasikiniame audito rizikos modelyje akcentuojama agregacijos problema, nepriklausomumo tarp kintamųjų trūkumas, *ex post* audito rizikos pobūdis ir tai, kad modelis telkiasi tikrai ties vienu sprendimu – audito metodika, tai šie trūkumai tam tikra apimtimi adresuojami ir ABREMA modeliui. Norint to išvengti, siūloma 1) audito riziką įvertinti ne tikai finansinių ataskaitų lygmeniu, bet ir tvirtinimo lygmeniu (tuo išsprendžiama agregacijos problema); 2) dėmesį sutelkti ties bendru reikšmingo iškraipymo rizikos ($RMM = IR \times CR$) įvertinimu nei ties individualiais įgimtos ir kontrolės rizikos įvertinimais (nepriklausomumo trūkumo problemos išsprendimas); 3) audito riziką vertinti tik *ex ante* požiūriu (*ex post* problemos panaikinimas) bei 4) audito riziką ir/ar

jos komponentus (per)įvertinti kiekviename audito etape (metodikos savitumo išvengimas).

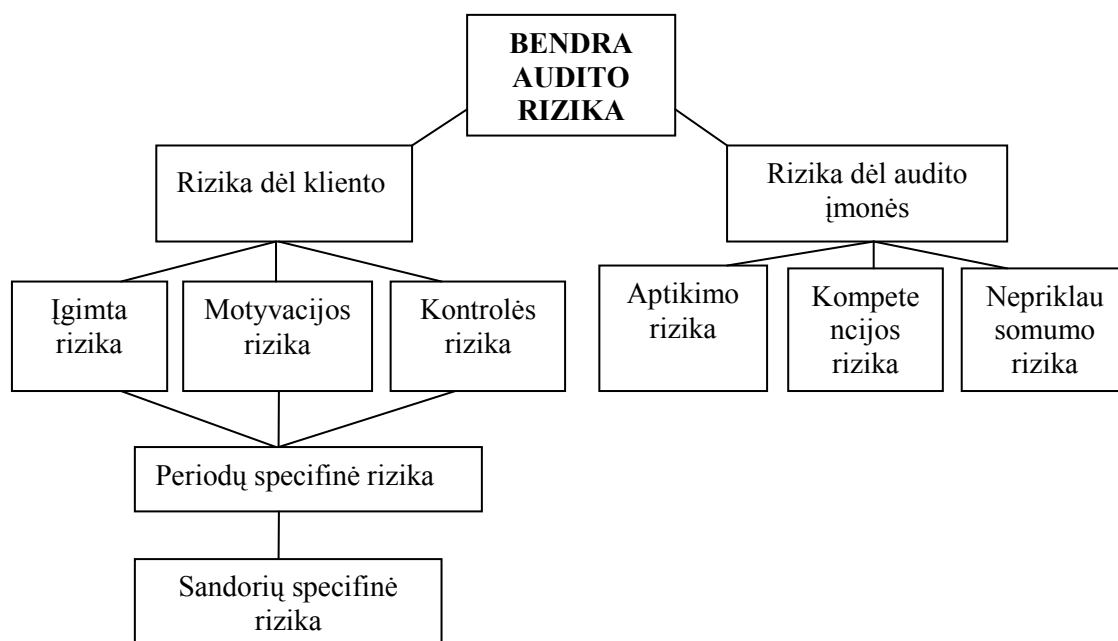
Kitas ABREMA modelio trūkumas išryškėja *vertinant iteratyvinę sprendimų priėmimo proceso prigimtį*. Audito teorijoje teigiama, kad auditas yra nuolatinis informacijos gavimo procesas (įskaitant ir grįžtamuosius ryšius iš ankstesnių veiksmų) pasirenkant veikti ar neveikti, gaunant papildomos informacijos, ir vėl pasirenkant veikti ar neveikti ir pan. Tai vyksta palaipsniui, o ne surinkus visą informaciją ir ją integravus prieš pasirenkant atsakymą. Tačiau audito rizikos vertinimo procesas pagal ABREMA modelį rodo, kad auditoriai visų pirma surenka reikiamus audito įrodymus, o paskui juos įvertina skirtingai negu nuolatinis ir iteratyvinis procesas apibūdintas aukščiau. Pasak H. Holmes (1995), nors iš audito rizikos vertinimo proceso, pateikto 11 pav., gali susidaryti įspūdis, kad iteratyvinis informacijos surinkimo ir sprendimų priėmimo procesas yra ignoruojamas, tačiau reikėtų žinoti, kad to neparodo tik paties ABREMA modelio išraiška.

Trečiasis ABREMA modelio trūkumas susijęs *su audito etapų koncepcijų pritaikymu audito praktikoje*. Iš pateikto audito rizikos vertinimo proceso pagal ABREMA modelį matyti, kad visi penki audito etapai yra nuoseklūs, t. y. kontrolės tyrimo etapas yra pirmiau detalaus tikrinimo etapo, o tai leidžia suprasti, kad auditoriai kontrolės testus atlieka pirmiau nei detalius testus. Dažnai praktikoje audito įrodymai susiję su kontrolės veiksmingumu renkami kartu su detalių testų įrodymais (atliekami dvigubos naudos testai). Todėl ABREMA modelio nesėkmė yra ta, kad jis sukurtas lyg taip, kad pabrėžtų detalių procedūrų pobūdžio, laiko ir apimties priklausomybę nuo kontrolės testų rezultatų.

Nepaisant to, darbo autorės nuomone, ABREMA modelis svarbus yra tuo, kad audito rizikos vertinimo eigą iliustruoja per audito etapų prizmę.

V. Beatie, S. Fearnley ir R. Brandt audito rizikos modelis. V. Beatie, S. Fearnley ir R. Brandt (2002, 2005), apibūdindami audito rizikos esmę, akcentuoja, kad auditoriui gali nepavykti aptikti reikšmingų iškreipimų arba, aptikus juos, jų neatpažinti, dėl trijų pagrindinių priežasčių: 1) kadangi auditas

buvo atliktas nesilaikantis standartų – t. y. auditorius nėra kompetentingas; 2) auditorius, nustatęs reikšmingus iškraipymus, jų nepraneša arba neištaiso – t. y. auditoriui trūksta nepriklausomumo; 3) įmonės vadovybė siekia tyčia suklaidinti auditorių. Paskutiniu atveju, auditorius nebus atsakingas už nepasisekimą aptikti iškraipymus, o pirmosios dvi priežastys priskirtinos audito nesėkmei. Todėl autoriai (V. Beatie, S. Fearnley ir R. Brandt, 2002, 2005) akcentuoja, kad: 1) klasikinis audito rizikos modelis apsiriboja tik ties aptikimo rizika, t. y. ties riba kuomet audito įmonė identifikuoja problemą, bet problemos identifikavimo faktas dar nereiškia, kad bus pateikta tinkama auditoriaus išvada. Ir jei audito įmonei (auditoriui) dėl tam tikrų priežasčių trūksta nuomonės nepriklausomumo, bus neįmanoma pareikšti teisingos nuomonės. Todėl auditoriaus nepriklausomumo faktorius turi būti įtrauktas į audito rizikos modelį; 2) audito rizikos modelyje turėtų būti kreipiamas dėmesys į audito įmonės (auditoriaus) sugebėjimą tinkamai spręsti problemas su kuriomis susiduria. Nesugebėjimas atpažinti problemų svarbos atsiradusių iš audito yra ne kas kitas kaip kompetencijos rizika (žr. 12 pav.).

Šaltinis: BEATIE, V., FEARNLEY, S., BRANDT, R., 2002, p. 42.

12 pav. V. Beatie, S. Fearnley ir R. Brandt audito rizikos modelis

Argumentuodami, kad grėsmės, galinčios kilti iš pačių audito įmonių (auditorių), nėra pripažįstamos klasikiniame audito rizikos modelyje, nes

pastarajame dėmesys kreipiamas tikrai į reikšmingų iškraipymų susekimą, o ne į jų sprendimą. V. Beatie, S. Fearnley ir R. Brandt (2002, 2005) savo siūlomame audito rizikos modelyje (toliau – V. Beatie, S. Fearnley ir R. Brandt audito rizikos modelis) įveda tokius naujus audito rizikos komponentus kaip nepriklausomumo ir kompetencijos rizikas.

Be to, V. Beatie, S. Fearnley ir R. Brandt audito rizikos modelyje įtraukiamos ir šios rizikos: 1) motyvacijos rizika, t. y. vadovybės elgesio suvokimas, 2) specifinių periodų ir specifinių sandorių rizikos. Pastarosios rizikos, modelio kūrėjų nuomone, svarbios tuo, nes auditorius turėtų daugiau dėmesio skirti specifiniams apskaitos periodams bei specifiniams sandoriams, priklausantiems nuo vadovybės motyvacijos. Taip pat pastarajame modelyje išskiriamos rizikos, kurios kyla dėl audituojamos įmonės ir dėl audito įmonės, kad būtų parodoma kaip nepriklausomumo sistema pripažįsta apsaugos priemones. Be to, priskyrus riziką audito įmonei, pripažįstama, kad audito standartų kokybė ir apimtis, kuria auditorius jų laikosi, turėtų sumažinti aptikimo riziką. O kokybės kontrolė (įskaitant kliento priėmimo procedūras), apmokymai ir etinis poveikis audito įmonėje, suderintas su reguliavimo priežiūra, turėtų sumažinti kompetencijos ir nepriklausomumo rizikas (Beatie, Fearnley, Brandt, 2005, p. 67).

Privalumai. V. Beatie, S. Fearnley ir R. Brandt (2002, 2005) teigia, kad jų siūlomas audito rizikos modelis *pripažįsta audito rizikų visumą*, o klasikinis modelis parodo tikrai aptikimo pasekmes, bet ne pakankamus sprendimus ar vadovybės motyvaciją. Iš tiesų, grėsmės, kurios kyla dėl audito įmonių nėra aiškiai pripažįstamos klasikiniame audito rizikos modelyje. Tuo tarpu V. Beatie, S. Fearnley ir R. Brandt audito rizikos modelyje aiškiai parodoma, kas gali nulemti audito rizikos dydį. Tai 1) audituojamos įmonės ir 2) audito įmonės veiksmai. Auditorius turi žinoti, kad rizika gali egzistuoti ne tik dėl jo paties ar audito įmonės veiksmų, bet ir dėl audituojamos įmonės ypatybių. Darbo autorės nuomone, svarbu tai, kad auditoriaus nepriklausomumo ribotumas bei nesugebėjimas pamatyti problemų ar nesugebėjimas pripažinti jų svarbumo dėl kvalifikacijos stokos įtrauktas į V. Beatie, S. Fearnley ir

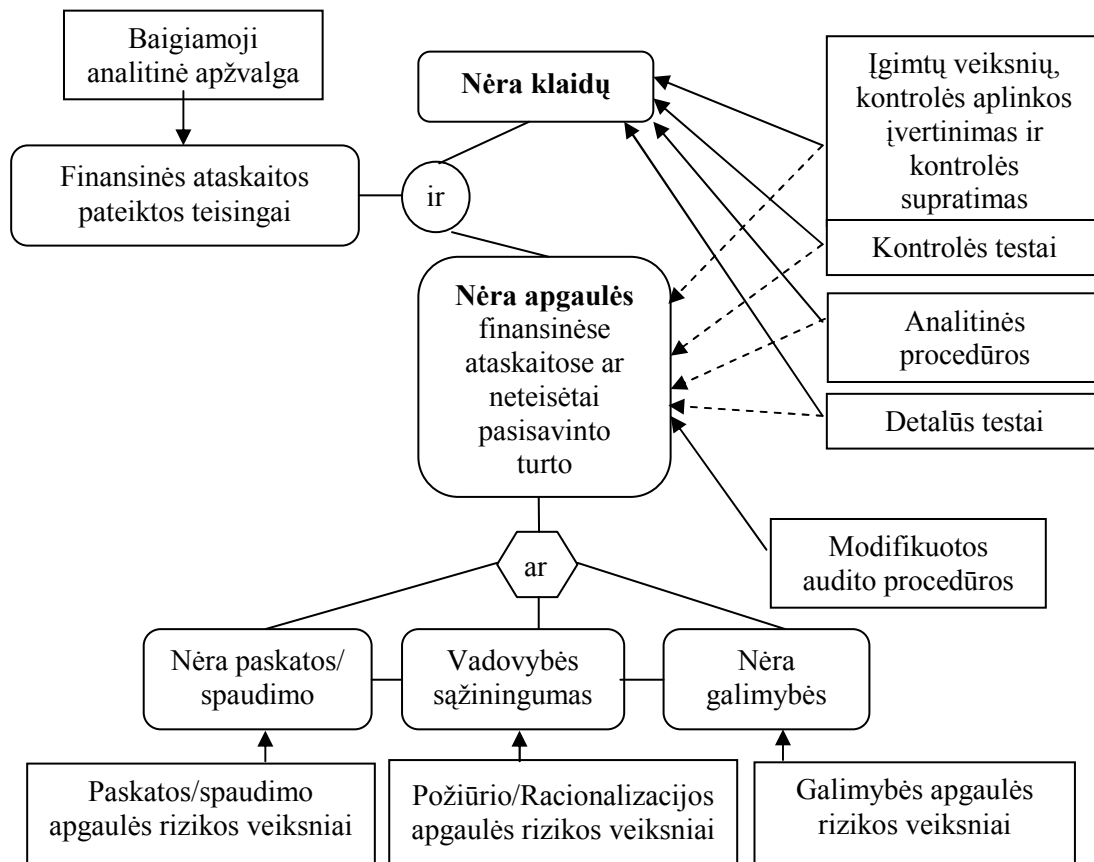
R. Brandt audito rizikos modelį. Auditoriaus nepriklausomumo bei kompetencijos rizikos yra svarbios aptikimo rizikos sąlygos, į kurias turi būti atsižvelgiama vertinant audito rizikos pasireiškimą.

Trūkumai. V. Beatie, S. Fearnley, R. Brandt audito rizikos modelis gana nesunkiai išreiškiamas bei suvokiamas schematiškai, tačiau *nepateikiama jo matematinė išraiška*. Matematinė išraiška parodytų, kokie ryšiai egzistuoja tarp audito rizikos komponentų ir kaip vieni audito rizikos komponentai galėtų būti išreiškiami per kitus modelio komponentus. V. Beatie, S. Fearnley, R. Brandt audito rizikos modelyje šalia įgimtos ir kontrolės rizikų priskiriama ir motyvacijos rizika. Darbo autorės nuomone, motyvacijos rizika – įmonės vadovybės elgesio suvokimas, turi būti įvertinama kartu su įgimta ir kontrolės rizika. Kadangi, kaip pateikta ankstesniuose disertacijos skyriuose: 1) vienas iš įgimtos rizikos veiksnių yra vadovybės sąžiningumas, patirtis bei ketinimai daryti tam tikrus pakeitimus finansinėse ataskaitose; 2) įmonės vadovybė taiko tokią vidaus kontrolės sistemą, kuri užtikrina veiksmingą vadovavimą verslui. Todėl motyvacijos rizikos, kaip naujo audito rizikos komponento, išskyrimas daro šį audito rizikos modelį *sudėtingesnį, o ne labiau suprantamesnį*. Atkreiptinas dėmesys, kad šiame modelyje išskiriama specifinių periodų ir specifinių sandorių rizikos, tačiau toks išskyrimas taip pat vertas diskusijos. Žinoma, vykdant naujus, neįprastus sandorius ar atliekant ūkines operacijas specifiniais periodais rizika padaryti klaidingą buhalterinį įrašą padidėja, tačiau tuo pačiu padidėja ir įgimta bei kontrolės rizika, t. y. rizika, kad šie reikšmingi iškreipimai nebus aptikti ir ištaisyti įmonės vidaus kontrolės sistemos pagalba. Todėl atskirai išskirti šias rizikas audito rizikos modelyje, darbo autorės nuomone, yra netikslinga.

J. L. Turner, T. J. Mock, R. P. Srivastava audito rizikos modelis.

S. K. Dutta, K. Harison ir R. P. Srivastava (1998) teigia, kad rimti audito rizikos neįvertinimai gali atsirasti, jei audito rizikos modelis yra panaudojamas be jokio specialaus rizikų, susijusių su vadovybės vykdoma apgaule, svarstymo. Šiai nuomonei pritaria J. L. Turner, T. J. Mock, R. P. Srivastava

(2003), todėl pateikia audito rizikos modelį su apgaulės rizikos vertinimu (žr. 13 pav.).

Šaltinis: sudaryta pagal TURNER, J. L., MOCK, T. J., SRIVASTAVA, R. P., 2003, p. 17.

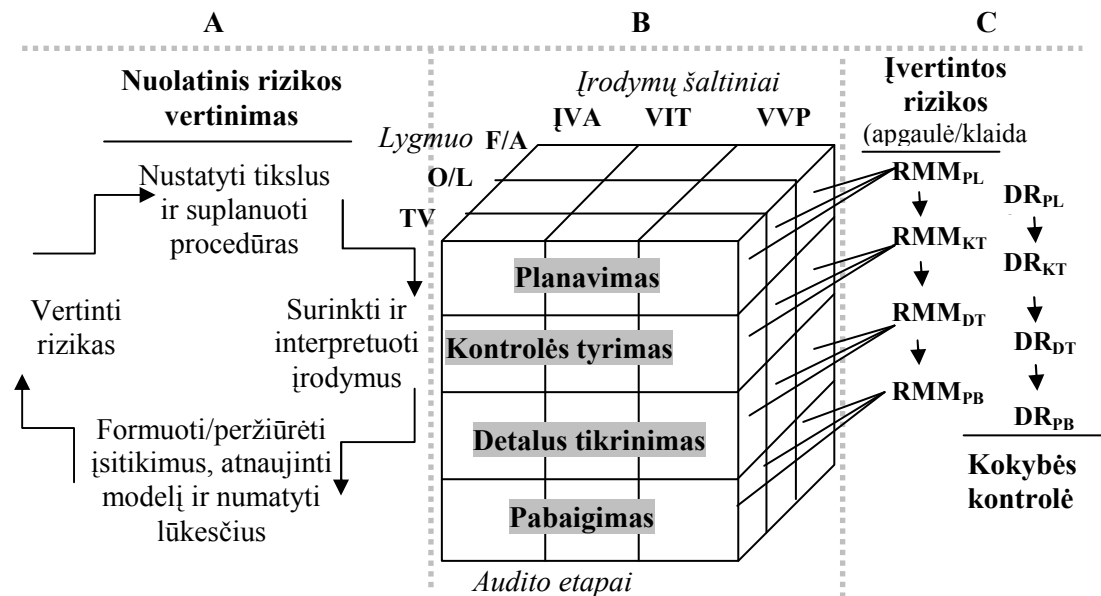
13 pav. Audito rizikos modelis su apgaulės rizikos vertinimu

J. L. Turner, T. J. Mock, R. P. Srivastava (2003) nuomone, apgaulės trikampio komponentai ir jų tarpusavio ryšiai turi didelę įtaką audito rizikai, todėl *įtraukia apgaulės trikampio komponentus į audito rizikos modelį, įskaitant ryšius tarp požiūrio – vadovybės sąžiningumo ir paskatų bei tarp vadovybės sąžiningumo ir galimybių. Ryšys tarp vadovybės sąžiningumo ir paskatų rodo, kad esant nedideliam paskatų lygiui, vadovybė demonstruoja labai didelį sąžiningumą ir veikia siekdama sumažinti jas. O esant dideliam paskatų lygiui vadovybės sąžiningumas sukompromituojamas ir aktyviai siekiama galimos naudos. Be to, šis ryšys pripažįsta, kad vadovybė su mažesniu sąžiningumu gali siekti sukurti ar padidinti esamas paskatas. Ryšis tarp vadovybės sąžiningumo ir galimybių gali būti aiškinamas taip: kai yra didelės galimybės dėl jų patrauklumo vadovybės sąžiningumas*

sukompromituojamas ir apgaulės rizika padidėja. Tačiau ryšys pripažįsta, kad vadovybė su mažesniu sąžiningumu gali siekti sukurti ar padidinti esamas galimybes (Turner, Mock, Srivastava, 2003, p. 17).

Privalumai ir trūkumai. Darbo autorės nuomone, apgaulės veiksnys yra visaapimančio pobūdžio, todėl *apgaulės rizikos vertinimui* turi būti *skiriamas ypatingas dėmesys*, kaip tai ir siūloma J. L. Turner, T. J. Mock, R. P. Srivastava (2003) audito rizikos modelyje. Tačiau pirmiausia šis vertinimas turėtų būti atliekamas finansinių ataskaitų lygmeniu, kuris lemtų atitinkamus auditoriaus veiksmus tvirtinimo lygmeniu. Į tai turėtų būti atsižvelgiama, kuriant darbo autorės siūlomą audito rizikos vertinimo modelį.

B. Bell, M. E. Pecher, I. Solomon audito rizikos modelis. T. B. Bell, M. E. Pecher, I. Solomon (2005) siūlo vertinant audito riziką remtis trianguliacijos požiūriu (žr. 14 pav.).

Pastaba: Lygmuo: F/A – finansinių ataskaitų, O/L – ūkinių operacijų grupių ir sąskaitos likučių, TV – tvirtinimo; įrodymų šaltiniai: IVA – įmonės verslo aplinka, VIT – vadovybės informacijos tarpininkai, VVP – vadovybės verslo pareiškimai; RMM – reikšmingo iškraipymo rizika; DR – aptikimo rizika.

Šaltinis: sukurta autorės pagal BELL, T. B., PEECHER, M. E., SOLOMON, I., 2005, p. 41.

14 pav. Trianguliacijos požiūriu taikymas vertinant audito riziką

Trianguliacija pasireiškia, kai auditorius pasiekia tokį laipsnį, kuriuo tas pats audito sprendimas yra grindžiamas įrodymais iš visų trijų principinių

šaltinių¹⁹: *įmonės verslo aplinkos* (toliau – ĮVA), *vadovybės informacijos tarpininkų* (toliau – VIT), *vadovybės verslo pareiškimų* (toliau – VVP). Jei 315-ajame TSA (2006) išryškinta ĮVA kaip įrodymų šaltinio pradiniam audito etape reikšmė, tai trianguliacijos požiūris pripažįsta, jog įrodymų iš VIT ir VVP sutapimas dar negarantuoja, kad VVP apima patikimus ĮVA pareiškimus (Bell, Peecher, Solomon, 2005, p. 28). Taikant trianguliaciją galvojama apie tai, „kaip įrodymai iš vieno principinio šaltinio tuo pačiu teikia naują informaciją ir atsakymus ar kelia klausimus apie įrodymų iš kitų principinių šaltinių patikimumą“ (Bell, Peecher, Solomon, 2005, p. 65). Todėl pagrindinis šio požiūrio principas yra tas, kad įrodymai iš vieno principinio šaltinio *papildo, o ne kompensuoja* įrodymus, tiek surinktus iš kito šaltinio, tiek surinktus apie kitą šaltinį. Tai sustiprina bendrąjį įrodymų įtikinamumą, kuriuo auditorius remiasi darydamas audito sprendimus.

14 pav. A dalyje pavaizduoti atskiros rizikos vertinimo procedūros, atliekamos audito metu, etapai. Šie etapai rodo, kad audito metu auditorius atlieka nuolatinį rizikos vertinimą, kurio metu nustatomi tikslai ir planuojamos procedūros, surenkami ir interpretuojami įrodymai, formuojami ir peržiūrimi įsitikinimai bei numatomi lūkesčiai, kurie panaudojami nustatyti ir vertinti rizikas. Kubas, 14 pav. B dalyje, parodo audito rizikos vertinimo sritį kaip devynis susijusius komponentus kiekvienam audito etapui. Kiekvienas iš šių komponentų atstovauja vieną iš trijų principinių įrodymų šaltinių (ĮVA, VIT, VVP) viename iš trijų pasireiškimo lygmenų (finansinių ataskaitų (F/A), ūkinių operacijų grupių ir sąskaitos likučių (O/L), tvirtinimo (TV)). Tuo tarpu 14 pav. C dalyje pavaizduota, kad auditorius svarsto rizikas dėl apgaulės ir dėl klaidos, rengdamas įrodymų surinkimo strategiją, nustatydamas tikslus ir planuodamas rizikos vertinimo procedūras, skirtas vertinti reikšmingo iškraipymo riziką (RMM) ir aptikimo riziką (DR) audito metu. Be to, kiekviename audito etapo

¹⁹ Kur: ĮVA – ekonominiai veiksniai ir įvykiai, ūkio šakos ir reguliavimo sąlygos, įmonės tikslai, strategijos ir susijusios verslo rizikos, verslo procesai ir jų rezultatai; VIT – transformavimo procesai, kurie apima politiką, žmones, apskaitą ir kitas informacines sistemas, dokumentus, vidaus kontrolę dėl finansinių ataskaitų sudarymo ir taikomą finansinių ataskaitų sudarymo tvarką; VVP – sumos užregistruotas apskaitoje, šių sumų pateikimas finansinėse ataskaitose ir kituose pareiškimuose informacijos naudotojams (T. B. Bell, M. E. Peecher, I. Solomon, 2005, p.)

komponente auditorius prima profesinį sprendimą vertindamas ir kontroliuodamas aptikimo riziką (DR), susijusią su pasirinktais tikslais, ir planuoja bei atlieka nuolatinį rizikos vertinimą. Veiksminga audito kokybės kontrolė reikalauja savalaikio įvertinimo, ar pakankami ir tinkami audito įrodymai buvo surinkti apie kiekvieną audito etapo komponentą, ir tai palengvina auditoriui suformuoti pagrįstus įsitikinimus bei priimti tinkamus audito sprendimus.

Privalumai ir trūkumai. Galima teigti, kad remdamasis trianguliacijos požiūriu, auditorius susistemina įrodymus surinktus nuolatinio rizikos vertinimo metu, apsversto ar pakankami ir tinkami audito įrodymai buvo surinkti kiekvienu audito etapu iš visų principinių įrodymų šaltinių ir atitinkamu pasireiškimo lygmeniu, kad būtų galima vertinti ir atsakyti į visas svarbias audito rizikas (*sprendžiama agregacijos problema*), ir nusprendžia ar suformuoti įsitikinimai dėl galutinio rizikos vertinimo yra pagrįsti. Be to, trianguliacijos požiūris, anot T. B. Bell, M. E. Peecher, I Solomon (2005), leidžia pagerinti audito kokybę dviem būdais: 1) surinktų ĮVA, VIT ir VVP įrodymų palyginimai *padeda auditoriui mažinti netyčinių finansinių ataskaitų iškraipymų rizikas*. VIT paremti įrodymai tampa dar informatyvesniais, jei formuojami ĮVA ir VVP paremtais įrodymais ir jei jų analizė yra nulemta ĮVA ir VVP paremtais įrodymais; 2) *padeda auditoriui kovoti su tyčiniu iškraipymu*. Auditorius, taikantis trianguliaciją, surinks įrodymus apie ir iš ĮVA, o įmonės vadovybei tam tikrus šiuos įrodymus yra daug sunkiau suklastoti nei įrodymus apie ir iš VIT ir VVP. Be to, jei įmonės vadovybė žino, kad auditoriai renka įrodymus iš ĮVA, ji gali būti mažiau linkusi į apgaule.

Kritinė mokslo darbuose siūlomų audito rizikos modelių (klasikinio, praplėsto, W. R. Kinney (1989), S. J. Aldersley (1989), J. T. Sennetti (1990), R. P. Srivastava, G. R. Shafer (1992), ABREMA (1995), V. Beatie, S. Fearnley, R. Brandt (2002), J. L. Turner, T. J. Mock, R. P. Srivastava (2003) ir T. B. Bell, M. E. Peecher, I. Solomon (2005)) lyginamoji analizė leido išskirti jiems būdingus bruožus pagal šių modelių išraiškos, komponentų sampratos ir panaudojimo audite kriterijus (žr. 17 lentelė).

Audito rizikos modelių palyginimas

17 lentelė

Požymis	Audito rizikos modelis							
	Klasikinis (1983)	Praplėstas (1983)	Kinney (1989), Aldersley (1989), Sennetti (1990)	Srivastava, Shafer (1992)	ABREMA (1995)	Beatie, Fearnley, Brandt (2002)	Turner, Mock, Srivastava (2003)	Bell, Peecher, Solomon (2005)
Išraiška								
matematinė	X	X	X	X	X	-	-	-
struktūrinė	-	X	-	-	-	X	X	-
kitos formos (lentelės)	-	-	X	-	X	-	-	X
Komponentai								
pateikia tam tikrą supratimą apie audito riziką ir jos komponentus	X	X	X	X	X	X	X	X
išskiria kiekvieną audito rizikos komponentą,	X	X	X	X	X	X	-	X
atspindi priklausomybę tarp audito rizikos komponentų	-	-	X	X	-	-	-	X
leidžia išreikšti vieną audito rizikos komponentą per kitus	X	X	X	X	X	-	-	-
parodo tarpusavio ryšius tarp audito rizikos komponentų ir tarp jų su audito įrodymais	X	X	X	X	X	-	X	X
nurodo, jog nei vienas iš audito rizikos komponentų negali būti lygus nuliui;	X	X	X	X	X	-	-	-
pateikia būdą kaip apskaičiuoti audito riziką ir/ar jos komponentus	-	-	-	-	-	-	-	-
apima daugiau audito rizikos komponentų	-	-	-	-	-	X	X	-
pripažįsta audito rizikos komponentų visumą	-	-	-	-	-	X	-	-
Panaudojimas audite								
padeda įvertinti audito planą	X	X	X	X	X	-	-	-
gali būti naudojamas įvertinant audito rezultatus	-	-	-	-	-	-	-	-
gali būti įtraukiamas į struktūrizuotą požiūrį (statistinės atrankos apskaičiavimui)	-	X	X	X	-	-	-	-
atskleidžia, jog audito rizika (komponentai) (per)vertinami kiekviename audito etape	-	-	-	-	X	-	-	X
audito etapus pateikia pagal taikomą audito praktiką	-	-	-	-	-	-	-	-
parodo iteratyvinę audito sprendimų priėmimo proceso prigimtį	-	-	-	-	-	-	-	-
išsprendžia agregacijos problemą	-	-	-	X	-	-	-	X

Šaltinis: sudaryta autorės.

Rezultatai rodo, kad visi darbe nagrinėti audito rizikos modeliai išreikšti tam tikra forma, t. y. formule, schema ar lentele, ir yra svarbūs audito procese, nes: 1) pateikia bendrą supratimą apie audito riziką ir jos komponentus, nors ir nepateikia konkretaus būdo, kaip šias rizikas apskaičiuoti; 2) išskiria atskirus audito rizikos komponentus, tačiau tik W. R. Kinney (1989), S. J. Aldersley (1989), R. P. Srivastava, G. R. Shafer (1992) bei B. Bell, M. E. Peecher, I. Solomon (2005) audito rizikos modeliai bando spręsti audito rizikos komponentų priklausomybės problemą, pagal kurią audito rizikos komponentai vertinami atsižvelgiant į pirmesnio audito rizikos komponento vertinimo rezultatus. Be to, matematine formule išreikšti audito rizikos modeliai (klasikinis, praplėstas, W. R. Kinney (1989), J. T. Sennetti (1990), R. P. Srivastava, G. R. Shafer (1992) ir ABREMA (1995): 1) įrodo, jog nė vienas iš audito rizikos komponentų negali būti lygus nuliui, nes kitaip tai reikštų, kad analizuojamu atveju audito rizikos nėra; 2) leidžia išreikšti vieną audito rizikos komponentą per kitus, nustatyti audito procedūrų apimtį, reikšmingumo lygį, kas gali būti svarbu planuojant statistinę atranką, nors didesnės vertės apskaičiuojant audito riziką ir/ar atskirus jos komponentus jie nesuteikia.

Tačiau šie modeliai pilnai neatskleidžia audito rizikos vertinimo esmės, nes jie iki galo neatspindi audito rizikos komponentų visumos ir/ar jų pagrindinių charakteristikų:

1) *audito riziką lemiančias sąlygas* (dėl atrankos taikymo, apgaulės pasireiškimo, audituojamos įmonės verslo rizikos, audito įmonės užduoties rizikos ar kitų aptikimo galimybių) *nagrinėja tik atskiri audito rizikos modeliai* (praplėstas audito rizikos modelis pateikia tam tikrą supratimą apie riziką, susijusią su detalių testų taikymu; J. L. Turner, T. J. Mock, R. P. Srivastava (2003) audito rizikos modelyje aptariamas apgaulės rizikos vertinimas pagal apgaulės trikampio komponentus; V. Beatie, S. Fearnley, R. Brandt (2002) audito rizikos modelyje išskirtos audito įmonės (auditoriaus) nepriklausomumo ir kompetencijos rizikos). Nors V. Beatie, S. Fearnley, R. Brandt (2002) audito rizikos modelis pripažįsta audito rizikos komponentų visumą, t. y. riziką dėl

audituojamos įmonės ir dėl audito įmonės, tačiau jame papildomai išskirtos motyvacijos rizika, periodų ir sandorių specifinės rizikos daro šių autorių siūlomą modelį tik sudėtingesnį, o ne suprantamesnį;

2) nagrinėti audito rizikos modeliai, išskyrus R. P. Srivastava, G. R. Shafer (1992) ir B. Bell, M. E. Peecher, I. Solomon (2005) modelius, *neišsprendžia agregacijos problemas*, t. y. neparodo, kad audito riziką ir kiekvieną jos komponentą reikia (per)vertinti ne tik tai tvirtinimo lygmeniu, ūkinių operacijų grupių ir sąskaitų likučių, bet ir finansinių ataskaitų lygmeniu. Todėl toliau plėtojant audito rizikos vertinimo modelį, audito rizikos agregacijos problemą tikslinga spręsti finansinių ataskaitų ir atskiro tvirtinimo lygmenimis, o audito rizikos komponentų vertinimas tvirtinimo lygmeniu turėtų apimti atskirų ūkinių operacijų grupių, sąskaitų likučių ir susijusių atskleidimų ypatumų svarstymą. Tokios nuomonės laikosi H. Holmes (1995) ir B. K. Ghosh (2005), tačiau jie to neapibendrina savo modeliuose;

3) tik ABREMA (1995) ir B. Bell, M. E. Peecher, I. Solomon (2005) audito rizikos modeliai atskleidžia, kad *audito rizika ir/ar jos komponentai (per)vertinami tam tikrame audito etape*, tačiau nei vienas iš aptartųjų audito rizikos modelių *neatskleidžia iteratyvinės sprendimų priėmimo proceso prigimties* arba kitaip „įrodymais ir įsitikinimu paremto rizikos vertinimo pasikartojančio-nuolatinio proceso“. O juk pasikeitimai audito rizikos vertinime turėtų veikti auditoriaus darbą (numatant patikslintus audito rizikos komponentų dydžius, toliau tiriant nustatytus iškraipymus ir atitinkamai juos koreguojant). Todėl šiuo atžvilgiu audito rizikos vertinimo modelis taip pat yra tobulintinas.

Kadangi nė vienas iš 10 analizuotų audito rizikos modelių nėra pakankamai išsamus ir pilnai neatspindi audito rizikos vertinimo esmės, darbo autorės siūlomos audito rizikos vertinimo modelio tobulinimo kryptys apibendrintos 18 lentelėje. Šioje lentelėje taip pat pateiktos audito rizikos vertinimo modelio tobulinimo kryptys, kurias įvardijo B. E. Cushing ir J. K. Loebbecke (1983), išnagrinėję klasikinio ir praplėsto audito rizikos modelio taikymo praktikoje galimybes.

Audito rizikos vertinimo modelio tobulinimo kryptys

Darbo autorės pagal atliktą 10 audito rizikos modelių analizę	B. E. Cushing, J. K. Loebbecke (1983) pagal atliktą klasikinio ir praplėsto audito rizikos modelių analizę
pripažinti audito rizikos komponentų visumą ir jų pagrindines charakteristikas (dėl atrankos taikymo, apgaulės pasireiškimo, audituojamos įmonės verslo rizikos, audito įmonės užduoties rizikos ar kitų aptikimo galimybių) bei lemiančias sąlygas;	identifikuoti ir aiškiai apjungti visus susijusius parametrus – audito sąnaudas, ekonominių veiksnių įtaką finansinėms ataskaitoms, reikšmingumą, auditoriaus ankstesnį įsitikinimą apie įmonės pateiktas sumas ir apie įvairių audito procedūrų veiksmingumą ir atrankos rizikas;
	prasidėti aiškiai prielaida dėl audito vaidmens visuomenėje, plėtojant „auditoriaus tikslo funkciją“, kas orientuotų auditorių per visą audito procesą;
atskleisti priklausomybę tarp audito rizikos komponentų;	atskirti subjektyvius vertinimus nuo objektyviai patikrinamų parametrų, priskiriant atitinkamas vertes kiekvienam jų;
pritaikyti vertinant audito rezultatus;	
nurodyti, kad audito rizika ir/ar jos komponentai vertinami kiekviename audito etape ir skirtingu pasireiškimo lygmeniu (agregacijos problemos išsprendimas);	išspręsti audito įrodymų agregacijos problemą dėl atskirų sistemų ir sąskaitų formuluojant bendrą nuomonę apie finansines ataskaitas;
pateikti audito etapus pagal taikomą audito praktiką ir atskleisti iteratyvinę sprendimų priėmimo rizikos vertinimo procese prigimtį.	aiškiai identifikuoti visus svarbiausius audito sprendimus, įskaitant kliento priėmimo ir atmetimo klausimą, vidaus kontrolės sistemos įvertinimo etapą, detalių testų planavimo ir įvertinimo etapus, nuomonės formulavimo etapą ir turėtų koordinuoti sprendimo procesus kiekvieno iš šių klausimų metu.

Šaltinis: sudaryta autorės pagal lyginamąją audito rizikos modelių analizę ir CUSHING, B. E., LOEBBECKE, J. K., 1983, p. 39.

18 lentelėje atliktas palyginimas rodo, kad spęstinos audito rizikos vertinimo modelio tobulinimo kryptys yra panašios: 1) audito rizikos komponentų visumos problema; 2) audito rizikos komponentų priklausomybės atskleidimas; 3) modelio pritaikymas praktikoje vertinant audito rezultatus; 4) agregacijos problemos išsprendimas; 5) iteratyvinis sprendimo priėmimas audito procese. Tačiau B. E. Cushing ir J. K. Loebbecke (1983) aiškiai neatskleidė, kaip audito rizikos vertinimo modelis turi būti formuojamas atsižvelgiant į besikeičiančią verslo aplinką ir kaip turi būti apskaičiuojama audito rizika ir jos komponentai. Nors ir kituose mokslo darbuose (Arens, Loebbecke, 1995; Spencer Picket, 1997; Defliese, Jaenicke, O'Reilly, Hirsch; 1997, Mackevičius, 199a; Messier, Austen, 2000b) abejojama, jog galima

tinkamai apskaičiuoti audito riziką, t. y. šie mokslininkai pripažįsta, kad neįmanoma objektyviai apskaičiuoti audito rizikos komponentų dėl didelio kintamųjų skaičiaus ir jų subjektyvių savybių, tačiau audito rizikos vertinimo modelio formavimui tai yra būtina sąlyga.

Pirmoje disertacijos dalyje aptarus rizikos sąvoką, jos vertinimo įmonėje procesą ir metodus, o po to išnagrinėjus audito rizikos sampratą ir jos vertinimą per atskirų audito rizikos komponentų analizę bei atlikus skirtinguose mokslo darbuose siūlomų audito rizikos modelių teorinį palyginimą, galima teigti, kad audito rizika – ekonominė rizika audito įmonės atžvilgiu. Audito rizika susijusi su sprendimo priėmimu (tinkamos nuomonės apie finansines ataskaitas pareiškimu), susijusi su nuostoliais (audito įmonės reputacijos netekimu, galimais teisiniais ginčais ar materialine atsakomybe) ir siekiamu tikslu (sėkminga audito įmonės veikla) bei yra tikimybinė kategorija. Tuo pačiu audito rizikai būdingas neapibrėžtumas, kurį lemia audituojamos įmonės aplinka.

Kadangi rizikos vertinimas turėtų būti suprantamas kaip bendras rizikų apskaičiavimo ir įvertinimo procesas, kurio metu atskiros rizikos yra apskaičiuojamos, nustatant jų tikimybę ir galimą įtaką bei įvertinama bendra rizikos įtaka, tai ir audito rizikos vertinimas turėtų būti siejamas ne tik su atskirų audito rizikos komponentų nagrinėjimu, bet ir su juos lemiančių veiksnių (sąlygų) tikimybės bei įtakos bendru įvertinimu. Tačiau audito rizikos vertinimas mokslo darbuose nagrinėjamas siauru požiūriu, t. y. 1) akcentuojant atskirus audito rizikos komponentus (įgimtą, kontrolės ir aptikimo rizikas) ir tam tikras juos lemiančius veiksnius/sąlygas, neaptariant audito rizikos komponentų visumos ir nepateikiant apibendrintos audito riziką lemiančių sąlygų klasifikacijos; 2) pateikiant daugiau teorinius audito rizikos sampratos modelius, neatskleidžiant juose ryšių tarp atskirų audito rizikos komponentų ir tinkamai nesusiejant viso to su audito rizikos vertinimu bei pačiu audito procesu.

Išdėstytos teorinės prielaidos ir interpretacijos patvirtina, kad būtinas sisteminis požiūris į tiriamą objektą bei sudaro teorinį pagrindą kuriant darbo autorės siūlomą audito rizikos vertinimo modelį.

2. AUDITO RIZIKOS VERTINIMO MODELIO SUDARYMAS

Ši disertacijos dalis skirta išanalizuoti problemoms su kuriomis susiduriama praktikoje vertinant audito riziką, kaip būtų galima jas išspręsti bei sudaryti audito rizikos vertinimo modelį. Atliktas teorinis audito rizikos ir jos komponentų sampratos bei vertinimo aspektų tyrimas atskleidė, kad mokslo darbuose nepateikiamas išsamus audito rizikos vertinimo modelis, todėl siekiant nustatyti audito rizikos vertinimo auditoriams praktikoje aktualumą, atlikta anketinė Lietuvos auditorių apklausa, kurios rezultatai apibendrinti disertacijos 2.1. skyriuje. Toliau remiantis atliktais teoriniais ir praktiniais audito rizikos vertinimo tyrimais bei darbo autorės požiūriu į tiriamą objektą, 2.2. skyriuje pateikiamas darbo autorės sudarytas audito rizikos vertinimo modelis ir jo struktūros aprašymas bei aptariamos modelio pritaikymui svarbios audito rizikos vertinimo metodikos.

2.1. Audito rizikos vertinimo modelio poreikio tyrimas

Siekiant išsiaiškinti problemos į audito rizikos vertinimą praktikoje aktualumą atliktas audito rizikos vertinimo modelio poreikio tyrimas.

Tyrimo tikslas – išsiaiškinti Lietuvos auditorių patirtį vertinant audito riziką.

Tyrimo objektas – audito rizikos vertinimas.

Tiriamoji visuma – organizuojant tyrimus svarbu tinkamai nusakyti tiriamąją visumą. V. Pranulis (1998) tiriamąją visumą apibrėžia kaip aibę, „išskirtų pagal tam tikrą požymį objektų, iš kurių norima gauti informacijos“. Remiantis šia formuluote, šio tyrimo tiriamoji visuma – Lietuvos atestuoti auditoriai (toliau – auditorius), dirbantys audito įmonėse. Pagal Lietuvos Respublikos (toliau – LR) audito įstatymo (2008) 27 str. 1 dalį „auditą gali atlikti tik auditorius ir tik jeigu jis yra individualios audito įmonės savininkas, tikrosios ūkinės bendrijos ar komandinės ūkinės bendrijos tikrasis narys arba dirba audito įmonėje“. Lietuvos auditorių rūmų (toliau – LAR) duomenimis²⁰ 2008 m. spalio 15 d. buvo 399 auditoriai, iš kurių 256 dirbo audito įmonėse.

²⁰ www.lar.lt

Visumos elementai tyrimui pasirinkti vykdant tikimybinę atsitiktinę atranką, kai visi audito įmonėse dirbantys auditoriai turėjo vienodas galimybes patekti į atranką, neatsižvelgiant į savybes ar skirtumus (V. Čekanavičius, G. Murauskas, 2006).

Minimalus atrankos dydis. Atrankinio tyrimo rezultatai visada turi didesnę ar mažesnę neapibrėžtumą, kuris mažėja, o tuo pačiu didėja daromų išvadų tikslumas, didinant atrankos dydį. Todėl svarbu nustatyti minimalų atrankos dydį n_{\min} , kuris apskaičiuojamas pagal formulę (Martišius, 1997):

$$n_{\min} = \frac{z_{\alpha}^2 N p (1 - p)}{(\Delta p)^2 (N - 1) + z_{\alpha}^2 p (1 - p)} \quad (10)$$

čia:

N – visumos dydis. Tiriama 256 auditoriai;

p – požymio tikimybė. Kadangi dažniausiai p dydis nėra žinomas, tai nustatomas $p = 0,5$ (Martišius, 1997, p. 55);

Δp – požymio dalies paklaida. Tyrimo rezultatus pateiksime su 20 % paklaida;

z_{α} – normaliojo skirstinio koeficientas. Priimkime, kad visus tyrimo rezultatus gausime su 95 proc. tikimybe, tai tada normaliojo skirstinio koeficientas $z_{\alpha} = 1,96$.

Visus dydžius įrašius į formulę, gauname kad $n_{\min} = 22$, t. y. norint rezultatus gauti su 95 proc. tikimybe bei 20 proc. paklaida duomenys turi būti surinkti mažiausiai iš 22 auditorių.

Duomenų rinkimo metodas. Kadangi apklausa, anot K. Kardelio (2002), lyginant su kitais duomenų rinkimo metodais, pasižymi gana dideliu patikimumu, o nuvykus į audito įmones auditoriaus tiesiogiai apklausti gali ir nepavykti, tyrimui pasirinkta individuali anketinė apklausa. Siekiant užtikrinti didžiausią respondentų anonimiškumą, reikiamo laiko skyrimą bei kuo aukštesnį duomenų patikimumą, buvo pasirinktas anketų išsiuntimas respondentams elektroniniu paštu.

Tyrimui naudotą anketą (žr. 8 priedas) sudaro: 1) *įvadinė dalis*, kurioje nurodyta, kas organizuoja anketinę apklausą, paaiškintas tyrimo tikslas, išdėstyta, kur bus panaudoti apklausos rezultatai, nurodyta organizuojamos apklausos svarba, užtikrintas surinktų duomenų anonimiškumas, aiškiai išdėstytos taisyklės kaip užpildyti anketą ir ją gražinti; 2) *pagrindinė dalis*, kurioje išdėstyti klausimai, nuosekliai išsiaiškinantys auditoriaus audito rizikos vertinimo praktiką (nuo audito rizikos svarbos pripažinimo atliekant auditą iki patobulinto audito rizikos vertinimo modelio sandaros nustatymo); 3) *demografinė dalis*, apimanti klausimus apie apklausiamo auditoriaus darbo patirtį atliekant auditus (metų ir atliekamų auditų skaičius) bei taikomus audito standartus.

Duomenų apdorojimo metodai. Surinkti duomenys apdoroti pasitelkus kokybinius ir kiekybinius metodus.

Kokybiniai metodai – analizė, sintezė, abstrahavimas, indukcija, dedukcija, sisteminimas ir klasifikavimas, pasak K. Kardelio (2002), padeda išsiaiškinti dėsningus priežastinius reiškinių ryšius. I. Luobikienės (2002) nuomone, kokybinė surinktos informacijos analizė grindžiama teoretizavimu, individualia tyrėjo patirtimi, sugebėjimu įsigilinti į pakankamai didelius surinktos informacijos srautus, surasti juose tai, kas yra esmingiausia ir tinkamai tai interpretuoti.

Kiekybinei duomenų analizei panaudoti aprašomosios statistikos, kurie pagrįsti statistiniu dažnumu, pvz. procentų apskaičiavimu, grafiniu duomenų vaizdavimu, ir regresinės analizės metodais (koreliacija).

Statistiniai duomenys apibendrinti, pasitelkus statistinių išvadų teoriją, o gautos išvados pagrįstai buvo panaudotos apibūdinant visumą.

Ryšio stiprumui tarp dviejų kintamųjų tirti naudotas Spirmeno (rangų) koreliacijos koeficientas (r_s). Šio koreliacijos koeficiento ribinės reikšmės – nuo -1 iki +1, todėl kuo koeficientas absoliučiu didumu didesnis, tuo priklausomybė stipresnė. Teigiamas Spirmeno koreliacijos koeficientas rodo tiesioginę priklausomybę (didesnes vieno kintamojo reikšmes atitinka didesnės kito kintamojo reikšmės), neigiamas – atvirkštinę (Čekanavičius, Murauskas,

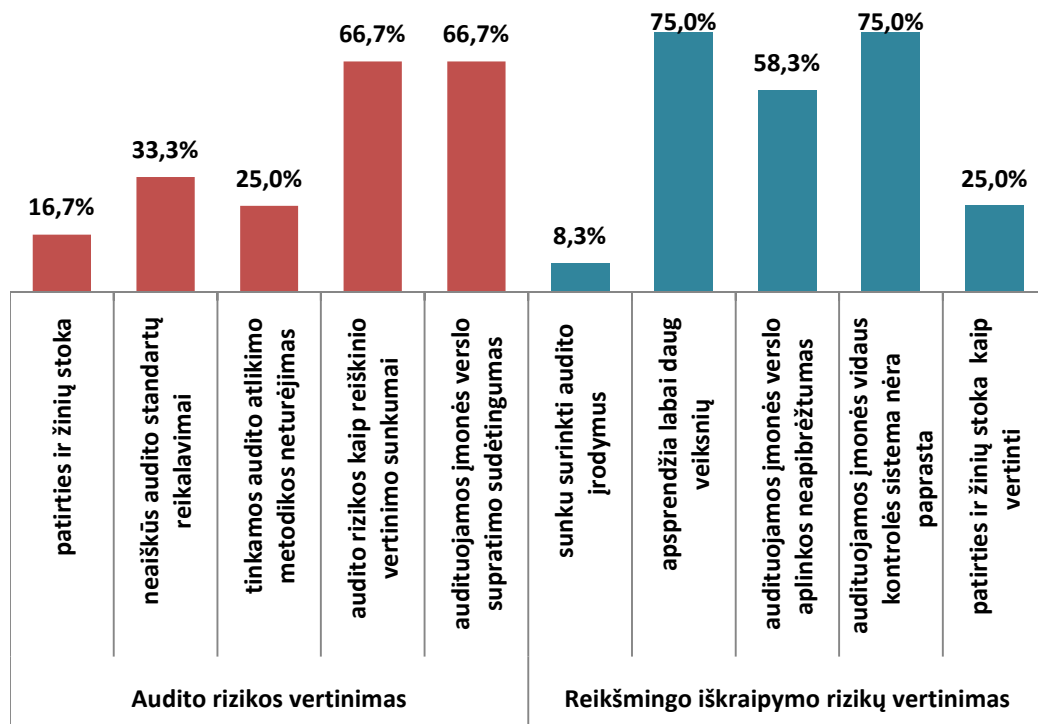
2008, p. 33). Kaip teigia K. Kardelis (2002), hipotezė apie Spirmeno koreliacijos koeficiento lygybę nuliui tikrinama naudojant Studento (t) kriterijų. Hipotezė neatmetama, jei jos patikrinimas rodo, kad gauti skirtumai yra statistiškai argumentuoti, t. y. jei gauname 95 % ir 99 % patikimumą (atitinkamai $p < 0,05$ ir $p < 0,01$). Vadinasi nulinė hipotezė atmetama, nes tokio laipsnio tikimybė patvirtina, kad ryšiai nėra atsitiktiniai arba gauti dėl tyrimo klaidų. Jei gautoji reikšmė neviršija 0,05, daroma išvada, kad kintamieji koreliuoja, o jei viršija – galima teigti, kad koreliacija statistiškai nepatikima. Esant statistiškai patikimai koreliacijai, ryšio stiprumas vertinamas pagal koreliacijos koeficiento (r_s) reikšmę. Kai: 1) $r_s \leq 0,1$ laikoma, kad ryšys yra labai silpnas; 2) $0,1 < r_s \leq 0,4$ – ryšys silpnas; 3) $0,4 < r_s \leq 0,6$ – ryšio stiprumas vidutinis; 4) $0,6 < r_s \leq 0,8$ – ryšys stiprus; 5) $r_s > 0,8$ – ryšys labai stiprus.

Tyrimo imtis. 2008 m. spalio mėn. buvo išplatinta 30 anketų, iš jų 8 respondentai visai neatsakė, 22 gražinta. Todėl atsakymo lygis, apskaičiuojamas kaip atsakusių respondentų skaičiaus ir visų parinktų respondentų skaičiaus santykis (Čekanavičius, Murauskas, 2008, p. 15) lygus 0,73, o sistemingoji paklaida nėra didelė. Atsižvelgiant į tai, tolesnei duomenų analizei atrinktos 22 anketos. Kadangi šis anketų skaičius atitinka minimalų atrankos dydį, tai tyrimo rezultatus galima laikyti reprezentatyviais. Jie gauti su 95 proc. tikimybe bei 20 proc. paklaida.

Surinktų duomenų analizė. Nagrinėjant atsakymus apie sukauptą auditoriaus darbo patirtį atliekant auditus nustatyta, kad 81,8 proc. apklaustųjų auditorių atlieka auditus daugiau nei 7 metus (iš kurių 54,5 proc. daugiau nei 11 metų), o 4,5 proc. – turi iki 3 metų auditoriaus darbo patirtį. Be to, 81,8 proc. tyrime dalyvavusių auditorių atlieka daugiau nei 10 auditų per metus arba 50 proc. jų atlieka daugiau nei 20 auditų per metus. Įdomu tai, kad 36,4 proc. apklaustųjų auditorių vadovaujasi tik tarptautiniais audito standartais, 22,7 proc. tik nacionaliniais audito standartais, o likę 40,9 proc. vadovaujasi atitinkamu audito standartų rinkiniu atsižvelgdami į atitinkamas aplinkybes. Todėl galima teigti, kad anketinėje apklausoje dalyvavę auditoriai

turi pakankamą darbo patirtį, gerai supranta tyrimo objektą ir yra aukštos kvalifikacijos.

Didžioji dauguma (90,9 proc.) tyrime dalyvavusių auditorių patvirtino audito rizikos vertinimo svarbą atliekant auditą ir tai, kad audito riziką vertina atskirai kiekviename audite (1-2 klausimai). Svarbu tai, kad dauguma respondentų pripažino, jog 1) susiduria su problemomis vertindami audito riziką (77,3 proc.) (3 klausimas), 2) nėra lengva įvertinti reikšmingo iškraipymo riziką (įgimtą riziką ir kontrolės riziką) (72,7 proc.) (8 klausimas). Pagrindiniai audito rizikos vertinimo apribojimai yra šio ekonominio reiškinių vertinimo sunkumai ir audituojamos įmonės verslo sudėtingumas, o reikšmingo iškraipymo rizikos vertinimą apsunkina ją lemiančių sąlygų (veiksnių) įvairovė bei audituojamos įmonės vidaus kontrolės sistemos sudėtingumas, žr. 15 pav.

Šaltinis: sukurta autorės.

15 pav. Audito rizikos ir reikšmingo iškraipymo rizikų vertinimo apribojimai

Taip pat pastebėtina, kad tam tikra tyrime dalyvavusių auditorių dalis pripažino sukauptos patirties ir žinių stoką (16,7 proc.) bei tinkamos audito

atlikimo metodikos neturėjimą (25 proc.). Vertinant pastarojo apribojimo įtaką nustatyta, kad visi tyrime dalyvavę auditoriai turi audito rizikos vertinimo metodiką (6 klausimas), kuri dažniausiai (63,6 proc.) yra LAR platinama metodika. Atsižvelgiant į tai, galima teigti, kad apklausoje dalyvavę auditoriai nemano, kad LAR platinama metodika yra tinkama vertinant audito riziką. Tai parodo problemos buvimą praktinėje veikloje ir būtinybę ją spręsti.

Tyrimo metu iškelti klausimai apie audito rizikos vertinimo praktiką (4, 5, 7 klausimai), atskleidė šias tendencijas: 1) visiems tyrime dalyvavusiems auditoriams *priimtinas audito rizikos lygis yra iki 10 proc.*, t. y. 33,3 proc. auditorių priimtina audito rizikos lygį nustato iki 5 proc., o 66,7 proc. – nuo 5 iki 10 proc.; 2) dažniausiai (83,3 proc. auditorių) *audito rizika yra vertinama kokybiškai*, t. y. didelė, vidutinė, maža; 3) audito metu *vertinami audito rizikos komponentai – reikšmingo iškraipymo rizika* (100 proc. auditorių) *ir aptikimo rizika* (59 proc. auditorių).

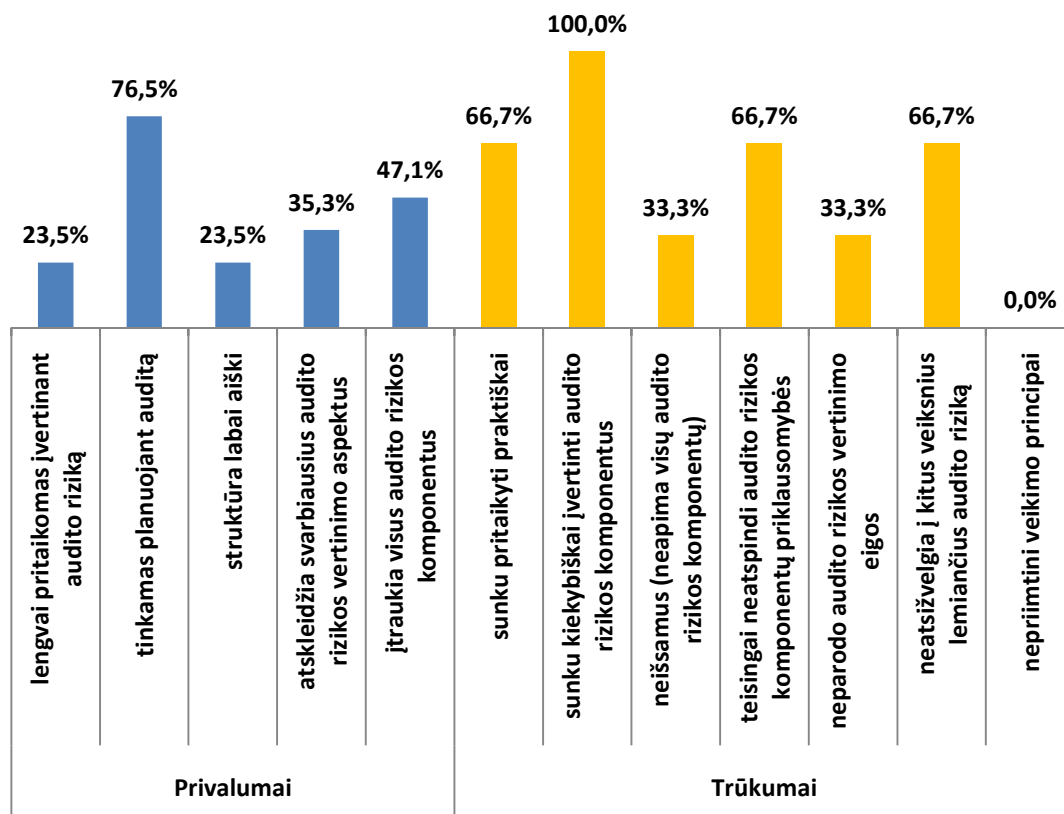
Siekiant nustatyti, ar egzistuoja ryšys tarp taikomo priimtino audito rizikos lygio, rizikos vertinimo metodų (kiekybinių, kokybinių) ir audito rizikos komponentų vertinimo praktikos nuo auditorių darbo patirties ir atliekamų auditų skaičiaus per metus, apskaičiuotas Spirmeno koreliacijos koeficientas (žr. 9 priedas). Rezultatai rodo, kad ryšys tarp priimtino rizikos lygio, audito rizikos vertinimo metodų ir auditorių darbo patirties bei praktikos yra silpnas. Tačiau auditoriai su didesne darbo patirtimi dažniau atlieka reikšmingo iškraipymo rizikos nei aptikimo rizikos vertinimą ($r_s = -0,430$), o daugiau auditų atliekantys auditoriai dažniausiai vertina abu minėtus audito rizikos komponentus ($r_s = 0,454$). Tai patvirtina tiek reikšmingo iškraipymo rizikos, tiek aptikimo rizikos vertinimo svarbą, tačiau svarbesniu komponentu laikoma reikšmingo iškraipymo rizika.

Ištyrus svarbiausius reikšmingo iškraipymo rizikos vertinimo aspektus (9-10 klausimai), išsiaiškinta, kad visi auditoriai *reikšmingo iškraipymo rizikos lygį nustato per jas lemiančių sąlygų ir susijusių veiksnių nagrinėjimą*. Tačiau reikėtų pripažinti, jog nėra vieningos praktikos dėl šio audito rizikos komponento vertinimo: 1) 90,9 proc. tyrime dalyvavusių auditorių nurodo, kad

atlieka bendrą reikšmingo iškraipymo rizikos (įgimtos rizikos ir kontrolės rizikos) vertinimą, o likę 9,1 proc. tai daro ne visada; 2) 81 proc. auditorių mano, kad įgimta rizika ir kontrolės rizika yra susijusios ir viena kitą veikia, o 19 proc. jų mano, kad šios rizikos turi būti vertinamos atskirai, nepriklausomai viena nuo kitos. Tačiau stipraus ir statistiškai patikimo ryšio (r_s) tarp reikšmingo iškraipymo rizikos vertinimo praktikos ir auditorių darbo patirties/jų atliekamų auditų skaičiaus per metus nenustatyta (žr. 10 priedas). Todėl galima daryti išvadą, kad bendras įgimtos ir kontrolės rizikų vertinimas atliekamas atsižvelgiant į audituojamos įmonės aplinkybes ir negalima teigti, kad tik labiau patyrę auditoriai atlieka bendrą reikšmingo iškraipymo rizikos vertinimą.

Tyrimo rezultatai rodo (11-13 klausimai), kad visi auditoriai yra susipažinę su klasikiniu audito rizikos modeliu; net 90,9 proc. jų remiasi savo praktikoje, o likę 9,1 proc. nurodė, jog taiko atitinkamo audito įmonių tinklo rizikos vertinimo modelį. Be to, svarbu tai, kad auditoriai nežino kitų praktikoje taikomų audito rizikos vertinimo modelių be anksčiau minėtųjų. Klasikinio audito rizikos modelio taikymo auditorių praktikoje privalumų ir trūkumų priežastys apibendrintos 16 pav.

Kaip matyti iš 16 pav., dauguma auditorių (76,5 proc.) nurodė, jog klasikinis audito rizikos modelis yra tinkamas planuojant auditą, tačiau tolesnis jo taikymas audito eigoje yra abejotinas (visi auditoriai, nepritariantys klasikiniam audito rizikos modeliui, atskleidė, kad pagal jį sunku kiekybiškai įvertinti audito rizikos komponentus ir 66,7 proc. – šį modelį sunku įgyvendinti praktiškai). Be to, 66,7 proc. nepritariančiųjų auditorių nuomone, klasikinis audito rizikos modelis teisingai neatspindi audito rizikos komponentų priklausomybės ir neatsižvelgia į kitus veiksnius, lemiančius audito riziką.

Šaltinis: sukurta autorės.

16 pav. Klasikinio audito rizikos modelio taikymo priežastys

Tiriant klasikinio audito rizikos modelio privalumų tarpusavio ryšį (r_s) (žr. 19 lentelė, 11 priedas) nustatyta, kad šio modelio pritaikomumą praktikoje lemia aiški jo struktūra ir svarbiausių audito rizikos vertinimo aspektų akivaizdumas iš pačios modelio sandaros.

19 lentelė

Klasikinio audito rizikos modelio privalumų tarpusavio ryšys (r_s)

Privalumas	lengvai pritaikomas įvertinant audito riziką
modelio struktūra labai aiški	0,694**
modelis atskleidžia svarbiausius audito rizikos vertinimo aspektus	0,505*

Pastaba: patikimumo lygmuo – * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

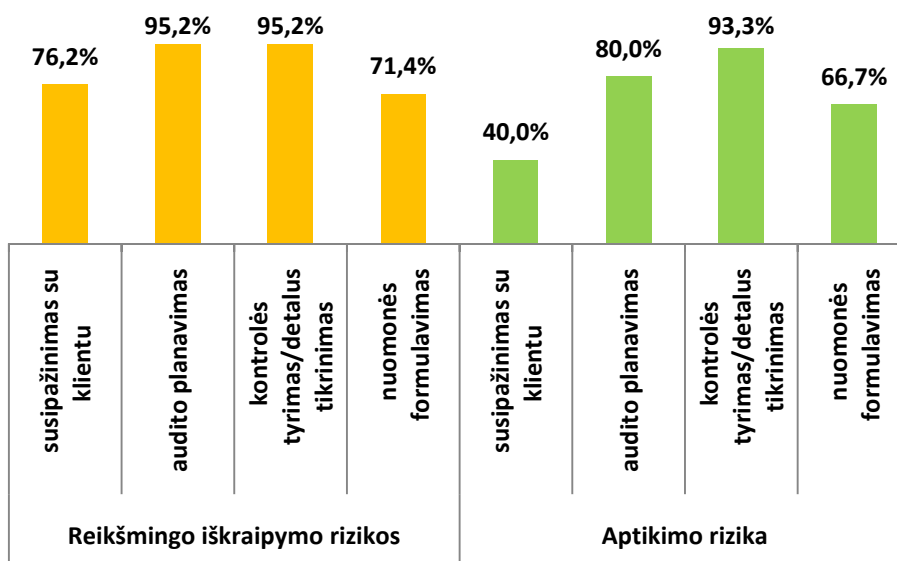
Šaltinis sudaryta autorės.

Tuo tarpu klasikinio audito rizikos modelio trūkumų tarpusavio ryšio (r_s) analizė (žr. 12 priedas) atskleidė, kad įvardinti trūkumai yra vienas su kitu

susiję, t. y. statistiškai patikimas vidutinio stiprumo ryšys (r_s) svyruoja nuo 0,549 iki 1,000, kuris egzistuoja tarp visų įvardintų klasikinio audito rizikos modelio trūkumų.

Nustatant patobulinto audito rizikos vertinimo modelio kūrimo prielaidų tinkamumą (14-19 klausimai) siekta išsiaiškinti auditorių praktiką: 1) vertinant audito riziką ir/ar jos komponentus skirtingu pasireiškimo lygmeniu ir audito proceso eigoje; 2) nagrinėjant reikšmingo iškraipymo riziką pasireiškiančią dėl apgaulės ir dėl klaidos; 3) nagrinėjant audituojamos įmonės verslo riziką reikšmingo iškraipymo rizikos vertinime; 4) vertinant aptikimo riziką dėl atrankos taikymo. Atlikto tyrimo rezultatai atskleidė, kad auditoriai audito riziką ir/ar jos komponentus *vertina skirtingu pasireiškimo lygmeniu*, t. y. 86,4 proc. auditorių vertina audito riziką arba jos komponentus ūkinių operacijų grupių, sąskaitų likučių ir atskleidimų lygmeniu, 50 proc. – finansinių ataskaitų lygmeniu ir 45,5 proc. konkretaus tvirtinimo lygmeniu. Iš to matyti, kad audito rizikos ir/ar komponentų (per)vertinimas finansinių ataskaitų lygmeniu ir tvirtinimo lygmeniu auditorių nėra ignoruojamas, tačiau dažniausiai atliekamas audito rizikos vertinimas ūkinių operacijų grupių, sąskaitų likučių ir atskleidimų lygmeniu. Tiriant audito rizikos vertinimo skirtingu pasireiškimo lygmeniu priklausomybę (r_s) nuo auditoriaus darbo patirties ir atliekamų auditų skaičiaus per metus (žr. 13 priedas), nustatyta, kad nėra stipraus ir statistiškai patikimo ryšio tarp šių kintamųjų. Todėl galima, teigti, kad auditoriai atlieka audito rizikos ir/ar jos komponentų (per)vertinimą skirtingu pasireiškimo lygmeniu atsižvelgiant į audituojamos įmonės aplinkybes ar taikomą audito rizikos vertinimo metodiką.

Itin svarbu, kad auditoriai audito riziką ir/ar jos komponentus (reikšmingo iškraipymo riziką ir aptikimo riziką) *vertina ne viename audito proceso etape* (žr. 17 pav.). Tai auditoriai daro atsižvelgdami į taikomą audito rizikos vertinimo metodiką, nes statistiškai patikimo stipraus ryšio (r_s) tarp audito rizikos komponentų vertinimo audito procese ir auditorių darbo patirties bei atliktų auditų skaičiaus per metus nenustatyta (žr. 14 priedas).

Šaltinis: sukurta autorės.

17 pav. Audito rizikos komponentų vertinimo praktika audito procese

Nors dauguma auditorių (80-95,2 proc.) nurodė, kad audito rizikos komponentus vertina audito planavimo ir kontrolės tyrimo/detalaus tikrinimo etapuose, tačiau jie taip pat pripažįsta audito rizikos komponentų (per)vertinimo svarbą ir kituose audito proceso etapuose. Be to, tiriant audito rizikos komponentų vertinimo audito etapuose ryšį (r_s) (žr. 15 priedas), nustatyta, kad įprastai auditoriai nuomonės formulavimo etape vertina abu audito rizikos komponentus (reikšmingo iškraipymo riziką ir aptikimo riziką), t. y. ($r_s = 0,671$, kai $p < 0,01$).

90,5 proc. tyrime dalyvavusių auditorių nurodė, jog *reikšmingo iškraipymo rizikas pasireiškiančias dėl apgaulės ir dėl klaidos vertina atskirai*, šią nuomonę pagrindė tuo, kad: 1) apgaulę daug sunkiau nustatyti (75 proc.), 2) apgaulę dažniau vykdo įmonės vadovybė nei jos darbuotojai (70 proc.), 3) apgaulės nagrinėjimui turi būti skiriamas didesnis dėmesys (60 proc.), 4) apgaulės vertinimui svarbūs ir asmens vykdančio asmens sugebėjimai (55 proc.), 5) apgaulę lemia sąlygos (spaudimas/galimybės/racionalizacija), kurios nėra svarbos klaidų atsiradimui (50 proc.).

Statistiškai patikimi Spirmeno koreliacijos koeficientai, kurie parodo apgaulės nagrinėjimo priežasčių tarpusavio ryšį ir jų ryšį su auditoriaus darbo patirtimi, pagal 16 priedo duomenis apibendrinti 20 lentelėje.

20 lentelė

Apgaulės nagrinėjimo priežasčių tarpusavio ryšys ir jų ryšys (r_s) su auditoriaus darbo patirtimi

Kintamasis	Apgaulę dažniau vykdo įmonės vadovybė nei jos darbuotojai	Apgaulę daug sunkiau nustatyti	Auditoriaus darbo patirtis
apgaulės nagrinėjimui turi būti skiriamas didesnis dėmesys	0,449*	-	-0,524*
apgaulę lemia sąlygos (spaudimas /galimybės/racionalizacija)	-	0,428*	-
apgaulės vertinimui svarbūs ir asmens vykdančio apgaulę sugebėjimai	0,567**	0,488*	-

Pastaba: patikimumo lygmuo – *p <0,05; **p < 0,01

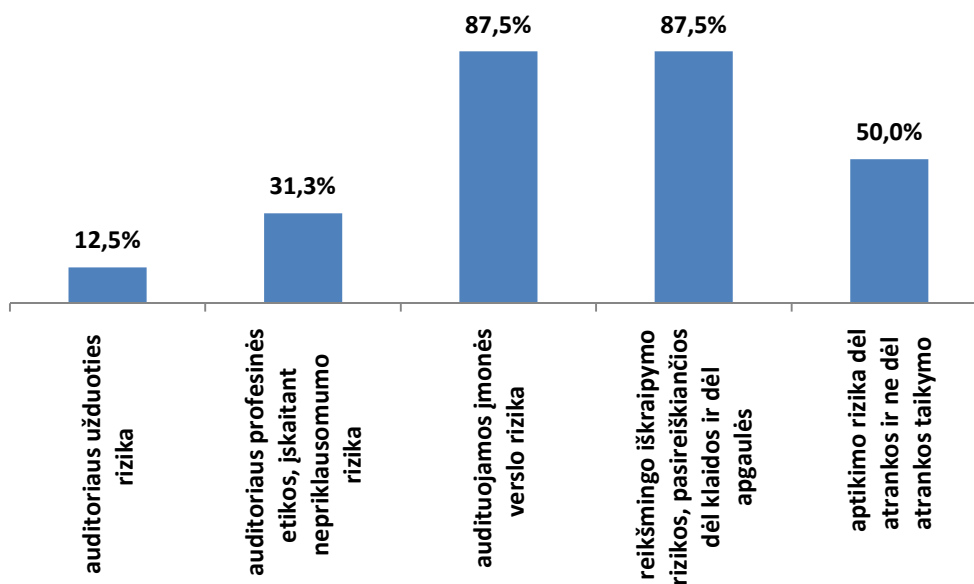
Šaltinis: sudaryta autorės.

Rezultatai rodo, kad apgaulės nagrinėjimui turi būti skiriamas didesnis dėmesys, nes dažniau su tuo yra susijusi vadovybė ($r_s = 0,449$), kuri gali turėti apgaulėi įvykdyti būtinus sugebėjimus ($r_s = 0,567$). Taip pat apgaulę daug sunkiau nustatyti, kadangi ją lemia ne tik apgaulės trikampio sąlygos (spaudimas, galimybės, racionalizacija) bet ir asmens vykdančio apgaulę sugebėjimai. Tuo tyrime dalyvavę auditoriai patvirtino „apgaulės rombo“ taisyklę, apibendrintą disertacijos 1.2.1. skyriuje. Be to, labiau patyrę auditoriai nesiūlo skirti didesnio dėmesio apgaulės nagrinėjimui nei mažesnę patirtį turintys jų kolegos ($r_s = -0,524$).

Visi auditoriai vertindami reikšmingo iškraipymo rizikas *nagrinėja audituojamos įmonės verslo riziką*, tačiau teiginiui, kad „audituojamos įmonės verslo rizikai reikėtų skirti daugiau dėmesio ir atskirai ją nagrinėti“ pritarė 61,9 proc. Atsižvelgiant į tai, galima teigti, kad audituojamos įmonės verslo rizika suprantama kaip sudėtinė reikšmingo iškraipymo rizikos dalis. Tuo tarpu aptikimo rizikos atskiram vertinimui dėl atrankos taikymo ir ne dėl atrankos taikymo pritaria 68,2 proc. auditorių, t. y. 50 proc. jų atsakė, kad tokį vertinimą jau atlieka, o likusieji 18,2 proc. mano, kad toks vertinimas galėtų būti

efektyvus. Be to, 45,4 proc. auditorių nurodė, kad atrankos riziką vertina tik tuomet, kai naudoja statistinį atrankos būdą.

Nors atsakymai į 20-ąjį tyrimo klausimą „Ar manote, kad klasikinio audito rizikos modelio sandarą ir matematinę išraišką reikėtų peržiūrėti“ nėra vienareikšmiai (50 proc. auditorių mano, kad reikėtų jį peržiūrėti, o 50 proc. nemano, kad reikia jį tobulinti), tačiau bendra apklausos rezultatų analizė rodo, kad auditoriai pripažįsta klasikinio audito rizikos modelio trūkumus ir pritaria būtinybei jį tobulinti. 72,7 proc. tyrime dalyvavusių auditorių mano, kad vertinant audito riziką reikėtų atsižvelgti į kitas rizikas neapartas klasikiniame audito rizikos modelyje (18 pav.). Be to, svarbu ir tai, kad šiems siūlymams pritaria ne tik išskirtinai auditoriai, turintys didesnę darbo patirtį bei atliekantys daugiau auditų, t. y. stipraus ir statistiškai patikimo ryšio šiuo atveju nenustatyta (žr. 17 priedas).

Šaltinis: sukurta autorės.

18 pav. Rizikos, svarbios klasikinio audito rizikos modelio tobulinimui

Atsižvelgiant į tai, daugiau nei pusė auditorių pritaria nuomonei, kad būtų išskirtos tokios rizikos kaip audituojamos įmonės verslo rizika (87,5 proc.), reikšmingo iškraipymo rizikos pasireiškiančios dėl klaidos ir apgaulės (87,5 proc.), aptikimo rizika dėl atrankos ir ne dėl atrankos taikymo (50,0 proc.). Tuo tarpu siūlymui, kad reikėtų atsižvelgti į auditoriaus užduoties

riziką ir auditoriaus profesinės etikos riziką, pritarė tik nedaugelis. Darbo autorės nuomone, tai gali būti paaiškinama tuo, kad auditoriaus užduoties rizika dažnai įvertinama pačioje audito atlikimo pradžioje, priimant sprendimą ar atlikti auditą, o profesinės etikos rizika yra neišvengimai susijusi su aptikimo rizika.

Tiriant, ar egzistuoja statistiškai patikimas kitų rizikų vertinimo ryšys (r_s) su auditoriaus darbo patirtimi ir atliekamų auditų skaičiumi per metus (žr. 18 priedas), nustatyta, kad auditoriai siūlė atsižvelgti į audituojamos įmonės verslo riziką laikėsi nuomonės, jog reikia atskirai nagrinėti reikšmingo iškraipymo riziką, pasireiškiančią dėl klaidos ir dėl apgaulės, t. y. ($r_s = 0,607$, kai $p < 0,01$).

Taigi iš atliktos tyrimo rezultatų analizės akivaizdu, kad klasikinis audito rizikos modelis nėra tinkamas šiandieninėje verslo aplinkoje vertinant audito riziką ir jį auditoriams sunku taikyti praktikoje. Svarbiausios audito rizikos vertinimo modelio tobulinimo sąlygos, kad jis galėtų būti lengvai pritaikomas praktikoje, būtų šios, t. y. modelis turėtų:

- 1) parodyti audito rizikos komponentų tarpusavio priklausomybę;
- 2) nurodyti, kad audito rizika ir/ar jos komponentai vertinami kiekviename audito etape ir skirtingu pasireiškimo lygmeniu tam, kad būtų pasiektas priimtinas audito rizikos lygis;
- 3) audito rizikos komponentus išskirti taip, kad reikšmingo iškraipymo rizika būtų skiriama į pasireiškiančią dėl apgaulės ir dėl klaidos; audituojamos įmonės verslo rizika būtų suprantama kaip sudėtinė reikšmingo iškraipymo rizikos dalis, o aptikimo rizika dėl atrankos ir ne dėl atrankos taikymo būtų analizuojama atskirai;
- 4) atsižvelgti į kitus veiksnius, lemiančius audito riziką.

Kadangi atliktas empirinis tyrimas patvirtino audito rizikos vertinimo svarbą atliekant auditą ir nurodė, kad Lietuvos auditoriai susiduria su problemomis vertindami audito riziką, tai yra pakankama priežastis sukurti patobulintą audito rizikos vertinimo modelį, atspindintį sisteminių požiūrį į

audito rizikos vertinimą. Taip pat svarbu, kad šis modelis būtų pritaikomas praktikoje.

2.2 Siūlomas audito rizikos vertinimo modelis

Modeliai yra tikrovės abstrakcijos, jie naudojami įgyti geresnį tikrovės supratimą ir siekiant padaryti patikimas ir naudingas prognozes. Tačiau jie visada supaprastinti, t. y. retai kada visi tikrovės aspektai gali būti tinkamai įtraukti į modelį. Toks supaprastinimas tinkamas tol, kol jis yra neperdėtas ar sudarytas netinkamai (Cushing, Loebbecke, 1983, p. 27). Ekonominis modelis – supaprastintas tikrovės atvaizdas, jis gali būti išreikštas žodžiais, grafikais arba formulėmis (Jakutis, Petraškevičius ir kt. (2005)).

Atlikus teorinius (mokslo darbuose aptariamus) ir praktinius (auditorių patirties) audito rizikos vertinimo tyrimus galima teigti, kad nėra formalizuoto išsamaus audito rizikos vertinimo modelio, kuris atskleistų sisteminių požiūrį į audito rizikos vertinimą. Atsižvelgiant į tai, sudarytas darbo autorės siūlomas audito rizikos vertinimo modelis.

Audito rizikos vertinimo modelis nuosekliai kurtas šiais **etapais**:

1) *atlikta rizikos sąvokos analizė* atskleidė šio ekonominio reiškinių prigimtį ir pasireiškimo priežastis, kas galiausiai buvo palyginta su audito rizikos samprata. Audito rizika susijusi su sprendimo priėmimu (tinkamos nuomonės apie finansines ataskaitas pareiškimu), susijusi su nuostoliais (geros audito įmonės reputacijos netekimu, galimais teisiniais ginčais ar materialine atsakomybe) ir siekiamu tikslu (sėkminga audito įmonės veikla) bei yra tikimybinė kategorija. Tuo pačiu audito rizikai būdingas neapibrėžtumas, kurį labiausiai lemia audituojamos įmonės aplinka;

2) *išanalizuotos rizikos vertinimas įmonėje: procesas ir metodai*, kurie turi būti įgyvendinami norint tinkamai reaguoti į galimus pavojus/grėsmes ir kovoti su pasireiškiančiomis rizikomis. Apibendrintas rizikos valdymo procesas, leido išskirti svarbiausio jo etapo – rizikos vertinimo – esmę, t. y. rizikos vertinimas – bendras rizikų apskaičiavimo ir įvertinimo procesas, kurio metu atskiros rizikos yra apskaičiuojamos, nustatant jų tikimybę ir galimą įtaką

bei įvertinama bendra rizikos įtaka. Atsižvelgiant į tai, audito rizikos vertinimas turi būti siejamas ne tik su atskirų audito rizikos komponentų nagrinėjimu, bet ir jų tikimybės bei pasireiškimo įtakos bendru įvertinimu, kuri būtų galima atlikti su tam tikrų rizikos vertinimo metodų pagalba. Nors disertacijos 1.1.2 skyriuje pateikta sisteminė rizikos vertinimo metodų klasifikacija rodo, jog įvairūs rizikos vertinimo metodai, priklausomai nuo rizikos pobūdžio, susijusios informacijos ir IT prieinamumo, gali būti taikomi, tačiau tiriant audito riziką tikslinga remtis rizikos pasireiškimo nustatymo ir/ar sukauptos patirties rizikos vertinimo metodais nei naudotis sudėtingais ekonominiais, tikimybių teorijos ar kompiuterinio modeliavimo metodais. Tai pagrindžiama tuo, jog audito rizikai būdingas subjektyvus jos komponentų, priežasčių (sąlygų), tikimybės ir pasireiškimo įtakos nustatymas;

3) *ištirta audito rizikos samprata*, t. y. atskleista dvejopa audito rizikos prigimtis (dėl auditoriaus kaltės ir dėl jo nepriklausančių aplinkybių) bei du galimi netinkamos auditoriaus išvados pareiškimo atvejai ir pateikta audito rizikos sampratos principinė schema. Audito rizikos sampratos principinėje schemeje atsispindi svarbiausios reikšmingą iškraipymą finansinėse ataskaitose lemiančios priežastys: audituojamos įmonės aplinkybės (darbuotojų/vadovybės klaida ar apgaulė) ir audito veiksmai (audito koncepcijų aplinkybės ir kitos priežastys);

4) *išnagrinėti audito rizikos komponentų*, pasireiškiančių skirtingu pasireiškimo lygmeniu, ir jas lemiančias sąlygų *vertinimo ypatumai*:

- ***reikšmingo iškraipymo rizikos finansinių ataskaitų lygmeniu*** vertinimas yra vienas svarbiausių ir atsakingiausių auditoriaus darbų, nuo kurio priklauso kitų audito rizikos komponentų vertinimas. Atsižvelgiant į tai, pasiūlyta sąlygas, lemiančias šį audito rizikos komponentą, klasifikuoti į įmonės išorės ir vidaus aplinkos sąlygas, toliau išsiaiškinant, ar tai susiję su įmonės verslo rizika, apgaulės vykdymu ar kitomis audituojamos įmonės aplinkybėmis (įmonės rizika). Savo ruožtu verslo rizikos vertinimas

turi remtis požiūriu „iš viršaus į apačią“, t. y. žiūrint į įmonės strategines verslo rizikas, po to į proceso verslo rizikas, o svarstant apgaulės atvejus būtina nagrinėti samdomų darbuotojų ar vadovybės galimą apgaulę per „apgaulės rombo“ prizmę;

- nustatyta, kad turi būti atliekamas bendras įgimtos ir kontrolės rizikų arba kitaip, **reikšmingo iškraipymo rizikos tvirtinimo lygmeniu**, vertinimas, nes audituojamos įmonės vidaus kontrolės sistema kuriama tam, kad sumažinti verslo ir kitų rizikų galimą įtaką įmonės veiklai. Šio vertinimo metu reikia atsižvelgti į audituojamos įmonės išorės ir vidaus aplinkos bei atskirų finansinių ataskaitų elementų ar su jais susijusių tvirtinimų pobūdį bei į įmonės vidaus kontrolės sistemos struktūrą ir jos veiksmingumą. Pasiūlyta, kad siekiant suprasti įmonės vidaus kontrolės sistemą ir jos veiksmingumą, vidaus kontrolės sistemos struktūros (kontrolės aplinka, įmonės rizikos vertinimo procesas, informacinė sistema ir informavimas, kontrolės veiksmai ir kontrolės stebėseną) požiūris pagal COSO modelį (1992) būtų derinamas su CoCo vidaus kontrolės modelio (1995) kriterijų – tikslo, atsidavimo, pajėgumo, stebėsenos ir mokymosi – požiūriu;
- nustatyta, kad auditoriaus kontroliuojama **aptikimo rizika** turi būti suprantama kur kas plačiau. Aptikimo riziką pasiūlyta klasifikuoti į 1) atrankos riziką, 2) audito procedūrų riziką ir 3) profesinę riziką, kadangi ją gali lemti ne tik audito atlikimo pagrindo priežastys, audito veiksmai, auditoriaus savybės bet ir gautas reikšmingo iškraipymo rizikos (įgimtos ir kontrolės rizikų) įvertinimas. Kadangi reikšmingo iškraipymo rizika tvirtinimo lygmeniu apsprendžia tolesnių audito procedūrų atlikimą, tai atvirkštinis ryšys tarp aptikimo rizikos ir reikšmingo iškraipymo rizikos tvirtinimo lygmeniu turi būti aiškiai akcentuojamas audito rizikos vertinime;

5) siekiant išnagrinėti svarbiausius audito rizikos ir jos komponentų vertinimo aspektus, *atlikta kritinė mokslo darbuose siūlomų audito rizikos modelių* (klasikinio, praplėsto, W. R. Kinney (1989), S. J. Aldersley (1989), J. T. Sennetti (1990), R. P. Srivastava, G. R. Shafer (1992), ABREMA (1995), V. Beatie, S. Fearnley, R. Brandt (2002), J. L. Turner, T. J. Mock, R. P. Srivastava (2003) ir T. B. Bell, M. E. Peecher, I. Solomon (2005) *lyginamoji analizė*. Analizės rezultatai parodė, kad šie audito rizikos modeliai yra daugiau skirti audito rizikos sampratos, o ne jos vertinimo klausimams spręsti. Atsižvelgiant į tai buvo *suformuluotos audito rizikos vertinimo modelio tobulinimo kryptys* (žr. 18 lentelė).

6) *apibendrinus atliktos anketinės apklausos*, orientuotos į Lietuvos auditorių patirtį ir problemas vertinant audito riziką, *rezultatus*, išsiaiškintos audito rizikos vertinimo modelio pritaikymui praktikoje būtinos sąlygos.

Darbo autorės audito rizikos vertinimo modelis sudarytas taip, kad supaprastintų audito rizikos sampratą ir perteiktų sisteminių požiūrį į audito rizikos vertinimą. Išskiriamos trys pagrindinės prielaidos, kuriomis yra remiamasi šiame audito rizikos vertinimo modelyje:

1-oji prielaida: modelis skirtas audito rizikai su kuria susiduria audito įmonė, atliekanti finansinių ataskaitų auditą, nustatyti ir vertinti, todėl jo panaudojimo galimybė kitu atveju yra ribota. Jame yra remiamasi audito koncepcijomis, tokiomis kaip reikšmingumas, audito įrodymai ir kt., kurios formuoja audito atlikimo pagrindą;

2-oji prielaida: modelyje susisteminta audito rizikos vertinimo metodologija, o ne įvardijamos konkrečios audito procedūros ar pateikiami siūlymai kaip jas atlikti;

3-oji prielaida: dėmesys telkiamas į audito rizikos komponentų, kurie tiesiogiai nepriklauso nuo auditoriaus ir nėra jo kontroliuojami, įvertinimo problemą.

Atsižvelgiant į tai, audito rizikos vertinimo modeliu siekiama: 1) *įvardinti audito rizikos komponentus*, susiejant su jų pasireiškimą lemiančiomis sąlygomis; 2) *identifikuoti ryšius* tarp atskirų audito rizikos

komponentų įvertinimo bei jų ryšį su reikšmingu finansinių ataskaitų iškraipymu ir audito rizika; 3) *parodyti nuolatinį* audito rizikos ir jos komponentų (per) *vertinimo procesą*, kuris vykdomas kiekviename audito etape; 4) *pasiūlyti audito rizikos ir/ar jos komponentų kiekybinio įvertinimo metodą*.

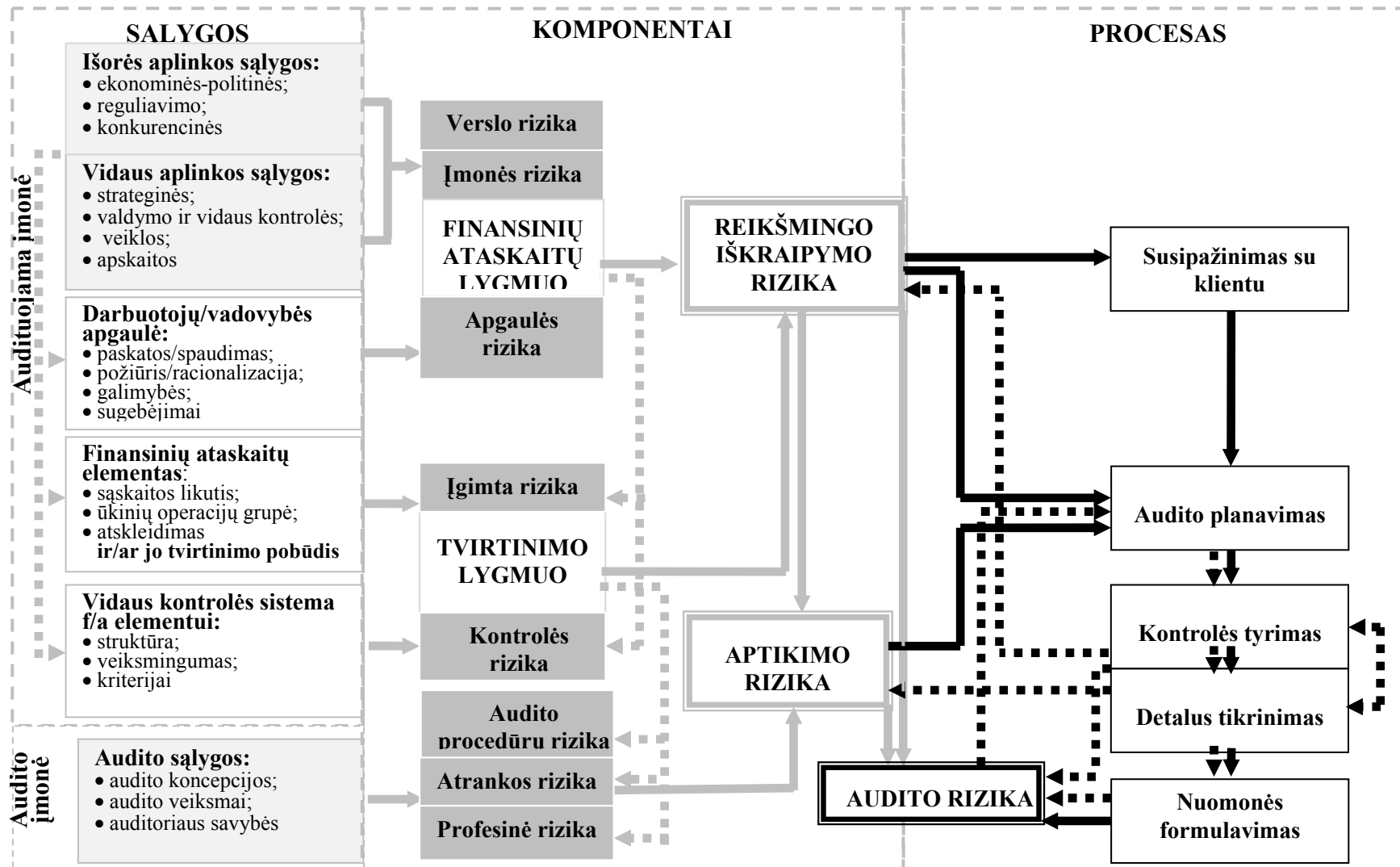
Todėl darbo autorės audito rizikos vertinimo modelis susideda iš **audito rizikos vertinimo modelio struktūrogramos, audito rizikos komponentų įvertinimo skalės ir audito rizikos vertinimo schemas**, visa tai aptarsime išsamiau.

Audito rizikos vertinimo modelio struktūrograma, pateikta 19 paveiksle, yra padalinta į tris dalis, atskiriančias pagrindinius audito rizikos vertinimo modelio elementus. Ryšiai tarp atskirų jo elementų bei tarp elementų sudėtinių dalių pavaizduoti rodyklėmis, kur vientisa linija rodo tiesioginius ryšius, o brūkšninė linija – išvestinius (priklausomybės) ryšius.

Audito rizikos vertinimo modelio struktūrogramoje išskirti šie pagrindiniai audito rizikos vertinimo modelio elementai: 1) audito rizikos **sąlygos**; 2) audito rizikos **komponentai**; 3) audito rizikos vertinimo **procesas** audito metu. Darbo autorės nuomone, šių elementų išskyrimas yra būtinas, kad būtų galima tinkamai atskleisti sisteminį požiūrį į audito rizikos vertinimą, kuris iki šiol nebuvo apibendrintas audito teorijoje bei praktikoje.

Toliau apibūdinsime kiekvieną audito rizikos vertinimo modelio struktūrogramoje išskirtą elementą.

Audito rizikos sąlygos kaip audito rizikos vertinimo modelio elementas, svarbus tuo, kad nuo jų priklauso audito rizikos arba, tiksliau, atskirų jos komponentų pasireiškimas. Kadangi audito rizikos prigimtis yra dvejopa (dėl auditoriaus kaltės ir dėl nuo jo nepriklausančių aplinkybių) bei skirtingi audito rizikos komponentai yra išskiriami, tai ir juos lemiančios sąlygos yra siejamos su audituojama įmone bei audito įmone.

19 pav. Audito rizikos vertinimo modelio struktūrograma

Darbo autorės išskirtos ir susistemintos reikšmingiausios audito rizikos sąlygos:

- *audituojamos įmonės išorės aplinka*, t. y. ekonominės-politinės, reguliavimo, konkurencinės sąlygos, kurios egzistuoja nepriklausomai nuo audituojamos įmonės, o jų pokyčiai gali nevaldomai (ypač trumpu laikotarpiu) paveikti šios įmonės veiklą;
- *audituojamos įmonės vidaus aplinka*, t. y. strateginės, valdymo ir vidaus kontrolės, veiklos ir apskaitos sąlygos, kurios gali būti nesunkiai kontroliuojamos audituojamos įmonės vadovybės, atsižvelgiant į užsibrėžtus tikslus ar pasikeitusias išorės aplinkos sąlygas;
- *audito įmonės sąlygos* (audito sąlygos), t. y. audito koncepcijos, audito veiksmai ir auditoriaus savybės, apsprendžiančios audito kaip paslaugos naudingumą bei konkretaus audito atlikimą.

Svarbu paminėti, kad bendras audituojamos įmonės išorės ir vidaus aplinkos sąlygų, svarbių finansinėms ataskaitoms, išsiaiškinimas ir jų pasireiškimo tikimybės bei galimos įtakos vertinimas – yra svarbi auditoriaus užduotis, atliekama pirmajame audito etape (susipažinimas su klientu), kai vertinama reikšmingo iškraipymo finansinių ataskaitų lygmeniu galimybė. Tuo tarpu tolesniuose audito etapuose, kai vertinama reikšmingo iškraipymo galimybė tvirtinimo lygmeniu, tiriama konkrečių audituojamos įmonės sąlygų poveikis konkrečiam finansinių ataskaitų elementui ir/ar tvirtinimui ir su tuo susijusi reikšmingo iškraipymo rizika. Nustatyta, kad *audituojamos įmonės aplinkos* (išorės ir vidaus) *sąlygos lemia išvestines sąlygas*, svarbias atskirų audito rizikos komponentų vertinimui, t. y. apgaulės vykdymą (paskatas/spaudimą, požiūrį/racionalizaciją, galimybes ir sugebėjimus), atitinkamą finansinių ataskaitų elementą ir/ar jo tvirtinimo pobūdį bei įmonės vidaus kontrolės sistemos diegimą ir palaikymą. O sąlygos priklausančios nuo audito įmonės arba kitaip „audito sąlygos“, tokios kaip audito koncepcijos, audito veiksmai ir auditoriaus savybės, nors yra svarbios viso audito metu,

tačiau pagrindinis dėmesys į jas telkiamas nustatant reikšmingą iškraipymą tvirtinimo lygmeniu, t. y. planuojant ir atliekant atitinkamas audito procedūras.

Darbo autorės apibendrintos audito rizikos sąlygos, pateiktas jų grupavimas ir ryšiai su kitais audito rizikos vertinimo modelio elementais daro šį modelį išsamų ir informatyvų. Tai leidžia identifikuoti audito rizikos komponentus lemiančias priežastis, kas iki šiol visai nebuvo akcentuojama audito rizikos modeliuose.

Darbo autorės audito rizikos vertinimo modelyje skiriami du svarbiausieji **audito rizikos komponentai**:

- *reikšmingo iškraipymo rizika* – audito rizikos komponentas, kurį lemia audituojamos įmonės sąlygos (išorės ir vidaus aplinka);
- *aptikimo rizika* – audito rizikos komponentas, kurį lemia audito sąlygos.

Ištirta, kad *reikšmingo iškraipymo rizika* turi būti suprantama kaip pasireiškianti finansinių ataskaitų lygmeniu ir tvirtinimo lygmeniu. Reikšmingo iškraipymo rizika finansinių ataskaitų lygmeniu – rizika kylanti iš audituojamos įmonės išorės ir vidaus aplinkos, kurią nulemia verslo rizikos, apgaulės vykdymo ir įmonės rizikos veiksniai. Be to, svarbu akcentuoti, kad ši rizika daro įtaką reikšmingo iškraipymo rizikos, pasireiškiančios tvirtinimo lygmeniu, vertinimui ir ši priklausomybė aiškiai parodoma audito rizikos vertinimo modelio struktūrogramoje (19 pav.). Svarbu paminėti, kad tokia įtaka nebuvo atskleidžiama daugumoje nagrinėtų audito rizikos modelių (išskyrus R. P. Srivastava, G. R. Shafer (1992) ir B. Bell, M. E. Peecher, I. Solomon (2005) audito rizikos modelius).

Reikšmingo iškraipymo rizika tvirtinimo lygmeniu – rizika, susijusi su konkrečiu finansinių ataskaitų elementu ir/ar jo tvirtinimo pobūdžiu (įgimta rizika) ir jų atžvilgiu taikomomis kontrolės procedūromis (kontrolės rizika). Tuo tarpu audituojamos įmonės kontrolės procedūrų tinkamumas turi būti nustatomas nagrinėjant vidaus kontrolės sistemos struktūrą, jos veikimo efektyvumą (veiksmingumą) ir vertinant šios sistemos atitikimą iškeltiems

kriterijams (tikslas, atsidavimas, pajėgumas, stebėsenos ir mokymosi), kas taip pat atsispindi darbo autorės audito rizikos vertinimo modelyje.

Antrasis audito rizikos komponentas – *aptikimo rizika*. Nustatyta, kad tai audito įmonės (auditoriaus) rizika, kurią lemia audito procedūrų rizika, atrankos rizika ir profesinė rizika. Savo ruožtu, audito procedūrų rizika – rizika, susijusi su netinkamu audito procedūros pritaikymu ar parinkimu konkrečiam finansinių ataskaitų elementui ar jo tvirtinimui tirti; atrankos rizika – rizika kylanti dėl to, kad išvados padarytos remiantis atrankos duomenimis, gali skirtis nuo išvadų, jei tos pačios audito procedūros būtų buvę taikytos visai visumai; profesinė rizika – rizika, nulemta auditoriaus savybių (patirties, kvalifikacijos) ir/ar pagrindinių audito koncepcijų netobulumo ar tinkamo jų nesilaikymo. Visa tai reiškia, kad aptikimo rizika yra auditoriaus valdoma rizika tvirtinimo lygmeniu.

Svarbu tai, kad darbo autorės audito rizikos vertinimo modelyje akcentuojamas ryšys tarp audito rizikos komponentų, pasireiškiančių tvirtinimo lygmeniu. Išsiaiškinta, kad ryšys tarp reikšmingo iškraipymo rizikos tvirtinimo lygmeniu ir aptikimo rizikos yra dvejopas, t. y. 1) *tiesioginis ryšys*: kuo didesnė reikšmingo iškraipymo rizika tvirtinimo lygmeniu, tuo didesnė ir aptikimo rizika (pvz. tiriant sudėtingą ar apskaitiniais įverčiais pagrįstą finansinių ataskaitų elementą aptikimo rizika padidėja); 2) *atvirkštinis ryšys*: priimtina žemą audito rizikos lygį galima pasiekti sumažinus vieną iš šių komponentų. Nagrinėtuose audito rizikos modeliuose (klasikiniame, praplėstame, ABREMA, W. R. Kinney (1989), S. T. Sennetti (1990), R. P. Srivastava, G. R. Shafer (1992)) dėmesys buvo skiriamas tik atvirkštiniam ryšiui tarp šių audito rizikos komponentų išreikšti. Darbo autorės audito rizikos vertinimo modelio struktūrograma trūkumą dėl tiesioginio ryšio panaikina, nes joje yra parodyti abu minėti ryšiai.

Darbo autorės audito rizikos vertinimo modelyje, tiksliau, jo struktūrogramoje (žr. 19 pav.), nauja yra tai, kad čia pavaizduotas **audito rizikos ir jos komponentų vertinimo procesas**. Tai atskleidžia *nuolatine audito rizikos ir jos komponentų (per)vertinimo eigą* audito metu bei su tuo

susijusį *iteratyvinį sprendimų priėmimo procesą*: 1) susipažinimo su klientu audito etape nagrinėjama informacija, susijusi su reikšmingo iškraipymo rizika finansinių ataskaitų lygmeniu, kurios dėka planuojami tolesni audito veiksmai; 2) audito planavimo etape numatomos audito procedūros, atsižvelgiant į turimą informaciją apie finansinių ataskaitų lygmeniu ir tam tikro tvirtinimo lygmeniu egzistuojančią reikšmingo iškraipymo riziką bei susijusią aptikimo riziką; 3) kontrolės tyrimo ir detalaus tikrinimo etapuose atliekamos suplanuotos audito procedūros ir renkami audito įrodymai, tam, kad patvirtinti arba paneigti ankstesniuose audito etapuose padarytus audito rizikos komponentų vertinimus bei nagrinėjama, ar bus galima pasiekti priimtina audito rizikos lygį. Jei priimtinas audito rizikos lygis negali būti pasiekiamas – grįžtama į ankstesnį etapą, t. y. audito planavimą. Svarbu tai, kad minėti audito etapai (kontrolės tyrimo ir detalaus tikrinimo) darbo autorės modelyje pateikiami kartu, nes dažnai auditoriai kontrolės testus derina su kitų audito procedūrų atlikimu, todėl kiekvieno šių etapų atskiras pateikimas būtų netikslus; 4) nuomonės formulavimo etape apibendrinami audito rezultatai, kad būtų galima pateikti tinkamą nuomonę apie audituojamos įmonės finansines ataskaitas, esant mažai (priimtino lygio) audito rizikai. Tačiau nepasiekus priimtino audito rizikos lygio, audito atlikimas turėtų būti peržiūrimas ir suplanuojamos papildomos audito procedūros bei atliekami kiti susiję audito veiksmai. Taigi audito rizikos vertinimo modelio struktūrogramoje pateiktas audito rizikos vertinimo procesas rodo grįžtamuosius ryšius iš ankstesnių audito etapų/veiksmų ir patikslina audito rizikos komponentų dydžius, atlikus galimo reikšmingo iškraipymo įvertinimą. Ir tai yra darbo autorės sukurto modelio privalumas lyginant jį su kitais nagrinėtais audito rizikos sampratos modeliais.

Sukurta audito rizikos vertinimo modelio struktūrograma atskleidžia audito rizikos vertinimo proceso nuoseklumą, kuris labai svarbus norint tinkamai įvertinti audito riziką. Tačiau audito rizikos vertinimo modelis būtų nepilnas, jei nepasiūlytų *audito rizikos ir/ar jos komponentų vertinimo metodikos taikytinos praktinėje veikloje*. Tokia metodika itin svarbi atskirų audito rizikos komponentų apskaičiavimui (nustatant jų pasireiškimo tikimybę

ir įtaką), audito rizikos komponentų tarpusavio ryšio bei bendro audito rizikos lygio įvertinimui. Todėl toliau aptarsime audito rizikos ir/ar jos komponentų įvertinimo metodikos sukūrimo prielaidas.

Pirmoje disertacijos dalyje atliktas teorinis audito rizikos ir jos komponentų sampratos bei vertinimo aspektų tyrimas atskleidė, kad audito rizikos vertinimui yra būdingas *subjektyvumo* aspektas, t. y. subjektyvus jos komponentų priežasčių (sąlygų bei veiksmių), pasireiškimo tikimybės ir įtakos nustatymas, ir todėl apskaičiuojant audito rizikos komponentus tikslinga būtų remtis rizikos pasireiškimo nustatymo ir/ar sukauptos patirties (ekspertinio įvertinimo, analogų, subjektyviu) rizikos vertinimo metodais nei naudoti sudėtingus ekonominius, tikimybių teorijos ar kompiuterinio modeliavimo metodus. Be to, auditorių praktinės patirties apklausos rezultatai (disertacijos 2.1. skyrius) parodė, kad dažniausiai (83,3 proc. auditorių) audito rizika yra vertinama kokybiškai nei kiekybiškai. O susisteminius mokslo darbuose pateikiamus atliktus empirinius audito rizikos vertinimo tyrimus (žr. 19 priedas), išsiaiškinta, jog dažniausiai: 1) atliekami audito rizikos komponentų ar atskiro audito rizikos komponento priklausomybės nuo veiksnio tyrimai ir nevykdomi visaapimantys audito rizikos vertinimo tyrimai; 2) audito rizika ar jos komponentai vertinami pagal 5 ar 7 arba 9 balų Likerto skalę arba naudojant terminus „maža“, „vidutinė“ ir „didelė“. Be to, atlikta mokslo darbuose aprašomos tyrimų metodologijos analizė rodo, kad dažniausiai audito rizikos vertinimui naudojami indeksai (Quadackers, Mock, Maijoor, 1996; Daniel, 2001; Majid, Gul, Tsui, 2001; Bhattacharjee, Moreno, 2002; Graham, Bedard, 2003; O'Donnell, Bierstaker, Schultz, 2004; Chen, Huang, Shih, 2006; Kotchetova, Kozloski, Messier, 2006). Indekso kaip tyrimo metodo esmė yra ta, kad kokybinio tyrimo metu, remdamasis iš anksto nustatytais klausimais ir jų atsakymų vertinimo skale, tyrėjas iš anksto užkoduoja atsakymus kiekybinėje skalėje (ekspertinis įvertinimas). Atkreiptinas dėmesys, kad mokslinėje literatūroje vengiama apibrėžti kokia rizika yra laikoma „maža“, „vidutinė“ ar „didelė“ ir tik kai kuriuose mokslo darbuose (Robertson, 1990; Byčková, 1998; Waring, Glendon, 2002;

Chapman, 2006) pateikiamos skaitinės jų reikšmės. Visi šie teiginiai patvirtina, kad kokybinis, arba kitaip, subjektyvus audito rizikos ir jos komponentų vertinimas yra paplitęs praktikoje, kas iššaukia naujos kiekybinio įvertinimo metodikos poreikį.

Darbo autorės sukurtoje **audito rizikos komponentų kiekybinio įvertinimo metodikoje** (žr. 21 lentelė) kiekvieno komponento įvertinimas pagrįstas 10 žingsnių. Pagal šią metodiką: 1) turi būti identifikuojami visi su audito rizikos komponentu susiję veiksniai, 2) nustatoma jų pasireiškimo tikimybė ir įtaka bei 3) įvertinamas bendras audito rizikos komponento lygis.

Kiekvieno audito rizikos komponentui nustatyto veiksnio pasireiškimo tikimybė ir įtaka įvertinama remiantis 5 balų skale (metodikos 2 ir 3 žingsniai). Veiksnių įtakos ir pasireiškimo tikimybės skaidymas į didesnę balų spektrą, darbo autorės nuomone, tik apsunkintų tiriamojo objekto sampratą. Nustatant pasireiškimo tikimybę remiamasi auditoriaus supratimu bei surinkta informacija, jog tam tikras veiksnys gali būti reikšmingo iškreipimo finansinėse ataskaitose priežastimi. Priskirtas didesnis skalės nuo 1 iki 5 skaičius reikš didesnę tikimybę. Tuo tarpu vertinant veiksnio įtaką tikslinga apibrėžti šio veiksnio piniginę įtaką, kuri būtų siejama su auditoriaus nustatyto reikšmingumo ir toleruotinos klaidos²¹ lygiu. Šiuo atveju didesnis įtakos įvertinimas reikš reikšmingesnę iškreipimą. Atkreiptinas dėmesys, kad veiksniai, kurio įtaka yra labai maža arba maža, t. y. iki toleruotinos klaidos dydžio, iš tolesnių skaičiavimų yra eliminuojami (4 žingsnis). Toks eliminavimas, darbo autorės nuomone, yra būtinas, nes auditoriui tiriant audito riziką turi būti svarbūs ne visi, o tik galimi reikšmingi iškreipimai. Kadangi veiksnio pasireiškimo tikimybės ir įtakos sandauga yra veiksnio rizikos reikšmė (20 lentelės 5 žingsnis), tai susumavus visų identifikuotų veiksnų rizikos reikšmes gaunama bendra audito rizikos komponento reikšmė. O susumavus visų veiksnų įtakas nustatoma bendra įtaka tiriamos rizikos atžvilgiu (7 žingsnis).

²¹ žr. 17 išnašą.

Audito rizikos komponentų kiekybinis įvertinimas

Žingsniai		Aprašymas
1.	Veiksnių identifikavimas	Nagrinėjant susijusias sąlygas ir aplinkybes identifikuojami visi veiksniai, galintys lemti rizikos pareiškimą.
2.	Veiksnių pasireiškimo tikimybės įvertinimas	Pasireiškimo tikimybė įvertinama remiantis skale nuo 1 iki 5: 1 – labai maža, 2 – maža, 3 – vidutinė, 4 – didelė, 5 – labai didelė tikimybė.
3.	Veiksnių įtakos įvertinimas	Nustatant įtaką, remiamasi reikšmingumo ir toleruotinos klaidos lygiu. Įtaka įvertinama remiantis skale nuo 1 iki 5: 1 – labai maža (iki 1/10 toleruotinos klaidos dydžio), 2 – maža (lygi 1/10 toleruotinos klaidos ar didesnė už ją iki toleruotinos klaidos lygio), 3 – vidutinė (lygi toleruotinai klaidai ar didesnė už ją iki reikšmingumo lygio), 4 – didelė (lygi reikšmingumo lygiui ar didesnė už jį iki 10 kartų), 5 – labai didelė įtaka (didesnė už 10 kartų reikšmingumo lygio).
4.	Veiksnių, kurio įtaka yra nedidelė, eliminavimas	Jei pagal 3 žingsnį nustatoma, jog veiksnio įtaka yra labai maža arba maža (1-2 balai pagal taikytą skalę), tai šis veiksnys yra eliminuojamas iš tolesnių skaičiavimų.
5.	Veiksnių rizikos reikšmės nustatymas	Veiksnių rizikos reikšmė (VR) apskaičiuojama pagal formulę: $VR_1 = Tikimybė_1 \times Įtaka_1$
6.	Bendros rizikos apskaičiavimas	Bendras rizikos įvertinimas (BR) yra lygus visų veiksnų rizikos reikšmių sumai: $BR = VR_1 + VR_2 + \dots + VR_n$
7.	Bendros įtakos apskaičiavimas	Bendra įtaka (BI) apskaičiuojama susumuojant atskirų veiksnų įtakas: $BI = Įtaka_1 + Įtaka_2 + \dots + Įtaka_n$
8.	Maksimalios rizikos nustatymas	Maksimali rizika (MR) įvertinama pagal formulę: $MR = 5 \times BI$
9.	Rizikos lygio nustatymas	Rizikos lygis (RL) apskaičiuojamas kaip bendros rizikos ir maksimalios rizikos santykis, išreikštas procentais: $RL = (BR / MR) \times 100\%$
10.	Rizikos lygio įvertinimas	Apskaičiuotas rizikos lygis palyginamas su šiais įvertinimais: 0-40% – rizika maža, 41-60% – rizika vidutinė, 61-100% – rizika didelė.

Šaltinis: sudaryta autorės.

Toliau pagal 21 lentelės 9 žingsnyje pateiktą formulę nustatomas audito rizikos komponento lygis procentais. Šioje formulėje remiamasi apskaičiuotu maksimalios rizikos dydžiu, kuris lygus tiriamos rizikos bendros įtakos ir maksimalios tikimybės sandaugai (8 žingsnis). Darbo autorės nuomone, toks skaičiavimas yra teisingas, nes tik veiksnio pasireiškimo tikimybės laipsnis priklausomai nuo aplinkybių gali varijuoti ir tuo pačiu keisti susijusios rizikos lygį, o įtaka liks nepakitusi. Paskutinis rizikos kiekybinio įvertinimo žingsnis – audito rizikos komponento lygio įvertinimas. Remiantis aukščiau išdėstytais argumentais, darbo autorės nuomone, įvertinant audito rizikos ir/ar jos komponentų lygį tinkamiausia būtų naudoti subjektyvius terminus – „maža“, „vidutinė“, „didelė“. Todėl buvo apibrėžti intervalai ir priklausomai nuo to, į kurį intervalą patenka apskaičiuotas rezultatas, rizika bus laikoma maža (0 – 40 proc.), vidutinė (41– 60 proc.) ar didelė (61 – 100 proc.). Toks įvertinimas iš esmės atitinka 7 balų Likerto skalę, kuri mokslo darbuose (Majid, Gul, Tsui, 2001; Graham, Bedard, 2003; O’Donnell, Bierstaker, Schultz, 2004; Chen, Huang, Shih, 2006) buvo naudojama atliekant audito rizikos tyrimus bei autorių (Robertson, 1990; Byčkova, 1998; Waring, Glendon, 2002) pateikiamas skaitines rizikos reikšmes.

Atkreiptinas dėmesys, kad 21 lentelėje apibendrinta audito rizikos komponentų kiekybinio įvertinimo metodika, kuri pagrįsta visų susijusių veiksnių identifikavimu, jų pasireiškimo tikimybės bei įtakos nustatymu, įtvirtina sisteminių požiūrį į audito rizikos vertinimą ir remiasi šiomis pagrindinėmis prielaidomis:

1) jei konkrečios rizikos veiksnio įtaka yra maža, tai nepriklausomai nuo jo pasireiškimo tikimybės, šis veiksnys turi būti eliminuojamas iš tolesnių auditoriaus svarstymų;

2) rizikos įtaka labiau nulemia rizikos lygį nei jos pasireiškimo tikimybė.

Visa tai paneigia literatūroje sutinkamos (Verhov, Kozlova, 1998) rizikos matricos taikymą audito rizikos komponentų įvertinimui (žr. 22 lentelė).

Rizikos matricos patikslinimas audito rizikos komponentų įvertinimui

Pasireiškimo tikimybė	Įvertinimas balais	Rizikos įtaka		
		Maža	Vidutinė	Didelė
		(1 – 2)	(3)	(4 – 5)
Didelė	(4 – 5)	Vidutinė rizika <i>Netaikoma</i>	Didelė rizika	Didelė rizika
Vidutinė	(3)	Maža rizika <i>Netaikoma</i>	Vidutinė rizika	Didelė rizika <i>Vidutinė rizika</i>
Maža	(1 – 2)	Maža rizika <i>Netaikoma</i>	Maža rizika	Vidutinė rizika <i>Maža rizika</i>

Šaltinis: sudaryta autorės pagal VERHOV V. A, KOZLOVA T. V., 1998.

Reikėtų pripažinti, kad audito rizikos komponento kiekybinio įvertinimo tikslumas labiausiai priklausys nuo visų susijusių veiksnių identifikavimo. Todėl, kad identifikuoti visus rizikos komponento veiksnius, naudinga pasiremti darbo autorės sudarytomis **rizikos apskaičiavimo lentelėmis** (žr. 20 – 23 priedai). Nors šiose lentelėse įvardinti dažniausiai sutinkami konkretaus audito rizikos komponento (verslo rizikos, įmonės rizikos, apgaulės rizikos, įgimtos ir kontrolės rizikų) veiksniai²², tačiau jas galima praplėsti ir pritaikyti atsižvelgiant į konkrečią situaciją. Darbo autorės nuomone, minėtos lentelės turi padėti išvengti klaidų bei netikslumų ir užtikrinti kur kas objektyvesnį audito rizikos komponento vertinimą. Atsižvelgiant į tai, šias rizikos apskaičiavimo lenteles tikslinga laikyti svarbia audito rizikos ir/ar jos komponentų kiekybinio įvertinimo metodikos dalimi.

Nustatyta, kad atliekant konkretaus audito rizikos komponento įtakos ir jos pasireiškimo tikimybės nustatymą, turi būti atsižvelgiama į šią riziką lemiančių veiksnių (sąlygų) ypatumus. Todėl naudinga žinoti, kada atskira reikšmingo iškraipymo rizika finansinių ataskaitų lygmeniu (verslo rizika, įmonės rizika, apgaulės rizika) ar tvirtinimo lygmeniu (įgimta rizika, kontrolės rizika) priklausomai nuo ją lemiančių sąlygų pasireiškimo masto turi būti įvertinama kaip maža, vidutinė ar didelė. Tokiu atveju būtinas *sąlygų, lemiančių konkrečių audito rizikos komponentų pasireiškimą, apibendrinimas,*

²² 20-23 prieduose pateiktos lentelės nėra galutinės ir konkretaus audito atveju į jas turi būti įtraukiami papildomi su šiomis rizikomis susiję veiksniai.

kas leistų suformuoti vieningą audito rizikos komponentų lygio įvertinimo praktiką. Kadangi tokia metodika nepateikiama nagrinėtoje mokslinėje ir praktinėje literatūroje, tai darbo autorė susistemino audito rizikos komponentų įvertinimo gaires pagal jas lemiančių sąlygų pasireiškimą **audito rizikos komponentų įvertinimo skalėje** (žr. 23 lentelė). Pagal šią skalę:

1) audituojamos įmonės verslo rizika, pasireišianti finansinių ataskaitų lygmeniu, įvertinama atsižvelgiant į audituojamos įmonės išorės aplinkos sąlygas, įvykius ir aplinkybes, kurios gali paveikti šios įmonės gebėjimą pasiekti savo tikslus ir vystyti strategijas;

2) įmonės rizika, pasireišianti finansinių ataskaitų lygmeniu, nustatoma atsižvelgiant į audituojamos įmonės vidaus aplinką, kurią apsprendžia strateginės, valdymo ir vidaus kontrolės, veiklos bei apskaitos sąlygos, taip pat pagal vadovybės vykdomus veiksmus, trukdančius sėkmingai įmonei vykdyti veiklą;

3) apgaulės rizika finansinių ataskaitų lygmeniu turi būti nustatoma pagal „apgaulės rombo“ sąlygų – paskatos/spaudimas, galimybės, požiūris/racionalizacija ir sugebėjimai – galimą pasireiškimą. Visos keturios sąlygos, susijusios su konkrečia apgaule, turi būti išsiaiškinamos. Todėl kai nors vienos jų nustatyti nepavyksta, tai negalima laikyti, kad apgaulės rizika yra;

4) įgimta rizika tvirtinimo lygmeniu turėtų būti įvertinama atsižvelgiant į tai, kiek finansinių ataskaitų elemento ir/ar jo tvirtinimo pobūdį lemia neįprastumas, jo vertinė išraiška, sudėtingų skaičiavimų ar subjektyvių sprendimų laipsnis, turto jautrumas neteisėtam pasisavinimui, ankstesnių auditų metu nustatytų iškreipimų mastas bei kitos audituojamos įmonės aplinkos sąlygos; ir

5) kontrolės rizika tvirtinimo lygmeniu įvertinama pagal auditoriaus planuojamą/nustatytą įmonės vidaus kontrolės sistemos veiksmingumą.

Audito rizikos komponentų įvertinimo skalė

23 lentelė

finansinių ataskaitų lygmeniu		Įmonės išorės aplinka (ekonominės-politinės, reguliavimo, konkurencinės sąlygos)
Verslo rizika	Maža (0-40%)	Nėra svarbių ekonominių-politinių, reguliavimo ir konkurencinių sąlygų, įvykių, aplinkybių, galinčių paveikti įmonės gebėjimą pasiekti savo tikslus ir vystyti strategijas
	Vidutinė (41-60%)	Nėra itin svarbių ekonominių-politinių, reguliavimo ir konkurencinių sąlygų, įvykių, aplinkybių, galinčių nepalankiai paveikti įmonės gebėjimą pasiekti savo tikslus ir vystyti strategijas
	Didelė (61-100%)	Egzistuoja svarbios ekonominės-politinės, reguliavimo ir konkurencinės sąlygos, įvykiai, aplinkybės, galinčios neigiamai paveikti įmonės gebėjimą pasiekti savo tikslus ir vystyti strategijas
finansinių ataskaitų lygmeniu		Įmonės vidaus aplinka (strateginės, valdymo ir vidaus kontrolės, veiklos, apskaitos sąlygos)
Įmonės rizika	Maža (0-40%)	Nėra veiklos, sprendimų ar kitų veiksmų, susijusių su įmonės vidaus aplinka, trukdančių įmonei sėkmingai vykdyti veiklą
	Vidutinė (41-60%)	Nėra kryptingos veiklos, sprendimų ar kitų veiksmų, susijusių su įmonės vidaus aplinka, trukdančių įmonei sėkmingai vykdyti veiklą
	Didelė (61-100%)	Vykdoma veikla, sprendimai ar kiti veiksmai, susiję su įmonės vidaus aplinka, nesuderinami su sėkminga įmonės veikla
finansinių ataskaitų lygmeniu		Darbuotojų/vadovybės vykdoma apgaulė
Apgaulės rizika	Maža (0-40%)	Nėra aiškių apgaulės sąlygų (paskatų/spaudimo, galimybių, požiūrio/racionalizacijos ar reikiamų sugebėjimų) vykdyti apgaulę
	Vidutinė (41-60%)	Apgaulės sąlygos (paskatos/spaudimas, galimybės, požiūris /racionalizacija, sugebėjimai) egzistuoja, tačiau apgaulės vykdymas yra abejotinas dėl kai kurių jos sąlygų slopinimo
	Didelė (61-100%)	Egzistuoja visos apgaulės sąlygos (paskatos/spaudimas, galimybės, požiūris/racionalizacija ir sugebėjimai) apgaulėi vykdyti
tvirtinimo lygmeniu		Finansinių ataskaitų (F/a) elementas ir/ar jo tvirtinimo pobūdis
Igimta rizika	Maža (0-40%)	F/a elementas yra įprastas, nedidelės vertės, turtas nėra jautrus pasisavinimui, nebūdingi sudėtingi skaičiavimai ar subjektyvūs sprendimai, anksčiau nenustatyta iškreipimų ir nėra kitų įmonės aplinkos sąlygų
	Vidutinė (41-60%)	F/a elementas yra neįprastas, didelės vertės, turtas jautrus neteisėtam pasisavinimui, būdingi sudėtingi skaičiavimai, bet nesiremia subjektyviais sprendimais, anksčiau buvo nustatyta iškreipimų ar yra veikiamas kitų įmonės aplinkos sąlygų
	Didelė (61-100%)	F/a elementas yra neįprastas, didelės vertės, turtas jautrus neteisėtam pasisavinimui, būdingi itin sudėtingi skaičiavimai ar subjektyvūs sprendimai, anksčiau buvo nustatyta daug iškreipimų ar yra veikiamas kitų įmonės aplinkos sąlygų
tvirtinimo lygmeniu		Vidaus kontrolės sistema (VKS), taikoma finansinių ataskaitų elementui ir/ar jo tvirtinimui
Kontrolės rizika	Maža (0-40%)	VKS veiksminga – atlikus kontrolės testus (visa apimtimi) ir įsitikinus visišku susijusių kontrolės procedūrų veiksmingumu.
	Vidutinė (41-60%)	VKS veiksminga – atlikus kontrolės testus (visa ar ribota apimtimi) ir įsitikinus galimu susijusių kontrolės procedūrų neveiksmingumu.
	Didelė (61-100%)	VKS neveiksminga – atlikus kontrolės testus, bet nustačius jos neveiksmingumą (nebuvimą) ar neatlikus kontrolės testų.

Šaltinis: sudaryta autorės.

Svarbu ir tai, kad audito rizikos komponentų įvertinimo skalėje (23 lentelė) ne tik apibendrinama audito rizikos komponentų vertinimo praktika priklausomai nuo juos lemiančių sąlygų pasireiškimo masto, bet ir parodoma, kaip šis kokybinis vertinimas susiejamas su darbo autorės pasiūlytu audito rizikos komponentų kiekybiniu įvertinimu.

Kadangi audito rizikos komponentų įvertinimo skalė papildo audito rizikos vertinimo modelio struktūrogramą, todėl ji turi būti laikoma sudėtine darbo autorės sudaryto audito rizikos vertinimo modelio dalimi.

Kitas svarbus dalykas plėtojant audito rizikos vertinimo modelį yra *ryšių tarp atskirų audito rizikos komponentų identifikavimas*, t. y. kaip vieno audito rizikos komponento pasireiškimas lemia kito audito rizikos komponento lygį. Nors mokslo darbuose (klasikinis, praplėstas, W. R. Kinney (1989), J. T. Sennetti (1990), R. P. Srivastava, G. R. Shafer (1992) ir ABREMA (1995) audito rizikos modeliai) audito rizikos komponentų tarpusavio ryšius bandoma išreikšti matematine formule, tačiau išsiaiškinta, kad šių formulių reikšmė daugiau teorinė nei praktinė. Visų pirma, klasikiniame, praplėstame ir ABREMA audito rizikos modeliuose daugyba išreikštas ryšys tarp audito rizikos komponentų, rodo, kad 1) kintamieji yra nepriklausomi, todėl neatspindi tikros jų tarpusavio priklausomybės, ir 2) vertinant tolesnį audito rizikos komponentą nėra atsižvelgiama į ankstesnįjį. Bajeso sprendimo taisykle paremti audito rizikos modeliai (W. R. Kinney (1989), S. J. Aldersley (1989)), atskleidžia, kad audito rizikos komponentai yra sąlyginai susiję ir nustatomi vienas po kito, todėl panaikina pirmiau minėtiems audito rizikos modeliams būdingą trūkumą, tačiau ir čia agregacijos problema lieka neišspręsta. Tuo tarpu tikėtinumo funkcijos šalininkai R. P. Srivastava, G. R. Shafer (1992) nors ir pateikia matematinės formules dėl audito rizikos vertinimo skirtingu pasireiškimo lygmeniu, kurios rodo, kad vertinant audito riziką finansinių ataskaitų lygmeniu turi būti atsižvelgiama į audito riziką, egzistuojančią sąskaitos ir tvirtinimo lygmeniu ir pan., tačiau šių autorių modeliai aiškiai neatskleidžia kaip vieni audito rizikos komponentai lemia kitų pasireiškimą. Išvardinti argumentai patvirtina teiginį, kad audito rizikos vertinimą yra sunku

sutalpinti į matematinės formulės rėmus. Darbo autorės nuomone, audito rizikos vertinimo modelyje būtina atskleisti: 1) tarpusavio ryšius tarp atskirų audito rizikos komponentų ir 2) jų įtaką bendram audito rizikos lygiui. Tokie ryšiai nėra identifikuojami nagrinėtuose audito rizikos sampratos modeliuose. Šiam tikslui įgyvendinti sudaryta **audito rizikos vertinimo schema** (20 pav.).

Reikšmingo iškraipymo rizika					} Priklausomybės vertinimas
finansinių ataskaitų lygmeniu		tvirtinimo lygmeniu			
		Maža	Vidutinė	Didelė	
I	Verslo rizika	Maža	Vidutinė	Didelė	
		Vidutinė	Didelė	Didelė	
		Didelė	Didelė	Didelė	
I	Įmonės rizika	Maža	Vidutinė	Didelė	
		Vidutinė	Didelė	Didelė	
		Didelė	Didelė	Didelė	
I	Apgaulės rizika	Maža	Vidutinė	Didelė	
		Vidutinė	Didelė	Didelė	
		Didelė	Didelė	Didelė	
Reikšmingo iškraipymo rizika					} Bendrasis vertinimas
tvirtinimo lygmeniu		Kontrolės rizika			
		Maža	Vidutinė	Didelė	
II	Įgimta rizika	Maža	Vidutinė	Vidutinė	
		Vidutinė	Vidutinė	Didelė	
		Didelė	Didelė	Didelė	
Audito rizika					} Atvirkštinės priklausomybės vertinimas
tvirtinimo lygmeniu		Aptikimo rizika			
		Maža	Vidutinė	Didelė	
III	Reikšmingo iškraipymo rizika	Maža	X	Didelė	
		Vidutinė	X	X	
		Didelė	Maža	X	X
Audito rizika					} Bendrasis vertinimas
tvirtinimo lygmeniu		Aptikimo rizika			
		Maža	Vidutinė	Didelė	
IV	Audito procedūrų rizika	Maža	Maža	Vidutinė	
	Atrankos rizika	Maža	Maža	Vidutinė	
	Profesinė rizika	X	Maža	Vidutinė	
Audito rizika					} Bendrasis vertinimas
finansinių ataskaitų lygmeniu		Audito rizika			
		Maža	Vidutinė	Didelė	
V	Audito rizika tvirtinimo lygmeniu	Maža			
	Audito rizika tvirtinimo lygmeniu	Maža	X	X	
	...	Maža			

Pastaba: Paryškinti laukeliai žymi didelę riziką, X rodo negalimą audito rizikos komponentų sąveiką.
Šaltinis: sukurta autorės.

20 pav. Audito rizikos vertinimo schema

Audito rizikos vertinimo schemoje:

1) pavaizduoti visi audito rizikos komponentai, išskirti darbo autorės audito rizikos vertinimo modelio struktūrogramoje: reikšmingo iškraipymo rizika pasireiškianti tiek finansinių ataskaitų lygmeniu (verslo rizika, įmonės rizika, apgaulės rizika), tiek tvirtinimo lygmeniu (įgimta rizika, kontrolės rizikos) bei aptikimo rizika (audito procedūrų rizika, atrankos rizika, profesinė rizika) ir

2) atskleidžiami tarpusavio ryšiai tarp atskirų audito rizikos komponentų ir bendro audito rizikos įvertinimo.

Tarpusavio ryšiai tarp audito rizikos komponentų identifikuojami atitinkamai per *atskirų audito rizikos komponentų priklausomybės* (kaip vieno audito rizikos komponento vertinimas lemia kito susijusio komponento vertinimą) *vertinimą* ar per jų *bendrajį jų vertinimą* (kuomet apjungiamas kelių audito rizikos komponentų vertinimas, siekiant parodyti bendrą jų poveikį).

Be to, audito rizikos vertinimo schema (20 pav.) rodo, kad audito rizikos ir jos komponentų vertinimas atliekamas šiais etapais:

1) įvertinama reikšmingo iškraipymo rizika finansinių ataskaitų lygmeniu ir atsižvelgiant į jos lygį, jei taikoma, pakoreguojamas susijusios reikšmingo iškraipymo rizikos tvirtinimo lygmeniu vertinimas. Kadangi tiesioginis poveikio ryšys negali būti ignoruojamas, tai siūloma *susijusios reikšmingo iškraipymo rizikos tvirtinimo lygmeniu vertinimą padidinti vienu skalės lygiu esant vidutinei ir didelei verslo rizikai, įmonės rizikai bei apgaulės rizikai*. Pavyzdžiui, jei atitinkamos reikšmingo iškraipymo rizikos finansinių ataskaitų lygmeniu įvertinimas buvo didelė rizika, o susijusi reikšmingo iškraipymo rizika tvirtinimo lygmeniu buvo vidutinė rizika, tai galutinis tvirtinimo lygmeniu įvertinimas bus didelė rizika ir pan.;

2) atsižvelgiant į apskaičiuotą įgimtos ir kontrolės rizikos lygį nustatoma bendra reikšmingo iškraipymo rizika tvirtinimo lygmeniu. Paprastai, *jei vienam iš šių komponentų yra suteiktas didesnis lygis, tai ir bendras šių komponentų vertinimas bus vienu skalės lygiu didesnis*, išskyrus, kai įgimta rizika tvirtinimo lygmeniu yra vidutinė, o kontrolės rizika yra maža, tai

bendrasis šių komponentų vertinimas bus maža reikšmingo iškraipymo rizika tvirtinimo lygmeniu. Šiuo atveju remiamasi prielaida, jog tinkamos kontrolės buvimas minimizuoja įgimtą riziką). Darbo autorės nuomone, bendrasis reikšmingo iškraipymo rizikos tvirtinimo lygmeniu vertinimas yra būtinas dėl to, kad būtų galima nustatyti auditoriaus valdomą aptikimo riziką konkretaus tvirtinimo lygmeniu;

3) nustatoma *atvirkštinė priklausomybė tarp audito rizikos komponentų* tvirtinimo lygmeniu (reikšmingo iškraipymo rizikos ir aptikimo rizikos), tam, kad pasiekti priimtina audito rizikos lygį tvirtinimo lygmeniu ir užtikrinti audito atlikimo efektyvumą. Kai atvirkštinė priklausomybė tarp šių komponentų neužtikrinama, audito tikslas negali būti pasiekiamas;

4) apsvaustoma, kaip pasiekti nustatytą aptikimo rizikos lygį tvirtinimo lygmeniu per trijų jos komponentų sąveiką. Paprastai *jei norima, kad aptikimo rizika būtų „maža“ ar „vidutinė“, tai jos komponentai turi būti vertinami kaip maža rizika*. Tai reiškia, kad atrankos taikymas tiriamajai visumai negali būti itin toleruojamas, audito užduotys negali būti pavedamos ne kompetentingiems audito grupės nariams bei turi būti parenkamos gan išsamios audito procedūros, kurios būtų tiesiogiai nukreiptos į tiriamą finansinių ataskaitų elemento tvirtinimą. Tuomet, kai galima leisti, kad aptikimo rizika tvirtinimo lygmeniu būtų „didelė“ rizika, tai aptikimo rizikos komponentės turėtų būti ne didesnės kaip vidutinės rizikos;

5) įvertinamas bendras audito rizikos lygis atsižvelgiant į tvirtinimo lygmeniu pasiektus audito rizikos vertinimus. Tik tuo atveju, *kai visi audito rizikos vertinimai tvirtinimo lygmeniu prilyginami mažai rizikai, tai bendra audito rizika galės būti laikoma priimtino lygio (maža rizika)*, kas leis auditoriui pareikšti nuomonę apie audituojamos įmonės finansines ataskaitas. Jei bent vienas ar keli audito rizikos vertinimai tvirtinimo lygmeniu yra kaip „vidutinė“ ar „didelė“ rizika, tai turi būti atliekamos papildomos audito procedūros, skirtos sumažinti audito riziką tvirtinimo lygmeniu ar imamasi kitų audito veiksmų (ne besąlyginės auditoriaus nuomonės pareiškimo ar pan.).

Atkreiptinas dėmesys, kad darbo autorės sudaryta audito rizikos vertinimo schema, susieja audito rizikos komponentus, pasireiškiančius finansinių ataskaitų lygmeniu ir tvirtinimo lygmeniu, ir tokiu būdu gerokai patobulina iki šiol audito literatūros šaltiniuose nagrinėtą audito rizikos komponentų sąveikos schemą (8 pav., disertacijos 1.2.2. skyrius). Pastaroji schema, buvo skirta parodyti tik kaip priklausomai nuo įgimtos rizikos ir kontrolės rizikos vertinimų gali kisti priimtina aptikimo rizika, t. y. nagrinėti rizikų, pasireiškiančių tvirtinimo lygmeniu, vertinimą.

Apibendrinant galima teigti, kad darbo autorės audito rizikos vertinimo modelis, susidedantis iš audito rizikos vertinimo modelio struktūrogramos (19 pav.), audito rizikos komponentų įvertinimo skalės (23 lentelė) ir audito rizikos vertinimo schemas (20 pav.), apima svarbiausius audito rizikos ir jos komponentų vertinimo aspektus, kurie iki šiol nebuvo išsamiai ir aiškiai atskleisti kituose mokslo darbuose. Darbo autorės modelis parodo, kad:

- 1) audito rizikos komponentai vertinami skirtingu pasireiškimo lygmeniu ir skirtinguose audito etapuose;
- 2) egzistuoja priklausomybė tarp audito rizikos komponentų;
- 3) ankstesnių audito rizikos komponentų vertinimai lemia tolesnių audito rizikos komponentų vertinimus;
- 4) audito rizika tiek tvirtinimo lygmeniu, tiek finansinių ataskaitų lygmeniu turi būti maža, nes aukštesnis vertinimas yra nepriimtinas ir audito procedūros turi būti praplečiamos ir tikslinamos, kad pasiekti priimtina audito rizikos lygį nuomonės apie finansines ataskaitas pareiškimui.

Darbo autorės nuomone, sudarytas audito rizikos vertinimo modelis gali būti pritaikytas visiems auditams, nepriklausomai nuo audituojamos įmonės dydžio ir veiklos pobūdžio. Tačiau norint įsitikinti, kad modelis atitinka tikrovę ir gali būti lengvai pritaikomas praktikoje, būtina jį patikrinti empiriškai.

Modelio tikrinimo apribojimai. Didesniam audito rizikos vertinimo modelio pritaikymo tinkamumui užtikrinti reikėtų ištirti kuo didesnę finansinių ataskaitų auditų skaičių. Kita vertus, 1) vidutinis kasmet atliekamų finansinių

ataskaitų auditų skaičius nėra didelis, t. y. Lietuvoje auditorius vidutiniškai atlieka 14 auditų per metus, o audito įmonė – 19 (remiantis Lietuvos auditorių rūmų paskelbta Audito rinkos apžvalga 2008-12-31); 2) audito rizikos vertinimo klausimas reikalauja visapusiško audituojamos įmonės situacijos bei audito atlikimo metodologijos supratimo. Pavedus modelio pritaikymą praktikoje atlikti atrinktiems auditoriams, tyrimas galėtų žymiai ilgiau užtrukti bei audito rizikos vertinimo modelis nebūtų taip išsamiai suprastas ir patikrintas nei tuomet, kai tai daro jo autorius. Todėl audito rizikos vertinimo modelis tikrinamas darbo autorės dviejų pasirinktų įmonių finansinių ataskaitų auditų pavyzdžiu.

Kadangi visų modelio aspektų patikrinti neįmanoma, pasirinkta patikrinti esminius audito rizikos vertinimo klausimus, iškeliant keturias hipotezes.

Siekiant išsiaiškinti tarpusavio ryšius tarp atskirų audito rizikos komponentų, t. y. pritarti, kad praktikoje atliekami atskirų audito rizikos komponentų priklausomybės ir bendrieji jų vertinimai, buvo suformuluotos šios hipotezės:

H₁: reikšmingo iškraipymo rizika finansinių ataskaitų lygmeniu lemia susijusios reikšmingo iškraipymo rizikos tvirtinimo lygmeniu vertinimą.

H₂: bendras reikšmingo iškraipymo rizikos tvirtinimo lygmeniu, o ne atskirų įgimtos ir kontrolės rizikų vertinimas atliekamas, kai audituojamos įmonės kontrolės procedūros yra skirtos sumažinti finansinių ataskaitų elementui būdingą įgimtą riziką.

H₃: atsižvelgiama į atvirkštinę priklausomybę tarp reikšmingo iškraipymo rizikos tvirtinimo lygmeniu ir aptikimo rizikos.

Be to, būtina nustatyti, ar yra kontroliuojamas bendras audito rizikos lygis atsižvelgiant į pasiektus audito rizikos tvirtinimo lygmeniu vertinimus, todėl ši teiginį patvirtinanti hipotezė būtų tokia:

H₄: audito pabaigoje įvertinamas bendras audito rizikos lygis atsižvelgiant į tvirtinimo lygmeniu pasiektus audito rizikos vertinimus.

Nepaisant nurodytų empirinio tikrinimo apribojimų, darbo autorės audito rizikos vertinimo modelio patikrinimas praktikoje yra patikimas ir galima teigti, kad atspindi faktinę situaciją, todėl yra naudingas moksliniu bei praktiniu požiūriu.

Antroje disertacijos dalyje išspręstas vienas svarbiausių tyrimo uždavinių – sudaryti darbo autorės siūlomą audito rizikos vertinimo modelį. Tam, kad audito rizikos vertinimo modelis, būtų pagrįstas teoriniais (mokslo darbuose aptariamais) ir praktiniais (auditorių patirties) audito rizikos vertinimo tyrimais, buvo atliktas audito rizikos vertinimo modelio poreikio tyrimas, apklausiant Lietuvos auditorius, dirbančius audito įmonėse. Poreikio tyrimo rezultatai patvirtino audito rizikos vertinimo svarbą atliekant auditą ir nurodė, kad auditoriai susiduria su sunkumais vertindami audito riziką, todėl išsiaiškintos audito rizikos vertinimo modelio pritaikymui praktikoje būtinos sąlygos.

Darbo autorės sudarytas audito rizikos vertinimo modelis, susideda iš audito rizikos vertinimo modelio struktūrogramos, audito rizikos komponentų įvertinimo skalės ir audito rizikos vertinimo schemos.

Audito rizikos vertinimo modelio struktūrograma išskiria pagrindinius audito rizikos vertinimo modelio elementus: 1) audito rizikos sąlygas (audituojamos įmonės išorės aplinkos, audituojamos įmonės vidaus aplinkos ir audito sąlygas); 2) audito rizikos komponentus (reikšmingo iškraipymo riziką ir aptikimo riziką), pasireiškiančius skirtingais lygmenimis; 3) audito rizikos vertinimo procesą audito metu, įskaitant ir grįžtamuosius ryšius iš ankstesnių audito etapų/veiksmų. Taip ši struktūrograma atspindi audito rizikos vertinimo eigą audito procese, o audito rizikos ir jos komponentų vertinimo klausimai sprendžiami darbo autorės sudarytoje audito rizikos komponentų įvertinimo skalėje ir audito rizikos vertinimo schemeje.

Audito rizikos komponentų įvertinimo skalė atskleidžia, kada reikšmingo iškraipymo rizika finansinių ataskaitų lygmeniu ir tvirtinimo lygmeniu turi būti laikoma kaip „maža“, „vidutinė“ ar „didelė“ priklausomai nuo ją lemiančių

sąlygų pasireiškimo pagal darbo autorės pasiūlytą audito rizikos komponentų kiekybinio įvertinimo metodiką. Atkreiptinas dėmesys, kad ši metodika remiasi sisteminiu požiūriu į audito rizikos vertinimą: pagal ją identifikuojami visi su audito rizikos komponentu susiję veiksniai, įvertinama kiekvieno jų pasireiškimo tikimybė ir įtaka, o toliau šie veiksniai vertinami atsižvelgiant į jų svarbą rizikos lygiui.

Kadangi įvertinant bendrą audito rizikos lygį, turėtų būti atsižvelgiama į tarpusavio ryšius tarp atskirų audito rizikos komponentų, sudaryta audito rizikos vertinimo schema. Čia tarpusavio ryšiai tarp audito rizikos komponentų identifikuojami tiek per atskirų audito rizikos komponentų priklausomybės, tiek per bendrąjį jų vertinimą.

Atsižvelgiant į tai, galima teigti, kad sudarytas audito rizikos vertinimo modelis atskleidžia svarbiausius audito rizikos ir jos komponentų vertinimo aspektus, kuriuos bus siekiama patikrinti pagal suformuluotas hipotezes trečiojoje disertacijos dalyje.

3. AUDITO RIZIKOS VERTINIMO MODELIO TAIKYMAS

Šioje disertacijos dalyje *tikrinamas darbo autorės sudarytas audito rizikos vertinimo modelis* pagal iškeltas hipotezes konkrečių auditų pavyzdžiu. Iškeltos hipotezės, visų pirma, skirtos išsiaiškinti tarpusavio ryšius tarp atskirų audito rizikos komponentų, bei įvertinti, ar yra kontroliuojamas bendras audito rizikos lygis atsižvelgiant į pasiektus tvirtinimo lygmeniu vertinimus. Todėl audito rizikos vertinimo modelio tikrinimas apsiriboja svarbiausiais audito rizikos ir jos komponentų vertinimo aspektais ir jis neapima konkrečių audito procedūrų atlikimo klausimų, skirtų išsiaiškinti reikšmingus iškraipymus finansinėse ataskaitose.

Darbo autorės audito rizikos vertinimo modelis tikrinamas atliekant dviejų pasirinktų įmonių finansinių ataskaitų auditus, kurių pavadinimai ir kita konfidenciali finansinė informacija, negavus šių įmonių sutikimo, neatskleidžiama.

Atsižvelgiant į gautus rezultatus, disertacijos 3.2 skyriuje pateikiami siūlymai patikslinti darbo autorės audito rizikos vertinimo modelį.

3.1 Audito rizikos vertinimo modelio tikrinimas auditų pavyzdžiu

Darbo autorės audito rizikos vertinimo modelis tikrinamas atliekant dviejų įmonių (UAB „Šiluma“ ir UAB „Žuvila“) finansinių ataskaitų auditus už 2008 m. gruodžio 31 d. pasibaigusius finansinius metus. Pirmiausia išanalizuosime UAB „Šiluma“ audito rizikos ir jos komponentų vertinimo aspektus, o po to UAB „Žuvila“.

Audito rizikos vertinimas atliekant UAB „Šiluma“ 2008 metų finansinių ataskaitų auditą. Kadangi audito rizikos vertinimas, visų pirma, susijęs su audituojamos įmonės išorės ir vidaus aplinka (susipažinimas su klientu), todėl šiuos dalykus pirmiausia ir aptarsime.

Uždaroji akcinė bendrovė (toliau – UAB) „Šiluma“ – regioninė šilumos ir elektros energijos gamybos ir tiekimo įmonė (toliau – įmonė). Ji veikia viename geografiniame segmente – Lietuvoje, o šilumos ir elektros energija tiekama miestų ir rajonų gyventojams, pramonės įmonėms bei įstaigoms. Šios

įmonės pagrindinė veikla: šilumos (įskaitant ir karšto vandens) gamyba ir tiekimas, elektros energijos gamyba ir tiekimas, šilumos sistemų remonto darbai. 2008 metais įmonė ne tik pati gamino šilumą, bet ir panaudojo bei perdavė kitų pramonės įmonių išskirtą šilumą gamybos proceso metu. Toks alternatyvus šilumos surinkimo būdas leido UAB „Šiluma“ sumažinti sunaudojamo kuro sąnaudas, pasiekti mažesnę aplinkos taršos lygį bei sumažinti mokamus mokesčius už aplinkos teršimą. Be to, 2008 metais buvo eksploatuojama įmonės termofikacinė elektrinė, kurioje pagaminta šiluma buvo tiekiama vartotojams, o elektros energija parduodama į nacionalinį šalies elektros perdavimo tinklą. Svarbu ir tai, kad UAB „Šiluma“ nuolat rekonstruoja savo katilines, garo katilus, padidindama jų efektyvumą ir patikimumą, o šilumai gaminti naudojamas kuras keičiamas į pigesnę ir ekologiškesnę kurą, kad būtų minimizuojama žala aplinkai ir mažinamos kuro sąnaudos. Todėl įmonės siekis yra gerinti ekologinę padėtį, užtikrinti šilumos tiekimo patikimumą bei plėsti šilumos ir elektros gamybos apimtis.

Nors įmonė yra užsitikrinusi savo vietą rinkoje ir jos paslaugos yra būtinos miestų ir rajonų gyventojams, pramonės įmonėms bei įstaigoms, tačiau egzistuoja ir neigiamų išorės aplinkos sąlygų. Viena tokių yra veiklos sezoniškumas, t. y. šiluma į tinklus visu pajėgumu įprastai tiekiama šaltaisiais metų mėnesiais ir pardavimų apimčių sumažėjimą metų bėgyje lemia aukštesnė lauko oro temperatūra. Be to, įmonės veikla yra licencijuojama pagal LR šilumos ūkio įstatymą (2007) ir LR elektros energetikos įstatymą (2004), o ją reguliuoja Valstybinė kainų ir energetikos kontrolės komisija (toliau – Komisija). Komisija nustato šilumos ir karšto vandens tiekimo bazines kainas, o Savivaldybių tarybos, vadovaudamosi Komisijos nustatytais šilumos bazinėmis kainomis²³ ir šilumos kainų nustatymo metodikomis nustato įmonių tiekiamų šilumos ir (ar) karšto vandens kainas kiekvienam šilumos tiekėjui <...>. Savivaldybės tarybos nustatytos šilumos kainos galioja ne ilgiau

²³ *Šilumos bazinė kaina* – ilgalaikė šilumos kaina, apskaičiuota pagal Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos patvirtintas šilumos ir karšto vandens kainų nustatymo metodikas, nustatyta ne trumpesniai kaip 3 metų ir ne ilgesniai kaip 5 metų laikotarpiui ir antrais bei kitais jos galiojimo metais taikoma perskaičiuojant šilumos ir karšto vandens kainas (LR šilumos ūkio įstatymas, 2 str. 23 d.).

kaip 12 mėnesių nuo jų įsigaliojimo dienos. Atkreiptinas dėmesys, kad 98,2 proc. UAB „Šiluma“ akcinio kapitalo valdo miestų ir rajonų savivaldybės, o likusią dalį – privatūs asmenys. Akcininkai yra suinteresuoti įmonės finansiniais rezultatais ir jos vykdoma veikla, tačiau norint savivaldos rinkimuose gauti daugiau pritarimo iš visuomenės nėra populiariu nustatyti aukštas šilumos tiekimo kainas. UAB „Šiluma“ buvo nustatyta šilumos kaina ir taikoma nuo 2007 m. rugpjūčio 1 d., o 2008 metais kaina buvo perskaičiuota (padidinant apie 7,2 ct/KWh arba 50 proc. tiek gyventojams, tiek kitiems vartotojams) ir taikoma nuo 2008 m. liepos 1 d. Be to, įmonei buvo patvirtinti ir elektros energijos tarifai (2008 metais 12,1 proc. didesni nei 2007 metais). Todėl egzistuoja rizika, kad įmonės atžvilgiu nustatyta gaminamos bei teikiamos šilumos ir elektros energijos kaina gali laiku nepadengti įmonės patiriamų sąnaudų. Atkreiptinas dėmesys, kad didžiausią dalį įmonės sąnaudų struktūroje (2008 m. – 69,0 proc., 2007 m. – 57,5 proc.) užima kuro sąnaudos. Visų rūšių kuro sąnaudos per paskutinius dvejus metus, remiantis įmonės duomenimis, rinkoje ženkliai didėjo: gamtinių dujų (2008 m. – 76 proc.; vidutinė metinė gamtinių dujų kaina 2008 m. sudarė 1180 litų/1000 m³, 2007 m. – 669/1000m³), medienos (skiedrų, pjuvenų) kaina – 21 proc., malkų kaina – 32 proc., o mazuto – 54 proc., tik 2008 m. pab. ji pradėjo mažėti. Atsižvelgiant į tai, įmonės sunaudojamo sąlyginio kuro kaina 2008 metais padidėjo 62 proc., kurios nepadengė Komisijos padidinta šilumos ir elektros energijos kaina. Kaip matome, UAB „Šiluma“ finansinius veiklos rezultatus itin veikia situacija kuro rinkoje, t. y. kuro kainos, bei laiku prie rinkos sąlygų neprisiderinantis šilumos ir elektros energijos kainų reguliavimas, pavyzdžiui, naujai pagal pakilusias kuro kainas perskaičiuoti kainų tarifai bus taikomi tik nuo 2009 m. liepos 1 d. Tačiau įmonė atidžiai stebi šiuos dalykus ir registruoja uždirbamas pajamas pagal nustatytas kainas. Nemažiau sėkmingai įmonės veiklai svarbus savalaikis vartotojų atsiskaitymas. 2008 m. pabaigoje vartotojų skolos išaugo per 31,2 proc., iš jų gyventojų skolos dalis sudarė 66 proc., pramonės įmonių – 19 proc., kitų vartotojų – 15 proc. bendros išskolinimų sumos.

Audito metu aptartos išorės aplinkos sąlygos bei susiję veiksniai UAB „Šiluma“ atžvilgiu buvo išanalizuoti ir atitinkamai įvertinta jų pasireiškimo tikimybė ir įtaka verslo rizikai. Atliekant šį vertinimą pasinaudota darbo autorės sudaryta **verslo rizikos apskaičiavimo lentelė** (žr. 20 priedas) bei pasiūlyta kiekybinio įvertinimo metodika. Kadangi 2008 m. pabaigoje paaštrėjus finansų krizei sutrikęs vartotojų atsiskaitymas gali turėti svarbios įtakos įmonės finansinei padėčiai, bei atsižvelgiant į aukščiau minėtas aplinkybes dėl reguliuojamų įmonės kainų, tai *verslo rizika* nagrinėjamos įmonės atžvilgiu įvertinta kaip *vidutinė rizika*, jos nustatytas lygis 60 proc. (šis įvertinimas atitinka 23 lentelėje pateiktą šio audito rizikos komponento apibūdinimą pagal lemiančias sąlygas). Be to, buvo identifikuotas su verslo rizika susijęs finansinių ataskaitų elementas ir jo tvirtinimas – pirkėjų įsiskolinimo įvertinimas.

Toliau audito rizikos vertinimo eigoje svarbus vaidmuo tenka UAB „Šiluma“ vidaus aplinkos ir su ja susijusios įmonės rizikos vertinimui. Kadangi įmonės vidaus aplinka neišvengiamai susijusi su vidaus kontrolės sistema įmonės lygmeniu, tai pirmiausia aptarsime UAB „Šiluma“ vidaus kontrolės sistemos elementus pagal COSO modelį (1992) (žr. 24 lentelė).

Remiantis 24 lentelėje pateiktu UAB „Šiluma“ vidaus kontrolės sistemos aprašymu pagal COSO modelį (1992) galima teigti, kad įmonės vidaus kontrolės sistemai kreipiamas tinkamas dėmesys: diegiamos kontrolės politikos ir procedūros, sudarančios sąlygas įmonei sėkmingai vykdyti veiklą ir siekti užsibrėžtų tikslų. Be to, išsiaiškinus, ar įmonės vidaus kontrolės sistema atitinka CoCo vidaus kontrolės modelyje (1995) išskirtus kriterijus, kurie grupuojami į 4 grupes, t. y. tikslo, atsidavimo, pajėgumo, stebėsenos ir mokymosi (žr. 24 priedas), matome, jog: 1) įmonės tikslai yra žinomi jos darbuotojams ir todėl nustatomos atitinkamos politikos; 2) puoselėjamas etinių vertybių laikymasis ir atsakomybė už nusižengimus; 3) samdomi kompetentingi darbuotojai ir užtikrinamas svarbios informacijos keitimasis; 4) vykdoma įmonės aplinkos stebėseną ir numatomos priemonės įmonės vidaus kontrolės sistemos tobulinimui.

UAB „Šiluma“ vidaus kontrolės sistemos apibūdinimas

Vidaus kontrolės sistemos elementas (pagal COSO modelį)	Trumpas apibūdinimas
Kontrolės aplinka	<p>Įmonės vadovybė (direktorius, vyr. buhalteris) yra sąžininga ir yra pavyzdys jos darbuotojams, todėl įmonės formuojamoje kultūroje didelis dėmesys kreipiamas į sąžiningumą ir tinkamą profesinį/etišką elgesį. Įmonėje yra patvirtintos rašytinės darbo tvarkos taisyklės, elgesio kodeksas, kiekvienos pareigybės pareigybiniai nuostatai, su kuriais supažindinami darbuotojai, ir sudaryta kolektyvinė darbo sutartis. Vadovybė atsakingai stebi, ar nėra nusižengiama patvirtintoms etikos ir kitoms tvarkoms ir, jei taip, imasi atitinkamų veiksmų (neskiriamos premijos, atleidžiami darbuotojai). Taip pat vadovybės veiksmai yra prižiūrimi Valdybos.</p> <p>Vadovybė yra gan konservatyvi pasirenkant esminius apskaitos principus ir darant apskaitinius įverčius, o sprendžiant svarbius vidaus kontrolės, IT, apskaitos ir finansinės atskaitomybės klausimus yra konsultuojamasi su specialistais.</p> <p>Įmonės finansinės ataskaitos yra rengiamos pagal LR buhalterinės apskaitos įstatymą, LR įmonių finansinės atskaitomybės įstatymą bei Verslo apskaitos standartus (toliau – VAS).</p> <p>Finansų, apskaitos ir IT darbuotojai turi labai gerus profesinius įgūdžius, būtinus reaguoti į mokesčių, apskaitos ir kitų teisės aktų reikalavimų ar įmonės veiklos pobūdžio pasikeitimus, be to, nuolat užtikrinamas jų kvalifikacijos kėlimas.</p> <p>Įmonėje nėra vidaus audito padalinio ir audito komiteto, tačiau vadovybė vykdo aktyvią priežiūrą, be to, daug dėmesio skiriama Valdybos veiklai. Valdybos nariai yra nepriklausomi nuo įmonės vadovybės.</p> <p>Įmonei svarbu, kad finansinė informacija būtų parengta laiku, tiksli ir teisinga, aiškinamasi kodėl yra svyravimai nuo planuotų dydžių. Strateginiai, verslo, interesų konfliktų sprendimai apsvarstomi Valdyboje.</p> <p>Įmonės organizacinė struktūra yra tinkama su aiškia įgaliojimų ir atsakomybės sistema. Įmonėje yra patvirtinta tvarka ir procedūros dėl ūkinių operacijų iniciavimo, kurių griežtai yra laikomasi.</p> <p>Atitinkamos procedūros yra taikomos priimant darbuotojus į darbą, juos apmokant, motyvuojant, vertinant ir skatinant. Atsižvelgiant į tai, darbuotojai laikosi pareiginių nuostatų, kuriuose aptariamos jų pareigos ir atsakomybė nusižengimo atveju. Šie nuostatai nuolat yra peržiūrimi. Be to, įmonė taiko ir kitas turto apsaugos priemones (draudžia turtą ir pan.)</p>
Įmonės rizikos vertinimo procesas	<p>Įmonėje nėra formalių rizikos vertinimo procedūrų, tačiau rizikos veiksniai nuolat vertinami ir stebimi vadovybės, o svarbiausi (teisės aktų pasikeitimai, santykiai su tiekėjais/klientais, pokyčiai akcijų rinkoje) aptariami ir Valdybos posėdžiuose. Valdyba tvirtina strateginį planą.</p> <p><i>Finansinių ataskaitų rizika</i> valdoma vykdant ketvirčio ataskaitų peržiūrą, kuomet stebimi veiklos pokyčiai, lyginama su parengtomis metinėmis prognozėmis ir biudžetu, įvertinami padaryti svarbūs apskaitiniai įverčiai. Įmonė reaguodama į metų eigoje vykstančius</p>

	aplinkos pokyčius peržiūri biudžetą. <i>Klientų rizika</i> susijusi su netinkamu karšto vandens skaitiklio duomenų deklaravimu ir klientų nemokumu, o naujų klientų pajungimui taikomos griežtos vadovybės patvirtintos procedūros. <i>Tiekėjų rizika</i> valdoma pasirenkant tuos tiekėjus, kurių tiekiamos žaliavos atitinka reikalaujamą kokybę. <i>IT sistemų rizika</i> stebima su IT personalo pagalba ir esant nukrypimams imantis atitinkamų veiksmų.
Kontrolės veiksmų, informacinė sistema ir informavimas	Įmonė turi tinkamas fizines kontroles (patalpos saugomos, apribota prieiga prie įmonės kompiuterinių programų ir kitų duomenų, atliekamos periodinės inventorizacijos kuomet lyginami rasti duomenys su apskaitos ir kitais kontrolės duomenimis). Taip pat faktiniai veiklos rezultatai lyginami su biudžetais, praeitų periodų informacija, išsiaiškinant pagrindines priežastis. Įmonėje tinkamai atskirtos pareigos (asmenys, atsakingi už turto saugojimą, nėra atsakingi už susijusių ūkinių operacijų registravimą ar jų įvykimą). Įmonėje naudojami slaptažodžiai, daromos atsarginės duomenų kopijos ir taikomos kitos apsaugos priemonės (ugniasienės). IT sistemų tobulinimą ir pakeitimus daro įmonės IT padalinys. Įmonėje apskaitos ir IT darbuotojų pakanka ir jų kaita nėra didelė. Įmonėje yra rašytiniai darbų aprašymai, kuriuose aptariamos darbuotojų pareigos, taip pat įgyvendinant naujas ar tobulinat turimas IT ar keičiant jas naujomis apibrėžiama susijusių asmenų atsakomybė.
Kontrolės stebėseną	Nors įmonėje nėra vidaus audito padalinio, tačiau, kaip aprašyta aukščiau, jos vadovybė ir Valdyba pakankamai dėmesio skiria savalaikiai vidaus kontrolės sistemos stebėsenai ir jos tobulinimui.

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis atliktu UAB „Šiluma“ vidaus kontrolės sistemos tyrimu.

Todėl įvertinus UAB „Šiluma“ vidaus kontrolės sistemą pagal jos struktūros elementus ir pagal CoCo kriterijus, galima teigti, kad įmonės lygmeniu vidaus kontrolės sistema yra veiksminga ir rizika įmonės valdymo, vidaus kontrolės ir apskaitos sąlygų atžvilgiu yra maža. Tačiau įmonės riziką didina strateginės ir veiklos sąlygos. Kadangi įmonė aktyviai siekia ir toliau modernizuoti naudojamą šilumos gamybos bei tiekimo sistemas (ilgalaikio turto įsigijimas 2008 m. siekė per 24 126 tūkst. Lt), tai neigiamos įtakos tam gali turėti kapitalo trūkumas, optimalaus finansavimo būdo negavimas (grėstų priešlaikinis ilgalaikių paskolų grąžinimas). Tai patvirtina ir įmonės finansiniai rodikliai: 2007 metais ir 2008 metais UAB „Šiluma“ patyrė atitinkamai 3 340 tūkst. Lt ir 18 660 tūkst. Lt dydžio tipinės veiklos nuostolių, o apyvartinis kapitalas buvo neigiamas atitinkamai 33 483 tūkst. Lt ir 10 773 tūkst. Lt. Nors minėtos investicinės veiklos įtaka yra labai didelė, tačiau įmonė geba valdyti pinigų srautus (jie analizuojamais metais iš įprastinės

veiklos ir finansinės veiklos buvo teigiami) ir veiklos tęstinumo problema jai negresia.

Audito metu, pasinaudojus 21 priede pateikta **įmonės rizikos apskaičiavimo lentelė** bei pritaikius kiekybinio įvertinimo metodiką (21 ir 23 lentelės), *įmonės rizika* dėl minėtų UAB „Šiluma“ vidaus aplinkos sąlygų įvertinta kaip *vidutinė*, jos nustatytas lygis 53 proc., o susijęs finansinių ataskaitų elementas ir jo tvirtinimas skolų kredito įstaigoms įvertinimas.

Kitas svarbus klausimas reikšmingo iškraipymo rizikos finansinių ataskaitų lygmeniu vertinimui yra apgaulės rizikos nustatymas. Atsižvelgiant į UAB „Šiluma“ situaciją, galima teigti, kad norint parodyti geresnius finansinius rezultatus finansinėse ataskaitose ir užsitikrinti palankaus finansavimo iš išorės sąlygas, iškyla apgaulės rizika susijusi su pajamų pripažinimu. Įmonės pardavimo pajamos gali būti neteisingai apskaitytos dėl didelio ūkinių operacijų skaičiaus ir priskyrimo teisingam laikotarpiui problemos. Be to, gautinos sumos gali būti apskaitytos neįvertinus jų vertės sumažėjimo (abejotinų skolų), būtent pastarasis dydis reikalauja subjektyviais sprendimais paremtų apskaitinių įverčių, kuriais labiausiai ir gali manipuliuoti įmonės vadovybė. Tačiau reikėtų pripažinti, kad tai griečiau susiję sąnaudų o ne su pajamų padidinimu. Vis dėlto, kadangi įmonės vadovybė gali būti suinteresuota finansinėse ataskaitose parodyti didesnes pardavimo pajamas nei iš tikrųjų, reikėtų išvelgti tokias svarbiausias apgaulės sąlygas kaip spaudimas – kreditorių reikalavimų tenkinimas, norint įmonei gauti paskolą palankiomis sąlygomis, ar įmonės vadovybės racionalizacija – aktyvus užsibrėžtų tikslų siekimas ir tolesnė veiklos plėtra. Bet kadangi įmonės vadovybė didelį dėmesį kreipia į sąžiningumą ir etišką elgesį bei jos veiklą deramai kontroliuoja Valdyba, tai sumažina galimybes apgaulės rizikai ir visoms ją lemiančioms sąlygoms (spaudimui, galimybėms, racionalizacijai, sugebėjimams) pasireikšti.

Remiantis išdėstytais argumentais, audito metu įvertinta apgaulės rizika pagal darbo autorės sudarytą **apgaulės rizikos apskaičiavimo** lentelę (žr. 22 priedas). Joje *apgaulės rizika* įvertinta kaip *vidutinė rizika* (45 proc.) ir nustatyta, kad ji gali būti susijusi su pardavimo pajamų tikslumo tvirtinimu.

Apibendrinant, reikšmingo iškraipymo rizikos finansinių ataskaitų lygmeniu vertinimą, galima pastebėti, kad visos šios rizikos komponentės, t. y. verslo, įmonės ir apgaulės rizika, UAB „Šiluma“ atveju įvertintos kaip vidutinės rizikos, o tai reiškia, kad į šiuos įvertinimus svarbu atsižvelgti, planuojant auditą bei įvertinant kitus susijusius audito rizikos komponentus.

Tolesnis audito rizikos ir jos komponentų tyrimas susijęs su finansinių ataskaitų (balanso ir pelno (nuostolių) ataskaitos) elementų/jų tvirtinimų pobūdžio bei svarbos analize (žr. 25-27 lentelės).

Balanso ir pelno (nuostolių) ataskaitos elementų/jų tvirtinimų pobūdžio bei svarbos analizės pagrindas yra audito įmonės nustatytas reikšmingumo lygis ir toleruotinos klaidos dydis. Kadangi pastarieji audito parametrai priklauso nuo auditoriaus sprendimo; UAB „Šiluma“ 2008 m. finansinių ataskaitų audito metu pasirinkta reikšmingumą ribą skaičiuoti kaip 0,5 proc. nuo įmonės pardavimo pajamų ($194\,302 \text{ tūkst. Lt} * 0,5\% = 971 \text{ tūkst. Lt}$), nes per paskutinius finansinius metus įmonė neuždirbo pelno, o toleruotiną klaidą 50 proc. nuo reikšmingumo lygio ($971\,510 \text{ Lt} * 50\% = 485,5 \text{ tūkst. Lt}$). Atsižvelgiant į tai, nustatyti reikšmingo iškraipymo rizikos požiūriu svarbūs finansinių ataskaitų elementai, kurie savo vertine išraiška viršija toleruotinos klaidos ribą, ir su jais susiję svarbiausi tvirtinimai²⁴. Be to, atliekant šį nustatymą, apsvarstomi ir svarbiausi įmonės procesai (pirkimų, pardavimo, darbo apmokėjimo, finansinių ataskaitų sudarymo, gamybos) bei vykdomų ūkinių operacijų dažnumas.

Kaip matome iš 25 ir 26 lentelių reikšmingo iškraipymo rizikos požiūriu svarbūs šie UAB „Šiluma“ balanso elementai ir su jais susiję tvirtinimai: 1) ilgalaikis materialusis turtas dėl savo vertinės išraiškos (*įvertinimo tvirtinimas*) ir ar iš tiesų šis turtas egzistuoja (*buvimo tvirtinimas*); 2) atidėtojo mokesčio turtas dėl naudojamų subjektyvių įvertinimų jį apskaičiuojant (*įvertinimo tvirtinimas*); 3) žaliavos ir komplektavimo gaminiai (kuras) dėl didelės vertinės išraiškos ir tinkamo jų įvertinimo (atsargos balanse turi būti

²⁴ Tyrime naudojami šie jungtiniai ūkinių operacijų grupės, sąskaitų likučio ir atskleidimo tvirtinimai: išsamumas (I), buvimas (B), tikslumas (T), įvertinimas (V) (Tarptautinių standartų auditui taikymo mažų ir vidutinių įmonių auditams vadovas, 2008, p. 73).

**UAB „Šiluma“ 2008-12-31 d. balanso turto dalies elementų svarbos
vertinimas, tūkst. Lt**

	Elementas	2008.12.31	2007.12.31	Svarbos vertinimas (įmonės procesas)	Susijęs tvirtinimas
A.	ILGALAIKIS TURTAS	326 282	332 111		
I.	NEMATERIALUSIS TURTAS	113	111		
I.1.	Patentai, licencijos	16	46	Nesvarbus, nedaug ir nesudėtingos ūk. op.	X
I.2.	Programinė įranga	98	65	t. p.	t. p.
II.	MATERIALUSIS TURTAS	320 202	330 368		
II.1.	Pastatai ir statiniai	147 661	133 686	Svarbus (pirkimų procesas)	B, V
II.2.	Mašinos ir įrengimai	161 351	50 952	t. p.	t. p.
II.3.	Transporto priemonės	546	616	t. p.	t. p.
II.4.	Kita įranga, prietaisai, įrankiai ir įrenginiai	5 516	1 836	t. p.	t. p.
II.5.	Nebaigta statyba	4 585	142 964	t. p.	t. p.
II.6.	Kitas materialusis turtas	543	315	t. p.	t. p.
III.	FINANSINIS TURTAS	2 005	1 633		
III.1.	Po vienerių metų gautinos sumos	1 565	810	Nesvarbus, nedaug ūk. operacijų	X
III.2.	Kitas finansinis turtas	439	823	t. p.	t. p.
IV	KITAS ILGALAIKIS TURTAS	3 962	0		
IV.1.	Atidėtojo mokesčio turtas	3 962	0	Svarbus, apskaitinis įvertis (f/a sudarymo procesas)	V
B.	TRUMPALAIKIS TURTAS	59 287	46 765		
I.	ATSARGOS, IŠANKSTINIAI APMOKĖJIMAI IR NEBAIGTOS VYKDYTI SUTARTYS	12 488	12 773		
I.1.	Atsargos	12 488	12 210		
I.1.1.	Žaliavos ir komplektavimo gaminiai	12 119	12 203	Svarbus (pirkimų procesas)	B, V
I.1.2.	Pagaminta produkcija	5	7	Nesvarbus	X
I.2.	Išankstiniai apmokėjimai	364	563	Nesvarbus, nedaug ir nesudėtingos ūk. op.	X
II.	PER VIENERIUS METUS GAUTINOS SUMOS	44 008	31 321		
II.1.	Pirkėjų įsiskolinimas	36 504	27 819	Svarbus (pardavimo procesas)	B, V
II.2.	Kitos gautinos sumos	7 504	3 502	Nesvarbus, nedaug ir nesudėtingos ūk. op.	X
III.	KITAS TRUMPALAIKIS TURTAS	720	601		
III.1.	Kitas trumpalaikis turtas	720	601	Nesvarbus, nedaug ir nesudėtingos ūk. op.	X
IV.	PINIGAI IR PINIGŲ EKVIVALENTAI	2 071	2 071	Svarbus (pardavimo procesas)	B
	TURTO, IŠ VISO:	385 568	378 876		

Pastaba: Susijęs tvirtinimas: buvimas (B), įvertinimas (V).

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis UAB „Šiluma“ 2008 metų finansinėmis ataskaitomis.

**UAB „Šiluma“ 2008-12-31 d. balanso nuosavybės ir įsipareigojimų dalies
elementų svarbos vertinimas, tūkst. Lt**

	Elementas	2008.12.31	2007.12.31	Svarbos vertinimas (įmonės procesas)	Susijęs tvirtinimas
C.	NUOSAVAS KAPITALAS	105 463	114 780		
I.	KAPITALAS	119 159	118 593		
I.1.	Įstatinis (pasirašytasis)	119 159	118 593	Nesvarbus, nedaug ir nesudėtingos ūk. op.	X
II.	PERKAINOJIMO REZERVAS (REZULTATAI)	0	0		
III.	REZERVAI	1 248	1 248		
III.1.	Privalomasis	1 248	1 248	Nesvarbus, nedaug ir nesudėtingos ūk. op.	X
IV.	NEPASKIRSTYTASIS PELNAS (NUOSTOLIAI)	(14 945)	(5 061)		
IV.1.	Ataskaitinių metų pelnas (nuostoliai)	(9 884)	(9 333)		
IV.2.	Ankstesnių metų pelnas (nuostoliai)	(5 061)	4 272		
D.	DOTACIJOS, SUBSIDIJOS	54 630	43 346	Nesvarbus, nedaug ir nesudėtingos ūk. op.	X
E.	MOKĖTINOS SUMOS IR ĮSIPAREIGOJIMAI	225 476	220 750		
I.	PO VIENERIŲ METŲ MOKĖT. SUMOS IR ILG. ĮSIPAREIGOJIMAI	155 416	140 503		
I.1.	Finansinės skolos	152 953	133 381		
I.1.1.	Kredito įstaigoms	151 072	130 446	Svarbus (finansinių ataskaitų sudarymo procesas)	V
I.1.3.	Kitos finansinės skolos	1 881	2 935	t. p.	t. p.
I.2.	Skolos tiekėjams	2 464	6 598	Svarbus (pirkimų procesas)	I
I.4.	Atidėtieji mokesčiai	0	524	Nesvarbus	X
II.	PER VIENERIUS METUS MOKĖT. SUMOS IR TRUMP. ĮSIPAREIGOJIMAI	70 060	80 248		
II.1.	Ilgalaikių skolų einamųjų metų dalis	18 815	18 262	Svarbus (finansinių ataskaitų sudarymo procesas)	V
II.2.	Skolos tiekėjams	47 493	58 718	Svarbus (pirkimų procesas)	I
II.3.	Gauti išankstiniai apmokėjimai	294	146	Nesvarbus	X
II.4.	Su darbo santykiais susiję įsipareigojimai	2 872	2 653	Svarbus (darbo apmokėjimo procesas)	I
II.5.	Mokesčiai	586	468	Nesvarbus, nedaug ir nesudėtingos ūk. op.	X
	NUOSAVO KAPITALO IR ĮSIPAREIGOJIMŲ, IŠ VISO:	385 568	378 876		

Pastaba: Susijęs tvirtinimas: išsamumas (I), įvertinimas (V).

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis UAB „Šiluma“ 2008 metų finansinėmis ataskaitomis.

įvertinamos žemesniaja iš įsigijimo savikainos ir grynosios galimo realizavimo vertės, t. y. atėmus apskaitytą pasenusių ir lėtai judančių atsargų vertės sumažėjimą) (*įvertinimo tvirtinimas*) ir ar iš tiesų šis turtas egzistuoja (*buvimo tvirtinimas*); 4) pirkėjų įsiskolinimas dėl to, ar jis iš tikrųjų yra toks kaip parodytas balanse (*buvimo tvirtinimas*), ir dėl jo įvertinimo (gautinos sumos turi būti parodytos įvertinus vertės sumažėjimą, eliminavus abejotinas skolas) (*įvertinimo tvirtinimas*); 5) pinigai ir jų ekvivalentai, ar jų iš tikro yra tiek, kiek rodoma balanse (*buvimo tvirtinimas*); 6) finansinės skolos kredito įstaigai dėl jų tinkamo pateikimo ir atskleidimo finansinėse ataskaitose, t. y. ar teisingai išskirta finansinių skolų ilgalaikė ir trumpalaikė dalis atsižvelgiant į kredito įstaigos nustatytas sąlygas (*įvertinimo tvirtinimas*); 7) skolos tiekėjams, ar visos skolos yra parodytos balanse (*išsamumo tvirtinimas*); 8) su darbo santykiais susiję įsipareigojimai taip pat dėl jų *išsamumo*, t. y. ar visi įsipareigojimai, kurie turėjo būti parodyti yra parodyti balanse.

27 lentelė

UAB „Šiluma“ 2008 metų pelno (nuostolių) ataskaitos elementų svarbos vertinimas, tūkst. Lt

	Elementas	2008.12.31	2007.12.31	Svarbos vertinimas (įmonės procesas)	Susijęs tvirtinimas
I.	PARDAVIMO PAJAMOS	194 302	130 098	Svarbus (pardavimo procesas)	T
II.	PARDAVIMO SAVIKAINA	(200 139)	(122 100)	Svarbus (kuro, nusidėvėjimo, darbo užmokesčio sąnaudų atžvilgiu – pirkimų, darbo apmokėjimo procesas)	T
III.	BENDRASIS PELNAS (NUOSTOLIAI)	(5 837)	7 998		
IV.	VEIKLOS SĄNAUDOS	(12 823)	(11 337)	Svarbus (nusidėvėjimo, remonto, darbo užmokesčio sąnaudų atžvilgiu – pirkimų, darbo apmokėjimo procesas)	T
V.	TIPINĖS VEIKLOS PELNAS (NUOSTOLIAI)	(18 660)	(3 340)		
VI.	KITA VEIKLA	13 710	1 756		
VI.1.	Pajamos	15 868	5 070	Nesvarbus, nedaug ir nesudėtingos ūk. operacijos	X
VI.2.	Sąnaudos	(2 158)	(3 314)	t. p.	t. p.

VII.	FINANSINĖ IR INVESTICINĖ VEIKLA	(9 419)	(7 833)		
VII.1.	Pajamos	2 755	434	Nesvarbus, nedaug ir nesudėtingos ūk. operacijos	X
VII.2.	Sąnaudos	(12 173)	(8 267)	t. p.	t. p.
VIII.	ĮPRASTINĖS VEIKLOS PELNAS (NUOSTOLIAI)	(14 369)	(9 416)		
IX.	PAGAUTĖ	0	0		
X.	NETEKIMAI	0	0		
XI.	PELNAS (NUOSTOLIAI) PRIEŠ APMOKĖJIMĄ	(14 369)	(9 416)		
XII.	PELNO MOKĖJIMAS	4 485	83	Svarbus, naudojami apskaitiniai įverčiai (finansinių ataskaitų sudarymo procesas)	X
XIII.	GRYNASIS PELNAS (NUOSTOLIAI)	(9 884)	(9 333)		

Pastaba: Susijęs tvirtinimas: tikslumas (T).

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis UAB „Šiluma“ 2008 metų finansinėmis ataskaitomis.

27 lentelė rodo, kurie UAB „Šiluma“ 2008 metų pelno (nuostolių) ataskaitos elementai yra svarbūs reikšmingo iškraipymo rizikos požiūriu. Tai: 1) pardavimo pajamos, 2) pardavimo savikaina ir 3) veiklos sąnaudos. O su šiais elementais susijęs tvirtinimas yra *tikslumas*, kuris skirtas nustatyti ar įvykusios ūkinės operacijos šioje finansinėje ataskaitoje yra pateiktos teisinga suma.

Išsiaiškinus reikšmingo iškraipymo rizikos požiūriu svarbius finansinių ataskaitų elementus ir susijusius tvirtinimus (25-27 lentelės), ir žinant, kad įmonės lygmeniu egzistuoja vidaus kontrolės sistema (žr. aukščiau prie įmonės rizikos aptarimo) būtina suprasti pagrindinius UAB „Šiluma“ procesus ir juose veikiančias kontrolės procedūras.

Audito metu nustatyta, jog nagrinėjamoje įmonėje būdingi šie svarbiausi apskaitos procesai: 1) pirkimų, 2) pardavimo, 3) darbo apmokėjimo ir 4) finansinių ataskaitų sudarymo.

Šių procesų metu taikomos įvairios kontrolės procedūros (žr. 28 lentelė), kurių veiksmingumo išsiaiškinimas (atlikus kontrolės testus visa apimtimi), leidžia daryti išvadą apie įmonės vidaus kontrolės sistemos veiksmingumą konkretaus proceso atžvilgiu.

Kontrolės procedūros UAB „Šiluma“ apskaitos procesuose

Įmonės procesas	Kontrolės procedūros	Išvada apie procesą
Pirkimų	<ol style="list-style-type: none"> 1. Atsargų ir ilgalaikio turto inventorizacija atliekama kiekvienų metų pabaigoje. 2. Atsakingas buhalteris patikrina, ar pirkimų sąskaita yra tinkamai patvirtinta. 3. Atsakingas buhalteris patikrina, ar pirkimo sąskaitos duomenys atitinka įrašus padarytus apskaitos programoje. 4. Ilgalaikio turto įvedimo į eksploataciją komisija surašo įvedimo į eksploataciją aktą. 5. Atsakingas buhalteris patikrina, ar atliktų darbų priėmimo aktas tinkamai įvestas į apskaitos programą. 	Yra sukurtos veiksmingos kontrolės procedūros, kad aptikti iškraipymus ir apsaugoti nuo jų.
Pardavimo	<ol style="list-style-type: none"> 1. Atsakingas darbuotojas palygina sumas, nurodytas šilumos suvartojimo ataskaitose, su duomenimis įvestais į sąskaitų išrašymo sistemą. 2. Atliekama statistinė peržiūra dėl suvartotos energijos, suvedant duomenis į sąskaitų išrašymo sistemą. 3. Duomenys apie karšto vandens sunaudojimą importuojami į sąskaitų išrašymo sistemą automatiškai. 4. Sąskaitų išrašymo sistema sąskaitas faktūras formuoja automatiškai. 5. Atsakingas buhalteris palygina mėnesio sumas perkeltas iš sąskaitų išrašymo sistemos į apskaitos programą. 	Yra sukurtos veiksmingos kontrolės procedūros, kad aptikti iškraipymus ir apsaugoti nuo jų.
Darbo apmokėjimo	<ol style="list-style-type: none"> 1. Atsakingas buhalteris peržiūri, ar duomenys įvesti į asmeninę darbuotojo kortelę darbo užmokesčio apskaitos programoje atitinka darbo sutarties informaciją. 2. Atsakingas buhalteris patikrina, ar parengta mėnesio ataskaita dėl dirbtų valandų skaičiaus, premijų ir viršvalandžių yra tinkamai patvirtinta ir palygina su darbo užmokesčio apskaitos programos duomenimis. 3. Darbo užmokestį darbo užmokesčio apskaitos programa skaičiuoja automatiškai. 4. Duomenys iš darbo užmokesčio apskaitos programos automatiškai perkeliama į buhalterinės apskaitos programą. 5. Atsakingas buhalteris, pildydamas su darbo apmokėjimu susijusias deklaracijas, patikrina apskaitos duomenis. 	Yra sukurtos veiksmingos kontrolės procedūros, kad aptikti iškraipymus ir apsaugoti nuo jų.
Finansinių ataskaitų sudarymo	<p>Kontrolės procedūros netaikomos, todėl gali būti:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) priimtas netinkamas sprendimas dėl abejotinų skolų nurašymo, 2) priimtas netinkamas sprendimas dėl lėtai judančių ar pasenusių atsargų, 3) neįvertintas tinkamai ilgalaikio turto vertės sumažėjimas, 4) tinkamai nesudaryti atostoginių ir kitų sąnaudų kaupimai, 5) neišsamūs ar visai nepadaryti finansinių ataskaitų atskleidimai, 6) netinkamas pardavimų priskyrimas laikotarpiui (neįvertintos kreditinės sąskaitos ar kiti tikslinimai), 7) neteisingai apskaičiuotas atidėtas mokeskis. 	Kontrolės procedūros netaikomos, todėl egzistuoja didelė kontrolės rizika.

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis UAB „Šiluma“ svarbiausių apskaitos procesų tyrimu.

Kaip matome iš 28 lentelės, UAB „Šiluma“ yra sukurtos veiksmingos kontrolės procedūros, susijusios su pirkimų, pardavimo ir darbo apmokėjimo procesais, o dėl finansinių ataskaitų sudarymo proceso veiksmingų kontrolės procedūrų nėra. Todėl kontrolės rizika konkrečiau finansinių ataskaitų elemento ir su juo susijusio tvirtinimo lygmeniu yra maža rizika, jei jam yra taikomas įprastas pirkimų, pardavimo ir darbo apmokėjimo apskaitos procesas. Kitu atveju, kontrolės rizikos lygis priklausomai nuo kontrolės procedūros neveiksmingumo, atitinkamo veiksnio pasireiškimo tikimybės ir įtakos gali svyruoti nuo vidutinės iki didelės rizikos (žr. **Įgimtos ir kontrolės rizikų finansinių ataskaitų elementui ir/ar jo tvirtinimui apskaičiavimo lentelę**, 23 priedas). Be to, 23 priede analogiškai įvertinta ir finansinių ataskaitų elementams ir/ar jų tvirtinimams būdinga įgimta rizika pagal 21 ir 23 lentelėse pasiūlytą audito rizikos komponentų kiekybinio įvertinimo metodiką.

29 lentelė

**UAB „Šiluma“ reikšmingo iškraipymo rizikos tvirtinimo lygmeniu
įvertinimas**

Finansinių ataskaitų elementas	Susijęs tvirtinimas	Įgimta rizika	Kontrolės rizika	RMM ²⁵ tvirtinimo lygmeniu	Koregavimas dėl RMM f/a ²⁶ lygmeniu
Ilgalaikis materialusis turtas	B	Maža	Maža	Maža	Netaikoma
Ilgalaikis materialusis turtas	V	Vidutinė	Vidutinė	Vidutinė	Netaikoma
Atidėtojo mokesčio turtas	V	Didelė	Didelė	Didelė	Netaikoma
Žaliavos ir komplekt. gaminiai	B	Vidutinė	Maža	Maža	Netaikoma
Žaliavos ir komplekt. gaminiai	V	Vidutinė	Didelė	Didelė	Netaikoma
Pirkėjų įsiskolinimas	B	Maža	Maža	Maža	Netaikoma
Pirkėjų įsiskolinimas	V	Didelė	Didelė	Didelė	Didelė
Pinigai ir pinigų ekvivalentai	B	Vidutinė	Maža	Maža	Netaikoma
Skolos kredito įstaigoms	V	Didelė	Didelė	Didelė	Didelė
Skolos tiekėjams	I	Maža	Maža	Maža	Netaikoma
Su darbo santykiais susiję įsipareigojimai	I	Maža	Maža	Maža	Netaikoma
Pardavimo pajamos	T	Vidutinė	Maža	Maža	Vidutinė
Pardavimo savikaina	T	Maža	Maža	Maža	Netaikoma
Veiklos sąnaudos	T	Maža	Maža	Maža	Netaikoma

Pastaba: Paryškinti laukeliai žymi galutinį reikšmingo iškraipymo rizikos tvirtinimo lygmeniu vertinimą. Susijęs tvirtinimas: B – buvimas, V – įvertinimas, I – išsamumas, T – tikslumas.

Šaltinis: sudaryta autorės.

²⁵ RMM – reikšmingo iškraipymo rizika.

²⁶ RMM f/a – reikšmingo iškraipymo rizika finansinių ataskaitų lygmeniu.

Kadangi finansinių ataskaitų elemento ir/ar jo tvirtinimo įgimtos ir kontrolės rizikų įvertinimai yra svarbūs tolesniam audito rizikos vertinimui, tai jų rezultatai susisteminti 29 lentelėje. Šioje lentelėje, pripažįstant ryšius tarp šių dviejų komponentų, atliktas bendrasis jų vertinimas (remiantis darbo autorės sudaryta 20 pav. Audito rizikos vertinimo schema), kad būtų galima nustatyti reikšmingo iškraipymo rizikos tvirtinimo lygmeniu lygį (5 stulpelis). Po to, gautasis įvertinimas koreguotas, atsižvelgiant į susijusią reikšmingo iškraipymo riziką finansinių ataskaitų lygmeniu (6 stulpelis).

Pagrindžiant 23 priede bei 29 lentelėje atliktą reikšmingo iškraipymo rizikos konkretaus tvirtinimo lygmeniu įvertinimą, galima pastebėti, kad:

1) *ilgalaikio materialiojo turto buvimo tvirtinimui* būdinga maža įgimta ir kontrolės rizikos. UAB „Šiluma“ ilgalaikis materialusis turtas yra specifinės paskirties ir tik nedidelė jo dalis gali būti nesunkiai realizuota; be to, šio turto apsaugai yra taikomos tinkamos apsaugos priemonės (inventorizacija, materialiai atsakingų asmenų atsakomybė), o patį šio turto įsigijimą (pirkimų procesas) kontroliuoja įmonės pirkimų tarnyba ir investicijų valdymo skyrius. Atsižvelgiant į tai, reikšmingo iškraipymo rizika yra maža rizika;

2) *ilgalaikio materialiojo turto įvertinimo tvirtinimui* būdinga vidutinė įgimta ir kontrolės rizikos, kurios lemia vidutinę reikšmingo iškraipymo riziką. Tai paaiškinama, tuo, kad visa tai susiję su apskaitiniais įverčiais (optimalaus naudingo tarnavimo laikotarpio parinkimu, minimalios įsigijimo (pasigaminimo) savikainos ir likvidacinės vertės nustatymu, turto vertės sumažėjimo įvertinimu ir pan.), kuriuos gali paveikti apskaitos darbuotojų ir vadovybės priimami sprendimai ir atitinkamų kontrolės procedūrų nebuvimas, nepaisant to, kad ilgalaikio turto apskaita yra kompiuterizuota ir jo nusidėvėjimas skaičiuojamas automatiškai;

3) *atidėtojo mokesčio turto apskaičiavimas (įvertinimo tvirtinimas)* susijęs su didele įgimta ir kontrolės rizika, nes tai yra apskaitinis įvertis, kuris daromas, atsižvelgiant į įmonės galimybę ateityje uždirbti pelną, kuo auditorius negali būti visiškai tikras, neįvertinęs visų galimų aplinkybių. Todėl reikšmingo iškraipymo rizika šio tvirtinimo lygmeniu yra didelė rizika;

4) *žaliavų ir komplektavimo gaminių buvimo tvirtinimo lygmeniu* egzistuoja vidutinė įgimta rizika (darbuotojai gali būti suinteresuoti neteisėtai pasisavinti kai kurias įmonės atsargas ir panaudoti jas savo asmeniniais tikslais) ir maža kontrolės rizika (UAB „Šiluma“ yra įdiegusi kontrolės procedūras – metinė atsargų inventorizacija, asmenims, atsakingiems už atsargų saugojimą, neleidžiama daryti įrašų apskaitos programoje, pirkimų apskaitos kontrolė ir pan., kurių sukūrimo veiksmingumu įsitikinta tiriant pirkimų procesą). Todėl bendras šių rizikų įvertinimas prilyginamas mažai rizikai;

5) *žaliavų ir komplektavimo gaminių įvertinimo tvirtinimas*, susijęs su didele reikšmingo iškraipymo rizika, nes tinkamas atsargų vertės nustatymas reikalauja, kaip minėta anksčiau, vadovybės priimamų apskaitinių įverčių dėl pasenusių ir lėtai judančių atsargų vertės (vidutinė įgimta rizika), kuriems kontrolės procedūros nėra taikomos (didelė kontrolės rizika);

6) *pirkėjų įsiskolinimo buvimo tvirtinimo lygmeniu* egzistuoja maža įgimta rizika ir maža kontrolės rizika, nes pardavimų procesas įmonėje yra kontroliuojamas, o pardavimo operacijos yra įprastos ir atliekamos automatiškai iš kompiuterinės sistemos. Todėl, atsižvelgiant į tai, reikšmingo iškraipymo rizika šio tvirtinimo lygmeniu yra maža rizika;

7) *pirkėjų įsiskolinimo įvertinimo tvirtinimui* būdinga didelė įgimta ir kontrolės rizikos, nes vadovybė turi priimti subjektyvius sprendimus dėl abejotinų skolų ir galimo kitų pirkėjų skolų negražinimo, o tinkamų kontrolės procedūrų šiuo atžvilgiu nelabai yra įmanoma įdiegti. Todėl reikšmingo iškraipymo rizika dėl pirkėjų įsiskolinimo įvertinimo tvirtinimo yra didelė rizika, net neatsižvelgus į šį tvirtinimą veikiančią vidutinę verslo riziką (sutrikęs vartotojų atsiskaitymas);

8) *pinigų ir pinigų ekvivalentų buvimo tvirtinimas* susijęs su vidutine įgimta rizika (darbuotojai, atsakingi už pinigų saugojimą ir ūkinių operacijų atlikimą, ryšium su pinigų likvidumu, gali būti jais suinteresuoti), tačiau dėl įmonės taikomų patikimų kontrolės procedūrų (pareigų atskyrimo, atliekamų pinigų kasoje netikėtų inventorizacijų bei mokėjimo pavedimų tvirtinimo

procedūrų) egzistuoja maža kontrolės rizika; todėl bendras reikšmingo iškraipymo rizikos įvertinimas – maža rizika;

9) *skolų kredito įstaigoms įvertinimo tvirtinimas* svarbus tuo, kad įmonė, neatsižvelgdama į kredito įstaigų iškeltas sąlygas (finansiniai rodikliai, atsiskaitomosios sąskaitos apyvarta per metus, visiems darbuotojams darbo užmokesčio pervedimas į atitinkamos kredito įstaigos išduotas mokamąsias korteles), gali šias skolas neteisingai klasifikuoti ir tuo pagerinti pagal balanso duomenis apskaičiuojamų rodiklių reikšmę. Be to, šiam tikslui UAB „Šiluma“ nėra numatyta tinkamų kontrolės procedūrų. Todėl didelė įgimta ir kontrolės rizikos lemia, kad reikšmingo iškraipymo rizika dėl skolų kredito įstaigoms įvertinimo yra didelė rizika. Taip pat, nereikėtų pamiršti, kad pastarąjį tvirtinimą veikia ir nustatyta vidutinė įmonės rizika (galimas kapitalo trūkumas), nors šiuo atveju reikšmingo iškraipymo rizikos lygio vienu skalės lygmeniu ji ir nepadidina;

10) *skolų tiekėjams išsamumo tvirtinimui* būdinga maža įgimta rizika, nes įmonė vykdo įprastus pirkimus, bendraudama su pastoviais žaliavų tiekėjais, o dėl egzistuojančių tinkamų pirkimų proceso kontrolės procedūrų egzistuoja maža kontrolės rizika. Todėl reikšmingo iškraipymo rizika šio tvirtinimo lygmeniu taip pat yra maža rizika;

11) *su darbo santykiais susijusių išpareigojimų išsamumo tvirtinimas* susijęs su maža įgimta rizika, nes įmonei būtų sudėtinga nuslėpti tikrąjį išpareigojimą darbuotojams (šias sumas stebi ir mokesčius administruojančios institucijos). Taip pat šiame tvirtinime egzistuoja maža kontrolės rizika, nes UAB „Šiluma“ taiko tinkamas darbo apmokėjimo proceso kontrolės procedūras (vieni apskaitos darbuotojai atsakingi už darbo užmokesčio apskaičiavimą, kiti už atitinkamų deklaracijų Valstybinei mokesčių inspekcijai ir Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybai pateikimą). Todėl reikšmingo iškraipymo rizika šiuo lygmeniu taip pat yra maža rizika;

12) *pardavimo pajamų tikslumo tvirtinimas* susijęs su vidutine įgimta rizika, nes įmonės darbuotojai kai kuriems pirkėjams gali nustatyti ne tokias kainas ar suteikti nuolaidas, kokios taikomos kitiems, tačiau dėl įgyvendintų

pardavimo proceso kontrolės procedūrų kontrolės rizika vertintina kaip maža. Nors reikšmingo iškraipymo rizika būtų maža rizika, bet kadangi įmonės lygmeniu su pajamų uždirbimu gali pasireikšti vidutinė apgaulės rizika, tai jos įvertinimas yra padidinamas vienu skalės lygiu ir prilyginamas vidutinei rizikai;

13) *pardavimo savikainos ir veiklos sąnaudų tikslumo tvirtinimu* egzistuoja maža reikšmingo iškraipymo rizika, nes, UAB „Šiluma“ siekdama teisingo tiekiamos šilumos ir elektros energijos kainos nustatymo, nėra suinteresuota mažinti patiriamas sąnaudas, o be to, įmonėje yra įdiegtos pirkimų bei darbo apmokėjimo procesų kontrolės procedūros, skirtos užkirsti kelią pasireiškiančioms klaidoms.

Svarbu pastebėti, kad audito metu įvertinant reikšmingo iškraipymo riziką dėl pirkėjų įsiskolinimo įvertinimo tvirtinimo, skolų kredito įstaigoms įvertinimo tvirtinimo bei dėl pardavimo pajamų tikslumo tvirtinimo atsižvelgta į reikšmingo iškraipymo rizikos finansinių ataskaitų lygmeniu (verslo, įmonės ir apgaulės rizikų) vertinimus, kas patvirtina pirmosios hipotezės (H_1), kad „reikšmingo iškraipymo rizika finansinių ataskaitų lygmeniu lemia susijusios reikšmingo iškraipymo rizikos tvirtinimo lygmeniu vertinimą“, teisingumą.

Be to, iš pateikto išsamaus reikšmingo iškraipymo rizikų konkretaus tvirtinimo lygmeniu nustatymo matyti, kad atskiras įgimtos rizikos ir kontrolės rizikos apskaičiavimas tinkamiau pagrindžia reikšmingo iškraipymo rizikos tvirtinimo lygmeniu įvertinimą, daro jį lengvesnį ir suprantamesnį nei tuomet, jei būtų atliekamas bendras šių rizikų vertinimas. Visa tai paneigia antrosios hipotezės (H_2), jog turi būti „atliekamas bendras reikšmingo iškraipymo rizikos tvirtinimo lygmeniu, o ne atskirų įgimtos ir kontrolės rizikų vertinimas, kai audituojamos įmonės kontrolės procedūros yra skirtos sumažinti finansinių ataskaitų elementui būdingą įgimtą riziką“, formuluotę.

Toliau, audito metu, atsižvelgiant į gautą reikšmingo iškraipymo rizikos tvirtinimo lygmeniu apskaičiavimą, įvertinama aptikimo rizika šio tvirtinimo lygmeniu. Šis įvertinimas grindžiamas atvirkštinės priklausomybės ryšiu, kaip

nurodyta audito rizikos vertinimo schemoje (20 pav.). Aptikimo rizikos ir jos komponentų sąveikos įvertinimas apibendrintas 30 lentelėje.

30 lentelė

UAB „Šiluma“ aptikimo rizikos tvirtinimo lygmeniu vertinimas

Finansinių ataskaitų elementas	Susijęs tvirtinimas	RMM tvirtinimo lygmeniu	Aptikimo rizika	Aptikimo rizikos komponentų vertinimas
Ilgalaikis materialusis turtas	B	Maža	Didelė	ApR, AtR, PfR – vidutinė
Ilgalaikis materialusis turtas	V	Vidutinė	Vidutinė	ApR, AtR, PfR – maža
Atidėtojo mokesčio turtas	V	Didelė	Maža	ApR, AtR – maža, PfR – negalima
Žaliavos ir komplektavimo gaminiai	B	Maža	Didelė	ApR, AtR, PfR – vidutinė
Žaliavos ir komplektavimo gaminiai	V	Didelė	Maža	ApR, AtR – maža, PfR – negalima
Pirkėjų įsiskolinimas	B	Maža	Didelė	ApR, AtR, PfR – vidutinė
Pirkėjų įsiskolinimas	V	Didelė	Maža	ApR, AtR – maža, PfR – negalima
Pinigai ir pinigų ekvivalentai	B	Maža	Didelė	ApR, AtR, PfR – vidutinė
Skolos kredito įstaigoms	V	Didelė	Maža	ApR, AtR – maža, PfR – negalima
Skolos tiekėjams	I	Maža	Didelė	ApR, AtR, PfR – vidutinė
Su darbo santykiais susiję įsipareigojimai	I	Maža	Didelė	ApR, AtR, PfR – vidutinė
Pardavimo pajamos	T	Vidutinė	Vidutinė	ApR, AtR, PfR – maža
Pardavimo savikaina	T	Maža	Didelė	ApR, AtR, PfR – vidutinė
Veiklos sąnaudos	T	Maža	Didelė	ApR, AtR, PfR – vidutinė

Pastaba: RMM – reikšmingo iškraipymo rizika, ApR – audito procedūrų rizika, AtR – atrankos rizika, PfR – profesinė rizika. Susijęs tvirtinimas: B – buvimas, V – įvertinimas, I – išsamumas, T – tikslumas.

Šaltinis: sudaryta autorės.

Kaip matome, aptikimo rizika yra:

1) *didelė* dėl ilgalaikio materialiojo turto buvimo, žaliavų ir komplektavimo gaminių buvimo, pirkėjų įsiskolinimo, pinigų ir pinigų ekvivalentų buvimo, skolų tiekėjams išsamumo, su darbo santykiais susijusių įsipareigojimų išsamumo, pardavimo savikainos ir veiklos sąnaudų tikslumo tvirtinimų, nes šiuos tvirtinimus kontroliuoja UAB „Šiluma“ taikomos atitinkamo proceso (pirkimų, pardavimo ir darbo apmokėjimo) ir kitos susijusios kontrolės procedūros. Auditoriui tiriant šiuos tvirtinimus galima taikyti mažiau darbo reikalaujančias bei auditoriaus darbo patirtimi su

audituojama įmone paremtas arba subjektyvesnes audito procedūras, t. y. analitines procedūras, svarbių sudėtinių sumų ar svarbių pokyčių tyrimą (audito procedūrų rizika – vidutinė), remtis atranka (atrankos rizika – vidutinė) bei deleguoti minėtas procedūras atlikti mažiau patyrusiems audito grupės nariams (profesinė rizika – vidutinė);

2) *vidutinė* dėl tokių tvirtinimų kaip ilgalaikio materialiojo turto įvertinimas ir pardavimo pajamų tikslumas. Šiuo atveju auditorius turi užtikrinti, jog audito procedūrų rizika, atrankos rizika ir profesinė rizika būtų maža. Todėl parenkant audito procedūras tikslinga remtis atsitiktinumo (netikėtumo) principais, labiau taikyti detalius testus nei analitines procedūras (patikrinti ilgalaikio materialiojo turto įsigijimo dokumentus, perskaičiuoti pasirinktinių ilgalaikio materialiojo turto objektų nusidėvėjimą, gauti patvirtinimus iš pirkėjų apie pardavimus per ataskaitinį laikotarpį, surinkti informaciją apie ilgalaikio materialiojo turto vertę iš nepriklausomų vertintojų ir pan.), apdairiau taikyti atrankos metodus bei mažiau aptarto darbo deleguoti nepatyrusiems audito grupės nariams;

3) *maža* dėl atidėtojo mokesčio turto įvertinimo, žaliavų ir komplektavimo gaminių įvertinimo, pirkėjų įsiskolinimo įvertinimo ir dėl skolų kredito įstaigoms įvertinimo, t. y. audito procedūrų rizika ir atrankos rizika turėtų būti maža, o profesinė rizika negalėtų pasireikšti. Pastaruoju atveju auditoriui būtina atlikti tiriamų finansinių ataskaitų elementų vertės perskaičiavimą, atsižvelgiant į UAB „Šiluma“ taikytas prielaidas ir priimtas sąlygas bei tuo pačiu įvertinti šių sąlygų/prielaidų tinkamumą, o dėl tinkamo skolų kredito įstaigoms įvertinimo reikėtų peržiūrėti sutarties sąlygas ir įvertinti jų tenkinimą, taip pat ištirti susijusius pobalansinius įvykius, įmonės duomenis palyginti su rinkos informacija ir iš trečiųjų šalių (pirkėjų, bankų) gauta informacija ar pan.

Tokiu būdu aukščiau pateikti teiginiai apie aptikimo rizikos vertinimą patvirtina trečiosios hipotezės (H_3), kad „atsižvelgiama į atvirkštinę priklausomybę tarp reikšmingo iškraipymo rizikos tvirtinimo lygmeniu ir aptikimo rizikos“, teisingumą.

Toliau įvykdžius audito planavimo darbus bei įvertinus reikšmingo iškraipymo riziką tvirtinimo lygmeniu, imamas tikrinimo darbų (vykdomas kontrolės tyrimas – atliekami kontrolės testai svarbiausiems UAB „Šiluma“ apskaitos procesams, ir detalus tikrinimas – atliekami detalūs testai ir analitinės procedūros).

31 lentelė

UAB „Šiluma“ pasiekta audito rizika tvirtinimo lygmeniu

Finansinių ataskaitų elementas	Susijęs tvirtinimas	Ar atliktos visos būtinos audito procedūros?	Ar buvo nustatyta reikšmingų iškraipymų?	Pasiekta audito rizika tvirtinimo lygmeniu	Audito rizika f/a lygmeniu
Ilgalaikis materialusis turtas	B	Taip	Ne	Maža	Maža
Ilgalaikis materialusis turtas	V	Taip	Ne	Maža	
Atidėtojo mokesčio turtas	V	Taip	Ne	Maža	
Žaliavos ir komplektavimo gaminiai	B	Taip	Ne	Maža	
Žaliavos ir komplektavimo gaminiai	V	Taip	Ne	Maža	
Pirkėjų įsiskolinimas	B	Taip	Ne	Maža	
Pirkėjų įsiskolinimas	V	Taip	Ne	Maža	
Pinigai ir pinigų ekvivalentai	B	Taip	Ne	Maža	
Skolos kredito įstaigoms	V	Taip	Ne	Maža	
Skolos tiekėjams	I	Taip	Ne	Maža	
Su darbo santykiais susiję įsipareigojimai	I	Taip	Ne	Maža	
Pardavimo pajamos	T	Taip	Ne	Maža	
Pardavimo savikaina	T	Taip	Ne	Maža	
Veiklos sąnaudos	T	Taip	Ne	Maža	
Kiti	X	Taip	Ne	Maža	

Pastaba: Susijęs tvirtinimas: B – buvimas, V – įvertinimas, I – išsamumas, T – tikslumas.

Šaltinis: sudaryta autorės.

Todėl 1) atlikus kontrolės testus UAB „Šiluma“ apskaitos procesų atžvilgiu ir pasitvirtinus savo vertinimą apie kontrolės riziką, kad įmonės nustatytos kontrolės procedūros audituojamu laikotarpiu veikė efektyviai (vidaus kontrolės sistema yra veiksminga) bei 2) atlikus aptartas audito procedūras dėl UAB „Šiluma“ svarbiausių finansinių ataskaitų elementų ir su jais susijusių tvirtinimų, ir jų metu nenustačius reikšmingų iškraipymų, galima

teigti, kad buvo pasiekta maža audito rizika kiekvienam tirtam tvirtinimui (žr. 31 lentelė). Be to, buvo prieita išvados, jog bendra audito rizika yra maža, kas leido auditoriui pareikšti besąlyginę nuomonę apie UAB „Šiluma“ 2008 metų finansines ataskaitas.

Visa tai patvirtina ketvirtosios hipotezės (H_4), jog „audito pabaigoje įvertinamas bendras audito rizikos lygis atsižvelgiant į tvirtinimo lygmeniu pasiektus audito rizikos vertinimus“ teisingumą.

Audito rizikos vertinimas atliekant UAB „Žuvila“ 2008 metų finansinių ataskaitų auditą. UAB „Žuvila“ pagrindinė veikla žuvies produktų gamyba ir pardavimas. Įmonė gamina šiuos žuvies produktus: sūdyta žuvis ir jūros gėrybės, rūkytos žuvies produktai, šaldytos žuvies produktai, padažai ir kt. Šiais produktais prekiaujama visose Baltijos valstybėse, Lenkijoje, Čekijoje, kitose centrinės Europos valstybėse ir kitur.

Didžiąją produkcijos dalį UAB „Žuvila“ parduoda įmonių grupės, kuriai priklauso, įmonėms. Bendroji rinkos recesija prasidėjusi 2008 metų antroje pusėje neturėjo svarbios įtakos įmonės veiklai, UAB „Žuvila“ 2008 metų pardavimai 11 proc. viršijo 2007 metų pardavimų lygį, o gaminama produkcija yra maisto produktai – pirmosios būtinybės prekė. Tačiau įmonės pardavimams būdingas sezoniškumas, daugiausia produkcijos gaminama bei parduodama paskutiniaisiais metų mėnesiais, taip pat prieš didžiąsias metų šventes. Be to, svarbu, kad pagal nustatytą tvarką grupės įmonės atsiskaito už parduodamą produkciją per 30 dienų, kas leidžia UAB „Žuvila“ subalansuoti pinigų srautus. Nors įmonės veikla per paskutiniuosius metus buvo pelninga, tačiau susiduriama su verslo rizika. Svarbūs rinkos veiksniai, keliantys susirūpinimą įmonei, yra: didelė konkurencija rinkoje ir konkurentų taikoma agresyvi kainų politika, siūlomo asortimento įvairinimas bei gaminamos produkcijos kokybės užtikrinimas, taip pat bendras šalyje darbo užmokesčio sąnaudų didėjimas, lemiantis ir įmonės produkcijos savikainos didėjimą bei savalaikis atsiskaitymas su tiekėjais. Pastebėtina, kad įmonė nuolat modernizuoja įvairias

gamybos proceso linijas, o tai reikalauja papildomų lėšų, todėl UAB „Žuvila“ turi pasiėmusi paskolą iš banko.

Atsižvelgiant į tai, galima teigti, kad nėra svarbių ekonominių-politinių, reguliavimo ir konkurencinių sąlygų, įvykių aplinkybių, galinčių paveikti įmonės gebėjimą pasiekti savo tikslus ir vystyti strategijas. Atsižvelgiant į tai, audito metu *verslo rizika* UAB „Žuvila“ atžvilgiu, pasinaudojus darbo autorės sudaryta **verslo rizikos apskaičiavimo lentele** (žr. 20 priedas) bei kiekybinio įvertinimo metodika, įvertinta kaip *maža rizika*, apskaičiuotas rizikos lygis 40 proc.

Kadangi įmonės rizikos vertinimas priklauso vidaus aplinkos sąlygų (strateginių, valdymo ir vidaus kontrolės, veiklos ir apskaitos) išsiaiškinimo, todėl visa tai ir aptarsime.

UAB „Žuvila“ akcininkai tikisi pelningos įmonės veiklos ir tolesnės plėtros. Todėl įmonės strategija yra optimizuoti produkcijos gamybos sąnaudas. O tai siekiama per: 1) gamybos organizavimą su mažiausiomis sąnaudomis taip, kad produkcijos kokybė nenukentėtų; 2) sutarčių su tiekėjais dėl mažiausių kainų, pasirašymą; 3) produkcijos kokybės išlaikymą; 4) darbuotojų, kuriems būtų mokamas optimalus darbo užmokestis, priėmimą; 5) naujų rinkų tyrimą; 6) sėkmingą asortimento valdymą. UAB „Žuvila“ planuoja sumažinti savo sąnaudas, toliau modernizuodama gamybos procesą (mažiau darbo jėgos bus reikalaujama), pasinaudojus Europos Sąjungos struktūrinių fondų parama. Be to, įmonė siekia plėsti savo vartotojų ratą, todėl nemažai dėmesio skiria reklamai ir žinomumui apie įmonės produkciją didinti.

Įmonės akcininkai aktyviai dalyvauja įmonės veikloje ir valdo pagrindines jos sritis (finansus, gamybą ir rinkodarą). Visa tai patvirtina ir UAB „Žuvila“ vidaus kontrolės sistemos elementų aprašymas, pateiktas pagal COSO modelį (1992) (žr. 32 lentelė), bei šios sistemos įvertinimas pagal CoCo modelio (1995) kriterijus, žr. 25 priedas.

UAB „Žuvila“ vidaus kontrolės sistemos apibūdinimas

Vidaus kontrolės sistemos elementas (pagal COSO modelį)	Trumpas apibūdinimas
Kontrolės aplinka	<p>Įmonės akcininkai ir vadovybė nuolat pabrėžia sąžiningo ir etiško elgesio svarbą. Tinkama veiklos stebėseną yra vykdoma vadovybės ir direktorių valdybos lygiu.</p> <p>Įmonė turi pasitvirtinusi darbo taisykles (elgesio kodeksą) ir visi darbuotojai yra su jomis susipažinę. Darbuotojų teisės, pareigos ir atsakomybė yra aprašytos šiose taisyklėse. Be to, įmonėje yra kolektyvinė darbo sutartis, o kiekviena pareigybė turi savo pareiginius nuostatus, su kuriais darbuotojai supažindinami pasirašytinai. Darbuotojai, pažeidę pareiginius nuostatus, darbo taisykles ir kitas įmonės procedūras, yra baudžiami.</p> <p>Įmonės buhalterinė apskaita tvarkoma ir finansinės ataskaitos sudaromos pagal VAS reikalavimus, be to, įmonės finansinės ataskaitos yra konsoliduojamos į įmonių grupės finansines ataskaitas. Įmonė nuolat stengiasi laiku ir teisingai sudaryti finansines ataskaitas. Nors įmonė noriai diegia naujus apskaitos ir teisės aktų reikalavimus, tačiau labiau linkusi laikytis mokesčių reikalavimų. Vadovybė vadovaujasi konservatyviais apskaitiniais įverčiais, o dėl svarbių finansinių dalykų yra konsultuojamasi su auditoriais.</p> <p>Įmonės apskaitos ir finansų skyriaus darbuotojai turi reikiamą kompetenciją, būtiną spręsti įmonės finansinius klausimus. Taip pat šie darbuotojai lanko įvairius kursus, kad atnaujinti bei sustiprinti žinias apskaitos ir mokesčių reikalavimų srityje. Vadovybės požiūris į apgaulingas finansines ataskaitas yra neigiamas.</p> <p>Įmonė neturi audito komiteto, tačiau yra vidaus auditorius.</p> <p>Įmonės procedūros dėl darbuotojų priėmimo yra tinkamos, nes priimami tik patikimi darbuotojai.</p> <p>Įmonės vadovė kreipia reikiamą dėmesį į kontrolės procedūras, įskaitant IT kontroles. IT aplinka yra itin centralizuota įmonėje.</p>
Įmonės rizikos vertinimo procesas	<p>Įmonės akcininkai ir vadovybė prižiūri įmonės veiklą. Įmonėje nėra formalių taisyklių dėl rizikos vertinimo ir valdymo proceso, tačiau verslo rizikos stebėsenai ir jos valdymui nemažai dėmesio skiriama direktorių valdybos posėdžiuose. Direktorių valdyba aptaria pokyčius, kurie gali turėti neigiamos ir visaapimančios įtakos įmonės veiklai, taip pat analizuoja rutinines operacijas, kurios daro įtaką numatytų tikslų pasiekimui. Biudžetai/prognozės yra atnaujinami metų bėgyje, atsižvelgiant į pasikeitusias sąlygas. Nors biudžetai analizuojami kas mėnesį, tačiau svarbiausi pakeitimai daromi kas ketvirtį. Kiekvieną mėnesį Ekonomikos departamentas parengia ataskaitą vadovybei apie faktinę gamybos savikainą ir produktų pardavimo kainas, kurioje priežastys, lemiančios pokyčius, yra paaiškinamos ir išanalizuojamos. Be to, analizuojami bendrųjų ir administracinių sąnaudų pokyčiai, lyginant faktines išlaidas su biudžetu.</p> <p>Visi svarbūs ir strateginiai įsigijimai ir kiti dalykai yra tvirtinami akcininkų susirinkime. Dalis akcininkų dirba įmonėje kasdien.</p>

Kontrolės veiksmams, informacinė sistema ir informavimas	Įmonė taiko tinkamas apsaugos priemones dėl turto apsaugos (įmonės teritorija aptverta ir saugoma, pateikimui į teritoriją reikalingi leidimai, atliekamos inventorizacijos, skolų suderinimai), prieigos prie IT (reikalaujama įvesti slaptažodžius, daromos duomenų kopijos), taip pat yra pasirašytos materialinės atsakomybės sutartys su visais darbuotojais. Įmonėje turi veiksmingą prognozavimo procesą, kuomet lyginami biudžeto duomenys su faktiniais ir su ankstesnių metų informacija. Vadovybė nuolat (ne rečiau kaip kas mėnesį) peržiūri pagrindinius finansinius veiklos rodiklius (pardavimus, gamybos savikainą, pelną, produktų pardavimo kainą, veiklos sąnaudas). Įmonės darbuotojų pareigos visose srityse yra tinkamai atskirtos. Kiekvienas darbuotojas turi savo pareigybės aprašymą.
Kontrolės stebėseną	Įmonė neturi audito komiteto, bet turi vidaus auditorių, kuris atsakingas už tam tikras apskaitos funkcijas, informacijos, svarbios grupės ataskaitoms, parengimą bei kitas vidaus kontrolės funkcijas. Vidaus auditorius turi įgalinimus tirti visas įmonės veiklos sritis.

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis atliktu UAB „Žuvila“ vidaus kontrolės sistemos tyrimu.

Remiantis aukščiau atliktu vidaus kontrolės sistemos tyrimu, galima teigti, kad UAB „Žuvila“ yra nustatyta veiksminga vidaus kontrolės sistema įmonės lygmeniu.

Kitas svarbus aspektas, nustatant finansinių ataskaitų auditui svarbią įmonės riziką, yra susijęs su vykdomais sandoriais (ūkinėmis operacijomis) su susijusiomis šalimis. Pasireiškia kainodaros rizika, kad UAB „Žuvila“ parduodamos produkcijos kaina neatitiks „ištiestosios rankos“ principo, būdingo sandoriams vykdomiems tarp nepriklausomų šalių, arba kitaip, tikrosios rinkos kainos. Jei minėto principo bus nesilaikoma įmonė gali susidurti su rimtomis mokestinėmis problemomis (netinkamai nustatytas uždirbtų pajamų dydis ir susijusios sąnaudos, neteisingai apskaičiuotas pelno mokestis ir pan.), nes įmonėje nėra aprašytų griežtų procedūrų, kurių būtina laikytis nustatant parduodamos produkcijos kainą.

Visas aukščiau aptartos įmonės rizikos sąlygos ir veiksniai (gamybos proceso tobulinimas pasinaudojant ES parama, sandorių su susijusiomis šalimis įtaka), jų pasireiškimo tikimybė ir įtaka apibendrintos **įmonės rizikos apskaičiavimo lentelėje** (žr. 21 priedas). Panaudojus darbo autorės pasiūlytą kiekybinio įvertinimo metodiką, nustatyta, jog *įmonės rizikos* lygis UAB „Žuvila“ atžvilgiu yra 56 proc. – *vidutinė rizika*. Pastaroji rizika gali lemti reikšmingus iškraipymus tokiuose finansinių ataskaitų straipsniuose kaip

pardavimo pajamos (tikslumo tvirtinimas), iš susijusių šalių gautinos prekybos sumos ir pelno mokesčio įsipareigojimai (įvertinimo tvirtinimas).

Toliau svarbu nustatyti, ar finansinių ataskaitų lygmeniu egzistuoja apgaulės rizikos galimybė. UAB „Žuvila“ vidaus aplinkos sąlygų analizės metu, išsiaiškinta, kad įmonė siekia plėsti savo veiklą, todėl egzistuoja būtinybė tenkinti akcininkų lūkesčius, kurie pasireiškia per finansinių veiklos rodiklių, užsibrėžtų veiklos tikslų ir suplanuotų biudžetų įvykdymą. Be to, šie dalykai nemažiau svarbūs ieškant priimtinių finansavimo galimybių iš išorės – noras įsiteigti kredito įstaigoms. O tai daro įtaką apgaulės rizikos, susijusios su pajamų pripažinimu, pasireiškimui. Galima išvelgti šias apgaulės sąlygas – vadovybės veiksmai, susiję su jaučiamu spaudimu – akcininkų lūkesčių bei kreditorių reikalavimų tenkinimas, galimybės – sandoriai su susijusiomis šalimis ir griežtai nereguliuotos kontrolės procedūros, taikomos nustatant parduodamos produkcijos rinkos kainą, bei racionalizacija – vadovybės aktyvus užsibrėžtų tikslų siekimas ir tolesnė veiklos plėtra. Tačiau UAB „Žuvila“ vidaus kontrolės sistemos vertinimo metu išsiaiškinta, kad įmonėje itin nuolat pabrėžiama sąžiningo ir etiško elgesio svarba ir vidaus kontrolės sistemos veiksmingumas, o tai yra priemonė minimizuojanti vadovybės galimybes bei sugebėjimus įvykdyti apgaule. Todėl, **apgaulės rizikos apskaičiavimo lentelėje**, pateiktoje 22 priede, *apgaulės rizika* UAB „Žuvila“ atžvilgiu įvertinta kaip *vidutinė rizika* (47 proc.). Nustatyta, jog apgaulės rizika gali sąlygoti reikšmingus iškraipymus pardavimo pajamų ir pardavimo savikainos tikslumo tvirtinimuose.

Apibendrinant svarbu pastebėti, kad verslo rizika UAB „Žuvila“ atžvilgiu yra maža, o įmonės rizika ir apgaulės rizika įvertintos kaip vidutinės rizikos. Todėl į pastarąsias rizikas būtina atsižvelgti atliekant susijusios reikšmingo iškraipymo rizikos tvirtinimo lygmeniu vertinimą.

Kadangi finansinių ataskaitų elementų/jų tvirtinimų pobūdžio analizės pagrindas yra toleruotinos klaidos dydis, tai UAB „Žuvila“ 2008 m. finansinių ataskaitų toleruotina klaida apskaičiuota kaip 50 proc. nuo reikšmingumo lygio (402 tūkst. Lt*50% = 201 tūkst. Lt). Reikšmingumas skaičiuotas kaip 0,7 proc.

pardavimo pajamų (57 437 tūkst. Lt*0,7% = 402 tūkst. Lt), o nes šis rodiklis 2007-2008 m. buvo kone pastovus, o grynasis pelnas gan žymiai svyravo.

33 lentelė

UAB „Žuvila“ 2008-12-31 d. balanso turto dalies elementų svarbos vertinimas, tūkst. Lt

	Elementas	2008.12.31	2007.12.31	Svarbos vertinimas (įmonės procesas)	Susijęs tvirtinimas
A.	ILGALAIKIS TURTAS	9 819	9 314		
I.	NEMATERIALUSIS TURTAS	0	0		
II.	MATERIALUSIS TURTAS	9 780	9 232		
II.1.	Žemė	886	886	Nors ir viršija, tačiau nedaug ir nesudėtingos ūk. operacijos	X
II.2.	Pastatai ir statiniai	7 032	5 905	t. p.	t. p.
II.3.	Mašinos ir įrengimai	1 159	1 782	t. p.	t. p.
II.4.	Transporto priemonės	140	0	Nesvarbus, nedaug ir įprastos ūk. operacijos	X
II.5.	Kitas materialusis turtas	77	95	t. p.	t. p.
II.6.	Išankstiniai apmokėjimai ir nebaigta statyba	486	564	Nors ir viršija, tačiau nedaug ir nesudėtingos ūk. operacijos	X
III.	FINANSINIS TURTAS	39	82		
III.1	Po vienerių metų gautinos sumos	39	82	Nesvarbus, nedaug ūk. operacijų	X
IV	KITAS ILGALAIKIS TURTAS	0	0		
IV.1.	Atidėtojo mokesčio turtas	0	0		
B.	TRUMPALAIKIS TURTAS	20 155	17 955		
I.	ATSARGOS, IŠANKSTINIAI APMOKĖJIMAI IR NEBAIGTOS VYKDYTI SUTARTYS	4 708	5 248		
I.1.	Atsargos	4 686	5 236	Svarbus (pirkimų ir gamybos procesai)	B, V
I.2.	Išankstiniai apmokėjimai	22	12	Nesvarbus, nedaug ir įprastos ūk. operacijos	X
II.	PER VIENERIUS METUS GAUTINOS SUMOS	15 282	11 791		
II.1.	Pirkėjų išskolinimas	8	13	Nesvarbus, nedaug ūk. operacijų	X
II.2.	Iš susijusių šalių gautinos prekybos sumos	10 242	7 407	Svarbus (pardavimo procesas)	V
II.2.	Kitos gautinos sumos (suteiktos paskolos, lizingas)	5 032	4 371	Nors ir viršija, tačiau nedaug ir nesudėtingos ūk. operacijos	X
III.	KITAS TRUMPALAIKIS TURTAS	0	0		
IV.	PINIGAI IR PINIGŲ EKVIVALENTAI	165	916	Nesvarbus, nesudėtingos ūk. operacijos	X
	TURTO, IŠ VISO:	29 974	27 269		

Pastaba: Susijęs tvirtinimas: buvimas (B), įvertinimas (V).

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis UAB „Žuvila“ 2008 metų finansinėmis ataskaitomis.

**UAB „Žuvila“ 2008-12-31 d. balanso nuosavybės ir įsipareigojimų dalies
elementų svarbos vertinimas, tūkst. Lt**

	Elementas	2008.12.31	2007.12.31	Svarbos vertinimas (įmonės procesas)	Susijęs tvirtinimas
C.	NUOSAVAS KAPITALAS	11 923	10 333		
I.	KAPITALAS	4 900	4 900		
I.1.	Įstatinis (pasirašytasis)	4 900	4 900	Nesvarbus, nebuvo ūk. operacijų	X
II.	PERKAINOJIMO REZERVAS (REZULTATAI)	2 934	1 870	Nesvarbus, nedaug ir nesudėtingos ūk. operacijos (žemė ir pastatai apskaitomi perkainota verte)	X
III.	REZERVAI	225	164		
III.1.	Privalomasis	225	164	Nesvarbus, nedaug ir nesudėtingos ūk. operacijos	X
IV.	NEPASKIRSTYTASIS PELNAS (NUOSTOLIAI)	3 864	3 399		
IV.1.	Ataskaitinių metų pelnas (nuostoliai)	460	1 239		
IV.2.	Ankstesnių metų pelnas (nuostoliai)	3 404	2 160		
D.	DOTACIJOS, SUBSIDIJOS	1 142	1 453	Nesvarbus, nedaug ūk. operacijų (pripažįstama panaudota, skaičiuojant įsigyto turto nusidėvėjimą)	X
E.	MOKĖTINOS SUMOS IR ĮSIPAREIGOJIMAI	16 909	15 483		
I.	PO VIENERIŲ METŲ MOKĖT. SUMOS IR ILG. ĮSIPAREIGOJIMAI	3 085	4 040		
I.1.	Finansinės skolos	2 512	3 792		
I.1.1.	Kredito įstaigoms	2 170	3 390	Svarbus (f/a sudarymo procesas)	V
I.1.2.	Kitos finansinės skolos (lizingas)	342	402	t. p.	t. p.
I.2.	Atidėtieji mokesčiai	573	248	Svarbus, naudojami apskaitiniai įverčiai (f/a sudarymo procesas)	V
II.	PER VIENERIUS METUS MOKĖT. SUMOS IR TRUMP. ĮSIPAREIGOJIMAI	13 824	11 443		
II.1.	Ilgalaikių skolų einamųjų metų dalis	3 968	870	Svarbus (f/a sudarymo procesas)	V
II.2.	Ilgalaikių lizingo įsipareigojimų einamųjų metų dalis	307	258	t. p.	t. p.
II.3.	Skolos tiekėjams	7 358	8 910	Svarbus (pirkimų procesas)	I, V
II.4.	Skolos susijusioms šalims	1 088	41	t. p.	t. p.
II.5.	Su darbo santykiais susiję įsipareigojimai	1 015	1 220	Svarbus (darbo apmokėjimo procesas, f/a sudarymo procesas)	I, V

34 lentelės tęsinys

II.6.	Mokesčiai, išskyrus pelno mokesčių	67	35	Nesvarbus, nedaug ir nesudėtingos ūk. operacijos	X
II.7.	Mokėtinas pelno mokestis	0	75		
II.8.	Kitos trumpalaikės mokėtinos sumos	20	34	Nesvarbus, nedaug ir nesudėtingos ūk. operacijos	X
	NUOSAVO KAPITALO IR ĮSIPAREIGOJIMŲ, IŠ VISO:	29 974	27 269		

Pastaba: Susijęs tvirtinimas: išsamumas (I), įvertinimas (V).

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis UAB „Žuvila“ 2008 metų finansinėmis ataskaitomis.

33 ir 34 lentelėse nustatyti reikšmingo iškraipymo rizikos požiūriu svarbūs balanso elementai ir su jais susiję tvirtinimai (dėl savo vertinės išraiškos ar pobūdžio): 1) atsargos dėl tinkamo jų įvertinimo, ar tikrai įmonė galės sunaudoti atsargas bei realizuoti pagamintą produkciją kaina ne mažesne nei jos savikaina, ar nėra apskaitytų pasenusių ir jau neberealizuotinių atsargų (*įvertinimo tvirtinimas*), ir ar iš tiesų balanso datą įmonėje tiek jų buvo (*buvimo tvirtinimas*); 2) iš susijusių šalių gautinos prekybos sumos dėl to, ar teisinga suma parodytas įsiskolinimas balanso datą (*įvertinimo tvirtinimas*); 3) finansinės skolos kredito įstaigoms dėl jų tinkamo įvertinimo, atsižvelgiant į mokėtinas sumas trumpu ir ilgu laikotarpiu (*įvertinimo tvirtinimas*); 4) atidėtojo mokesčio įsipareigojimas dėl tinkamo įvertinimo naudojant subjektyvias prielaidas (*įvertinimo tvirtinimas*); 5) skolos tiekėjams ir skolos susijusioms šalims, ar visos skolos parodytos balanse (*išsamumo tvirtinimas*) ir, ar tinkama verte jos parodytos (*įvertinimo tvirtinimas*); 6) su darbo santykiais susiję įsipareigojimai dėl jų išsamumo, t. y. ar visi įsipareigojimai yra parodyti balanse, ir dėl jų vertės (*išsamumo ir įvertinimo tvirtinimai*).

Tuo tarpu 35 lentelė rodo, kad svarbiausi 2008 metų UAB „Žuvila“ pelno (nuostolių) ataskaitos elementai yra: 1) pardavimo pajamos, 2) pardavimo savikaina bei 3) veiklos sąnaudos tiek, kiek jos sąnaudos susiję su darbo užmokesčio sąnaudomis. O su šiais elementais susijęs tvirtinimas yra tikslumas, kuris skirtas nustatyti, ar įvykusios ūkinės operacijos šioje finansinėje ataskaitoje yra pateiktos teisinga suma.

UAB „Žuvila“ 2008 metų pelno (nuostolių) ataskaitos elementų svarbos vertinimas, tūkst. Lt

	Elementas	2008.12.31	2007.12.31	Svarbos vertinimas (įmonės procesas)	Susijęs tvirtinimas
I.	PARDAVIMO PAJAMOS	57 437	51 923	Svarbus (pardavimo procesas)	T
II.	PARDAVIMO SAVIKAINA	(54 179)	(49 030)	Svarbus (gamybos, darbo apmokėjimo procesas)	T
III.	BENDRASIS PELNAS (NUOSTOLIAI)	3 258	2 893		
IV.	VEIKLOS SAŃAUDOS	(2 949)	(1 801)	Nesvarbus nedaug ūk. operacijų, išskyrus darbo užmokesčio sąnaudas – darbo apmokėjimo procesas	T
V.	TIPINĖS VEIKLOS PELNAS (NUOSTOLIAI)	309	1 092		
VI.	KITA VEIKLA	288	419		
VI.1.	Pajamos	1 196	1 235	Nesvarbus, nedaug ir nesudėtingos ūk. operacijos	X
VI.2.	Sąnaudos	(908)	(816)	t. p.	t. p.
VII.	FINANSINĖ IR INVESTICINĖ VEIKLA	(140)	59		
VII.1.	Pajamos	533	468	Nesvarbus, nedaug ir nesudėtingos ūk. operacijos	X
VII.2.	Sąnaudos	(673)	(409)	t. p.	t. p.
VIII.	ĮPRASTINĖS VEIKLOS PELNAS (NUOSTOLIAI)	457	1 570		
IX.	PAGAUTĖ	0	0		
X.	NETEKIMAI	0	0		
XI.	PELNAS (NUOSTOLIAI) PRIEŠ APMOKĖSTINIMĄ	457	1 570		
XII.	PELNO MOKĖSTIS	3	331	Svarbus, naudojami apskaitiniai įverčiai (f/a sudarymo procesas) (žr. atidėtieji mokesčiai)	X
XIII.	GRYNASIS PELNAS (NUOSTOLIAI)	460	1 239		

Pastaba: Susijęs tvirtinimas: tikslumas (T).

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis UAB „Žuvila“ 2008 metų finansinėmis ataskaitomis.

Toliau svarbu ištirti pagrindinius UAB „Žuvila“ apskaitos procesus ir jose veikiančias kontrolės procedūras ir, ar jų dėka įmonė pati yra pajėgi surasti iškraipymus ir nuo jų apsisaugoti. Svarbiausi UAB „Žuvila“ apskaitos procesai: 1) pirkimų, 2) gamybos ir pardavimo, 3) darbo apmokėjimo ir 4) finansinių ataskaitų sudarymo, apibendrinti 36 lentelėje.

Kontrolės procedūros UAB „Žuvila“ apskaitos procesuose

Įmonės procesas	Kontrolės procedūros	Išvada apie procesą
Pirkimų	<ol style="list-style-type: none"> 1. Gautos atsargos yra nuskanuojamos į sandėlio apskaitos programą, kuri automatiškai persiunčia duomenis į buhalterinės apskaitos programą. 2. Atsargų inventorizacija atliekama kasmet. 3. Pirkimų vadybininkas ant sąskaitos faktūros nurodo užsienio valiutos kursą ir kada nuosavybės teisė į atsargas pereina pagal Incoterms sąlygas. 4. Pirkimai registruojami pagal apskaitos programoje padarytą užsakymą. 5. Suderinimai su tiekėjais daromi 2 kartus per metus. 	Yra sukurtos veiksmingos kontrolės procedūros, kad aptikti iškraipymus ir apsaugoti nuo jų.
Gamybos ir pardavimo	<ol style="list-style-type: none"> 1. Atsakingas darbuotojas patikrina, kad žaliavos perduotos iš sandėlio į gamybą, būtų teisingai užregistruotos buhalterinės apskaitos programoje, todėl palygina su patvirtinto perdavimo akto informacija. 2. Vykdomas automatinis duomenų perdavimas iš sandėlio apskaitos programos į buhalterinės apskaitos programą. 3. Planinė savikaina yra automatiškai užregistruojama buhalterinės apskaitos programoje pagal įvestą formulę. 4. Atlikus vidinį atsargų suskaičiavimą, neatitikimai suvedami į buhalterinės apskaitos programą ir automatiškai paskirstomi pagamintai produkcijai. 5. Buhalterinės apskaitos programa taiko FIFO metodą nurašydama atsargas ir parduotą produkciją. 	Yra sukurtos veiksmingos kontrolės procedūros, kad aptikti iškraipymus ir apsaugoti nuo jų.
Darbo apmokėjimo	<ol style="list-style-type: none"> 1. Atsakingas buhalteris patikrina, ar atitinkamo mėnesio darbo užmokesčio fondas buvo tinkamai paskirstytas darbuotojams ir atitinka bendrą sumą suvestą į darbo užmokesčio apskaitos programą. 2. Gamybos darbuotojams darbo užmokesčio apskaičiavimas ir informacijos apie jų dirbtą laiką perkėlimas į darbo užmokesčio programą vykdomas automatiškai. 3. Direktorius kas mėnesį tvirtina gamybos darbuotų koeficientus. Koeficientų įvedimas į darbo užmokesčio apskaitos programą vykdomas rankiniu būdu. 4. Parengiamas duomenų įvedimo žiniaraštis, siekiant įsitikinti, kad duomenys iš darbo užmokesčio apskaitos programos perkeliama į buhalterinės apskaitos programą teisingai. 	Yra sukurtos veiksmingos kontrolės procedūros, kad aptikti iškraipymus ir apsaugoti nuo jų.
Finansinių ataskaitų sudarymo	<p>Kontrolės procedūros netaikomos, todėl gali būti:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) apskaičiuotas neteisingai pelno mokestis, 2) nevysi ir neteisingi tikrosios vertės įrašai įtraukti į finansines ataskaitas (turto vertės sumažėjimas, kaupimai, įskaitant atostoginių kaupimus), 3) netinkamai atskleistos paskolų sąlygos bei paskolos neteisingai parodytos finansinėse ataskaitose, 4) ne visi ar neteisingi atskleidimai padaryti finansinėse ataskaitose, 5) sandoriai tarp susijusių šalių neapskaityti ir/ar nepateikti teisingai. 	Kontrolės procedūros netaikomos, todėl egzistuoja didelė kontrolės rizika.

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis UAB „Žuvila“ svarbiausių apskaitos procesų tyrimu.

Kaip matome iš 36 lentelės, UAB „Žuvila“ turi įdiegusi veiksmingas kontrolės procedūras dėl pirkimų, gamybos ir pardavimo, darbo apmokėjimo apskaitos procesų (tą patvirtina ir audito metu atlikti kontrolės testai visa apimtimi), tačiau dėl finansinių ataskaitų sudarymo proceso, kaip ir UAB „Šiluma“ atveju, veiksmingų kontrolės procedūrų nenustatyta. O tai svarbu vertinant susijusią kontrolės riziką.

Audito metu surinkta informacija apie susijusių veiksmų pasireiškimo tikimybę ir jų įtaką leido nustatyti įgimtos ir kontrolės rizikų lygį išskirtiems svarbiems UAB „Žuvila“ balanso ir pelno (nuostolių) ataskaitos elementams ir jų tvirtinimams (žr. 23 priede, pateiktą **įgimtos ir kontrolės rizikų finansinių ataskaitų elementui ir/ar jo tvirtinimui apskaičiavimo lentelę**). Kadangi tolesniam audito rizikos tyrimui būtinas bendras reikšmingo iškraipymo rizikos tvirtinimo lygmeniu vertinimas, tai jo rezultatai, remiantis darbo autorės sudaryta 20 pav. Audito rizikos vertinimo schema, apibendrinti 37 lentelėje. Šioje lentelėje reikšmingo iškraipymo rizikos konkretaus tvirtinimo lygmeniu įvertinimai (5 ar 6 stulpelis) padaryti atsižvelgiant į tai, kad:

1) UAB „Žuvila“ *atsargų*, į kurias taip pat įeina ir pagamintos produkcijos likučiai, buvimo tvirtinimui būdinga vidutinė įgimta rizika, nes įmonės darbuotojai gali norėti pasisavinti lengvai likviduojamas atsargas (maisto produktai), tačiau dėl įdiegtų kontrolės procedūrų – atliekamų inventorizacijų, periodiško sandėlio apskaitos programos ir buhalterinės apskaitos programų duomenų suliginimo, kontrolės rizika yra maža, kas leidžia sumažinti reikšmingo iškraipymo riziką šio tvirtinimo lygmeniu iki mažos rizikos;

2) *atsargų įvertinimo tvirtinimui* būdinga vidutinė įgimta rizika, nes įprastai įmonė importuoja žaliavas iš užsienio, todėl registruoti atsargas reikia teisinga data bei tą dieną galiojusių užsienio valiutos kursu, taip pat svarbu, kad atsargos balanse būtų parodomos tinkama verte, t. y. atėmus pasenusių ir jau neberealizuotinių atsargų/pagamintos produkcijos vertę. Be to, su šiuo tvirtinimu susijusi didelė kontrolės rizika, kuriai valdyti įmonėje, kaip išsiaiškinta tiriant finansinių ataskaitų sudarymo procesą, iš anksto nėra

numatyta tinkamų kontrolės procedūrų, todėl reikšmingo iškraipymo rizika šio tvirtinimo lygmeniu nustatyta kaip didelė rizika;

3) *iš susijusių įmonių gautinų prekybos sumų įvertinimo tvirtinimas*, susijęs su didele įgimta rizika, nes UAB „Žuvila“ a) gali nustatyti norimas pardavimo kainas, kurios gali būti nepagrįstos pagamintos produkcijos savikaina, b) gautinų sumų likučiai gali būti neperskaičiuoti pagal oficialų valiutos kursą, galiojusį balanso datą, bei c) įmonės vadovybė gali būti nesuinteresuota deramai įvertinti abejotinas sumas. Be to, šiam tvirtinimui būdinga didelė kontrolės rizika, nes įmonėje nėra įdiegtų veiksmingų kontrolės procedūrų, vykdamas sandorius su susijusiomis šalimis. Taip pat, nereikėtų pamiršti, kad dėl vykdomų sandorių su susijusiomis šalimis šį tvirtinimą veikia vidutinė įmonės rizika, todėl būtinas reikšmingo iškraipymo rizikos tvirtinimo lygmeniu koregavimas. Atsižvelgiant į išdėstytus argumentus, galima patvirtinti, kad bendrasis įvertinimas yra didelė rizika;

4) *skolų kredito įstaigoms įvertinimo tvirtinimui* būdinga didelė įgimta ir kontrolės rizika, nes įmonė, gali tinkamai neatsižvelgti į kredito įstaigų iškeltas sąlygas ir šiuos įsipareigojimus finansinėse ataskaitose pateikti ar atskleisti klaidingai, o, be to, susijusių kontrolės procedūrų tiriant finansinių ataskaitų sudarymo procesą nustatyta nebuvo. Todėl reikšmingo iškraipymo rizikos šio tvirtinimo lygmeniu vertinimas yra didelė rizika;

5) vertinant *atidėtojo mokesčio įsipareigojimą (įvertinimo tvirtinimas)* priimami subjektyvūs sprendimai, kurie turi įtakos finansinio rezultato dydžiui (įmonės ilgalaikis materialusis turtas – žemė ir pastatai yra apskaitomi perkainota verte), o kontrolės procedūros šiuo atveju UAB „Žuvila“ yra minimalios. Todėl tiek įgimta, tiek kontrolės rizika šio tvirtinimo lygmeniu yra didelė rizika. Svarbu pripažinti, jog atidėtojo mokesčio įsipareigojimo įvertinimo tvirtinimą veikia ir vidutinė įmonės rizika (vykdomi sandoriai su susijusiomis šalimis), todėl bendras reikšmingo iškraipymo rizikos šiuo lygmeniu įvertinimas išlieka kaip didelė rizika;

6) *skolų tiekėjams ir skolų susijusioms šalims išsamumo tvirtinimui* būdinga vidutinė įgimta rizika, nes įmonė, įvykdžius pirkimus užsienyje, gali

laiku apskaitoje neužregistruoti visų skolų, gali jas atvaizduoti netinkamu laikotarpiu (Incoterms sąlygų nesilaikymas), tačiau dėl egzistuojančių pirkimų proceso kontrolės procedūrų kontrolės rizika – maža. Atsižvelgiant į tai, reikšmingo iškraipymo rizika šio tvirtinimo lygmeniu yra maža rizika;

7) *skolų tiekėjams ir skolų susijusioms šalims įvertinimo tvirtinimas* yra susijęs su vidutine įgimta bei kontrolės rizika, nes įmonė dėl netinkamo Incoterms sąlygų interpretavimo, gali skolas tiekėjams apskaityti netinkama verte (nebus pritaikytas teisingas oficialus užsienio valiutos kursas), o kontrolės procedūros gali nesuveikti kaip pridera. Todėl bendras reikšmingo iškraipymo rizikos vertinimas yra vidutinė rizika;

8) *su darbo santykiais susijusių įsipareigojimų išsamumo tvirtinimui* būdinga maža įgimta ir kontrolės rizikos, nes įmonė stengiasi tinkamai atsiskaityti su įmonės darbuotojais ir tai užtikrina jos taikomos darbo apmokėjimo proceso kontrolės procedūros. Taigi reikšmingo iškraipymo rizika šio tvirtinimo lygmeniu yra maža rizika;

9) *su darbo santykiais susijusių įsipareigojimų* straipsnis apima reikšmingas atostoginių kaupimų sumas, apskaičiuotas ne pagal kiekvieno darbuotojo neišnaudotas kasmetinių atostogų dienas ir vidutinį jo darbo užmokestį, o pagal įmonės vidutines darbo užmokesčio sąnaudas, kas apsunkina *įvertinimo tvirtinimo* patikrinimą. Kadangi šio tvirtinimo lygmeniu egzistuoja vidutinė įgimta rizika, o kontrolės rizika dėl įdiegto darbo apmokėjimo proceso yra maža, tai reikšmingo iškraipymo rizika yra maža;

10) *pardavimo pajamų tikslumo tvirtinimas* susijęs su didele įgimta rizika (įmonė daugiausia pardavimų vykdo su susijusiomis šalimis ir čia nėra tinkamos bei nepriklausomos kainodaros politikos) ir maža kontrolės rizika (egzistuoja tinkamos kontrolės procedūros, kad visi pardavimai buhalterinėje apskaitoje būtų užregistruoti). Nors reikšmingo iškraipymo rizika dėl pardavimo pajamų tikslumo tvirtinimo būtų vidutinė rizika, bet, kadangi ši tvirtinimą veikia vidutinė įmonės rizika ir vidutinė apgaulės rizika, tai galutinis reikšmingo iškraipymo rizikos vertinimas yra didelė rizika;

11) *pardavimo savikainos tikslumo tvirtinimu* egzistuoja vidutinė įgimta rizika, nes tai susiję su tinkamu Incoterms sąlygų taikymu įsigyjant atsargas bei vėlesniu jų nurašymu perdavus jas į gamybą. Dėl veikiančių pirkimų proceso kontrolės procedūrų kontrolės rizika šio tvirtinimo lygmeniu yra maža, kas ir lemia mažą reikšmingo iškraipymo riziką. Tačiau dėl nustatytos vidutinės apgaulės rizikos, susijusios su vadovybės siekiu plėsti veiklą, galutinis šios reikšmingo iškraipymo rizikos vertinimas yra vidutinė rizika;

12) *veiklos sąnaudų, susijusių su darbo užmokesčiu, tikslumo tvirtinimu* egzistuoja maža įgimta ir kontrolės rizikos dėl priešasčių, kurios buvo aptartos prie su darbo santykiais susijusių išipareigojimų straipsnio.

37 lentelė

UAB „Žuvila“ reikšmingo iškraipymo rizikos tvirtinimo lygmeniu įvertinimas

Finansinių ataskaitų elementas	Susijęs tvirtinimas	Įgimta rizika	Kontrolės rizika	RMM ²⁷ tvirtinimo lygmeniu	Koregavimas dėl RMM f/a ²⁸ lygmeniu
Atsargos	B	Vidutinė	Maža	Maža	Netaikoma
Atsargos	V	Vidutinė	Didelė	Didelė	Netaikoma
Iš susijusių šalių gautinos prekybos sumos	V	Didelė	Didelė	Didelė	Didelė
Skolos kredito įstaigoms	V	Didelė	Didelė	Didelė	Netaikoma
Atidėtojo mokesčio išipareigojimas	V	Didelė	Didelė	Didelė	Didelė
Skolos tiekėjams ir skolos susijusioms šalims	I	Vidutinė	Maža	Maža	Netaikoma
Skolos tiekėjams ir skolos susijusioms šalims	V	Vidutinė	Vidutinė	Vidutinė	Netaikoma
Su darbo santykiais susiję išipareigojimai	I	Maža	Maža	Maža	Netaikoma
Su darbo santykiais susiję išipareigojimai	V	Vidutinė	Maža	Maža	Netaikoma
Pardavimo pajamos	T	Didelė	Maža	Vidutinė	Didelė
Pardavimo savikaina	T	Vidutinė	Maža	Maža	Vidutinė
Veiklos sąnaudos (susiję su darbo užmokesčiu)	T	Maža	Maža	Maža	Netaikoma

Pastaba: Paryškinti laukeliai žymi galutinį reikšmingo iškraipymo rizikos tvirtinimo lygmeniu vertinimą. Susijęs tvirtinimas: B – buvimas, V – įvertinimas, I – išsamumas, T – tikslumas.

Šaltinis: sudaryta autorės.

²⁷ RMM – reikšmingo iškraipymo rizika.

²⁸ RMM f/a – reikšmingo iškraipymo rizika finansinių ataskaitų lygmeniu.

Kaip matome, išvados dėl iškeltų pirmųjų dviejų hipotezių, kaip ir UAB „Šiluma“ finansinių ataskaitų audito atveju, yra analogiškos: 1) reikšmingo iškraipymo rizikos dėl iš susijusių šalių gautinų prekybos sumų įvertinimo tvirtinimo, atidėtojo mokesčio įsipareigojimo įvertinimo tvirtinimo, pardavimo pajamų ir pardavimo savikainos tikslumo tvirtinimų įvertinimas yra nulemtas reikšmingo iškraipymo rizikos finansinių ataskaitų lygmeniu (apgaulės ir įmonės rizikų) vertinimo, kas patvirtina iškeltos pirmosios hipotezės (H_1) teisingumą; 2) atskiras įgimtos rizikos ir kontrolės rizikos apskaičiavimas tinkamiau pagrindžia reikšmingo iškraipymo rizikos tvirtinimo lygmeniu įvertinimą ir tuo galima paneigti antrosios hipotezės (H_2) formuluotę.

38 lentelė

UAB „Žuvila“ aptikimo rizikos tvirtinimo lygmeniu vertinimas

Finansinių ataskaitų elementas	Susijęs tvirtinimas	RMM tvirtinimo lygmeniu	Aptikimo rizika	Aptikimo rizikos komponentų vertinimas
Atsargos	B	Maža	Didelė	ApR, AtR, PFR – vidutinė
Atsargos	V	Didelė	Maža	ApR, AtR– maža, PFR – negalima
Iš susijusių šalių gautinos prekybos sumos	V	Didelė	Maža	ApR, AtR– maža, PFR – negalima
Skolos kredito įstaigoms	V	Didelė	Maža	ApR, AtR– maža, PFR – negalima
Atidėtojo mokesčio įsipareigojimas	V	Didelė	Maža	ApR, AtR– maža, PFR – negalima
Skolos tiekėjams ir skolos susijusioms šalims	I	Maža	Didelė	ApR, AtR, PFR – vidutinė
Skolos tiekėjams ir skolos susijusioms šalims	V	Vidutinė	Vidutinė	ApR, AtR, PFR – maža
Su darbo santykiais susiję įsipareigojimai	I	Maža	Didelė	ApR, AtR, PFR – vidutinė
Su darbo santykiais susiję įsipareigojimai	V	Maža	Didelė	ApR, AtR, PFR – vidutinė
Pardavimo pajamos	T	Didelė	Maža	ApR, AtR– maža, PFR – negalima
Pardavimo savikaina	T	Vidutinė	Vidutinė	ApR, AtR, PFR – maža
Veiklos sąnaudos (susiję su darbo užmokesčiu)	T	Maža	Didelė	ApR, AtR, PFR – vidutinė

Pastaba: RMM – reikšmingo iškraipymo rizika, ApR – audito procedūrų rizika, AtR – atrankos rizika, PFR – profesinė rizika. Susijęs tvirtinimas: B – buvimas, V – įvertinimas, I – išsamumas, T – tikslumas.

Šaltinis: sudaryta autorės.

Atsižvelgiant į reikšmingo iškraipymo riziką tvirtinimo lygmeniu, įvertinama susijusi aptikimo rizika ir numatomos konkrečios audito procedūros. Atvirkštinės priklausomybės tarp reikšmingo iškraipymo rizikos ir aptikimo rizikos bei bendrasis aptikimo rizikos komponentų vertinimas tvirtinimo lygmeniu pagal 20 pav. darbo autorės sudarytą audito rizikos vertinimo schemą pavaizduotas 38 lentelėje. Šioje lentelėje aptikimo rizika vertinama kaip:

1) *didelė* dėl atsargų buvimo, skolų tiekėjams ir skolų susijusioms šalims išsamumo, su darbo santykiais susijusių išipareigojimų išsamumo ir įvertinimo bei veiklos sąnaudų (tiek, kiek susiję su darbo užmokesčio sąnaudomis) tikslumo tvirtinimų, nes šiuos tvirtinimus nuo reikšmingų iškraipymų saugo UAB „Žuvila“ įdiegti pirkimų, darbo apmokėjimo apskaitos procesai. Todėl auditoriui, siekiant darbo efektyvumo, tikslinga remtis daugiau analitinėmis procedūromis (nagrinėti esminius pokyčius ir sąlygas), naudoti atranką ar tirti tik svarbiausius elementus bei daugiau darbo deleguoti mažiau patyrusiems audito grupės nariams. Šiuo atveju tinkama numatyti tokias audito procedūras kaip: dalyvauti atsargų finansinių metų pabaigoje atliekamoje inventorizacijoje, išsiųsti prašymus patvirtinti skolų sumas tiekėjams ir susijusioms šalims bei peržiūrėti įmonės atliktus mokėjimus po finansinių metų pabaigos, perskaičiuoti bendrą atostoginių kaupimų sumą, peržiūrėti pamėnesiui į veiklos sąnaudas įtrauktų darbo užmokesčio sumų pasikeitimus ir t.t.);

2) *vidutinė* dėl skolų tiekėjams ir skolų susijusioms šalims įvertinimo ir pardavimo savikainos tikslumo tvirtinimų. Šiuo atveju audito procedūrų rizika, atrankos rizika ir profesinė rizika turi būti maža, todėl atliekama daugiau audito procedūrų nagrinėjamų tvirtinimų atžvilgiu. Auditorius ar kiti audito grupės nariai turėtų a) atlikti išsamią pardavimų savikainos ir pelno analizę, išsiaiškinant ar egzistuoja priklausomybė tarp šių kintamųjų; b) perskaičiuoti skolų tiekėjams ir susijusioms šalims likučius pagal balanso datą galiojančią oficialų užsienio valiutos ir lito santykį; c) ištirti, ar teisingai UAB „Žuvila“ interpretuojamos Incoterms sąlygos, ypač nagrinėjant atsargų įsigijimus

vykusius apie finansinių metų pabaigą ir iš kart po jos, taip pat ištiriant darytus gražinimus ir tiekėjų pritaikytas nuolaidas iš kart po finansinių metų pabaigos;

3) *maža* dėl atsargų įvertinimo, iš susijusių šalių gautinų prekybos sumų įvertinimo, skolų kredito įstaigoms įvertinimo, atidėtojo mokesčio įsipareigojimo įvertinimo, pardavimo pajamų tikslumo tvirtinimų. Šiuo atveju audito procedūrų rizika ir atrankos rizika turėtų būti maža, o profesinė rizika negalėtų pasireikšti, todėl sustiprinta audito grupės narių darbo priežiūra turėtų būti taikoma. Būtų galima išskirti šias pagrindines audito procedūras, susijusias su atsargų, gautinų sumų ir pardavimo pajamų straipsnių auditu: a) atsargų ataskaitos peržiūra įsitikinant, kad visos turimos atsargos/pagaminta produkcija galės būti realizuota kaina ne mažesne nei įsigijimo (pagaminimo) savikaina, ir peržiūrint apskaičiuotą atsargų nukainojimo sumą iki grynosios galimo realizavimo vertės; b) 100 proc. gautinų prekybos sumų ir pardavimo pajamų patvirtinimas su susijusiomis šalimis; c) pardavimo pajamų priskyrimo teisingam ataskaitiniam laikotarpiui tyrimas, nagrinėjant pardavimus įvykusius apie finansinių metų pabaigą ir iš kart po jos; d) įmonės išrašytų kreditinių sąskaitų po finansinių metų pabaigos, kuriose atsispindi įmonės parduotos produkcijos gražinimai ar pritaikytos nuolaidos pirkėjams, išsamus tyrimas; e) pardavimų kainodaros, taikytos susijusioms šalims ir kitoms (nepriklausomoms) šalims palyginamasis tyrimas per laikotarpius ir pan. Siekiant įsitikinti atidėtojo mokesčio įsipareigojimo teisingumu, tikslinga išsiaiškinti esmines jo apskaičiavimo sąlygas (ar žemė ir pastatai yra apskaityti tinkama perkainota verte) ir atlikti šio mokesčio perskaičiavimą. O dėl tinkamo skolų kredito įstaigoms įvertinimo tvirtinimo tikslinga susipažinti su pasirašytos sutarties su kredito įstaiga sąlygomis ir jos pakeitimais, nustatyti, ar rodikliai, kuriuos turėtų tenkinti UAB „Žuvila“, vienodai suprantami tiek pačios įmonės, tiek kredito įstaigos, bei įvertinti, kaip yra tenkinama kiekviena kredito sutartyje minima sąlyga, kuri gali lemti, kad kredito įstaiga pareikalaus gražinti suteiktą paskolą anksčiau sutarto termino. Kitu atveju, tinkamas atskleidimas finansinėse ataskaitose turėtų būti pateikiamas.

Taigi matome, kad siekiant efektyvaus audito, itin svarbu atžvelgti į atvirkštinę priklausomybę tarp reikšmingo iškraipymo rizikos tvirtinimo lygmeniu ir aptikimo rizikos vertinimo, t. y. pasitvirtina trečioji hipotezė (H_3).

Toliau atlikus visas numatytas audito procedūras, skirtas tiek patvirtinti prielaidas apie UAB „Žuvila“ svarbiausių apskaitos procesų kontrolės procedūrų veiksmingumą, tiek sumažinti aptikimo riziką kiekvieno svarbaus finansinių ataskaitų elemento ir juo susijusio tvirtinimo lygmeniu, nustatomas faktinis audito rizikos lygis konkretaus tvirtinimo lygmeniu. UAB „Žuvila“ audito metu nebuvo nustatyta reikšmingų iškraipymų ir visi reikiami audito įrodymai buvo surinkti, todėl buvo pasiekta maža audito rizika kiekvieno tirtu tvirtinimo lygmeniu (žr. 39 lentelė).

39 lentelė

UAB „Žuvila“ pasiekta audito rizika tvirtinimo lygmeniu

Finansinių ataskaitų elementas	Susijęs tvirtinimas	Ar atliktos visos būtinos audito procedūros?	Ar buvo nustatyta reikšmingų iškraipymų?	Pasiekta audito rizika tvirtinimo lygmeniu	Audito rizika f/a lygmeniu
Atsargos	B	Taip	Ne	Maža	Maža
Atsargos	V	Taip	Ne	Maža	
Iš susijusių šalių gautinos prekybos sumos	V	Taip	Ne	Maža	
Skolos kredito įstaigoms	V	Taip	Ne	Maža	
Atidėtojo mokesčio įsipareigojimas	V	Taip	Ne	Maža	
Skolos tiekėjams ir skolos susijusioms šalims	I	Taip	Ne	Maža	
Skolos tiekėjams ir skolos susijusioms šalims	V	Taip	Ne	Maža	
Su darbo santykiais susiję įsipareigojimai	I	Taip	Ne	Maža	
Su darbo santykiais susiję įsipareigojimai	V	Taip	Ne	Maža	
Pardavimo pajamos	T	Taip	Ne	Maža	
Pardavimo savikaina	T	Taip	Ne	Maža	
Veiklos sąnaudos (susiję su darbo užmokesčiu)	T	Taip	Ne	Maža	
Kiti	X	Taip	Ne	Maža	

Pastaba: Susijęs tvirtinimas: B – buvimas, V – įvertinimas, I – išsamumas, T – tikslumas.

Šaltinis: sudaryta autorės.

Iš 39 lentelės matyti, kad bendra audito rizika atlikus UAB „Žuvila“ 2008 metų finansinių ataskaitų auditą yra maža ir auditorius gali pareikšti besąlyginę nuomonę apie šias finansines ataskaitas.

Pastarieji veiksmai, patvirtina ketvirtosios hipotezės (H_4), jog „audito pabaigoje įvertinamas bendras audito rizikos lygis atsižvelgiant į tvirtinimo lygmeniu pasiektus audito rizikos vertinimus“ teisingumą.

Kaip matome, tikrinant darbo autorės sudarytą audito rizikos vertinimo modelį UAB „Šiluma“ ir UAB „Žuvila“ 2008 metų finansinių ataskaitų auditų pavyzdžiu pagal iškeltas hipotezes, buvo prieita vieningų išvadų. Pirmoji (H_1), trečioji (H_3) ir ketvirtoji (H_4) hipotezės buvo patvirtintos kaip teisingos, o antroji hipotezė (H_2) – atmeta. Į tai būtina atsižvelgti koreguojant audito rizikos vertinimo modelį.

3.2 Audito rizikos vertinimo modelio koregavimas

Darbo autorės pasiūlyto audito rizikos vertinimo modelio tikrinimo rezultatai rodo, kad pagrindiniai audito rizikos vertinimo modelio elementai bei jų ryšiai pasitvirtino ir šis modelis yra pritaikomas praktikoje įvertinant audito riziką.

Modelis yra taikytinas visiems auditams, nepriklausomai nuo 1) audituojamos įmonės dydžio (UAB „Šiluma“ gerokai didesnė už UAB „Žuvila“; jos balanse nurodyto turto vertė viršija UAB „Žuvila“ turtą 12,9 karto, o 2008 m. pajamos viršija 3,4 karto) ir 2) veiklos pobūdžio (UAB „Šiluma“ – šilumos ir elektros energijos gamybos ir tiekimo įmonė, UAB „Žuvila“ – žuvies produktų gamybos įmonė).

Audito rizikos vertinimo modelio tikrinimas pasirinktų auditų pavyzdžiu atskleidė, kad atliekant auditą, visų pirma, turi būti išsiaiškinama audituojamos įmonės išorės ir vidaus aplinka, identifikuojant esmines sąlygas bei veiksnius (įvykius, aplinkybes, veiklą, sprendimus ar kitus veiksmus), galinčius nepalankiai paveikti įmonės gebėjimą pasiekti savo tikslus. Todėl atskirai turi būti įvertinami visi reikšmingo iškraipymo rizikos finansinių ataskaitų lygmeniu komponentai: verslo rizika, įmonės rizika ir apgaulės rizika

(žr. audito rizikos vertinimo modelio struktūrogramą (19 pav.) ir audito rizikos komponentų įvertinimo skalę (23 lentelė). Aiškinantis ar visos svarbiausios audituojamos įmonės išorės ir vidaus aplinkos sąlygos yra nustatytos, tinkama pasinaudoti rizikos apskaičiavimo lentelėmis (žr. 20-22 priedai), kurios kiekvienu atveju turi būti patikslinamos atsižvelgiant į konkrečios audituojamos įmonės situaciją. Šiose lentelėse identifikuoti veiksniai turi būti susiejami su jų pasireiškimo tikimybes ir įtakos vertinimu, kuris leistų apskaičiuoti atitinkamos rizikos lygį pagal pasiūlytą audito rizikos komponentų kiekybinio įvertinimo metodiką (žr. 21 lentelė).

Toliau, atsižvelgiant į auditoriaus nustatytą reikšmingumo ribą bei toleruotinos klaidos dydį, identifikuojami reikšmingo iškraipymo rizikos požiūriu svarbūs finansinių ataskaitų elementai ir su jais susiję tvirtinimai bei nustatoma jų įgimta ir kontrolės rizika (žr. audito rizikos vertinimo modelio struktūrograma (19 pav.) ir audito rizikos komponentų įvertinimo skalė (23 lentelė)). Kadangi empirinio tikrinimo rezultatai atmetė antrosios hipotezės (H_2), jog turi būti „atliekamas bendras reikšmingo iškraipymo rizikos tvirtinimo lygmeniu, o ne atskirų įgimtos ir kontrolės rizikų vertinimas, kai audituojamos įmonės kontrolės procedūros yra skirtos sumažinti finansinių ataskaitų elementui būdingą įgimtą riziką“, formuluotę, tai siūloma atskirai atlikti konkretaus finansinių ataskaitų elemento ir su juo susijusio tvirtinimo įgimtos rizikos ir kontrolės rizikos įvertinimą. Svarbu pažymėti, kad šį darbą gerokai palengvina darbo autorės sudaryta įgimtos ir kontrolės rizikų apskaičiavimo lentelė (žr. 23 priedas).

Turint atskirus įgimtos ir kontrolės rizikų apskaičiavimus, nustatoma bendra reikšmingo iškraipymo rizika tvirtinimo lygmeniu – atliekamas bendrasis jų vertinimas (20 pav. audito rizikos vertinimo schemas II etapas). Po to, pastarasis vertinimas koreguojamas susijusios reikšmingo iškraipymo rizikos finansinių ataskaitų lygmeniu vertinimu, kaip tai siūloma audito rizikos vertinimo schemas I etape (20 pav.) ir audito rizikos vertinimo modelio struktūrogramoje, kurioje brūkšninė linija rodo šį išvestinį (priklausomybės) ryšį (19 pav.). Išsiaiškinta, kad praktikoje audito rizikos vertinimo schemas

II-asis etapas vykdomas prieš I-ąjį etapą, todėl šį audito rizikos vertinimo schemos trūkumą būtina ištaisyti, ją patikslinant (žr. 21 pav.).

Reikšmingo iškraipymo rizika					} Bendrasis vertinimas	
I	tvirtinimo lygmeniu		Kontrolės rizika			
			Maža	Vidutinė		Didelė
	Įgimta rizika	Maža	Maža	Vidutinė		Vidutinė
Vidutinė		Maža	Vidutinė	Didelė		
Didelė		Vidutinė	Didelė	Didelė		
Reikšmingo iškraipymo rizika					} Priklausomybės vertinimas	
II	finansinių ataskaitų lygmeniu		tvirtinimo lygmeniu			
			Maža	Vidutinė		Didelė
	Verslo rizika	Maža	Maža	Vidutinė		Didelė
		Vidutinė	Vidutinė	Didelė		Didelė
		Didelė	Vidutinė	Didelė		Didelė
	Įmonės rizika	Maža	Maža	Vidutinė		Didelė
		Vidutinė	Vidutinė	Didelė		Didelė
		Didelė	Vidutinė	Didelė		Didelė
	Apgaulės rizika	Maža	Maža	Vidutinė		Didelė
		Vidutinė	Vidutinė	Didelė		Didelė
		Didelė	Vidutinė	Didelė		Didelė
	Audito rizika					} Atvirškstinės priklausomybės vertinimas
III	tvirtinimo lygmeniu		Aptikimo rizika			
			Maža	Vidutinė	Didelė	
	Reikšmingo iškraipymo rizika	Maža	X	X	Didelė	
		Vidutinė	X	Vidutinė	X	
		Didelė	Maža	X	X	
IV	tvirtinimo lygmeniu		Aptikimo rizika			
			Maža	Vidutinė	Didelė	
	Audito procedūrų rizika		Maža	Maža	Vidutinė	
	Atrankos rizika		Maža	Maža	Vidutinė	
	Profesinė rizika		X	Maža	Vidutinė	
V	finansinių ataskaitų lygmeniu		Audito rizika			
			Maža	Vidutinė	Didelė	
	Audito rizika tvirtinimo lygmeniu		Maža	X	X	
	Audito rizika tvirtinimo lygmeniu		Maža			
...		Maža				

Pastaba: Paryškinti laukeliai žymi didelę riziką, X rodo negalimą audito rizikos komponentų sąveiką. Šaltinis sudaryta autorės.

21 pav. Audito rizikos vertinimo schema (patikslinta)

Po to, audito rizikos vertinimas vykdomas tokia seka:

1) atsižvelgiant į reikšmingo iškraipymo rizikos tvirtinimo lygmeniu lygį, nustatoma galima aptikimo rizika (atvirkštinės priklausomybės vertinimas – audito rizikos vertinimo schemos III etapas ir audito rizikos vertinimo modelio struktūrogramoje parodytas tiesioginis ryšis (vientisa linija) tarp reikšmingo iškraipymo rizikos ir aptikimo rizikos);

2) apsvarstoma, kaip pasiekti nustatytą aptikimo rizikos lygį per jos komponentų (audito procedūrų rizikos, atrankos rizikos ir profesinės rizikos) sąveiką (audito rizikos vertinimo schemos IV etapas ir audito rizikos vertinimo modelio struktūrogramoje parodytas tiesioginis ryšys (vientisa linija) tarp aptikimo rizikos ir jos komponentų) ir kokias audito procedūras, leidžiančias pagrįsti finansinių ataskaitų elemento tvirtinimo teisingumą, numatyti;

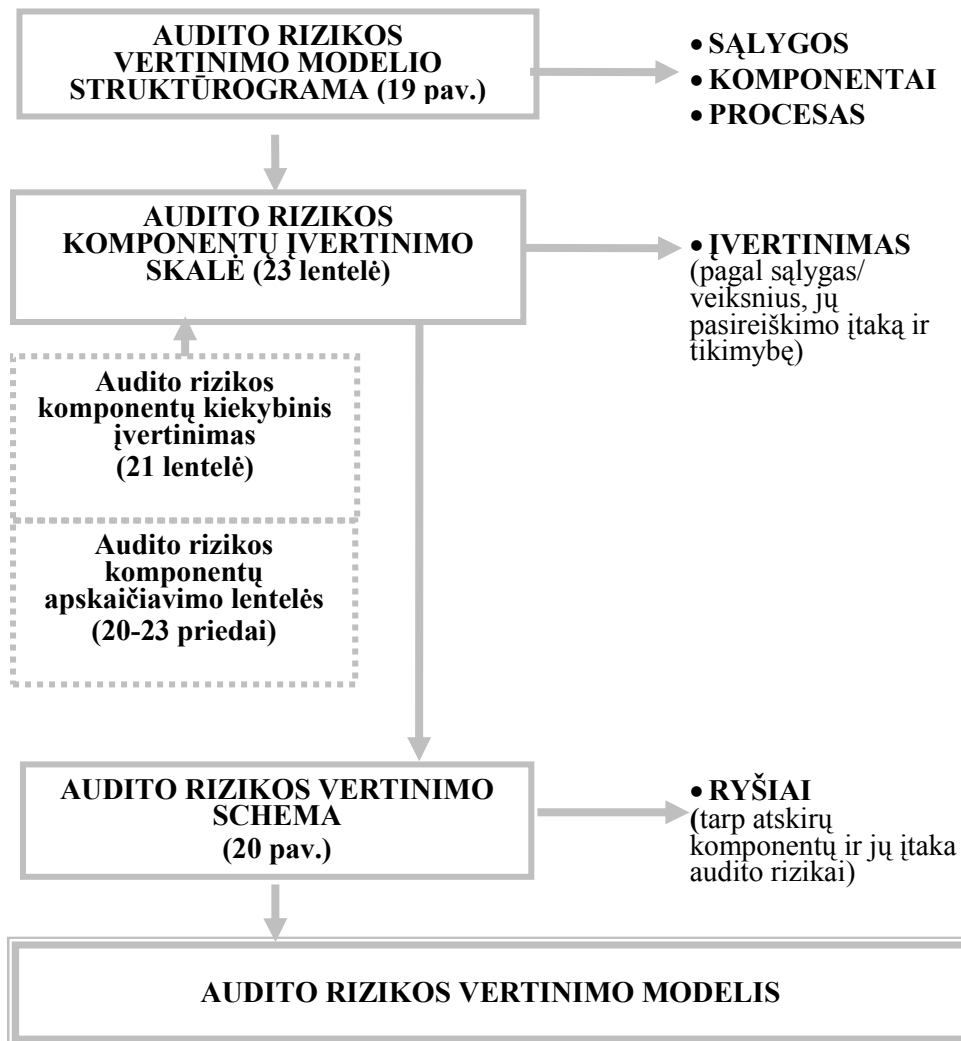
3) atliekamos audito procedūros, kad būtų patvirtinti/paneigti audito rizikos komponentų tvirtinimo lygmeniu vertinimai. Jei vertinimai nėra priimtini, turi būti imamasi koregavimo veiksnių ir grįžtama į audito planavimo etapą;

4) įvertinamas bendras audito rizikos lygis, atsižvelgiant į tvirtinimo lygmeniu pasiektus audito rizikos vertinimus (audito rizikos vertinimo schemos V etapas).

Pateiktas audito rizikos vertinimo eigos aprašymas ir atliktas jo patikrinimas patvirtina, kad darbo autorės sudarytas audito rizikos vertinimo modelis yra taikytinas praktikoje. Šis modelis ne tik atskleidžia audito rizikos vertinimo proceso nuoseklumą, bet ir išsprendžia atskirų audito rizikos komponentų įvertinimo (nustatant juos lemiančių sąlygų/veiksnių pasireiškimo tikimybę ir įtaką), audito rizikos komponentų tarpusavio ryšių bei bendro audito rizikos lygio įvertinimo problemą.

22 pav. pateikta darbo autorės sudaryto audito rizikos vertinimo modelio struktūra. Šį modelį sudaro: audito rizikos vertinimo modelio struktūrograma, audito rizikos komponentų įvertinimo skalė ir audito rizikos vertinimo schema. Tačiau siekiant optimalaus rezultato, modelis turi būti taikomas kartu su pasiūlyta audito rizikos ir/ar jos komponentų kiekybinio

įvertinimo metodika, kuri apima kiekybinio įvertinimo žingsnius bei audito rizikos komponentų apskaičiavimo lenteles.

Šaltinis sudaryta autorės.

22 pav. Audito rizikos vertinimo modelio struktūra

Svarbu paminėti, kad siūlomas audito rizikos vertinimo modelis *tenkina visas sąlygas, kurios buvo iškeltos ankstesnėse darbo dalyse* – atlikus kritinę mokslo darbuose siūlomų audito rizikos modelių lyginamąją analizę bei apibendrinus anketinės apklausos, orientuotos į Lietuvos auditorių patirtį ir problemas vertinant audito riziką, rezultatus. Visa tai iliustruoja 40 lentelė.

Audito rizikos vertinimo modelio atitikimas iškeltooms sąlygoms

Pagrindas	Sąlyga	Ar sąlyga tenkinama?
Kritinė audito rizikos modelių lyginamoji analizė	pripažinti audito rizikos komponentų visumą ir jų pagrindines charakteristikas bei lemiančias sąlygas	Taip
	atskleisti priklausomybę tarp audito rizikos komponentų	Taip
	pritaikyti vertinant audito rezultatus	Taip
	nurodyti, kad audito rizika ir/ar jos komponentai vertinami kiekviename audito etape ir skirtingu pasireiškimo lygmeniu	Taip
	pateikti audito etapus pagal taikomą audito praktiką	Taip
	atskleisti iteratyvinę sprendimų priėmimo rizikos vertinimo procese prigimtį	Taip
Anketinė Lietuvos auditorių apklausa	parodyti audito rizikos komponentų tarpusavio priklausomybę	Taip
	nurodyti, kad audito rizika ir/ar jos komponentai vertinami kiekviename audito etape ir skirtingu pasireiškimo lygmeniu	Taip
	audito rizikos komponentus išskirti taip, kad reikšmingo iškraipymo rizika būtų skiriama į pasireiškiančią dėl apgaulės ir dėl klaidos; audituojamos įmonės verslo rizika būtų suprantama kaip sudėtinė reikšmingo iškraipymo rizikos dalis, o aptikimo rizika dėl atrankos taikymo ir dėl ne atrankos taikymo būtų analizuojama atskirai	Taip
	atsižvelgti į kitus veiksnius, lemiančius audito riziką.	Taip

Šaltinis sudaryta autorės.

Trečioje disertacijos dalyje buvo patikrintas darbo autorės sudarytas audito rizikos vertinimo modelis pagal iškelto hipotezes konkrečių auditų (UAB „Šiluma“ ir Žuvila“) pavyzdžiu. Tikrinimo rezultatai patvirtino šio modelio sudėtinės dalis bei jų ryšius ir tai, kad jis yra pritaikomas praktikoje įvertinant audito riziką.

Atsižvelgiant į tai, galima teigti, kad tyrimo tikslas – sukurti optimalų audito rizikos vertinimo modelį, taikytiną šiandieninėje verslo aplinkoje – yra pasiektas. O galutinį darbo autorės audito rizikos vertinimo modelį, sudaro audito rizikos vertinimo modelio struktūrograma, audito rizikos komponentų apskaičiavimo skalė ir audito rizikos vertinimo schema kartu su pasiūlyta audito rizikos ir/ar jos komponentų kiekybinio įvertinimo metodika.

IŠVADOS

Atlikus teorinius bei praktinius audito rizikos vertinimo tyrimus, suformuluotos šios išvados:

1. Ištyrus mokslo šaltiniuose aptariamus rizikos ekonomikoje sampratos aspektus, nustatyta, kad rizika ir neapibrėžtumas yra skirtingos koncepcijos, kurios galėtų būti tapatinamos tik tuomet, kai priimamas sprendimas ar vykdomas veiksmas, esant nenuspėjamai rinkos ekonomikai (verslo aplinkai). Todėl apibrėžiant riziką būtina atsižvelgti į tai, kad rizika 1) susijusi su sprendimo priėmimu, 2) susijusi su nuostoliais ir siekiamu tikslu, 3) yra tikimybinė kategorija ir 4) jai būdingas neapibrėžtumas. Norint tinkamai įvertinti riziką turi būti taikomas sisteminis požiūris, kuris apima bendrą rizikų apskaičiavimo ir įvertinimo procesą. Šio proceso metu atskiros rizikos yra apskaičiuojamos, nustatant jų tikimybę ir galimą įtaką bei įvertinama bendra šių rizikų įtaka įmonei.

2. Atlikus mokslo darbuose pateikiamos sąvokos „audito rizika“ analizę, nustatyta, kad ši sąvoka apibūdinta nepakankamai išsamiai, nes neakcentuojama:

- dvejopa audito rizikos prigimtis, t. y. galimybė atsirasti rizikai dėl a) auditoriaus kaltės ir b) nuo jo nepriklausančių aplinkybių;
- galimi netinkamos auditoriaus išvados pareiškimo atvejai.

Todėl apibrėžiant audito riziką būtina taikyti platesnį požiūrį ir įvertinti, kad audito rizika tai:

- 1) rizika, kad *egzistuoja reikšmingi iškraipymai*;
- 2) rizika, kad *egzistuojantys reikšmingi iškraipymai liks nepastebėti* ir bus pareikšta neteisinga auditoriaus nuomonė;
- 3) rizika, kad auditorius *pareikš netinkamą nuomonę apie finansines ataskaitas* ir joje (ne)esančius reikšmingus iškraipymus.

Visi šie esminiai audito rizikos sampratos aspektai atsispindi darbo autorės sukurtoje audito rizikos sampratos principinėje schemeje.

3. Apibendrinus audito rizikos vertinimo praktiką, nustatyta, jog turi būti taikomas sisteminis požiūris į audito rizikos vertinimą, t. y. *audito rizikos vertinimas turėtų būti siejamas ne tik su atskirų audito rizikos komponentų nagrinėjimu, bet ir su juos lemiančių veiksnių (sąlygų) tikimybės bei pasireiškimo įtakos bendru įvertinimu, atskleidžiant ryšius tarp atskirų audito rizikos komponentų ir visa tai susiejant su pačiu audito procesu.* Išanalizavus skirtingus rizikos vertinimo metodus, kurie pateikiami sukurtoje sisteminėje rizikos vertinimo metodų klasifikacijoje, ir įvertinus audito rizikai būdingus apribojimus (subjektyvus audito rizikos priežasčių (veiksnių ir sąlygų), tikimybės ir pasireiškimo įtakos nustatymas) galima daryti išvadą, kad ją tiriant netikslinga naudoti sudėtingų ekonominių, tikimybių teorijos ar kompiuterinio modeliavimo metodų. Nustatyta, kad vertinant audito riziką tikslinga *remtis rizikos pasireiškimo nustatymo ir(ar) sukauptos patirties rizikos vertinimo metodais.*

4. Kadangi audito teorijoje ir praktikoje nėra vieningos nuomonės dėl audito rizikos komponentų skaičiaus ir juos lemiančių veiksnių (sąlygų) klasifikacijos, todėl buvo išskirti esminiai audito rizikos komponentai, suklasifikuotos audito rizikos sąlygos bei apibendrinti tarpusavio ryšiai tarp atskirų audito rizikos komponentų:

1) *reikšmingo iškraipymo rizika* turi būti suprantama kaip pasireiškianti a) finansinių ataskaitų lygmeniu ir b) tvirtinimo lygmeniu.

Reikšmingo iškraipymo rizika finansinių ataskaitų lygmeniu – rizika kylanti iš audituojamos įmonės išorės ir vidaus aplinkos. Nustatyta, kad audituojamos įmonės išorės aplinkoje tikslinga išskirti ekonomines-politines, reguliavimo ir konkurencines sąlygas, o vidaus aplinkoje – strategines, valdymo ir kontrolės, veiklos bei apskaitos sąlygas. Tačiau norint tinkamai įvertinti audito riziką, visos šios sąlygos turi būti nagrinėjamos svarstant atskirus reikšmingo iškraipymo rizikos finansinių ataskaitų lygmeniu komponentus: a) verslo riziką, b) apgaulės riziką ir c) įmonės riziką. Nustatyta, kad vertinant verslo riziką pirmiausia turi būti žiūrima į įmonės strategines

verslo rizikas, po to į proceso verslo rizikas, o apgaulės riziką tikslinga nagrinėti per samdomų darbuotojų ar vadovybės „apgaulės rombo“ prizmę.

Reikšmingo iškraipymo rizika tvirtinimo lygmeniu – rizika, susijusi su konkrečiu finansinių ataskaitų elementu ir(ar) jo tvirtinimo pobūdžiu (įgimta rizika) ir jų atžvilgiu taikomomis kontrolės procedūromis (kontrolės rizika). Pasiūlyta, kad audituojamos įmonės kontrolės procedūrų tinkamumas turi būti nustatomas nagrinėjant a) vidaus kontrolės sistemos struktūrą pagal COSO modelį, b) jos veikimo efektyvumą ir naudojant CoCo modelio kriterijus (tikslas, atsidavimo, pajėgumo, stebėsenos ir mokymosi);

2) *aptikimo rizika* – rizika, kurią lemia audito sąlygos turi būti suprantama kaip audito procedūrų, atrankos ir profesinės rizikos derinys. Aptikimo rizika yra auditoriaus valdoma rizika tvirtinimo lygmeniu. Nustatyta, kad a) *audito procedūrų rizika* susijusi su netinkamu audito procedūros pritaikymu ar parinkimu konkrečiam finansinių ataskaitų elementui ar jo tvirtinimui tirti; b) *atrankos rizika* kyla dėl to, kad audito išvados padarytos remiantis atrankos duomenimis, gali skirtis nuo išvadų, jei tos pačios audito procedūros būtų taikytos visai visumai; c) *profesinę riziką* lemia auditoriaus savybės (patirtis, kvalifikacija), pagrindinių audito koncepcijų netobulumas ar tinkamas jų nesilaikymas;

3) audito rizikos vertinime turi būti atsižvelgta į tarpusavio ryšius tarp audito rizikos komponentų, nes: a) reikšmingo iškraipymo rizika finansinių ataskaitų lygmeniu tiesiogiai lemia susijusios reikšmingo iškraipymo rizikos, pasireiškiančios tvirtinimo lygmeniu, vertinimą; b) egzistuoja tiesioginis ryšys tarp reikšmingo iškraipymo rizikos tvirtinimo lygmeniu ir aptikimo rizikos, t. y. kuo didesnė reikšmingo iškraipymo rizika, tuo didesnė ir su ja susijusi aptikimo rizika; o c) atvirkštinis ryšys tarp reikšmingo iškraipymo rizikos tvirtinimo lygmeniu ir aptikimo rizikos rodo, kad priimtina audito rizikos lygį galima pasiekti sumažinus vieną iš šių komponentų. Minėti ryšiai svarbūs tuo, kad jie lemia tolesnių audito procedūrų atlikimą ir užtikrina audito įmonės darbo efektyvumą.

5. Kritinė mokslo darbuose siūlomų audito rizikos modelių lyginamoji analizė parodė, kad nė vienas iš analizuotų audito rizikos modelių nėra pakankamai išsamus ir pilnai neatspindi audito rizikos vertinimo esmės, nes šie modeliai:

1) pateikia bendrą supratimą apie audito riziką ir jos komponentus, tačiau *nesiūlo konkretaus būdo, kaip šias rizikas apskaičiuoti*;

2) išskiria atskirus audito rizikos komponentus, bet *neišsprendžia audito rizikos komponentų priklausomybės problemas*;

3) iki galo neatspindi audito rizikos komponentų visumos ir/ar jų pagrindinių charakteristikų dėl *audito riziką lemiančių sąlygų* (dėl atrankos taikymo, apgaulės pasireiškimo, audituojamos įmonės verslo rizikos ir pan.);

4) neišsprendžia *agregacijos problemas* finansinių ataskaitų ir atskiro jų elemento tvirtinimo lygmeniu;

5) neparodo, kad audito rizika ir/ar jos komponentai per(vertinami) tam tikrame audito etape, atskleidžiant *iteratyvinę sprendimų priėmimo* rizikos vertinimo procese *prigimtį*.

Atsižvelgiant į tai, apibendrintos audito rizikos vertinimo modelio tobulinimo kryptys: 1) audito rizikos komponentų visumos problema; 2) audito rizikos komponentų priklausomybės atskleidimas; 3) modelio pritaikymas praktikoje vertinant audito rezultatus; 4) agregacijos problemos išsprendimas; 5) iteratyvinis sprendimo priėmimas audito procese.

6. Anketinės apklausos rezultatai parodė, kad Lietuvos auditoriai, vertindami audito riziką, susiduria su šiomis problemomis: 1) audito riziką kaip ekonominį reiškinį sunku įvertinti; 2) audituojamos įmonės verslo sudėtingumas; 3) sąlygų (veiksnių) lemiančių audito riziką ar jos komponentus įvairovė; 4) audituojamos įmonės vidaus kontrolės sistemos sudėtingumas; 5) sukauptos patirties ir žinių stoka; 6) tinkamos audito atlikimo metodikos neturėjimas ir 7) kitų praktikoje taikomų audito rizikos vertinimo modelių nežinojimas. Todėl išskirtos audito rizikos vertinimo modelio pritaikymui būtinos sąlygos:

1) parodyti audito rizikos komponentų tarpusavio priklausomybę;

2) nurodyti, kad audito rizika ir/ar jos komponentai vertinami kiekviename audito etape ir skirtingu pasireiškimo lygmeniu tam, kad būtų pasiektas priimtinas audito rizikos lygis;

3) audito rizikos komponentus išskirti taip, kad reikšmingo iškraipymo rizika būtų skiriama į pasireiškiančią dėl apgaulės ir dėl klaidos; audituojamos įmonės verslo rizika būtų suprantama kaip sudėtinė reikšmingo iškraipymo rizikos dalis, o aptikimo rizika dėl atrankos ir ne dėl atrankos taikymo būtų analizuojama atskirai;

4) atsižvelgti į kitus veiksnius, lemiančius audito riziką.

7. Sukurtas audito rizikos vertinimo modelis perteikia sisteminį požiūrį į audito rizikos vertinimą. Šiame modelyje: 1) *įvardinti esminiai audito rizikos komponentai*, susiejant su jų pasireiškimą lemiančiomis sąlygomis (veiksniais); 2) *identifikuoti ryšiai* tarp atskirų audito rizikos komponentų įvertinimo bei jų ryšys su reikšmingu finansinių ataskaitų iškraipymu ir audito rizika; 3) *parodytas nuolatinis* audito rizikos ir jos komponentų (*per*)vertinimo procesas, kuris vykdomas kiekviename audito etape; 4) *pasiūlytas audito rizikos ir jos komponentų kiekybinis įvertinimo metodas*, kuris remiasi juos lemiančių sąlygų (veiksnių) tikimybės ir pasireiškimo įtakos bendru įvertinimu.

8. Audito rizikos vertinimo modelis susideda iš:

1) *audito rizikos vertinimo modelio struktūrogramos*, atskleidžiančios audito rizikos vertinimo proceso nuoseklumą, kuris neakcentuojamas taikomuose audito rizikos modeliuose. Audito rizikos vertinimo modelio struktūrogramoje: a) susistemintos tiek pagrindinės, tiek išvestinės sąlygos, lemiančios audito rizikos komponentus (audituojamos įmonės išorės ir vidaus aplinka, audito sąlygos); b) išskirti esminiai audito rizikos komponentai (reikšmingo iškraipymo rizika ir aptikimo rizika), pasireiškiantys skirtingais lygmenimis, ir parodyta priklausomybė tarp jų; c) pateiktas audito rizikos vertinimo procesas rodo grįžtamuosius ryšius iš ankstesnių audito etapų/veiksmų ir patikslina audito rizikos komponentų dydžius, atlikus galimo reikšmingo iškraipymo įvertinimą;

2) *audito rizikos komponentų įvertinimo skalės*, kurioje apibendrintos sąlygų, lemiančių konkrečių audito rizikos komponentų pasireiškimą, įvertinimo gairės. Šios gairės formuoja vieningą reikšmingo iškraipymo rizikos įvertinimo praktiką, nes rodo, kada atskiros jos komponentės finansinių ataskaitų ar tvirtinimo lygmeniu priklausomai nuo jų lemiančių sąlygų pasireiškimą masto turi būti įvertinamos kaip maža, vidutinė ar didelė rizika. Svarbu ir tai, kad šioje skalėje kokybinis audito rizikos komponentų vertinimas yra susiejamas su pasiūlytu kiekybiniu įvertinimu;

3) *audito rizikos vertinimo schemas*, skirtos identifikuoti tarpusavio ryšius tarp audito rizikos komponentų tiek per atskirų audito rizikos komponentų priklausomybės, tiek per bendrąjį jų vertinimą ir atskleisti jų įtaką bendram audito rizikos lygiui. Sukurta audito rizikos vertinimo schema, susieja audito rizikos komponentus, pasireiškančius finansinių ataskaitų lygmeniu ir tvirtinimo lygmeniu, ir taip gerokai patobulina iki šiol audito literatūros šaltiniuose nagrinėtą įgimtos, kontrolės ir aptikimo rizikų sąveikos schemą;

4) *audito rizikos komponentų kiekybinio įvertinimo metodikos*, kuri grindžiama 10 kiekybinio įvertinimo žingsnių ir sudarytomis rizikų apskaičiavimo lentelėmis. Pagal šią metodiką: 1) turi būti identifikuojami visi su audito rizikos komponentu susiję veiksniai, 2) nustatoma jų pasireiškimą tikimybė ir įtaka bei 3) įvertinamas bendras audito rizikos komponento lygis. Tačiau nustatant konkretaus audito rizikos komponento lygį būtina: a) eliminuoti veiksnius, kurių įtaka yra maža, t. y. nesiekia toleruotinos klaidos dydžio; b) remtis apskaičiuotu maksimalios rizikos dydžiu, kuris lygus tiriamos rizikos bendros įtakos ir maksimalios tikimybės sandaugai. Toks skaičiavimas grindžiamas tuo, kad auditoriui turi būti svarbūs ne visi, o tik galimi reikšmingi iškraipymai ir tik veiksnio pasireiškimą tikimybės laipsnis priklausomai nuo aplinkybių gali varijuoti ir tuo pačiu keisti susijusios rizikos lygį, o jo įtaka liks nepakitusi.

9. Sukurtas audito rizikos vertinimo modelis *tenkina visas audito rizikos vertinimui svarbias sąlygas*, t. y. jis:

- pripažįsta audito rizikos komponentų visumą ir jų pagrindines charakteristikas;

- atskleidžia priklausomybę tarp audito rizikos komponentų;

- nurodo, kad audito rizika ir/ar jos komponentai vertinami kiekviename audito etape ir skirtingu pasireiškimo lygmeniu;

- pateikia audito etapus pagal taikomą audito praktiką;

- atskleidžia iteratyvinę sprendimų priėmimo rizikos vertinimo procese prigimtį ir

- yra taikytinas vertinant audito rezultatus.

Atliktas audito rizikos vertinimo modelio patikrinimas konkrečių auditų pavyzdžiu patvirtino: 1) jo sandarą (elementus): audito rizikos sąlygas (veiksnius), audito rizikos komponentus ir audito rizikos vertinimo procesą audito metu; 2) tarpusavio ryšius tarp atskirų audito rizikos komponentų per atskirų audito rizikos komponentų priklausomybės ir bendrąjį jų vertinimą. Todėl šis modelis yra taikytinas praktikoje: visiems auditams nepriklausomai nuo audituojamos įmonės dydžio ir veiklos pobūdžio, ir tinkama metodinė audito rizikos vertinimo priemonė.

LITERATŪRA

1. ACCA Study text: Certificate Paper 6 „The Audit Framework“ (1993). BPP Publishing limited. 565 p. ISBN 0-7517-0005-3.
2. ACCA Paper 8. Audit and Assurance (International) (2007). BPP Learning media Ltd, p. 514. ISBN 978-0-7517-3299-3.
3. ADAMS, John. (2001) *Rizika*. Iš anglų kalbos vertė G. Mačys. Kaunas: Poligrafija ir informatika, 272 p. ISBN 1392-1673.
4. AICPA Audit Guide: Assessing and Responding to Audit Risk in a Financial Statement Audit (2006). American Institute of Certified Public Accountants, Inc. 498 p. ISBN 0-87051-629-9.
5. ALEKNEVIČIENĖ, Vilija (1997). Investicijų rizikos valdymas: daktarės disertacija: socialiniai mokslai, ekonomika (6B). Kaunas, p. 109.
6. ALLEN, Robert D., HERMANSON, Dana R., KOZLOSKI, Thomas M., RAMSAY, Robert J. (2006). Auditor Risk Assessment: Insights from Academic Literature. Iš Accounting Horizons [interaktyvus]. Vol. 20, No. 2, June, [žiūrėta 2008 m. kovo 14 d.], p. 157 – 177. Prieiga per internetą: <<http://www.atypon-link.com>>.
7. ARENS, Alvin A.; LOEBBECKE, James K. (1997). *Auditing: An Integrated Approach*. 7 ed. Upper Sand Rives: Prentice Hall. 823 p.
8. ARENS, Alvin A.; ELDER, Randal J.; BEASLEY, Mark S. (2006). *Auditing and Assurance Services: An Integrated Approach*. 11ed. Person Prentice Hall. 799 p.
9. Association of Certified Fraud Examiners (2004). ACFE Fraud Prevention Check-up. [interaktyvus], [žiūrėta 2008 m. vasario 6 d.] Prieiga per internetą: <http://www.acfe.com/documents/Fraud_Prev_Cheup_IA.pdf> .
10. BAGDONAS, Vilhelmas (1996). Verslo rizika. Vilnius: Saulės vėjas, p. 116. ISBN 9986-741-07-6.
11. BAYER, Thomas E. (1999) *Risk – Based Auditing: A New Approach* [interaktyvus]. [žiūrėta 2004 m. kovo 25 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.sikich.com/sg/pdf/bayer.pdf>> .
12. BEATIE, Viven; FEARNLEY, Stella; BRANDT, Richard. (2002) *Auditor Independence and Audit Risk in the UK: A Reconceptualisation*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2004 m. vasario 15 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.stir.ac.uk/Departments/Management/Accountancy/stfpages/beattie>> .
13. BEATIE, Viven; FEARNLEY, Stella; BRANDT, Richard. (2005) Auditor Independence and Audit Risk: A Reconceptualisation. Iš *Journal*

- of International Accounting Research* [interaktyvus]. Vol. 4, no.1 [žiūrėta 2006 m. spalio 15 d.], p. 39 – 71. Prieiga per internetą: <<http://web.ebscohost.com/bsi/pdf>> .
14. BELL, Timothy B.; PEECHER, Mark E.; SOLOMON, Ira (2005). The 21st Century Public Company Audit: Conceptual Elements of KPMG's Global Audit Methodology. [interaktyvus]. [žiūrėta 2008 m. liepos 4 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.business.uiuc.edu/kpmg-uiuccases/monograph2.pdf>> .
 15. BLOKDIJK, J. H. (2004) Tests of control in the audit risk model: Effective? Efficient? Iš *International Journal of Auditing* [interaktyvus]. No. 8 [žiūrėta 2006 m. lapkričio 24 d.], p. 185 – 194. Prieiga per internetą: <<http://web.ebscohost.com/bsi/pdf>> .
 16. BHATTACHARJEE, Sudip; MORENO, Kimberly. (2002) The impact of affective information on the professional judgments of more experienced and less experienced auditors. Iš *Journal of Behavioral Decision Making* [interaktyvus]. No. 15 [žiūrėta 2006 m. gruodžio 15 d.], p. 361 – 377. Prieiga per internetą: <http://www.interscience.wiley.com> .
 17. *Buhalterijų profesionalų etikos kodeksas*. Tarptautiniai audito standartai. (2005) Vilnius: Lietuvos auditorių rūmai, 614 p. ISBN 9986-795-34-6.
 18. *Buhalterijų profesionalų etikos kodeksas*. (2006) Vilnius: Lietuvos auditorių rūmai, 110 p. ISBN 9955-9841-1-2.
 19. CARMICHAEL, Douglas R. (1988) *The auditor's new guide to errors, irregularities and illegal acts*. Journal of Accountancy. September, vol. 166, issue 3, [žiūrėta 2006 m. lapkričio 24 d.], p. 40 – 48. Prieiga per internetą: <<http://web.ebscohost.com/bsi/pdf>> .
 20. CARMICHAEL, Douglas R. (2006a) Increase your audit „vocabulary“ with new risk standards. Iš *Accounting today* [interaktyvus]. September 4-17, vol. 20, issue 16, [žiūrėta 2006 m. lapkričio 24 d.], p. 36. Prieiga per internetą: <<http://web.ebscohost.com/bsi/pdf>> .
 21. CARMICHAEL, Douglas R. (2006b) How new risk standards differ from past practice. Iš *Accounting today* [interaktyvus]. September 18 – October 1 [žiūrėta 2006 m. lapkričio 24 d.], p. 14-15, 33. Prieiga per internetą: <<http://web.ebscohost.com/bsi/pdf>> .
 22. The Canadian Institute of Chartered Accountants (2007). Frequently Asked Questions: Audit Risk for Small Entities (2007). Iš *Focus on PEM* [interaktyvus]. Vol. 2, Issue 1, April [žiūrėta 2008 m. vasario 6 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.knotia.ca/kStore/ProductInfo/PEM/PDFs/FocusOnPEM/FocusOnPEM_Vol2Iss1.pdf> .
 23. CEDERGREN, Robert. (2006) Audits: Moving from traditional to risk-based approach. Iš *North Western Financial Review* [interaktyvus].

- August 15, vol. 191, issue 16, [žiūrėta 2006 m. lapkričio 24 d.], p. 22. Prieiga per internetą: <<http://web.ebscohost.com/bsi/pdf>> .
24. CHAPMAN Robert J. (2006) *Simple Tools and Techniques for Enterprise Risk Management*. John Wiley & Sons, Ltd., p. 466. ISBN 0-470-01466.
 25. CHEN, Hsueh Ju; HUANG, Shaio Yan; SHIH Kuang-Hsun. (2006) An empirical examination of the impact of risk factors on Auditor's risk assessment. Iš *International Journal of Management* [interaktyvus]. vol. 23, issue 3, part 1, September [žiūrėta 2006 m. lapkričio 24 d.], p. 515-528. Prieiga per internetą: <<http://web.ebscohost.com/bsi/pdf>> .
 26. CoCo. (1995) The Canadian Institute of Chartered Accountants. Two Same sides of the Coin: CICA'S Guidance on Control and CCAF'S Effectiveness Reporting Framework. [interaktyvus], [žiūrėta 2008 m. rugpjūčio 16 d.] Prieiga per internetą: <http://www.cica.ca/index.cfm/ci_id/7916/la_id/1> .
 27. COENEN Tracy. (2007) The Fraud Triangle and What You Can Do About It. [interaktyvus]. [žiūrėta 2008 m. spalio 16 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.allbusiness.com/accounting/forensic-accounting/4968017-1.html>> .
 28. COSO (1992) Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission. Internal Control — Integrated Framework. American Institute of Certified Public Accountants: New York.
 29. COSO ERM (2004) Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission. Enterprise Risk Management — Integrated Framework (Executive Summary). [interaktyvus], September, [žiūrėta 2008 m. rugpjūčio 16 d.] Prieiga per internetą: <http://www.coso.org/documents/COSO_ERM_ExecutiveSummary.pdf> .
 30. COOPER, Davies J., GENDRON, Yves. (2001) Power and criteria of control. Iš *CA Magazine*. [interaktyvus], March, vol. 134, issue 2, [žiūrėta 2008 m. rugpjūčio 16 d.], p. 33-43 Prieiga per internetą: <http://www.camagazine.com/index.cfm/ci_id/6422/la_id/1> .
 31. COOPER, Kathie; DEO, Hemant. (2006) Maximize audit fees and minimize audit risk: „A recipe for auditing success or failure?“. Iš *The journal of American Academy of Business, Cambridge* [interaktyvus]. March, vol. 8, issue 2, [žiūrėta 2006 m. lapkričio 24 d.], p. 210 – 215. Prieiga per internetą: <<http://web.ebscohost.com/bsi/pdf>> .
 32. CUSHING Barry E., LOEBBECKE James K. (1983) Analytical Approaches to Audit Risk: A survey and analysis. Iš *Auditing: A Journal of Practice & Theory* [interaktyvus]. Vol. 3, No.1 Fall, [žiūrėta 2007 m. lapkričio 17 d.], p. 23 – 41. Prieiga per internetą: <<http://web.ebscohost.com/bsi/pdf>> .

33. McCONNELL Donald K. Jr.; SWEIGER, Charles H. (2007) Implementing the New ASB Risk Assessment Audit Standards. Iš *The CPA Journal* [interaktyvus]. June, [žiūrėta 2007 m. lapkričio 17 d.], p. 20 – 26. Prieiga per internetą: <<http://web.ebscohost.com/bsi/pdf>> .
34. CORMIER, Denis; LAPOINTE, Pascale. (2005) To assess and detect. Detailed audit procedures such as those mandated by revised section 5135 will likely help auditors uncover existing client fraud. Iš *CA Magazine* [interaktyvus]. November, [žiūrėta 2006 m. balandžio 7 d.], p. 51 – 52, 54. Prieiga per internetą: <<http://web.ebscohost.com/bsi/pdf>> .
35. CURTIS, Emer; TURLEY, Stuart. (2007) The business risk audit – A longitudinal case study of an audit engagement. Iš *Accounting, Organizations and Society* [interaktyvus]. Vol. 32, Issues 4-5, May-July [žiūrėta 2007 m. vasario 8 d.], p. 439 – 461. Prieiga per internetą: <<http://www.sciencedirect.com>>.
36. ČEKANA VIČIUS, Vydas; MURAU SKAS, Gediminas. (2006) Statistika ir jos taikymai: I dalis. Vilnius: TEV, p. 238. ISBN 9986-546-93-1.
37. ČEKANA VIČIUS, Vydas; MURAU SKAS, Gediminas. (2008) Statistika ir jos taikymai: II dalis. Vilnius: TEV, p. 268. ISBN 9955-491-16-7.
38. ČEPINSKIS, Jonas; RAŠKINIS, Dalius. (2004) Draudimo veikla: vadovėlis. Kaunas: VDU. P. 290. ISBN 9955-12-035-5.
39. Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. (2006) [interaktyvus]. [žiūrėta 2006 m. balandžio 7 d.]. Prieiga per internetą: <[http:// autoinfo.lt](http://autoinfo.lt)> .
40. DAVIES, Mark. (2001) Auditing in the New Millennium. [interaktyvus]. [žiūrėta 2004 m. kovo 15 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.yuatac.com/Auditing%20in%20the%20New%20Millennium.pdf>>.
41. DUSENBURY, Richard; REIMERS, Jane; WHEELER, Stephen. (2000a) The audit risk model: the interdependence of components risks. Iš *Journal of Accountancy* [interaktyvus]. September, [žiūrėta 2004 m. sausio 15 d.], p. 103. Prieiga per internetą: <<http://www.aicpa.org/pubs/jofa/sep2000/prac-aud.htm>>.
42. DUSENBURY, Richard; REIMERS, Jane; WHEELER, Stephen. (2000b) The Audit Risk model: An Empirical Test for Conditional Dependencies among Assessed Component Risks. Iš *Auditing: A Journal of Practice & Theory* [interaktyvus]. Vol. 19, No. 2 [žiūrėta 2008 m. kovo 14 d.], p. 103. Prieiga per internetą: <<http://web.ebscohost.com/bsi/pdf>>.
43. DAUJOTAITĖ, Dalia. (2006) *Finansinis auditas*. Mokomoji knyga. Vilnius: Vilniaus vadybos aukštoji mokykla. 189 p. ISBN 9955-528-12-5.
44. DANIEL, Shirley J. (1988) Some empirical evidence about the assessment of audit risk in practice. Iš *Auditing: A Journal of Practice &*

- Theory* [interaktyvus]. vol. 7, no. 2, spring [žiūrėta 2006 m. lapkričio 24 d.], p.174–181. Prieiga per internetą: <<http://web.ebscohost.com/bsi/pdf>>.
45. European Federation of Accountants. (2007) Selected Issues relating to Financial Statements Audits Abridged Version [interaktyvus]. [žiūrėta 2008 m. vasario 6 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.fee.be>> .
 46. Europos Parlamento ir Tarybos Direktyva 2006/43/EB 2006 m. gegužės 17 d. dėl teisės aktų nustatyto metinės finansinės atskaitomybės ir konsoliduotos finansinės atskaitomybės audito, iš dalies keičianti Tarybos direktyvas 78/660/EEB ir 83/349/EEB bei panaikinanti Tarybos direktyvą 84/253/EEB. Iš *Europos Sąjungos oficialusis leidinys* [interaktyvus]. 2006-06-09, L157, [žiūrėta 2006 m. liepos 3 d.], p.87 – 107. Prieiga per internetą: <http://eur-lex.europa.eu> .
 47. GAIDIENĖ, Zina (1998). *Finansų valdymas*, p. 125. ISBN 9986-418-10-0.
 48. GARŠKIENĖ, Aldona. (1997) *Verslo rizika*. Vilnius: Lietuvos informacijos institutas, 36 p. ISBN 9986-12-139-6.
 49. GEGUŽIS, Artūras. (2003) Neapibrėžtumo ir rizikos samprata ekonomikoje. *Ekonomika*, Vilniaus Universitetas, Nr.62, p. 63 – 81. ISSN 1392-1258.
 50. GEORGIADES, George. (2006) General Audit Risk Alert – 2005/06. Iš *GAAS Update Service* [interaktyvus]. vol. 06, issue 06, March 30 [žiūrėta 2006 m. spalio 15 d.], p. 1 – 7. Prieiga per internetą: <<http://web.ebscohost.com/bsi/pdf>> .
 51. GRAHAM, Lynford, BEDARD, Jean C. (2003) Fraud Risk and Audit Planning. Iš *International Journal of Auditing* [interaktyvus]. No. 7, [žiūrėta 2007 m. spalio 15 d.], p. 55 – 70. Prieiga per internetą: <<http://web.ebscohost.com/bsi/pdf>> .
 52. GRONSKAS, Vladas. (1993) *Verslo ekonomika*. Kaunas: Raidė. 207 p.
 53. GRONSKAS, Vladas. (1997) *Prekinės verslininkystės rizika: mokomoji knyga*. Kaunas: Technologija. 115 p. ISBN 9986-13-567-2.
 54. GRONSKAS, Vladas. (2003) Rizika mišrioje ekonomikoje: samprata ir sandara. *Inžinerinė ekonomika*, KTU, Nr. 3(34), p. 46-54. ISSN 1392-2785.
 55. GUY, Dan M., ALDERMAN C. Wayne. (1985) *Auditing*. San Diego: Harcourt Brace Javanovich Publ. 940 p.
 56. GUY, Dan M.; CARMICHAEL, Douglas R.; LACH, Linda A. (2003) *Wiley Practitioner's Guide to GAAS 2003: Covering all SASs, SSAESs, SSARSs, and Interpretations*. John Wiley & Sons. 832 p. ISBN 0-471-21348-9.

57. GHOSH, Barun K. (2005) *Audit risk: Its relevance, Assessment & Minimization*. Iš *The chartered accountant* [interaktyvus]. May [žiūrėta 2007 m. vasario 13 d.] p. 1475 – 1482. Prieiga per internetą: <<http://www.ifacnet.com>>.
58. FISHER, Craig. (2005) Performing an audit: do I have to? Iš *Chartered Accountants Journal* [interaktyvus]. February [žiūrėta 2006 m. spalio 15 d.], p. 30–31, 33. Prieiga per internetą: <<http://web.ebscohost.com/bsi/pdf>>.
59. FOGARTY, John A.; GRAHAM, Lynford; SCHUBERT, Darrel. R. (2006) Assessing and Responding to Risks in a Financial Statement Audit: auditors must leave a clear record in private company audits. Iš *Journal of Accountancy* [interaktyvus]. July, [žiūrėta 2006 m. spalio 15 d.], p. 43–46, 49. Prieiga per internetą: <<http://www.aicpa.org/pubs/joa/jul2006/fogarty.htm>>.
60. FOGARTY, John A.; GRAHAM, Lynford; SCHUBERT, Darrel. R. (2007) Assessing and Responding to Risks in a Financial Statement Audit: Part II: guidance for audit standards for nonissuers that took effect on or after December 15, 2006. Iš *Journal of Accountancy* [interaktyvus]. July, [žiūrėta 2007 m. liepos 25 d.], p. 1–10. Prieiga per internetą: <<http://www.aicpa.org/pubs/joa/jan2007/fogarty.htm>>.
61. FUKUKAWA, Hironori; MOCK, Theodore J.; WRIGHT, Arnold. (2006) Audit programs and audit risk: a study of Japanese practice. Iš *International Journal of Auditing* [interaktyvus]. no.10 [žiūrėta 2007 m. sausio 19 d.], p. 41–65. Prieiga per internetą: <<http://web.ebscohost.com/bsi/pdf>>.
62. *Handbook of International Auditing, Assurance, and Ethics pronouncements: 2006 Edition*. (2006) International Federation of Accountants, 1095 p. ISBN 1-931949-52-2.
63. HOLMES, Howard. (1995) ABREMA – Activity Based Risk Evaluation Model of Auditing [interaktyvus]. Iš *Australian Educational Research Pty Ltd*. [žiūrėta 2005 m. gruodžio 2 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.abrema.net/abrema/>>.
64. HOUSTON, Richard W.; PETERS, Michael F.; PRATT, Jamie H. (2005) Nonlitigation Risk and Pricing Audit Services. Iš *Auditing: A Journal of Practice & Theory* [interaktyvus]. vol. 24, no.1, May [žiūrėta 2006 m. balandžio 17 d.], p. 37–53. Prieiga per internetą: <<http://web.ebscohost.com/bsi/pdf>>.
65. HUSS, Fenwick H.; JACOBS Fred A. (1991) Risk Containment: Exploring Auditor Decisions in the Engagement Process. Iš *Auditing: A Journal of Practice & Theory* [interaktyvus]. Vol. 10, no. 2, [žiūrėta

- 2006 m. spalio 15 d.], p. 16 – 32. Prieiga per internetą: <<http://web.ebscohost.com/bsi/pdf>>.
66. International Standard on Auditing 200, Objective and General Principles Governing an Audit of Financial Statements. (2006) Iš *Handbook of International Auditing, Assurance, and Ethics pronouncements. 2006 edition* [interaktyvus]. [žiūrėta 2006 m. balandžio 17 d.], p. 304 – 320. Prieiga per internetą: <<http://www.ifac.org>>.
 67. International Standard on Auditing 240, The Auditor's Responsibility to Consider Fraud in an Audit of Financial Statements. (2006) Iš *Handbook of International Auditing, Assurance, and Ethics pronouncements. 2006 edition* [interaktyvus]. [žiūrėta 2006 m. balandžio 17 d.], p. 363 – 408. Prieiga per internetą: <<http://www.ifac.org>>.
 68. International Standard on Auditing 315, Obtaining an Understanding of the Entity and Its Environment and Assessing the Risks of Material Misstatement. (2006) Iš *Handbook of International Auditing, Assurance, and Ethics pronouncements. 2006 edition* [interaktyvus]. [žiūrėta 2006 m. kovo 27 d.], p. 439 – 488. Prieiga per internetą: <<http://www.ifac.org>>.
 69. International Standard on Auditing 330, The Auditor's Procedures in Response to Assessed Risks. (2006) Iš *Handbook of International Auditing, Assurance, and Ethics pronouncements. 2006 edition* [interaktyvus]. [žiūrėta 2006 m. balandžio 17 d.], p. 494 – 517. Prieiga per internetą: <<http://www.ifac.org>>.
 70. International Standard on Auditing 400, Audit Evidence. (2006) Iš *Handbook of International Auditing, Assurance, and Ethics pronouncements. 2006 edition* [interaktyvus]. [žiūrėta 2006 m. balandžio 17 d.], p. 523 – 533. Prieiga per internetą: <<http://www.ifac.org>>.
 71. *International Standard on Auditing 500*, Audit Evidence. (2006) Iš *Handbook of International Auditing, Assurance, and Ethics pronouncements. 2006 edition* [interaktyvus]. [žiūrėta 2006 m. balandžio 17 d.], p. 523 – 533. Prieiga per internetą: <<http://www.ifac.org>> .
 72. *International Standard on Auditing 530*, Audit Sampling and Other Means of Testing. (2006) Iš *Handbook of International Auditing, Assurance, and Ethics pronouncements. 2006 edition* [interaktyvus]. [žiūrėta 2006 m. balandžio 17 d.], p. 523 – 533. Prieiga per internetą: <<http://www.ifac.org>>.
 73. JAKUTIS, Algirdas; PETRAŠKEVIČIUS, Vladislavas ir kt. (2005) *Ekonomikos teorija: vadovėlis*. Vilnius: Eugrimas, 570 p. ISBN 9955-501-79-0.
 74. JOHNSON, Humbbard. (1991) *Auditing*. 4 ed. Dame publication, inc. 683 p.
 75. JOHNSTONE, Karla M. (2000) *Client-Acceptance Decisions: Simultaneous Effects of Clients Business Risk, Audit Risk, Auditor*

- Business Risk, and Risk Adaptation. Iš *Auditing: A Journal of Practice and Theory* [interaktyvus]. vol. 19, no. 1, [žiūrėta 2007 m. liepos 24 d.], p. 1 – 25. Prieiga per internetą: <<http://papers.ssrn.com>>.
76. JOHNSTONE, Karla M. (2001) Risk, Experience and Client-Acceptance Decisions. Iš *The National Public Accountant* [interaktyvus]. July, [žiūrėta 2007 m. liepos 24 d.], p. 27 – 29, 38. Prieiga per internetą: <<http://papers.ssrn.com>>.
 77. KABAŠINSKAS, Juozas, TOLIATIENĖ, Irena. (1997) *Auditas*. Vilnius: Amžius. 382 p. ISBN 9986-430-24-0
 78. KARDELIS, Kęstutis. (2002) *Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai*: vadovėlis. Kaunas: Judex. 398 p. ISBN 9986-948-65-7.
 79. KANAPICKIENĖ, Rasa. (2001) Vadovybės vaidmuo formuojant įmonės vidaus kontrolės sistemą. *Ekonomika: mokslo darbai*. Vilniaus Universiteto leidykla, t. 54, p. 55 – 71. ISSN 1392-1258.
 80. KANAPICKIENĖ, Rasa, GIPIENĖ, Gailutė, JEFIMOVAS, Borisas. (2004) Apgaulių ir klaidų rizikos vertinimas audito metu. *Ekonomika*. Vilniaus Universiteto leidykla, t. 67, p. 27 – 38. ISSN 1392-1258.
 81. KANAPICKIENĖ, Rasa. (2006) *Įmonės vidaus kontrolė*. Sąskaityba, Nr. 5, p. 36 – 39. ISSN 1392-4834.
 82. KANAPICKIENĖ, Rasa; RAGUCKAITĖ, Sigita. (2006) Įmonės vidaus kontrolės modelis: teoriniai tyrimai. Lietuvos auditoriai - 10 metų patirtis ir perspektyvos = Lithuanian auditors - 10 years' experience and prospects: 4-osios tarptautinės mokslinės-praktinės konferencijos medžiaga (2006 m. gruodžio 15 d.). Vilnius: Lietuvos auditorių rūmai, p. 95 – 107. ISBN 9955-98411-3-9.
 83. KEAT Paul G.; YOUNG Philip K. Y. (2006) *Managerial economics: Economic Tools for Today's Decision makers*. Fifth edition, John Wiley & Sons, Inc., p. 571. ISBN 0-13-197074-7.
 84. KEENAN, Joy. (2005) Risk and reward. The revised audit risk standards are a major undertaking, so guidance is vital for a timely and appropriate adoption. Iš *Ca magazine* [interaktyvus]. May, [žiūrėta 2006 m. balandžio 17 d.], p.43 – 44. Prieiga per internetą: <<http://web.ebscohost.com/bsi/pdf>> .
 85. KINNEY, William R. (1989) Achieved audit risk and the audit outcome space. Iš *Auditing: A Journal of Practice & Theory* [interaktyvus]. Supplement, [žiūrėta 2007 m. lapkričio 17 d.], p. 67 – 84. Prieiga per internetą: <<http://web.ebscohost.com/bsi/pdf>> .
 86. KIZIRIAN, Timothy G.; MAYHEW, BRAIN W.; SNEATHEN Jr., Dwight L. (2005) The Impact of Management Integrity on Audit Planning and Evidence. Iš *Auditing: A Journal of Practice & Theory*

- [interaktyvus]. vol. 24, no. 2, [žiūrėta 2006 m. sausio 15 d.], p. 49 – 67. Prieiga per internetą: <<http://web.ebscohost.com/bsi/pdf>> .
87. KNECHEL, Robert W. (2001) *Auditing: assurance and risk*. 2-nd ed. South Western College Publishing, 732 p.
 88. KNECHEL, Robert W. (2007) The business risk audit: Origins, obstacles and opportunities. Iš *Accounting, Organizations and Society* [interaktyvus]. vol. 32, issues 4-5, May-July [žiūrėta 2007 m. vasario 8 d.], p. 383 408. Prieiga per internetą: <<http://www.sciencedirect.com>> .
 89. KNIGHT, Frank. H. (1921) *Risk, Uncertainty, and Profit*. [interaktyvus]. Library of Economics and Liberty. [žiūrėta 2006 m. balandžio 15 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.econlib.org/library/Knight/knRUPtoc.html>>
 90. KOTCHETOVA, Natalia; KOZLOSKI, Thomas M.; MESSIER, William F., Jr. (2006) Linkages Between Auditors' Risk Assessment in a Risk-Based Audit. [interaktyvus] Iš *University of Illinois at Urbana-Champaign* [žiūrėta 2007 m. liepos 25 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.business.uiuc.edu/accountancy/events/symposium/audit/2006/papers/KKM_BPA_August2006.pdf>.
 91. LAKIS, Vaclovas. (2007) *Audito sistema: Raida ir perspektyvos (monografija)*. Vilniaus Universiteto leidykla. 386 p. ISBN 978-9955-33-054-7.
 92. LASKIENĖ, Daiva (2003). *Verslo rizikos valdymo modelis: daktaro disertacija: socialiniai mokslai, ekonomika (04 S)*. Kaunas, p. 119.
 93. LEIŠYS, Donatas. (2001) *Reikšmingumo samprata atliekant auditą*. Apskaitos, audito ir mokesčių aktualijos, 2001 lapkritis, Nr. 44 (188). P. 13.
 94. LEMON, W. M. (2000), *Developments in the Audit Methodologies of Large Accounting Firms*, Auditing Practices Board, London.
 95. LEONAVIČIŪTĖ, Goda, VAŠKELAITIS, Vytautas. (2001) Verslo rizikos ir įmonės vidaus kontrolės sąveikos. *Inžinerinė ekonomika*, Kaunas: Technologija, Nr.4 (24), p. 37 – 41. ISSN 1392-2785.
 96. Lietuvos Respublikos audito įstatymas Nr. X-1676. (2008) Priimtas 2008 m. liepos 3 d. *Valstybės žinios*, liepos 19, Nr. 82-3233.
 97. Lietuvos Respublikos elektros energetikos įstatymas Nr. IX-2307. (2004) Priimtas 2004 m. liepos 1 d. *Valstybės žinios*, liepos 10, Nr. 107-3964.
 98. Lietuvos Respublikos šilumos ūkio įstatymas Nr. X-1329. (2007) Priimtas 2007 m. lapkričio 20 d. *Valstybės žinios*, gruodžio 11, Nr. 130-5259.

99. LYDEKA, Zigmąs; DRILINGAS, Boleslovas (2002). Firmos ekonomikos pagrindai. 2-oji papild. ir patais. laida. Vilnius: Pačiolis, p. 311. ISBN 9955-04-054-8
100. LIUČVAITIS, Stanislovas. (2003) Rizikos valdymas ir jos analizės svarba verslo plėtotei. *Verslas: teorija ir praktika*, Vilniaus Gedimino technikos universitetas, IV tomas Nr.1, p. 25 – 35.
101. LLOYD, Paul. (2003) Modelling of Audit Risk Assessments: Exploration of an Alternative to the Use of Knowledge Based System. Iš *International Journal of Auditing*. [interaktyvus]. March, vol. 7, issue 1 [žiūrėta 2006 m. sausio 17 d.], p. 21 – 47. Prieiga per internetą: <<http://www.af.ecel.uwa.edu.au/-data/page/9427/99-106.pdf>>.
102. LONG, Gerard. (1999) Audit risk. [interaktyvus]. 1 November 1999. [žiūrėta 2006 m. sausio 17 d.] Prieiga per internetą: <<http://www.accaglobal.com/publications/studentaccountant/3915>> .
103. LUOBIKIENĖ, Irena. (2002). Sociologinių tyrimų metodika. Kaunas: Technologija, p 135. ISBN 9955-09-281-5
104. LUSCOMBE, Nelson. (1995) CoCo's control framework. Iš *CA Magazine*. [interaktyvus]. December, [žiūrėta 2008 m. rugpjūčio 16 d.], p. 3. Prieiga per internetą: <http://www.camagazine.com/index.cfm/ci_id/4669/la_id/1.htm>
105. LYNN, Guy. (2005) *A Dictionary of Accounting and Auditing (10000 + accounting and auditing terms currently used in the USA, UK, Canada and Australia)*. Xlibris Corporation, 424 p. ISBN 0-97441-844-7.
106. MACKEVIČIUS, Jonas. (1994) *Audito pradmenys*. Vilnius: Mintis. 263 p. ISBN 5-417-00684-X.
107. MACKEVIČIUS, Jonas. (1999) *Audito teorija ir praktika: monografija*. Vilnius: Lietuvos mokslas. 699 p. ISSN 1392-3044.
108. MACKEVIČIUS, Jonas. (2001) *Audito teorija, praktika, perspektyvos: monografija*. Vilnius: Lietuvos mokslas. 827 p. ISSN 1392-4044.
109. MACKEVIČIUS, Jonas; BARTAŠKA, Romualdas. (2003) *Klaidų ir apgaulių aptikimas, įvertinimas ir prevencija*. Pinigų studijos: Ekonomikos teorija ir praktika. Vilnius: Lietuvos bankas, p. 37-59. ISSN 1392-2637.
110. MACKEVIČIUS, Jonas. (2005) *Audito rizikos veiksnių vertinimas*. Organizacijų vadyba: Sisteminiai tyrimai: 2005.33. VDU: Kaunas, p. 111-124. ISSN 1392-1142.
111. MACKEVIČIUS, Jonas. (2009) *Finansinių ataskaitų auditas ir analizė: Procedūros, metodikos ir vertinimas*. Vilnius: TEV. 389 p. ISBN 978-9955-879-49-7.

112. MACKEVIČIUS, Jonas; PRANCKEVIČIŪTĖ, Laura. (2004) Audit Risk Assessment in the National Audit Office of the Republic of Lithuania: Evaluation and Development. *Ekonomika*, Vilniaus Universitetas, Nr. 66, p. 43 – 54. ISSN 1392-1258.
113. MARTIŠIUS, Stanislovas. (1997) *Statistinių išvadų teorijos pradmenys*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla. 119 p.
114. MATICKIENĖ, Idalija. (1997) *Audito planavimas ir organizavimas: mokomoji knyga*. Kaunas: Technologija. 140 p. ISBN 9986-13-542-7.
115. MAJID, Abdul; GUL, Ferdinand A.; TSUI, Judy S. L. (2001) An Analysis of Hong Kong Auditors' Perceptions of the Importance of Selected Red Flag Factors in Risk Assessment. Iš *Journal of Business Ethics* [interaktyvus]. No. 32, [žiūrėta 2006 m. sausio 15 d.], p. 263 – 274. Prieiga per internetą: <<http://web.ebscohost.com/bsi/pdf>> .
116. MARTINOV, Nonna; ROEBUCK Peter. (1998) The Assessment and Integration of Materiality and Inherent risk: An Analysis of Major Firms' Audit Practices. Iš *International Journal of Auditing* [interaktyvus]. no. 2, [žiūrėta 2006 m. sausio 15 d.], p. 103 – 126. Prieiga per internetą: <<http://web.ebscohost.com/bsi/pdf>>.
117. MCNAMEE David.(1999) Risk Assessment and Fraud. [interaktyvus]. [žiūrėta 2006 m. sausio 8 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.mc2consulting.com>>.
118. MESSIER Jr., William F.; AUSTEN, Lizabeth A. (2000a) Inherent risk and control risk assessments. Iš *AICPA* [interaktyvus]. [žiūrėta 2006 m. sausio 15 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.aicpa.org/pubs/jofa/sep2000/prac-aud.htm>>.
119. MESSIER Jr., William F.; AUSTEN, Lizabeth A. (2000b) Inherent risk and control risk assessments: Evidence on the Effect of Pervasive and Specific Risk Factors. Iš *Auditing: A Journal of Practice & Theory* [interaktyvus]. Vol. 19, no. 2, [žiūrėta 2007 m. lapkričio 17 d.], p. 119 – 131. Prieiga per internetą: <<http://web.ebscohost.com/bsi/pdf>> .
120. MESSIER Jr., William F.; AUSTEN, Lizabeth A. (2000c) Inherent risk and control risk assessments: Pervasive and specific risk factors share the floor. Iš *Journal of Accountancy* [interaktyvus]. September, [žiūrėta 2007 m. lapkričio 17 d.], p. 104. Prieiga per internetą: <<http://web.ebscohost.com/bsi/pdf>> .
121. MITCHELL, Scott H. (2005a) *Audit risk*. Iš *The secured lender* [interaktyvus]. January/February, vol. 61, issue 1, [žiūrėta 2006 m. kovo 17 d.], p. 22–25. Prieiga per internetą: <<http://web.ebscohost.com/bsi/pdf>> .
122. MITCHEL, Scott H. (2005b) *Audit risk: Part two*. Iš *The secured lender* [interaktyvus]. March/April, vol. 61, issue 2, [žiūrėta 2006 m. kovo 17 d.], p. 50–52. Prieiga per internetą: <<http://web.ebscohost.com/bsi/pdf>> .

123. MOCK, Theodore J.; TURNER, Jerry L. (2005) Auditor Identification of Fraud Risk Factors and their Impact on Audit Programs. Iš *International Journal of Auditing* [interaktyvus]. no. 9, [žiūrėta 2006 m. kovo 17 d.], p. 59 – 77. Prieiga per internetą: <<http://web.ebscohost.com/bsi/pdf>> .
124. MOELLER, Robert R. (2007) *COSO Enterprise Risk Management: Understanding the New Integrated ERM Framework*. John Wiley & Sons, Inc., 367 p. ISBN 978-0-471-74115-2.
125. MUKHERJEE Anup. (2006) Corporate Fraud and Audit Risk. [interaktyvus], December 10th, [žiūrėta 2008 m. rugsėjo 2 d.], p. 1-3. Prieiga per internetą: <<http://www.i3pep.org>>.
126. MUN, Johnathan (2004). *Applied Risk Analysis – Moving Beyond Uncertainty in Business*. John Wiley & Sons, Inc., p. 461. ISBN 0-471-47885-7.
127. 1-asis Nacionalinis audito standartas „Finansinės atskaitomybės audito tikslai ir bendrieji principai“ (2006) [interaktyvus]. [žiūrėta 2006 m. birželio 3 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.lar.lt>> .
128. 11-asis Nacionalinis audito standartas „Apgaulė ir klaida“ (2006) [interaktyvus]. [žiūrėta 2006 m. lapkričio 13 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.lar.lt>> .
129. NIEMI, Lasse. (2002) Do firms pay for audit risk? Evidence on risk premiums in audit fees after direct control for audit effort. Iš *International Journal of Auditing* [interaktyvus]. no. 6, [žiūrėta 2006 m. kovo 17 d.], p. 37 – 51. Prieiga per internetą: <http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=310979>.
130. O'DONNELL, Ed; BIERSTAKER, James L.; SCHULTZ, Joseph (2004). Strategic-Systems Auditing: The Influence of Task Structure on Auditor Sensitivity to Risk Factors August, [žiūrėta 2007 m. lapkričio 17 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.aaahq.org/audit/midyear/05midyear/papers/ODONNELLpaper.doc>> .
131. O'REILLY, Vincent M. (1990) *Montgomery's auditing*. 11 ed. New York: J. Wiley. 1150 p.
132. QUADACKERS, Luc; MOCK, Theodore J.; MAIJOOR Steven. (1996) Audit risk and audit programmes: archival evidence from four Dutch audit firms. Iš *The European Accounting Review* [interaktyvus]. 5:2, [žiūrėta 2007 m. lapkričio 17 d.], p. 217 – 237. Prieiga per internetą: <<http://web.ebscohost.com/bsi/pdf>> .
133. PASAS, Kristoferis; LOUZAS, Brajenas; LESLIS, Deivis. (1994) *Ekonomikos terminų žodynas*. Vilnius: Baltijos bisnis. 310 p.

134. PEČIŪRA, Vilmantas. (1999). *Lietuvos gamybinių įmonių audito plėtra*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, ekonomika (04G). Vilnius: VGTU. 168 p.
135. SPENCER PICKET, K. H. (1997) *The Internal Auditing Handbook*. Chichester [etc.]: Willey, 636 p.
136. PRANULIS, Vytautas. (1998) *Marketingo tyrimai*. Vilnius: Kronta. 166 p.
137. Professional Accountants in Business Committee of the International Federation of Accountants (2006). *Internal Controls A Review of Current Developments*. Information paper. [interaktyvus]. August, [žiūrėta 2008 m. vasario 6 d.], p. 15. Prieiga per internetą: <<http://www.ifac.org>>.
138. Pronouncement: Statement on Auditing Standards No. 107, Audit risk and Materiality in Conducting an Audit (Part 2 of 2). (2006) Iš *GAAS Update Service* [interaktyvus]. Vol. 06, issue 11, June 15 [žiūrėta 2006 m. spalio 15 d.], p. 1 – 7. Prieiga per internetą: <<http://web.ebscohost.com/bsi/pdf>>.
139. Public Oversight Board. Panel on Audit Effectiveness (2000). *Report and Recommendations of the Panel on Audit Effectiveness, Public Oversight Board* [interaktyvus]. [žiūrėta 2006 m. vasario 15 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.pobauditpanel.org>>.
140. Public Company Accounting Oversight Board. Standing Advisory Group Meeting (2005). *Risk Assessment in Financial Statement Audit*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2007 m. kovo 7 d.], p. 1 – 38. Prieiga per internetą: <<http://www.pcaob.org>> .
141. Results from the New Requirements and Auditors (2005). Iš *Accountants Today* [interaktyvus]. [žiūrėta 2007 m. kovo 26 d.], p. 37 – 39. Prieiga per internetą: <<http://www.ifac.org>> .
142. A Risk Management Standard (2002) [interaktyvus]. AIRMIC, ALARM, IRM. [žiūrėta 2007 m. rugpjūčio 16 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.theirm.org/publications/PUstandard.htm>> .
143. Risk Management and Internal Control in the EU: Discussion Paper (2005). European Federation of Accountants. 84 p.
144. ROBERTSON, Jack C. (1990). *Auditing*. 6 ed. Homewood (III); Boston. 765 p. ISBN 0-256-077724-X.
145. RUPEIKIENĖ Loreta (2005). *Auditas*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, p. 155. ISBN 9955-18-084-6.
146. RUTKAUSKAS, Vytautas (2001). *Finansinės rizikos valdymas: daktaro disertacija: socialiniai mokslai, ekonomika (04S)*. Vilnius, p. 122.
147. RUTKAUSKAS, Aleksandras Vytautas (2007). *Pelno inžinerija*. Vilnius: Ciklonas, p. 194. ISBN 978-9955-695-56-1.

148. SPECTOR, Stephen. (2003) *Audit Risk*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2004 m. kovo 15 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.cga-canada.org/eng/magazine/may-jun03/standars_e.htm>.
149. STALIŪNIENĖ, Jolanta Dalia. (2001). *Vidaus kontrolės rizikos įvertinimas ir jos įtaka audito išvadai*. // Ketvirtoji respublikinė doktorantų ir magistrantų mokslinė konferencija. Lietuvos ūkio ekonominės ir vadybinės problemos, Kaunas: VDU, P. 123 – 129.
150. Statement on Auditing Standards 47, „Audit Risk and Materiality in Conducting an Audit“ (2006). [interaktyvus]. [žiūrėta 2007 m. liepos 17 d.], p. 255 – 264. Prieiga per internetą: <<http://www.aicpa.org>> .
151. Statement on Auditing Standards 107, „Audit Risk and Materiality in Conducting an Audit“ (2006). [interaktyvus]. [žiūrėta 2007 m. liepos 17 d.], p. 1561 – 1579. Prieiga per internetą: <<http://www.aicpa.org>> .
152. STEINTHORSDOTTIR, Lilja (2004). Internal Control. Iš *Monetary Bulletin* [interaktyvus]. No.1, [žiūrėta 2008 m. rugpjūčio 16 d.], p. 85 – 95. Prieiga per internetą: <http://www.sedlabanki.is/uploads/files/MB041_6.pdf> .
153. SENNETTI, John T. (1990) Toward a More Consistent Model for Audit Risk. Iš *A Journal of Practice & Theory* [interaktyvus]. Vol. 9, No. 2, [žiūrėta 2007 m. kovo 26 d.], p. 103 – 112. Prieiga per internetą: <<http://web.ebscohost.com/bsi/pdf>>.
154. SRIVASTAVA, Rajendra P., SHAFER Glenn R. (1992) Belief-function formulas for audit risk. Iš *The Accounting Review* [interaktyvus]. Vol. 67, No. 2, [žiūrėta 2007 m. kovo 26 d.], p. 249 – 283. Prieiga per internetą: <<http://www.glennshafer.com>>.
155. SUTHERLAND, Jonathan; CANWELL, Diane (2004) *Key Concepts in Management*. Palgrave Macmillan, p. 325. ISBN 1-4039-1533-4.
156. TOLIATIENĖ, Irena (2004). *TAS naujovės dėl audito rizikos*. Mokesčių žinios, kovas, Nr.10 (368). P. 10.
157. *Tarptautinių žodžių žodynas*. (1985) Vyriausioji enciklopedijų redakcija. [atsakingasis redaktorius V. Kvietkauskas], p. 527.
158. *Tarptautinių standartų auditui taikymo mažų ir vidutinių įmonių auditams vadovas*. (2008) Lietuvos auditorių rūmai, p. 414. ISBN 978-9955-9841-5-3.
159. TIE, Robert. (2000) Head of Audit Effectiveness Panel Speaks Out. Iš *Journal of Accountancy* [interaktyvus]. December [žiūrėta 2007 m. liepos 26 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.aicpa.org/PUBS/jofa/dec2000/news_fv.htm> .
160. Turnbull (1999). The Institute of Chartered Accountants in England and Wales. Internal Control: Guidance for Directors on the Combined Code.

- [interaktyvus], [žiūrėta 2008 m. rugpjūčio 16 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.cg.org.cn/theory/zlyz/turnbull.pdf>>.
161. Turnbull (2005). Financial Reporting Council. Internal Control: Revised Guidance for Directors on the Combined Code. [interaktyvus], [žiūrėta 2008 m. rugpjūčio 16 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.frc.org.uk>> .
 162. TURNER Jerry. I.; MOCK Theodore. J.; SRIVASTAVA, Rajendra. P. (2003). An Analysis of the Fraud Triangle [interaktyvus]. [žiūrėta 2007 m. vasario 6 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.aaahq.org/audit/midyear/03midyear/papers/Research%20Roundtable%203-Turner-Mock-Srivastava.pdf>> .
 163. URNIEŽIUS, Romanas. (2001) *Rizika*. Vilnius: Mintis. 183 p. ISBN 5-417-00836-2.
 164. VASILIAUSKAITĖ, Asta; PRANCKEVIČIŪTĖ, Asta. (2004) A Model of the Currency Exchange Risk Control. *Inžinerinė ekonomika*, Kaunas: Technologija, Nr.2 (37), p. 35 – 42. ISSN 1392-2785.
 165. VAUGHAN, Emmett J. (1997). *Risk Management*. John Wiley & Sons, Inc., p. 812. ISBN-0471-10759-X.
 166. WALLER, William S. (1993) Auditors' Assessments of Inherent and Control Risk in Field Settings. Iš *The Accounting Review* [interaktyvus]. Vol. 68, No.4, [žiūrėta 2007 m. kovo 6 d.], p. 783 – 803. Prieiga per internetą: <<http://www.jstor.org>>.
 167. WARING, Alan; GLENDON, A. Ian. (2002) *Managing risk: Critical issues for survival and success into the 21st century*. London: Thomson learning. 493 p.
 168. WARREN Martyn F. (1992). *Financial Management for Farmers*. 3rd edition, Nelson Thornes Ltd, p. 320. ISBN 0748715444
 169. WHITTINGTON, Ray O.; PANY Kurt. (2006) *Principles of Auditing and Other Assurance Services*. 15-th ed. McGraw-Hill Irwin, 786 p. ISBN 0-07-301084-7.
 170. WOOTEN, Thomas C. (2003). Research about audit quality. Iš *CPA Journal* [interaktyvus]. *January* [žiūrėta 2008 m. sausio 20 d.] Prieiga per Internetą: <<http://www.nysscpa.org/cpajournal/2003/0103/dept/d014803.htm>> .
 171. WORTMANN, Richard E. (2007). Don't Get Stuck Behind the Eight Ball: Master New Auditing Standards Now? Iš *Bnet Business Network* [interaktyvus]. [žiūrėta 2007 m. kovo 6 d.]. Prieiga per internetą: <http://findarticles.com/p/articles/mi_hb5723/is_200701/ai_n23756862>.
 172. WOLFE, David T.; HERMANSON, Dana R. (2004) The Fraud Diamond: Considering the Four Elements of Fraud. Iš *The CPA Journal* [interaktyvus]. December [žiūrėta 2008 m. balandžio 16 d.], No. 12.

Prieiga per internetą: <<http://www.nysscpa.org/printversions/cpa/2004/1204/p38.htm>> .

173. АРЕНС, А. А., ЛОББЕК, Дж. К. (1995). *Аудит*. Москва: Финансы и Статистика. 558 с. - (Серия по бухгалтерскому учету и аудиту / главный редактор Я.В. Соколов). ISBN 5-279-01213-0.
174. *Аудит Монтгомери* (1997). Филип Л. Дефлиз, Генри Р. Дженик, Винсент М. О'Рейлли, Маррей Б. Хирш. Москва: Аудит, 541 с. ISBN 5-85177-002-3.
175. БЫЧКОВА, С. М. (1998). *Доказательства в аудите*. - Москва: Финансы и Статистика. 176 с.
176. БЫЧКОВА, С. М., ГАЗАРЯН А. В. (2001). *Планирование в аудите*. Москва: Финансы и Статистика. 263 с.
177. ДОДЖ, Р. (1992). *Краткое руководство по стандартам и нормам аудита*. Москва: Финансы и Статистика. 240 с.
178. ВЕРХОВ, В. А., КОЗЛОВА В. А. (1998) Аудит-2000: проблемы и перспективы развития // Бух. учет. N 10, с.72-75.
179. КАРМАЙКЛ, Д. Р., БЕНИС М. (1995) *Стандарты и нормы аудита*. Москва: Аудит. 526 с. ISBN 5-85177-003-01.
180. МИРОНОВА Ольга А (2006). *Аудит: теория и методология : учебное пособие*. 2-ое изд, Москва: Омега-Л, 169 с. ISBN 5-365-00086-2.
181. СКОБАРА, В. В. (1998). *Аудит: методология и организация*. Москва: Дело и Сервис. 576 с.
182. *Федеральные правила стандарты аудиторской деятельности; Федеральный закон „Об аудиторской деятельности“; Кодекс этики аудиторов России* (2006). 4-е изд. Москва: Ось-89, 208 с. ISBN 5-98534-356-1.
183. ШЕРЕМЕТ, А. Д., СУЙЦ, В. П.(1995) *Аудит: учебное пособие*. Москва: Инфра. 240 с. ISBN 5-86225-127-8

PRIEDAI

1 PRIEDAS Rizikos valdymo proceso struktūra	203
2 PRIEDAS Rizikos vertinimo metodų suvestinė	205
3 PRIEDAS Sąlygų, lemiančių reikšmingo iškraipymo riziką finansinių ataskaitų lygmeniu klasifikacija	209
4 PRIEDAS Įmonės verslo rizikos vertinimas audito metu.....	211
5 PRIEDAS Klasikinio audito rizikos modelio kūrimo prielaidos	213
6 PRIEDAS Kinney (1989) audito rizikos modelis	215
7 PRIEDAS Aldersley (1989) audito rizikos modelis	217
8 PRIEDAS Audito rizikos vertinimo tyrimo anketa	218
9 PRIEDAS Taikomo priimtino audito rizikos lygio, rizikos vertinimo metodų ir audito rizikos komponentų vertinimo praktikos ryšys (r_s) su auditorių darbo patirtimi ir atliekamų auditų skaičiumi per metus	222
10 PRIEDAS Reikšmingo iškraipymo rizikos vertinimo praktikos ryšys (r_s) su auditorių darbo patirtimi ir atliekamų auditų skaičiumi per metus	223
11 PRIEDAS Klasikinio audito rizikos modelio privalumų tarpusavio ryšys (r_s)	224
12 PRIEDAS Klasikinio audito rizikos modelio trūkumų tarpusavio ryšys (r_s)	225
13 PRIEDAS Audito rizikos vertinimo skirtingu pasireiškimo lygmeniu priklausomybė (r_s) nuo auditoriaus darbo patirties ir atliekamų auditų skaičiaus per metus	226
14 PRIEDAS Audito rizikos komponentų vertinimo audito procese ryšys (r_s) su auditorių darbo patirtimi ir atliekamų auditų skaičiumi per metus	227
15 PRIEDAS Audito rizikos komponentų vertinimo audito etapuose ryšys (r_s)	228
16 PRIEDAS Apgaulės nagrinėjimo priežasčių tarpusavio ryšys ir jų ryšys (r_s) su auditoriaus darbo patirtimi ir atliekamų auditų skaičiumi per metus	229
17 PRIEDAS Klasikinio audito rizikos modelio tobulinimo ryšys (r_s) su auditoriaus darbo patirtimi ir atliekamų auditų skaičiumi per metus	230
18 PRIEDAS Kitų rizikų vertinimo ryšys (r_s) su auditoriaus darbo patirtimi ir atliekamų auditų skaičiumi per metus	231
19 PRIEDAS Atliktų audito rizikos vertinimo empirinių tyrimų suvestinė	232

20 PRIEDAS Verslo rizikos apskaičiavimas	234
21 PRIEDAS Įmonės rizikos apskaičiavimas	236
22 PRIEDAS Apgaulės rizikos apskaičiavimas	240
23 PRIEDAS Įgimtos ir kontrolės rizikų finansinių ataskaitų elementui ir/ar jo tvirtinimui apskaičiavimas	245
24 PRIEDAS UAB „Šiluma“ vidaus kontrolės sistemos vertinimas pagal CoCo vidaus kontrolės modelio (1995) kriterijus	265
25 PRIEDAS UAB „Žuvila“ vidaus kontrolės sistemos vertinimas pagal CoCo vidaus kontrolės modelio (1995) kriterijus	266

RIZIKOS VALDYMO PROCESO STRUKTŪRA

Šaltinis	Etapai	
R. R. Moeller (2007)	1) rizikos identifikavimas, 2) dokumentuotų rizikų kokybinis ir kiekybinis vertinimas, 3) rizikų išdėstymas pagal svarbą ir atsako planavimas, 4) rizikos stebėseną.	
R. J. Chapman (2006)	1) rizikos identifikavimas, 2) rizikos vertinimas, 3) rizikos įvertinimas, 4) rizikos planavimas (atsakas į riziką), 5) rizikos valdymas (vykdymas, stebėseną ir kontrolę).	
COSO ERM (2004)	1) vidaus aplinka, 2) tikslų nustatymas, 3) įvykio identifikavimas, 4) rizikos vertinimas, 5) atsakas į riziką, 6) kontrolės veiksmai, 7) informacija ir informavimas, 8) stebėseną.	
J. Sutherland, D. Canwell (2004)	<i>Standartinis modelis:</i> 1) rizikų identifikavimas, 2) rizikų analizė, 3) rizikų privatizacija ir paskirstymas, 4) rizikos sprendimas, 5) rizikos stebėseną.	<i>Sudėtinis modelis:</i> 1) rizikos aplinkos nustatymas, 2) rizikos identifikavimas, 3) rizikos analizė, 4) rizikos įvertinimas ir rangavimas 5) rizikos išsprendimas, 6) rizikos stebėseną, 7) pranešimas ir konsultavimas.
AIRMIC, ALARM, IRM Rizikos valdymo standartas (2002, JK)	1) organizacijos strateginiai tikslai, 2) rizikos vertinimas (rizikos analizė ir įvertinimas), 3) pranešimas apie riziką, 4) sprendimo priėmimas, 5) priemonės rizikai spręsti, 6) pranešimas apie likusią riziką, 7) stebėseną.	
A. Waring, A. I. Glendon (2002)	1) pavojų ir grėsmių nustatymas, 2) rizikos vertinimas (rizikos apskaičiavimas ir įvertinimas), 3) rizikos strategijos.	
E. J. Vaughan (1997)	1) tikslų nustatymas, 2) rizikų identifikavimas, 3) rizikų įvertinimas, 4) alternatyvų svarstymas ir poveikio priemonės rizikai parinkimas, 5) sprendimo įgyvendinimas, 6) įvertinimas ir peržiūra.	
A. Vasiliauskaitė, A. Pranckevičiūtė (2004)	1) rizikos identifikavimas, 2) rizikos vertinimas, 3) rizikos monitoringas, 4) rizikos kontrolė/mažinimas.	

Šaltinis	Etapai
S. Liučvaitis (2003)	<ol style="list-style-type: none"> 1) rizikos rūšių identifikavimas, 2) rizikos įvertinimas prieš priimant sprendimą, 3) rizikos mažinimo priemonių numatymas, 4) rizikos kontrolė.
G. Leonavičiūtė, V. Vaškelaitis (2001)	<ol style="list-style-type: none"> 1) tikslų, kuriuos įmonė nori pasiekti, nustatymas, 2) visų įmonei reikšmingų rizikų identifikavimas, 3) pagrindinių rizikų nustatymas, 4) esamos pagrindinių rizikų kontrolės įvertinimas, 5) pagrindinių rizikų valdymo būdo parinkimas, 6) reikšmingų rizikų stebėseną ir kontrolę bei pagrindinių rizikų valdymo priemonių taikymas, 7) rezultatų įvertinimas.

Šaltinis: sudaryta autorės.

2 PRIEDAS

RIZIKOS VERTINIMO METODŲ SUVESTINĖ

Metodas	Šaltinis	Metodo taikymo esmė
Ekspertinio įvertinimo metodas	V. Bagdonas (1996); D. Laskienė (2003); R. J. Chapman (2006)	Naudojamas kai pradinė informacijos apimtis yra nepakankama kiekybiniam projekto efektyvumo ir rizikos įvertinimui. Pradinę informaciją, reikalingą tolimesnei analizei ir sprendimų priėmimui, suteikia ekspertai. Rezultatus lemia ekspertų įvertinimų subjektyvumas, ekspertų žinios ir kompetencija.
Analogų (analogijų) metodas	V. Bagdonas (1996); D. Laskienė (2003)	Naudojamosi duomenimis apie analogiškų projektų riziką, todėl reikalauja analogiškų projektų patirties.
Sprendimų medžio (angl. <i>Decision tree</i>) metodas	Z. Lydeka, B. Drilingas (2002); D. Laskienė (2003); A. V. Rutkauskas (2007); R. J. Chapman (2006); P. G. Keat, P. K. Y. Young (2006); R. R. Moeller (2007)	Sprendimų medyje pažymimi tie taškai, kuriuose sprendimą priimančio asmens turi pasirinkti vieną iš keleto alternatyvių veiksmų, o būsenos mazgais pažymimos galimos būsenos arba jų reikšmės. Metodas leidžia įvertinti bendrą projekto ir atskirų jo etapų rezultatyvumą (laukiamąją piniginę vertę, EMV), atsižvelgiant į tam tikrą aplinkos būsenų ar tam tikrų rizikingų veiksmų pasireiškimo tikimybes.
Imitacinis (angl. <i>Simulation</i>) metodas	A. V. Rutkauskas, (2007); R. J. Chapman (2006)	Įvykio modeliavimas, kai tikimybiniai skirstiniai įrašomi į imitacijos modelį (viena kiekvieno kintamojo vertė pasirenkama atsitiktinai) ir apskaičiuojama grynoji dabartinė projekto vertė (NPV). Leidžia nustatyti sąveiką tarp rezultatų veikiančių kintamųjų, tačiau reikia mokėti prognozuoti kintamųjų tikimybinis skirstinius ateityje ir stebėti jų pokyčius.
Monte Karlo imitacinis (angl. <i>Monte Carlo simulation</i>) metodas	V. Bagdonas (1996); D. Laskienė (2003); A. V. Rutkauskas (2007); R. J. Chapman (2006); R. R. Moeller (2007)	Remiasi imitaciniu metodu, tik naudojamos imitacinės kompiuterinės technologijos, kas leidžia tirti didelį scenarijų skaičių. Gauti statistiniai duomenys gali būti sukaupiami ir pavaizduojami grafiškai, pateikiant galimų rezultatų ribas.
Latin Hypercube metodas	R. J. Chapman (2006)	Skirtas tiksliai atkurti tikimybinis skirstinius nusakomus pagal pasiskirstymo funkcijas, sukuria kumuliacinę tikimybės pasiskirstymo kreivę kiekvienam kintamajam, įvesties tikimybiniam skirstiniams taiko stratifikuotą atranką. Tai apsaugo kintamųjų atsitiktinumą ir nepriklausomumą ir leidžia išvengti negalimos koreliacijos tarp kintamųjų.

Metodas	Šaltinis	Metodo taikymo esmė
Jautrumo analizės (angl. <i>Sensitivity analysis</i>) metodas	V. Bagdonas (1996); D. Laskienė (2003); R. J. Chapman (2006); P. G. Keat, P. K. Y. Young (2006)	Tinkamas, kai įvertinamas atskiro projekto investavimo pelningumas. Imamas atskiras kintamasis ir tiriama kaip jo pasikeitimai lemia bendrus rezultatus. Tačiau tai vienfaktorinė analizė, nes neleidžia įvertinų galimų ryšių tarp atskirų kintamųjų.
Scenarijų analizės (angl. <i>Scenario analysis</i>) metodas	D. Laskienė (2003); R. J. Chapman (2006); P. G. Keat, P. K. Y. Young (2006)	Tiriama kaip pasikeitus keletui kintamųjų pasikeičia bendras rezultatas (daugiafaktorinė analizė). Analizuojami keli projekto rezultatai (optimistinis, pesimistinis ir labiausiai tikėtinas), nors galimų rezultatų gali būti ir daugiau.
Riziką įvertinantis diskonto metodas	V. Bagdonas (1996); Z. Gaidienė (1998); D. Laskienė (2003); A. V. Rutkauskas (2007); P. G. Keat, P. K. Y. Young (2006)	Galima įvertinti būsimųjų pinigų neapibrėžtumą (grynoji dabartinė vertė, NPV). Kiekvieno projekto grynujų pinigų įplaukos diskontuojamos pagal riziką, įvertinančią normą – diskonto normą. Rizikos premija dažniausiai nustatoma subjektyviai. Tinka mažiems ir plačiai taikomiems projektams.
Laukiamos piniginės vertės (ang. <i>Expected monetary value</i>) metodas	E. J. Vaughan (1997); R. J. Chapman (2006); P. G. Keat, P. K. Y. Young (2006)	Tikimybė priskiriama kiekvienam galimam rezultatui, o paskui įvertinamas bendras rezultatas – laukiama piniginė vertė. Taikomas kai sprendimo situacija yra dažnai pasikartojanti.
Naudingumo funkcijos (angl. <i>Utility function</i>) metodas	R. J. Chapman (2006); A. V. Rutkauskas (2007)	Taikoma naudingumo funkcija, kai kiekvieno rezultato naudingumas padauginamas iš atitinkamo įvykio tikimybės. Todėl pagrįstas laukiamu naudingumu sprendimas skiriasi nuo sprendimo, pagrįsto laukiama pinigų suma, dėl egzistuojančio naudingumo indekso.
Subjektyvus/neformalus metodas	A. V. Rutkauskas (2007)	Sprendimai remiasi subjektyvia sprendimus priimančio asmens nuojauta apie laukiamo pelno riziką. Nors naudingas, tačiau netikslus metodas.
Lūžio analizės metodas	D. Laskienė (2003)	Leidžia nustatyti lūžio tašką, parodantį pardavimų apimtį, kuri būtina, kad įmonė padengtų išlaidas. Sunku įvertinti bendrą projekto rizikos lygį. Sunku įtraukti į sprendimų priėmimo procesą.
Tikimybių medžio (angl. <i>Probability trees</i>) metodas	R. J. Chapman (2006)	Padedą iliustruoti susidariusią situaciją ir užtikrina, kad visi galimi rezultatai būtų svarstomi. Skiriami tikimybių medžiai, kurie iliustruoja nepriklausomus įvykius (jų tikimybės sudauginamos) ir tie, kurie iliustruoja priklausomus įvykius (atskiro įvykio tikimybės sudauginamos, bendroji tikimybė bus lygi atskirų įvykių sumai).

Metodas	Šaltinis	Metodo taikymo esmė
Markovo grandinės (angl. <i>Markov chain</i>) metodas	R. J. Chapman (2006)	Tikimybės derinamos su algebrinėmis matricomis. Remiamasi koncepcija, kad tikimybės laikui bėgant lieka tokios pat, bet modeliuojama sistema gali keisti iš vienos būsenos į kitą, naudojant pastovius kintamuosius kaip perėjimo tikimybes.
Investicijos įvertinimo (analitinis) (angl. <i>Investment appraisal</i>) metodas	V. Bagdonas (1996); R. J. Chapman (2006)	Taikomas vertinant skirtingus projektus, kas leidžia parinkti sėkmingiausią. Skaičiuojami rodikliai: vidutinė pelno norma (ARR), atsipirkimo laikas (PP), grynoji dabartinė vertė (NPV), vidinė pelno norma (IRR), rentabilumas ir kt. .
Rizikos vertės (angl. <i>Value at risk</i> , VaR) metodas	J. Mun (2004); D. Laskienė (2003)	Leidžia įvertinti kapitalo rezervų ar prekybinio portfelio sumą dėl rizikos konkrečiu pozicijos laikymo laikotarpiu su konkrečia nuostolių galimybe. Reikalauja įvairių ir tikslių duomenų, todėl vertinimo kokybė tiesiogiai priklauso nuo šių duomenų kokybės.
Priežastingumo analizė (angl. <i>Causal analysis</i>)	R. J. Chapman (2006)	Ji parodo ryšius tarp rezultatų ir galimų jo priežasčių. Naudojama priežasties-rezultato diagrama (kitai vadinama „žuvies kaulo“ ar Ishikawa diagrama), kuri padeda atskleisti rizikos šaltinius ir išsiaiškinti jų ryšius. Pirmiausia išskiriamos pagrindinės rizikos rūšys, o paskui įvardijamos ir kitos prisidedančios priežastys. Tinkamiausia plėsti iki tokio lygio, kad nebūtų praleistos galimos pagrindinės priežastys. Plačiausiai naudojama „proto šturmo“ sesijose.
Sprendimų analizė (angl. <i>Decision analysis</i>).	R. J. Chapman (2006)	Ji naudojama susisteminti sprendimus ir pavaizduoti tikrąsias problemas su modelių pagalba. Elementai tokie kaip sprendimai, neapibrėžti įvykiai ir rezultatų vertės, yra sukonstruojami į sprendimų modelį, naudojant įtakos diagramos techniką. Įtakos diagramos pasižymi šiais privalumais: 1) pateikia sistemą, kuri leidžia ekspertams ir sprendimų priėmėjams aptarti sprendimų ir įvykių tarpusavio priklausomybes ir problemos valdymą, nereikalaujant jokios matematinės, tikimybinės ar statistinės išraiškos, 2) leidžia sumažinti didelę duomenų apimtį iki dalių, kurios yra būtinos sprendimo priėmimo procesui ir 3) gali suteikti jautrumo analizės laipsnį, parodant kiek konkretūs sprendimai ar neapibrėžti įvykiai gali lemti galutinius rezultatus.

Metodas	Šaltinis	Metodo taikymo esmė
Pareto analizė (angl. <i>Pareto analysis</i>).	R. J. Chapman (2006)	Naudojama telkti vadovybės pastangas į tas rizikas, kurios turi didžiausią žalingiausią įtaką projekto ar verslo tikslams. Pareto analizės metu rizikos ranguojamos ar išdėstomos, kad nustatyti kokia tvarka jos turi būti valdomos. Nustatytos rizikos atvaizduojamos grafiškai juostinės diagramos pagalba mažėjančia tvarka. Tai atskleidžia, kad dėmesys ir ištekliai turi būti skiriami į kelias svarbiausias rizikas nei į daugelių nesvarbių rizikų.
Ilgalaikio turto įkainojimo analizė (The Capital asset pricing model, CAMP)	R. J. Chapman (2006)	Numato ryšį tarp turto pelningumo ir rizikos. Pagrindinis CAMP aspektas, investuotojai tikisi atlygio už investavimą esant didelei rizikai, kuris lygus nerizikingo sprendimo pelningumo ir premijos už riziką dydžiui. Tai reiškia, kad reikalaujamą pelningumą sudaro trys elementai: pinigų laiko vertė (palūkanų tarifas), pelningumas kompensuojantis infliacijos poveikį ir pelningumas už riziką (beta koeficientas).

Šaltinis: sudaryta autorės

**SĄLYGŲ, LEMIANČIŲ REIKŠMINGO IŠKRAIPYMO RIZIKĄ
FINANSINIŲ ATASKAITŲ LYGMENIU KLASIFIKACIJA**

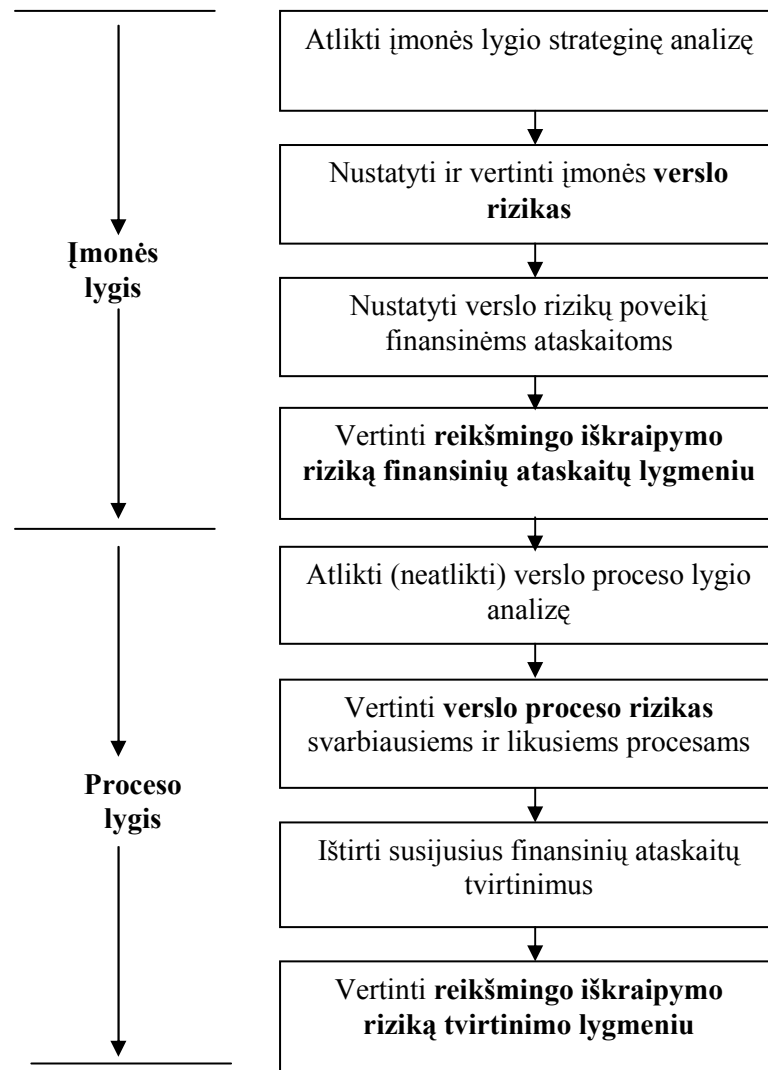
Sąlygos	Veiksniai
I. Įmonės išorės aplinka	
1. Ekonominės-politinės	Dažni ekonominės ir politinės sistemos pokyčiai
	Veikla ekonomiškai nestabiliuose regionuose
	Besikeičiančių rinkų veikiama veikla
	Valiutos kursų nestabilumas
	Skolinimosi suvaržymai
2. Reguliavimo	Didelis reguliavimo laipsnis
	Priežiūros domėjimasis veikla
	Nauji apskaitos reikalavimai
	Mokesčių sistemos trūkumai
3. Konkurencinės	Didelė konkurencija
	Ūkio šakos augimas/nuosmukis ar permainingos
	Permainos tiekimo grandinėje
	Klientų poreikio sumažėjimas
	IT aplinkos pokyčiai
II. Įmonės vidaus aplinka	
1. Strateginės	Naujų produktų, paslaugų ar verslo rūšies plėtra
	Plėtra į naujas vietas, dideli įsigijimai
	Sudėtingi susijungimai, bendros įmonės, reorganizacija
	Įmonės ar verslo segmentai, kuriuos ketinama parduoti
	Kapitalo trūkumas ir sudėtingi finansavimo būdai
	Investuotojų lūkesčių tenkinimas
	Nesuderinta įmonės IT strategija ir verslo strategija
2. Valdymo ir vidaus kontrolės	Vieno asmens, o ne asmenų grupės dominavimas valdyme
	Netinkama vadovybės filosofija ir veiklos pobūdis
	Vadovybės sąžiningumo trūkumas
	Vadovybės kompetencijos stoka
	Organizacinės struktūros, pareigų atskyrimo, įgaliojimų politikos trūkumai
	Už valdymą atsakingų asmenų spaudimas vadovybei
	Vadovybės/už valdymą atsakingų asmenų atlyginimo priklausomybė nuo finansinių rezultatų
	Vadovybės sprendimu registruojamos ūkinės operacijos
	Vidaus audito padalinio/audito komiteto nebuvimas ar neveiksmingumas
	Vidaus kontrolės nepaisymas ar netobulinimas, nepakankama stebėseną
	Svarbių vadovų ar darbuotojų pasitraukimas/pasikeitimas
	Neveiksmingai deklaruojamos vertybės ir etikos normos
Turto grobstymo tikimybė	
Audito/kitų patikrinimų periodinis neatlikimas	
3. Veiklos	Gamybos įrengimų ir technologinių procesų sudėtingumas
	Didelis gaminamos produkcijos/teikiamų paslaugų asortimentas
	Nevienodas pelningumas lyginant su kitomis ūkio šakos įmonėmis
	Veiklos tęstinumo ir likvidumo klausimai
	Pasikartojantys neigiami pinigų srautai iš įprastinės veiklos
	Sandoriai su susijusiomis šalimis

3. Veiklos	Didelis neįprastų, sudėtingų arba nesistemingų ūkinių operacijų kiekis
	Bylinėjimasis ir neapibrėžti įsipareigojimai
	Įvykiai ar ūkinės operacijos, susijusios su neapibrėžtais vertinimais
4. Apskaitos	Netinkamas apskaitos personalo pareigų paskirstymas
	Žema apskaitos personalo kvalifikacija ir kompetencija
	Tinkamo apskaitos personalo trūkumas/dažna kaita
	Neteisingos apskaitos politikos pasirinkimas
	Žemas apskaitos kompiuterizavimo lygis
	Naujos apskaitos IT sistemos
	Paplitęs apskaitinių įverčių taikymas
	Ataskaitinio laikotarpio pabaigoje daroma daug koregavimų
	Ankstesnių auditų metu nustatyta daug iškreipimų

Šaltinis: sudaryta autorės

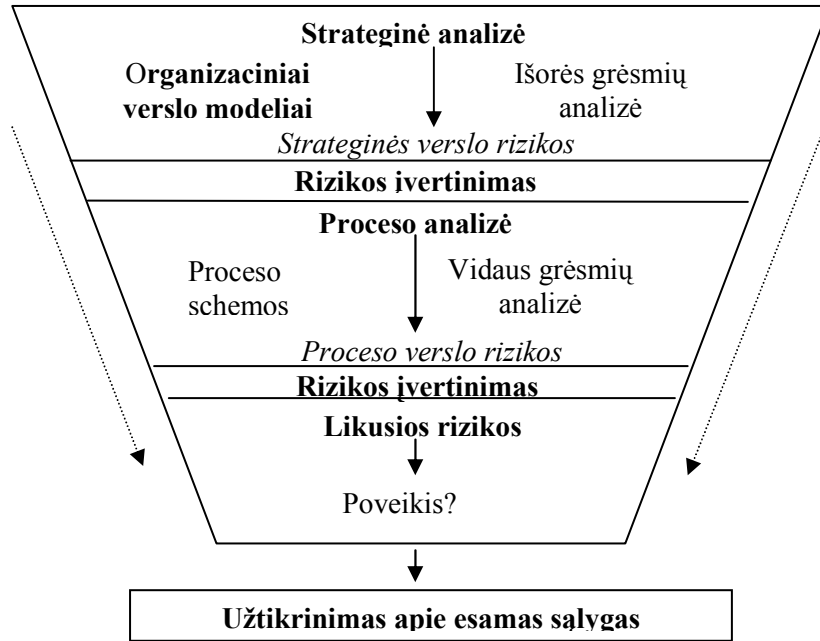
ĮMONĖS VERSLO RIZIKOS VERTINIMAS AUDITO METU

1)

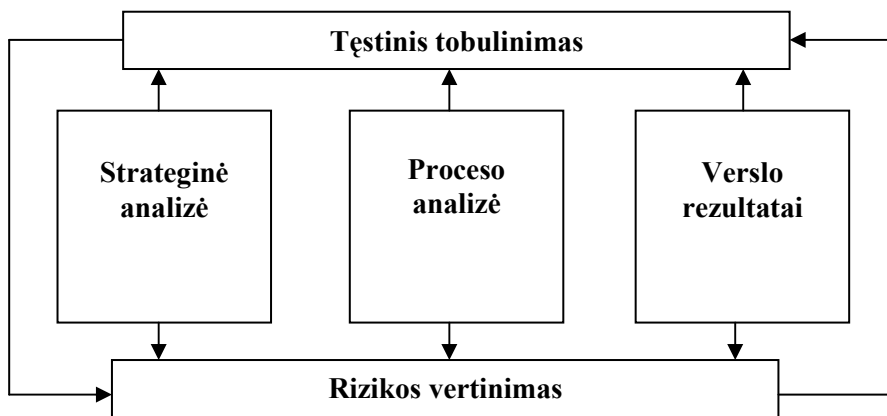
Šaltinis: N. Kotchetova, T. M. Kozloski, W. F. Messier, 2006, p. 7.

2)

Šaltinis: W. R. Knechel, 2007, p. 394.

3)

Šaltinis: W. R. Knechel, 2007, p. 394.

5 PRIEDAS

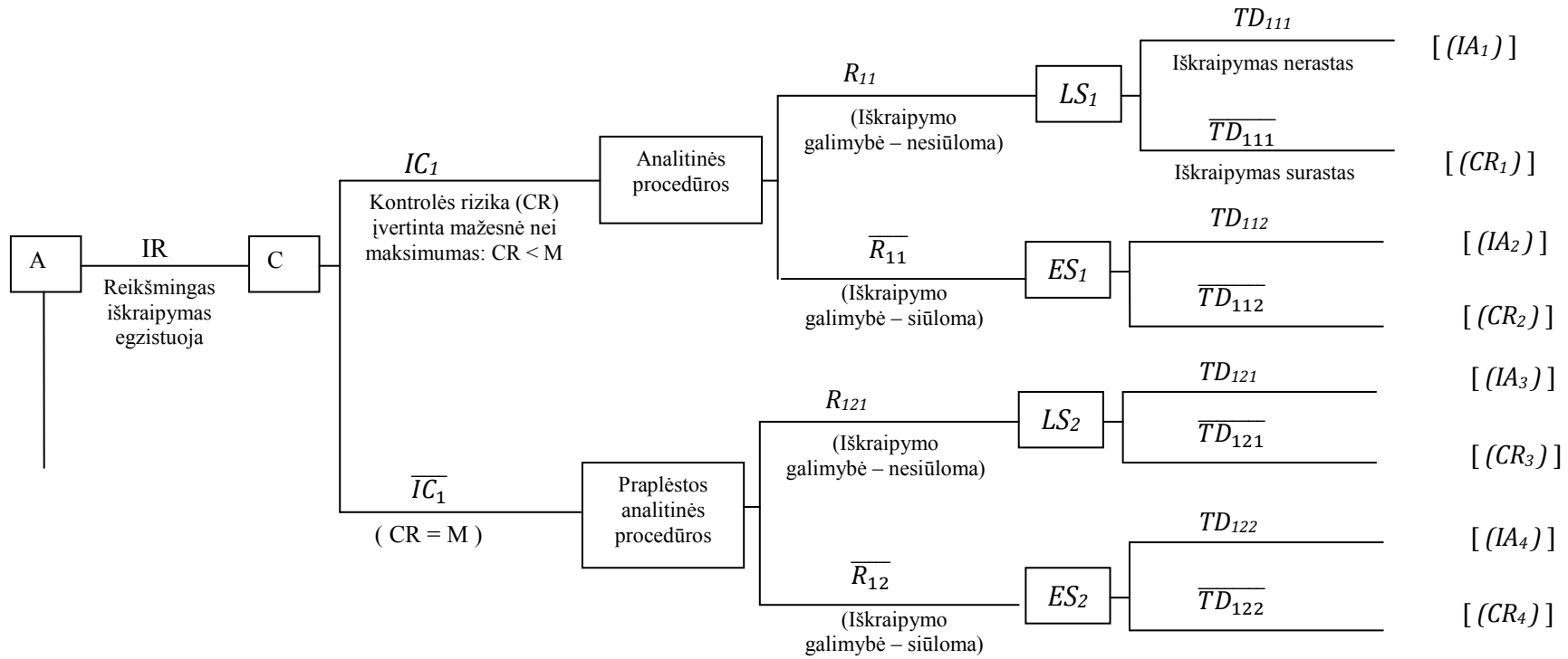
KLASIKINIO AUDITO RIZIKOS MODELIO KŪRIMO PRIELAIDOS

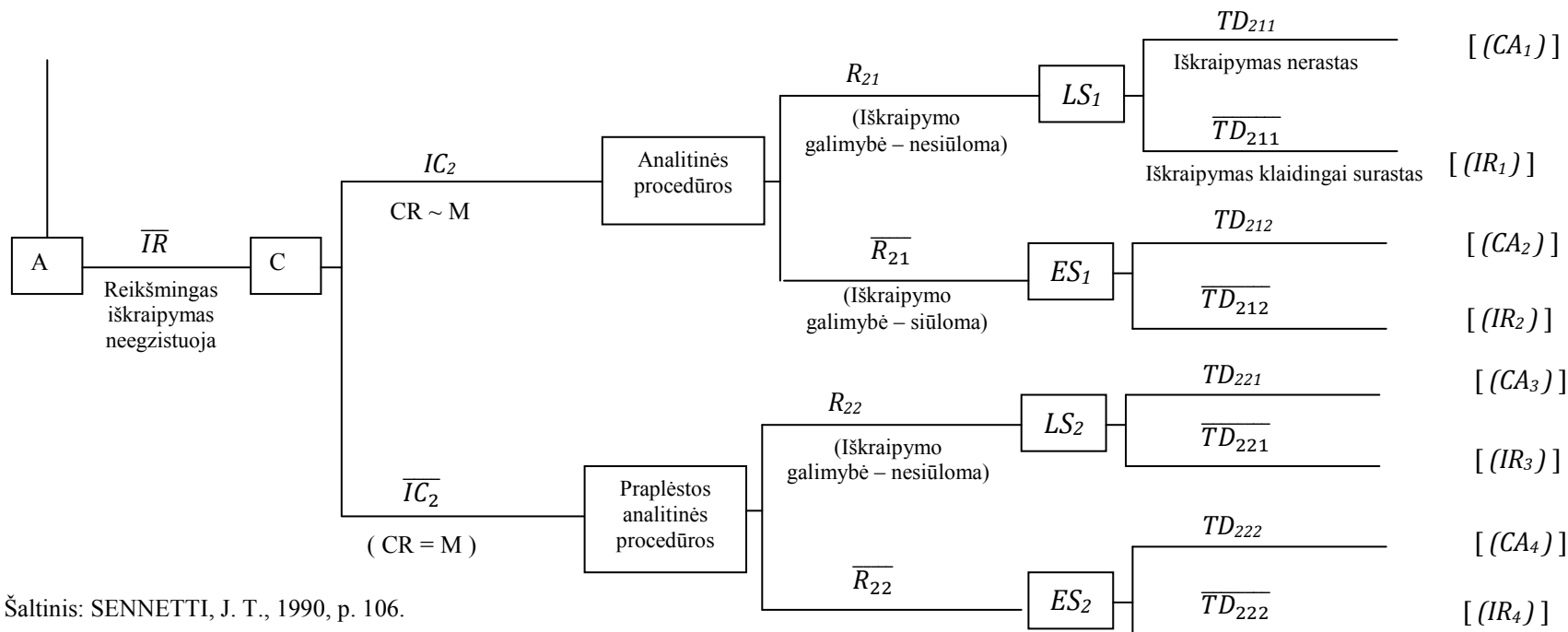
Kūrėjas/ Autorius	Metai	Išraiška	Paiškinimai
Amerikos sertifikuotų viešųjų buhalterių institutas (angl. sutr. AICPA) 54-asis SAS	1972	$S = 1 - \frac{(1-R)}{(1-C)}$ kur: S – detalių procedūrų patikimumo lygmuo; R – bendras norimas patikimumo lygmuo; C – patikimumas, skiriamas vidaus apskaitos kontrolei ir kitiems susijusiems veiksniams.	Modelio pagalba galima išsiaiškinti atitinkamą detalių procedūrų patikimumo lygmenį, pirmiausiai apibrėžiant bendrą norimą audito patikimumo lygmenį ir patikimumą priskirtą vidaus kontrolei.
Stringer, K.	1975	$S = 1 - (1 - D)(1 - A);$ kur: S – detalių procedūrų patikimumo lygmuo; D – detalių testų patikimumas; A – analitinių procedūrų patikimumas.	Auditoriaus patikimumas dėl detalių procedūrų gali kilti dėl detalių testų ir analitinių procedūrų patikimumo.
Warren, C. S.	1979	$(1 - R) = (1 - S)(1 - C)(ME);$ kur: S – detalių procedūrų patikimumo lygmuo; R – bendras norimas patikimumo lygmuo; C – patikimumas, skiriamas vidaus apskaitos kontrolei ir kitiems susijusiems veiksniams; ME – reikšmingos klaidos tikimybė, subjektyviai įvertinta auditoriaus.	Įgimtos rizikos veiksnys įtraukiamas į modelį.
Kanados privilegijuotų buhalterių institutas (angl. sutr. CICA)	1980	Bendra rizika = įgimta rizika x kontrolės rizika x rizika iš kitų audito procedūrų x detalių testų rizika.	Įtraukia reikšmingos klaidos įgimtą riziką ir riziką, susijusią su analitinėmis procedūromis
Amerikos sertifikuotų viešųjų buhalterių institutas (angl. sutr. AICPA) 39-asis SAS	1981	$AR = CR \times AP \times TD;$ kur: AR – bendra rizika; CR – auditoriaus rizikos vertinimas, kad vidaus apskaitos kontrolė nesugebės aptikti klaidos; AP – auditoriaus rizikos vertinimas, kad analitinės procedūros ir kiti susiję detalūs testai nepatiks klaidų, lygių toleruotinai klaidai; TD – atrankos rizika dėl neteisingo priėmimo detalių testų metu.	Įgimta rizika (rizika, kad klaida pasireikš dėl vidaus apskaitos kontrolės, susijusios su sąskaitos likučiu ar ūkinių operacijų grupe, nebuvimo) modelyje prilyginama vienetai.

<p>Amerikos sertifikuotų viešųjų buhalterių institutas (angl. sutr. AICPA) 47-asis SAS</p>	<p>1983</p>	<p>AR = IR x CR x AP x TD arba AR = IR x CR x DR; kur: AR – bendra audito rizika; IR – įgimta rizika; CR – kontrolės rizika; AP – auditoriaus rizikos vertinimas, kad analitinės procedūros ir kiti susiję detalūs testai nepatiks klaidų, lygių toleruotinai klaidai; TD – atrankos rizika dėl neteisingo priėmimo detalių testų metu.</p>	<p>Įtraukiamas įgimtos rizikos veiksny.</p>
--	-------------	---	---

Šaltinis: sudaryta pagal CUSHING, B. E.; LOEBBECKE, J. K., 1983, p. 24-27; DANIEL, S. J., 1988, p. 175; 47-asis SAS „Audito rizika ir reikšmingumas atliekant auditą (2006).

KINNEY (1989) AUDITO RIZIKOS MODELIS

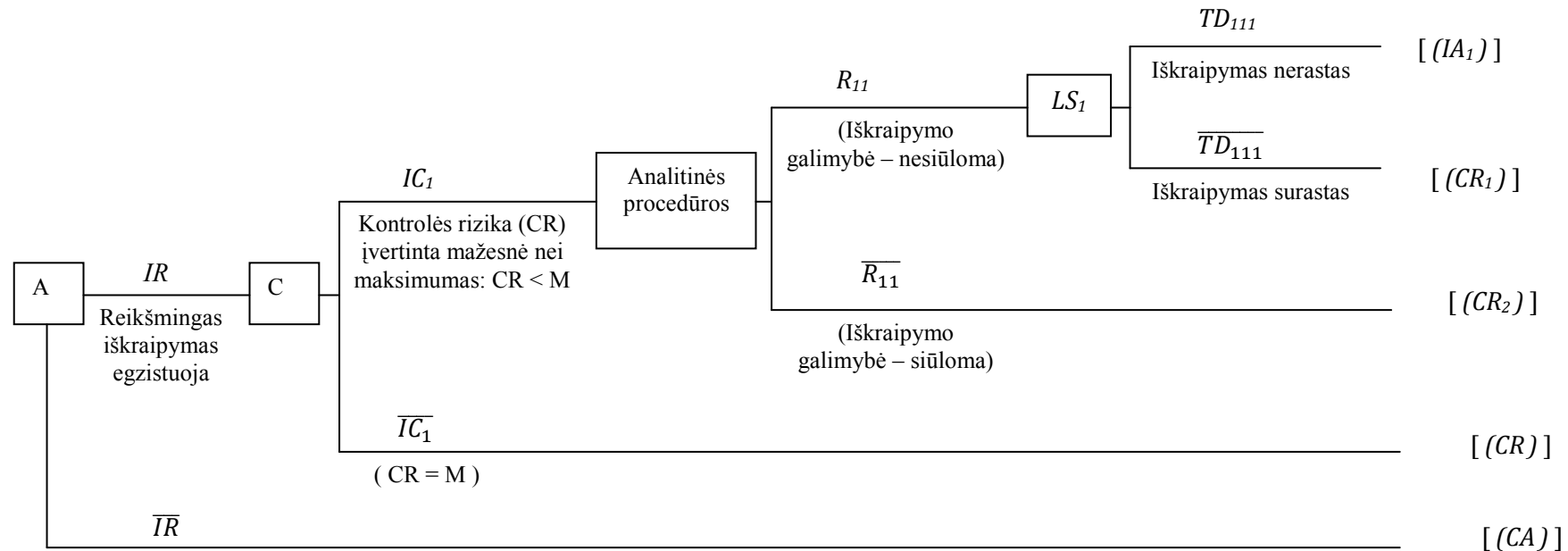

Šaltinis: SENNETTI, J. T., 1990, p. 106.

Pastaba: A – tvirtinimas finansinėse ataskaitose; C – vidaus kontrolės svarstymas; LS₁ – mažiau detalių testų; IA_i – neteisingas priėmimas; CR_i – teisingas atmetimas; CA – teisingas priėmimas; IR_i – neteisingas atmetimas; CA_i – teisingas priėmimas; IR – įgimta rizika; IC₁ – rizika, kad auditorius pasitikės kontrolės procedūromis, kai kontrolės rizika vertinama mažiau nei maksimumas, kai iš tikrųjų reikšmingas iškraipymas egzistuoja; R_i – rizika, kad reikšmingas iškraipymas nebus rastas atlikus analitines procedūras, kai iš tikrųjų reikšmingas iškraipymas egzistuoja arba tikimybės lygis, kad reikšmingas iškraipymas nebus rastas atlikus analitines procedūras, kai iš tikrųjų reikšmingas iškraipymas neegzistuoja; TD_i – rizika, kad reikšmingas iškraipymas nebus rastas atlikus detalius testus ir analitines procedūras, po to kai įgimta ir kontrolės rizikos rodo, kad reikšmingo iškraipymo pasireiškimo tikimybė yra maža, kai iš tikrųjų reikšmingas iškraipymas egzistuoja arba tikimybės lygis, kad reikšmingas iškraipymas nebus rastas atlikus detalius testus, kai iš tikrųjų reikšmingas iškraipymas neegzistuoja.

ALDERSLEY (1989) AUDITO RIZIKOS MODELIS

Šaltinis: SENNETTI, J. T., 1990, p. 110.

Pastaba: A – tvirtinimas finansinėse ataskaitose; C – vidaus kontrolės svarstymas; LS₁ – mažiau detalių testų; IA_i – neteisingas priėmimas; CR_i – teisingas atmetimas; CA – teisingas priėmimas; IR – įgimta rizika; IC₁ – rizika, kad auditorius pasitikės kontrolės procedūromis, kai kontrolės rizika vertinama mažiau nei maksimumas, kai iš tikrųjų reikšmingas iškraipymas egzistuoja; R_i – rizika, kad reikšmingas iškraipymas nebus rastas atlikus analitines procedūras, kai iš tikrųjų reikšmingas iškraipymas egzistuoja arba tikimybės lygis, kad reikšmingas iškraipymas nebus rastas atlikus analitines procedūras, kai iš tikrųjų reikšmingas iškraipymas neegzistuoja; TD_i – rizika, kad reikšmingas iškraipymas nebus rastas atlikus detalius testus ir analitines procedūras, po to kai įgimta ir kontrolės rizikos rodo, kad reikšmingo iškraipymo pasireiškimo tikimybė yra maža, kai iš tikrųjų reikšmingas iškraipymas egzistuoja arba tikimybės lygis, kad reikšmingas iškraipymas nebus rastas atlikus detalius testus, kai iš tikrųjų reikšmingas iškraipymas neegzistuoja.

AUDITO RIZIKOS VERTINIMO TYRIMO ANKETA

Gerbiamas Auditoriau,

Vilniaus Universiteto Kauno humanitarinio fakulteto doktorantė Rita Jankūnaitė atlieka tyrimą, kuriuo siekia išsiaiškinti Lietuvos auditorių patirtį vertinant audito riziką, kad būtų galima sukurti optimalų praktikoje pritaikomą audito rizikos vertinimo modelį.

Surinktų duomenų anonimiškumas garantuojamas, atsakymai į klausimus bus analizuojami tik apibendrinta forma. Jūsų nuomonę atitinkančio atsakymo variantą(-us) pažymėkite tam skirtame kvadratėlyje arba įrašykite atsakymą tam skirtoje vietoje.

Nuoširdžiai dėkoju už pagalbą atliekant tyrimą.

1.	Ar pripažįstate audito rizikos vertinimo svarbą finansinių ataskaitų audito kontekste?	Taip ☐	Ne ☐	Ne visada ☐
2.	Ar vertinate audito riziką atskirai kiekviename finansinių ataskaitų audite?	Taip ☐	Ne ☐	Ne visada ☐
2.1.	Jei NE (NE VISADA), kodėl?		
3.	Ar susiduriate su sunkumais vertindami audito riziką?	Taip ☐	Ne ☐	Ne visada ☐
3.1.	Jei TAIP (NE VISADA), nurodykite <u>visas</u> priežastis ☐ patirties ir žinių stoka ☐ neaiškūs audito standartų reikalavimai ☐ tinkamos audito atlikimo metodikos neturėjimas ☐ audito rizikos kaip reiškinio vertinimo sunkumai ☐ audituojamos įmonės verslo supratimo sudėtingumas Kita		
4.	Koks audito rizikos lygis Jums priimtinas (proc.)	iki 5 ☐	5-10 ☐	virš 10 ☐
5.	Audito riziką ir jos komponentus vertinate: ☐ kokybiškai, t. y. didelė, vidutinė, maža; ☐ kiekybiškai, t. y. 30 proc., 50 proc., ir pan.; Kita		
6.	Ar turite audito rizikos vertinimo metodiką?	Taip ☐	Ne ☐	
6.1.	Jei TAIP, kokia ji: ☐ LAR platinama metodika (ADD_DB) ☐ savo sukurta metodika ☐ audito įmonių tinklo, kuriam priklausome, metodika Kita		
6.2.	Jei NE, nurodykite priežastis		
7.	Kokius audito rizikos komponentus vertinate? ☐ reikšmingo iškraipymo rizikas (igimtą riziką ir kontrolės riziką) ☐ aptikimo riziką Kita		

8.	Ar Jums lengvai pavyksta įvertinti reikšmingo iškraipymo rizikas (įgimtą riziką ir kontrolės riziką)?	Taip ☐	Ne ☐	Ne visada ☐
8.1.	Jei NE, nurodykite visas priežastis? ☐ sunku surinkti audito įrodymus dėl jų masto ☐ jas apsprendžia labai daug veiksmų ☐ audituojamos įmonės verslo aplinkos neapibrėžtumas ☐ audituojamos įmonės vidaus kontrolės sistema nėra paprasta ☐ patirties ir žinių stoka kaip tinkamai jas reikėtų vertinti Kita _____		
9.	Ar reikšmingo iškraipymo rizikų (įgimtos rizikos ir kontrolės rizikos) lygį nustatote per jas lemiančių sąlygų ir susijusių veiksmų nagrinėjimą?	Taip ☐	Ne ☐	
10.	Ar atliekate bendrą reikšmingo iškraipymo rizikų (įgimtos rizikos ir kontrolės rizikos) vertinimą?	Taip ☐	Ne ☐	Ne visada ☐
10.1.	Jei TAIP, ar manote, kad įgimta rizika ir kontrolės rizika susijusios ir viena kitą veikia?	Taip ☐	Ne ☐	Ne visada ☐
10.2.	Jei NE, ar manote, kad įgimta ir kontrolės rizikos turi būti vertinamos atskirai, nepriklausomai viena nuo kitos?	Taip ☐	Ne ☐	Ne visada ☐
10.3.	Jei NE VISADA, nurodykite priežastis		
11.	Ar vertindami audito riziką remiatės klasikiniu audito rizikos modeliu: AUDITO RIZIKA = ĮGIMTA RIZIKA x KONTROLĖS RIZIKA x APTIKIMO RIZIKA	Taip ☐	Ne ☐	Ne visada ☐
11.1.	Jei TAIP, Jūsų nuomonė apie modelį ☐ lengvai pritaikomas įvertinant audito riziką ☐ tinkamas planuojant auditą ☐ modelio struktūra labai aiški ☐ modelis atskleidžia svarbiausius audito rizikos vertinimo aspektus ☐ modelis įtraukia visus audito rizikos komponentus Kita _____		
11.2.	Jei NE (NE VISADA), nurodykite visas priežastis ☐ modelį sunku pritaikyti praktiškai įvertinant audito riziką ☐ sunku kiekybiškai įvertinti audito rizikos komponentus ☐ modelis neišsamus (neapima visų audito rizikos komponentų) ☐ modelis teisingai neatspindi audito rizikos komponentų priklausomybės ☐ modelis neparodo audito rizikos vertinimo eigos ☐ modelis neatsižvelgia į kitus veiksmus lemiančius audito riziką ☐ modelio veikimo principai man nepriimtini Kita _____		

12.	Ar audito rizikos vertinimui naudojate kitą nei klasikinį audito rizikos modelį:	Taip ☐	Ne ☐	Ne visada ☐
12.1.	Jei TAIP (NE VISADA), įvardinkite ir apibūdinkite		
13.	Ar žinote kitus praktikoje taikomus audito rizikos vertinimo modelius?	Taip ☐	Ne ☐	
13.1.	Jei TAIP, įvardinkite ir apibūdinkite		
14.	Ar audito riziką ir/ar jos komponentus vertinate skirtingu pasireiškimo lygmeniu?	Taip ☐	Ne ☐	Ne visada ☐
14.1.	Jei TAIP, kokių pasireiškimo lygmeniu ☐ finansinių ataskaitų ☐ ūkinių operacijų grupių, sąskaitų likučių ir atskleidimų ☐ konkretaus tvirtinimo Kita		
14.2.	Jei NE (NE VISADA), nurodykite priežastis		
15.	Ar audito riziką ir/ar jos komponentus vertinate tik viename audito proceso etape?	Taip ☐	Ne ☐	Ne visada ☐
15.1.	Jei NE (NE VISADA), nurodykite <u>visus</u> etapus kuomet (per)vertinate reikšmingo iškraipymo rizikas (įgimtą riziką ir kontrolės riziką): ☐ susipažinimas su klientu ☐ audito planavimas ☐ kontrolės tyrimas/detalus tikrinimas ☐ nuomonės formulavimas Kita		
15.2.	Jei NE (NE VISADA), nurodykite <u>visus</u> etapus kuomet (per)vertinate aptikimo riziką: ☐ susipažinimas su klientu ☐ audito planavimas ☐ kontrolės tyrimas/detalus tikrinimas ☐ nuomonės formulavimas Kita		
16.	Ar reikšmingo iškraipymo rizikas (įgimtą ir kontrolės rizikas) pasireiškiančias dėl apgaulės ir dėl klaidos vertinate atskirai?	Taip ☐	Ne ☐	Ne visada ☐
16.1.	Jei TAIP, ar manote, kad ☐ apgaulės nagrinėjimui turi būti skiriamas didesnis dėmesys ☐ apgaulę daug sunkiau nustatyti ☐ apgaulę lemia sąlygos (spaudimas/galimybės/ racionalizacija), kurios nėra svarbios klaidų atsiradimui ☐ apgaulės vertinimui svarbūs ir asmens vykdančio apgaulę sugebėjimai ☐ apgaulę dažniau vykdo įmonės vadovybė nei jos darbuotojai		
17.	Ar vertindami reikšmingo iškraipymo rizikas (įgimtą ir kontrolės rizikas) nagrinėjate audituojamos įmonės verslo riziką?	Taip ☐	Ne ☐	Ne visada ☐

17.1.	Jei TAIP, ar manote, kad audituojamos įmonės verslo rizikai, reikėtų skirti daugiau dėmesio ir atskirai ją nagrinėti?	Taip ☐	Ne ☐	
18.	Ar aptikimo riziką dėl atrankos taikymo ir ne dėl atrankos vertinate atskirai?	Taip ☐	Ne ☐	Ne visada ☐
18.1.	Jei NE (NE VISADA), ar manote, kad toks vertinimas galėtų būti efektyvus?	Taip ☐	Ne ☐	
19.	Ar atrankos riziką vertinate tik tuomet, kai testavimui naudojate statistinį atrankos būdą?	Taip ☐	Ne ☐	Ne visada ☐
19.1.	Jei NE, nurodykite <u>visas</u> priežastis ☐ nežinau metodo kaip ją apskaičiuoti ☐ sunku ją kiekybiškai įvertinti ☐ nematau tikslo ją vertinti, kai kiti audito rizikos komponentai nėra tiksliai vertinami Kita _____	<p>.....</p> <p>.....</p>		
20.	Ar manote, kad klasikinio audito rizikos modelio sandarą ir matematinę išraišką reikėtų peržiūrėti?	Taip ☐	Ne ☐	
21.	Kaip manote, ar vertinant audito riziką reikėtų atsižvelgti į kitas rizikas, neaptartas klasikiniam audito rizikos modelyje?	Taip ☐	Ne ☐	Ne visada ☐
21.1.	Jei TAIP, įvardinkite kokias ☐ auditoriaus užduoties rizika (dėl auditoriaus vardo susiejimo su audituojama įmone) ☐ auditoriaus profesinės etikos, įskaitant nepriklausomumo rizika ☐ audituojamos įmonės verslo rizika ☐ reikšmingo iškraipymo rizikas, pasireiškiančias dėl klaidos ir dėl apgaulės ☐ aptikimo rizika dėl atrankos ir ne dėl atrankos taikymo Kita _____	<p>.....</p> <p>.....</p>		
22.	Jūsų, kaip auditoriaus, darbo patirtis: ☐ nuo 1 iki 3 metų ☐ nuo 4 iki 7 metų ☐ nuo 8 iki 11 metų ☐ virš 11 metų			
23.	Kiek Jums tenka atlikti auditų per metus: ☐ nuo 1 iki 9 ☐ nuo 10 iki 19 ☐ nuo 20 iki 39 ☐ daugiau nei 40			
24.	Atlikdami auditą vadovaujatės: ☐ nacionaliniais audito standartais ☐ tarptautiniais audito standartais			

Ačiū už atsakymus. Jei turite kokių nors pastabų dėl atliekamo tyrimo ar nagrinėjamos temos, labai prašyčiau jas išdėstyti.

.....

.....

Užpildytą anketą siųsti el. paštu: rita.jankunaite@lar.lt arba faksu **+370 618 84243**.

9 PRIEDAS

TAIKOMO PRIIMTINO AUDITO RIZIKOS LYGIO, RIZIKOS VERTINIMO METODŲ IR AUDITO RIZIKOS KOMPONENTŲ VERTINIMO PRAKTIKOS RYŠYS (r_s) SU AUDITORIŲ DARBO PATIRTIMI IR ATLIEKAMŲ AUDITŲ SKAIČIUMI PER METUS

			V_4	V_5	V_7	V_22	V_23
Spearman's rho	V_4	Correlation Coefficient	1,000	-,025	-,119	-,003	-,375
		Sig. (2-tailed)	,	,912	,599	,991	,086
		N	22	22	22	22	22
	V_5	Correlation Coefficient	-,025	1,000	,318	-,111	,071
		Sig. (2-tailed)	,912	,	,149	,624	,753
		N	22	22	22	22	22
	V_7	Correlation Coefficient	-,119	,318	1,000	-,430*	,454*
		Sig. (2-tailed)	,599	,149	,	,046	,034
		N	22	22	22	22	22
	V_22	Correlation Coefficient	-,003	-,111	-,430*	1,000	,141
		Sig. (2-tailed)	,991	,624	,046	,	,532
		N	22	22	22	22	22
	V_23	Correlation Coefficient	-,375	,071	,454*	,141	1,000
		Sig. (2-tailed)	,086	,753	,034	,532	,
		N	22	22	22	22	22

*. Correlation is significant at the .05 level (2-tailed).

kur:

V_4 – priimtinas audito rizikos lygis,

V_5 – rizikos vertinimo metodai (kiekybiniai ar kokybiniai);

V_7 – audito rizikos komponentų (reikšmingo iškraipymo rizikos ir aptikimo rizikos) vertinimas;

V_22 – auditoriaus darbo patirtis;

V_23 – auditoriaus atliekamų auditų skaičius per metus.

10 PRIEDAS

REIŠKŠMINGO IŠKRAIPYMO RIZIKOS VERTINIMO PRAKTIKOS RYŠYS (r_s) SU AUDITORIŲ DARBO PATIRTIMI IR ATLIEKAMŲ AUDITŲ SKAIČIUMI PER METUS

			V_9	V_10	V_10_1_	V_10_2_	V_22	V_23
Spearman's rho	V_9	Correlation Coefficient	,	,	,	,	,	,
		Sig. (2-tailed)	,	,	,	,	,	,
		N	22	22	22	22	22	22
V_10		Correlation Coefficient	,	1,000	,578**	,409	-,275	-,040
		Sig. (2-tailed)	,	,	,005	,058	,216	,860
		N	22	22	22	22	22	22
V_10_1_		Correlation Coefficient	,	,578**	1,000	-,329	-,269	-,159
		Sig. (2-tailed)	,	,005	,	,135	,227	,479
		N	22	22	22	22	22	22
V_10_2_		Correlation Coefficient	,	,409	-,329	1,000	,049	,017
		Sig. (2-tailed)	,	,058	,135	,	,830	,939
		N	22	22	22	22	22	22
V_22		Correlation Coefficient	,	-,275	-,269	,049	1,000	,141
		Sig. (2-tailed)	,	,216	,227	,830	,	,532
		N	22	22	22	22	22	22
V_23		Correlation Coefficient	,	-,040	-,159	,017	,141	1,000
		Sig. (2-tailed)	,	,860	,479	,939	,532	,
		N	22	22	22	22	22	22

** . Correlation is significant at the .01 level (2-tailed).

kur:

V_9 – reikšmingo iškraipymo rizikos lygis nustatomas per lemiančių sąlygų ir susijusių veiksnių nagrinėjimą,

V_10 – atliekamas bendras reikšmingo iškraipymo rizikos vertinimas;

V_10_1_ – manoma, kad įgimta rizika ir kontrolės rizika susijusios ir viena kitą veikia;

V_10_2_ – manoma, kad įgimta rizika ir kontrolės rizika turi būti vertinamos atskirai;

V_22 – auditoriaus darbo patirtis;

V_23 – auditoriaus atliekamų auditų skaičius per metus.

11 PRIEDAS

KLASIKINIO AUDITO RIZIKOS MODELIO PRIVALUMŲ TARPUSAVIO RYŠYS (r_s)

			V_11_1_1	V_11_1_2	V_11_1_3	V_11_1_4	V_11_1_5
Spearman's rho	V_11_1_1	Correlation Coefficient	1,000	,392	,694**	,505*	,134
		Sig. (2-tailed)	,	,071	,000	,016	,553
		N	22	22	22	22	22
	V_11_1_2	Correlation Coefficient	,392	1,000	,392	,302	,052
		Sig. (2-tailed)	,071	,	,071	,172	,817
		N	22	22	22	22	22
	V_11_1_3	Correlation Coefficient	,694**	,392	1,000	,505*	,134
		Sig. (2-tailed)	,000	,071	,	,016	,553
		N	22	22	22	22	22
	V_11_1_4	Correlation Coefficient	,505*	,302	,505*	1,000	,174
		Sig. (2-tailed)	,016	,172	,016	,	,440
		N	22	22	22	22	22
	V_11_1_5	Correlation Coefficient	,134	,052	,134	,174	1,000
		Sig. (2-tailed)	,553	,817	,553	,440	,
		N	22	22	22	22	22

** . Correlation is significant at the .01 level (2-tailed).

* . Correlation is significant at the .05 level (2-tailed).

kur:

V_11_1_1 – lengvai pritaikomas įvertinant audito riziką;

V_11_1_2 – tinkamas planuojant auditą;

V_11_1_3 – modelio struktūra labai aiški;

V_11_1_4 – modelis atskleidžia svarbiausius audito rizikos vertinimo aspektus;

V_11_1_5 – modelis įtraukia visus audito rizikos komponentus.

12 PRIEDAS

KLASIKINIO AUDITO RIZIKOS MODELIO TRŪKUMŲ TARPUSAVIO RYŠYS (r_s)

			V_11_2_1	V_11_2_2	V_11_2_3	V_11_2_4	V_11_2_5	V_11_2_6
Spearman's rho	V_11_2_1	Correlation Coefficient	1,000	,796**	,690**	1,000**	,690**	1,000**
		Sig. (2-tailed)	,	,000	,000	,	,000	,
		N	22	22	22	22	22	22
V_11_2_2	V_11_2_2	Correlation Coefficient	,796**	1,000	,549**	,796**	,549**	,796**
		Sig. (2-tailed)	,000	,	,008	,000	,008	,000
		N	22	22	22	22	22	22
V_11_2_3	V_11_2_3	Correlation Coefficient	,690**	,549**	1,000	,690**	1,000**	,690**
		Sig. (2-tailed)	,000	,008	,	,000	,	,000
		N	22	22	22	22	22	22
V_11_2_4	V_11_2_4	Correlation Coefficient	1,000**	,796**	,690**	1,000	,690**	1,000**
		Sig. (2-tailed)	,	,000	,000	,	,000	,
		N	22	22	22	22	22	22
V_11_2_5	V_11_2_5	Correlation Coefficient	,690**	,549**	1,000**	,690**	1,000	,690**
		Sig. (2-tailed)	,000	,008	,	,000	,	,000
		N	22	22	22	22	22	22
V_11_2_6	V_11_2_6	Correlation Coefficient	1,000**	,796**	,690**	1,000**	,690**	1,000
		Sig. (2-tailed)	,	,000	,000	,	,000	,
		N	22	22	22	22	22	22

** . Correlation is significant at the .01 level (2-tailed).

kur:

- V_11_2_1 – modelį sunku pritaikyti praktiškai įvertinant audito riziką;
- V_11_2_2 – sunku kiekybiškai įvertinti audito rizikos komponentus;
- V_11_2_3 – modelis neišsamus (neapima visų audito rizikos komponentų);
- V_11_2_4 – modelis teisingai neatspindi audito rizikos komponentų priklausomybės;
- V_11_2_5 – modelis neparodo audito rizikos vertinimo eigos;
- V_11_2_6 – modelis neatsižvelgia į kitus veiksnius lemiančius audito riziką.

13 PRIEDAS

AUDITO RIZIKOS VERTINIMO SKIRTINGU PASIREIŠKIMO LYGMENIU PRIKLAUSOMYBĖ (r_s) NUO AUDITORIAUS DARBO PATIRTIES IR ATLIEKAMŲ AUDITŲ SKAIČIAUS PER METUS

			V_14_1_1	V_14_1_2	V_14_1_3	V_22	V_23
Spearman's rho	V_14_1_1	Correlation Coefficient	1,000	,132	,000	-,119	,046
		Sig. (2-tailed)	,	,557	1,000	,599	,839
		N	22	22	22	22	22
	V_14_1_2	Correlation Coefficient	,132	1,000	-,169	,150	-,335
		Sig. (2-tailed)	,557	,	,451	,506	,127
		N	22	22	22	22	22
	V_14_1_3	Correlation Coefficient	,000	-,169	1,000	-,063	,408
		Sig. (2-tailed)	1,000	,451	,	,779	,059
		N	22	22	22	22	22
	V_22	Correlation Coefficient	-,119	,150	-,063	1,000	,141
		Sig. (2-tailed)	,599	,506	,779	,	,532
		N	22	22	22	22	22
	V_23	Correlation Coefficient	,046	-,335	,408	,141	1,000
		Sig. (2-tailed)	,839	,127	,059	,532	,
		N	22	22	22	22	22

kur:

V_14_1_1 finansinių ataskaitų lygmuo;

V_14_1_2 ūkinių operacijų grupių, sąskaitų likučių ir atskleidimų lygmuo;

V_14_1_3 konkretaus tvirtinimo lygmuo;

V_22 – auditoriaus darbo patirtis;

V_23 – auditoriaus atliekamų auditų skaičius per metus.

14 PRIEDAS

**AUDITO RIZIKOS KOMPONENTŲ VERTINIMO AUDITO PROCESĖ
RYŠYS (r_s) SU AUDITORIŲ DARBO PATIRTIMI IR ATLIEKAMŲ
AUDITŲ SKAIČIUMI PER METUS**

			V_15	V_22	V_23
Spearman's rho	V_15	Correlation Coefficient	1,000	-,168	-,160
		Sig. (2-tailed)	,	,456	,478
		N	22	22	22
	V_22	Correlation Coefficient	-,168	1,000	,141
		Sig. (2-tailed)	,456	,	,532
		N	22	22	22
	V_23	Correlation Coefficient	-,160	,141	1,000
		Sig. (2-tailed)	,478	,532	,
		N	22	22	22

kur:

V_15 – audito rizikos vertinimo tik viename audito proceso etape praktika;

V_22 – auditoriaus darbo patirtis;

V_23 – auditoriaus atliekamų auditų skaičius per metus.

15 PRIEDAS

AUDITO RIZIKOS KOMPONENTŲ VERTINIMO AUDITO ETAPUOSE RYŠYS (r_s)

			V_15_1_1	V_15_1_2	V_15_1_3	V_15_1_4	V_15_2_1	V_15_2_2	V_15_2_3	V_15_2_4
Spearman's rho	V_15_1_1	Correlation Coefficient	1,000	,516*	,161	,239	,146	-,149	-,039	-,056
		Sig. (2-tailed)	.	,014	,473	,204	,517	,500	,065	,005
		N	22	22	22	22	22	22	22	22
	V_15_1_2	Correlation Coefficient	,516*	1,000	,450*	,463*	,194	-,346	,090	,209
		Sig. (2-tailed)	,014	.	,036	,030	,388	,114	,692	,193
		N	22	22	22	22	22	22	22	22
	V_15_1_3	Correlation Coefficient	,161	,450*	1,000	,463*	,194	,029	,090	,289
		Sig. (2-tailed)	,473	,036	.	,030	,388	,899	,092	,193
		N	22	22	22	22	22	22	22	22
	V_15_1_4	Correlation Coefficient	,239	,463*	,463*	1,000	,418	,356	,092	,428*
		Sig. (2-tailed)	,284	,030	,030	.	,053	,104	,683	,047
		N	22	22	22	22	22	22	22	22
	V_15_2_1	Correlation Coefficient	,146	,194	,194	,418	1,000	,559**	,463*	,671**
		Sig. (2-tailed)	,517	,300	,300	,053	.	,007	,030	,001
		N	22	22	22	22	22	22	22	22
	V_15_2_2	Correlation Coefficient	-,149	-,346	,029	,356	,559**	1,000	,630**	,650**
		Sig. (2-tailed)	,508	,114	,899	,104	,007	.	,001	,001
		N	22	22	22	22	22	22	22	22
	V_15_2_3	Correlation Coefficient	-,039	,090	,090	,092	,463*	,638**	1,000	,500*
		Sig. (2-tailed)	,065	,692	,692	,603	,030	,001	.	,010
		N	22	22	22	22	22	22	22	22
	V_15_2_4	Correlation Coefficient	-,056	,209	,209	,420*	,671**	,650**	,500*	1,000
		Sig. (2-tailed)	,805	,193	,193	,047	,001	,001	,018	.
		N	22	22	22	22	22	22	22	22

* Correlation is significant at the .05 level (2-tailed).

** Correlation is significant at the .01 level (2-tailed).

kur:

V_15_1_1 – reikšmingo iškraipymo rizikos (RMM) vertinimas: susipažinimas su klientu;

V_15_1_2 – RMM vertinimas: audito planavimas;

V_15_1_3 – RMM vertinimas: kontrolės tyrimas/detalus tikrinimas;

V_15_1_4 – RMM vertinimas: nuomonės formulavimas;

V_15_2_1 – aptikimo rizikos vertinimas: susipažinimas su klientu;

V_15_2_2 – aptikimo rizikos vertinimas: audito planavimas;

V_15_2_3 – aptikimo rizikos vertinimas: kontrolės tyrimas/detalus tikrinimas;

V_15_2_4 – aptikimo rizikos vertinimas: nuomonės formulavimas.

16 PRIEDAS

APGAULĖS NAGRINĖJIMO PRIEŽASČIŲ TARPUSAVIO RYŠYS IR JŲ RYŠYS (r_s) SU AUDITORIAUS DARBO PATIRTIMI IR ATLIEKAMŲ AUDITŲ SKAIČIUMI PER METUS

		V_16_1_1	V_16_1_2	V_16_1_3	V_16_1_4	V_16_1_5	V_22	V_23	
Spearman's rho	V_16_1_1	Correlation Coefficient	1,000	,180	,283	,183	,449*	-,524*	-,146
		Sig. (2-tailed)	.	,476	,201	,416	,036	,012	,516
		N	22	22	22	22	22	22	22
V_16_1_2		Correlation Coefficient	,180	1,000	,428*	,488*	,295	,059	-,074
		Sig. (2-tailed)	,476	.	,047	,021	,182	,793	,743
		N	22	22	22	22	22	22	22
V_16_1_3		Correlation Coefficient	,283	,428*	1,000	,183	,311	,000	-,039
		Sig. (2-tailed)	,201	,047	.	,416	,160	1,000	,865
		N	22	22	22	22	22	22	22
V_16_1_4		Correlation Coefficient	,183	,488*	,183	1,000	,567**	,079	-,245
		Sig. (2-tailed)	,416	,021	,416	.	,006	,727	,271
		N	22	22	22	22	22	22	22
V_16_1_5		Correlation Coefficient	,449*	,295	,311	,567**	1,000	-,025	-,040
		Sig. (2-tailed)	,036	,182	,160	,006	.	,913	,860
		N	22	22	22	22	22	22	22
V_22		Correlation Coefficient	-,524*	,059	,000	,079	-,025	1,000	,141
		Sig. (2-tailed)	,012	,793	1,000	,727	,913	.	,532
		N	22	22	22	22	22	22	22
V_23		Correlation Coefficient	-,146	-,074	-,039	-,245	-,040	,141	1,000
		Sig. (2-tailed)	,516	,743	,865	,271	,860	,532	.
		N	22	22	22	22	22	22	22

*. Correlation is significant at the .05 level (2-tailed).

**.. Correlation is significant at the .01 level (2-tailed).

kur:

V_16_1_1 – apgaulės nagrinėjimui turi būti skiriamas didesnis dėmesys;

V_16_1_2 – apgaulę daug sunkiau nustatyti;

V_16_1_3 – apgaulę lemia sąlygos (spaudimas/galimybės/ racionalizacija);

V_16_1_4 – apgaulės vertinimui svarbūs ir asmens vykdančio apgaulę sugebėjimai;

V_16_1_5 – apgaulę dažniau vykdo įmonės vadovybė nei jos darbuotojai;

V_22 – auditoriaus darbo patirtis;

V_23 – auditoriaus atliekamų auditų skaičius per metus.

17 PRIEDAS

**KLASIKINIO AUDITO RIZIKOS MODELIO TOBULINIMO RYŠYS
(r_s) SU AUDITORIAUS DARBO PATIRTIMI IR ATLIEKAMŲ
AUDITŲ SKAIČIUMI PER METUS**

			V_20	V_21	V_22	V_23
Spearman's rho	V_20	Correlation Coefficient	1,000	,408	,016	-,069
		Sig. (2-tailed)	,	,059	,944	,760
		N	22	22	22	22
	V_21	Correlation Coefficient	,408	1,000	-,151	-,077
		Sig. (2-tailed)	,059	,	,503	,732
		N	22	22	22	22
	V_22	Correlation Coefficient	,016	-,151	1,000	,141
		Sig. (2-tailed)	,944	,503	,	,532
		N	22	22	22	22
	V_23	Correlation Coefficient	-,069	-,077	,141	1,000
		Sig. (2-tailed)	,760	,732	,532	,
		N	22	22	22	22

kur:

V_20 – siūlymas, kad klasikinio audito rizikos modelio sandarą ir matematinę išraišką reikėtų peržiūrėti;

V_21 – siūlymas, kad atsižvelgti į kitas rizikas, neapertas klasikiniame audito rizikos modelyje;

V_22 – auditoriaus darbo patirtis;

V_23 – auditoriaus atliekamų auditų skaičius per metus.

18 PRIEDAS

KITŲ RIZIKŲ VERTINIMO RYŠYS (r_s) SU AUDITORIAUS DARBO PATIRTIMI IR ATLIEKAMŲ AUDITŲ SKAIČIUMI PER METUS

		V_21_1_1	V_21_1_2	V_21_1_3	V_21_1_4	V_21_1_5	V_22	V_23	
Spearman's rho	V_21_1_1	Correlation Coefficient	1,000	,206	,239	,239	-,239	,041	,413
		Sig. (2-tailed)	,	,358	,284	,284	,284	,855	,056
		N	22	22	22	22	22	22	22
V_21_1_2		Correlation Coefficient	,206	1,000	,410	,184	,041	,179	,064
		Sig. (2-tailed)	,358	,	,058	,411	,856	,425	,777
		N	22	22	22	22	22	22	22
V_21_1_3		Correlation Coefficient	,239	,410	1,000	,607**	,179	,049	,120
		Sig. (2-tailed)	,284	,058	,	,003	,427	,828	,596
		N	22	22	22	22	22	22	22
V_21_1_4		Correlation Coefficient	,239	,184	,607**	1,000	,375	-,304	,120
		Sig. (2-tailed)	,284	,411	,003	,	,085	,169	,596
		N	22	22	22	22	22	22	22
V_21_1_5		Correlation Coefficient	-,239	,041	,179	,375	1,000	-,304	-,335
		Sig. (2-tailed)	,284	,856	,427	,085	,	,169	,128
		N	22	22	22	22	22	22	22
V_22		Correlation Coefficient	,041	,179	,049	-,304	-,304	1,000	,141
		Sig. (2-tailed)	,855	,425	,828	,169	,169	,	,532
		N	22	22	22	22	22	22	22
V_23		Correlation Coefficient	,413	,064	,120	,120	-,335	,141	1,000
		Sig. (2-tailed)	,056	,777	,596	,596	,128	,532	,
		N	22	22	22	22	22	22	22

** . Correlation is significant at the .01 level (2-tailed).

kur:

V_21_1_1 – auditoriaus užduoties rizika (dėl auditoriaus vardo susiejimo su audituojama įmone);

V_21_1_2 – auditoriaus profesinės etikos, įskaitant nepriklausomumo rizika;

V_21_1_3 – audituojamos įmonės verslo rizika;

V_21_1_4 – reikšmingo iškraipymo rizikas, pasireiškiančias dėl klaidos ir dėl apgaulės;

V_21_1_5 – aptikimo rizika dėl atrankos ir ne dėl atrankos taikymo;

V_22 – auditoriaus darbo patirtis;

V_23 – auditoriaus atliekamų auditų skaičius per metus.

ATLIKTŲ AUDITO RIZIKOS VERTINIMO EMPIRINIŲ TYRIMŲ SUVESTINĖ

Autorius	Tyrimo objektas ir rezultatai	Tyrimo tipas	Rizikos/ rizikos veiksnio vertinimo metodas
S. Bhattacharjee, K. Moreno (2002)	Reikšmingo iškraipymo rizikos tvirtinimo lygmeniu (atsargų nuvertėjimo) vertinimo priklausomybė nuo auditoriaus patirties (aptikimo rizika). Patvirtinta, kad profesinė patirtis yra vienas iš veiksnių, kuris lemia individualius vertinimus.	Audito rizikos komponentų tyrimas	Rizika vertinta nuo 1 (ne labai rizikinga) iki 9 (labai rizikinga).
H. J. Chen, S. Y. Huang, K. H. Shih (2006)	Audito rizikos, auditorių verslo rizikos ir asmeninės rizikos vertinimas atsižvelgiant į susijusius veiksnius. Nustatyta, kad tik vienas veiksnys – audituojamos įmonės kontrolės veiksmų efektyvumas yra svarbus audito rizikos ir asmeninės rizikos vertinime.	Audito rizikos komponentų tyrimas	Rizikos vertintos pagal 19 rizikos veiksnių remiantis 7 balų Likerto skale: 1 (ypač maža) ir 7 (ypač didelė).
S. J. Daniel (2001)	Audito rizikos modelių (39 SAS; klasikinio audito rizikos modelio (47 SAS) ir CICA (1980)) taikymas praktikoje nagrinėjamas per gautinų sumų rizikos vertinimą. Analizė parodė, kad auditoriai neapjungia audito rizikos komponentų tokiu būdu, kaip siūloma audito rizikos modeliuose.	Audito rizikos komponentų tyrimas	Gautinų sumų sąskaitos informacija vertinta pagal veiksnius ir padaryti audito rizikos komponentų vertinimai pagal 5 balų skalę ir procentines tikimybes. Įgimtai rizikai taikytas tik skalės vertinimas.
E. O'Donnell, J. L. Bierstaker, J. Schultz (2004)	Verslo rizikos reikšmė vertinant audito riziką. Rezultatai rodo, kad iš viršaus į apačią ir sutelktos į procesus užduotys, naudojamos strateginių sistemų audite, pagerino audito atlikimą, nes auditoriai naudoja jungtinius įrodymus.	Audito rizikos komponentų tyrimas	Rizikos (strateginė verslo rizika, įmonės lygmeniu rizika, rizika sąskaitos lygmeniu) vertintos pagal 7 balų Likerto skalę.
W. S. Waller (1993)	Nagrinėjant ryšį tarp įgimtos ir kontrolės rizikų, atskleista, kad jis yra nežymus. Pasiūlyta persvarstyti daugialypį rizikos vertinimą sąskaitos lygmeniu arba sustiprinti auditoriaus gebėjimą vertinti su tvirtinimu susijusią specifinę riziką.	Audito rizikos komponentų tyrimas	Įgimta rizika vertinta kaip maža, vidutinė ir didelė, o kontrolės rizika kaip labai maža, maža, vidutinė ir didelė.
H. Fukukawa, T. J. Mock, A. Wright (2006)	Nagrinėjama, ar audito planavimas nukreiptas į riziką. Nustatyta, kad audituojamos įmonės rizikos (verslo rizika, apgaulės rizika) tam tikra apimtimi veikia audito planavimą.	Audito rizikos komponentų tyrimas	Gautinų sumų rizikos veiksnių (verslo rizika, apgaulės rizika, sąskaitos ir tvirtinimo lygmeniu rizika) vertinimui naudota skalė nuo 0 (mažiausia rizika) iki 100 (didžiausia rizika).
L. Quadackers, T. J. Mock, S. Maijoor (1996)	Audito rizikos (įgimtos ir kontrolės rizikų) vertinimo priklausomybė nuo veiksnių (kliento vadovybės kaita ir kliento vidaus audito padalinio kokybė). Rezultatai rodo, kad yra didelė variacija tarp audito rizikos veiksnių klientų tarpe ir tarp to paties kliento.	Komponento priklausomybės nuo veiksnio tyrimas	Audito rizikos veiksniai įvertinti nuo 1 iki 5, įgimta rizika vertinta skale nuo 1 iki 3, kontrolės rizika – (1-4), (1-3) ar (1-2).

L. Graham, J. C. Bedard (2003)	Apibūdinami apgaulės rizikos veiksniai ir jų ryšiai su apgaulės rizikos vertinimu ir audito planavimo sprendimu. Nustatyta, kad apgaulės rizikos veiksniai yra susiję su ūkio šakos/konkurencine padėtimi, vadovybės sąžiningumu, vidaus kontrolės sistema, finansine padėtimi ir spaudimu tenkinti numatytus tikslus.	Komponento priklausomybės nuo veiksnio tyrimas	Apgaulės rizikos vertinimas atliktas pagal 7 balų Likerto skalę, o apgaulės rizikos veiksniai, suklasifikuoti pagal tipus (finansinė padėtis, ūkio šaka/konkurencija, vadovybės sąžiningumas, spaudimas dėl rezultatų, kokybės kontrolė).
K. M. Johnstone (2000)	Kliento priėmimo sprendimo modelis buvo parengtas ir patikrintas. Rezultatai rodo, kad auditoriai apsvarstė ryšius tarp kliento susijusių rizikų ir panaudojo tai įvertindami audito įmonės riziką dėl užduoties nuostolių.	Audito rizikos komponentų tyrimas	Rizikos (kliento verslo rizika, audito rizika, auditoriaus verslo rizika) vertintos kaip maža ir didelė.
T. G. Kizirian, B. W. Mayhew, L. D. Sneathen (2005)	Tiriama auditoriaus įvertinto vadovybės sąžiningumo įtaka reikšmingo iškraipymo rizikos vertinimui, audito planavimui ir audito rezultatams.	Komponento priklausomybės nuo veiksnio tyrimas	Rizikos (įgimta ir kontrolės) vertintos kaip maža, vidutinė ir didelė, o veiksnys – vadovybės sąžiningumas vertintas 2-didelis, 1- vidutinis, 0 – silpnas.
W. F. Messier, L. A. Austen (2000)	Rezultatai parodė, kad visaapimantys ir specifiniai rizikos veiksniai, įtraukti į tyrimą, buvo svarbūs įgimtos ir kontrolės rizikų vertinimams.	Komponento priklausomybės nuo veiksnio tyrimas	Veiksniai vertinti teigiamas/neigiamas, įgimta ir kontrolės rizikos vertintos nuo 0 iki 100.
T. Mock, J. L. Turner (2005)	Nagrinėjamas apgaulės rizikos vertinimas ir jo poveikis audito programoms. Rezultatai parodė, kad sprendimas pakeisti suplanuotą audito programą buvo paveiktas nustačius apgaulės rizikos veiksnus.	Komponento priklausomybės nuo veiksnio tyrimas	Apgaulės rizikos veiksniai suskirstyti pagal kategorijas (vadovybės savybės, ūkio šakos sąlygos, veiklos savybės ir kiti).
N. Kotchetova, T. M. Kozloski, W. F. Messier (2006)	Nagrinėjama auditoriaus rizikos vertinimai pagal rizika-paremto audito požiūrį. Rezultatai rodo, kad 1) auditoriai dokumentavo didesnę skaičių specifinių verslo rizikų, kai likutinė strateginė rizika buvo didelė; 2) kuo daugiau verslo rizikų buvo auditorių nustatyta, tuo daugiau finansinių ataskaitų trūkumų nustatyta; 3) verslo proceso lygio rizikos vertinimai nėra susiję su proceso likutine strategine rizika, bet su verslo rizikos vertinimais; 4) auditoriaus reikšmingo iškraipymo rizikos vertinimai sąskaitos lygmeniu yra susiję su reikšmingo iškraipymo rizikos vertinimai įmonės lygmeniu.	Audito rizikos komponentų tyrimas	Verslo ir reikšmingo iškraipymo rizika vertinta pagal 9 balų Likerto skalę (1-labai maža, 5-vidutinė, 9 –labai didelė).
A. Majid, F. A. Gul, J. S. L. Tsui (2001)	Nagrinėjamas auditorių suvokimas dėl apgaulės ir reikšmingo iškraipymo rizikos lygio esant 6 veiksniais. Rezultatai parodė, kad iškraipimai ankstesnių auditų metu ir veiklos tęstinumo problema yra svarbiausi veiksniai rodantys auditoriams apgaulės ir reikšmingo iškraipymo riziką.	Komponento priklausomybės nuo veiksnio tyrimas	Veiksniai iš pradžių vertinti pagal 7 balų Likerto skalę (1 - ne svarbus, 7 – labai svarbus), o atrinkti 6 veiksniai vertinti pagal skalę nuo 0 iki 100, o rizikos tikimybė, pasireiškiant atitinkamiems veiksniais, vertinta pagal 7 balų skalę.

VERSLO RIZIKOS APSKAIČIAVIMAS

Įmonės išorės aplinka		UAB „Šiluma“				UAB „Žuvila“			
		Rizikos vertinimas			Pastabos	Rizikos vertinimas			Pastabos
Sąlygos	Veiksniai	Tikimybė (1-5)	Įtaka (1-5)	Tikimybė * Įtaka		Tikimybė (1-5)	Įtaka (1-5)	Tikimybė * Įtaka	
1. Ekonominės-politinės sąlygos	Vyksta svarbūs ekonominės ir politinės sistemos pokyčiai								
	Vykdoma veikla ekonomiškai nestabiliuose regionuose								
	Įmonės veiklą veikia besikeičiančios, nepastovios rinkos								
	Didėjančios verslo nesėkmės ūkio šakoje/bendrai visame ūkyje								
	Nestabilus valiutos kursas								
	Pernelyg didelė infliacija/defliacija								
	Egzistuoja skolinimosi suvaržymai (kapitalo ar kredito gavimo sunkumai)								
...									
2. Reguliavimo	Didelis reguliavimo laipsnis	4	1	4	Eliminuojama				
	Priežiūros domėjimasis veikla (veiklos atskaitingumas, specialių įstatymų reikalavimų laikymasis)	2	1	2	Eliminuojama				
	Nauji apskaitos reikalavimai ar svarbūs pokyčiai įmonės apskaitos politikoje								
	Mokesčių sistemos pokyčiai ir trūkumai								
...									
3. Konkurencinės	Ūkio šakoje didelė konkurencija (gaminama produkcija nėra išskirtinė ar pirmo būtinumo, prisotinta rinka, pasižyminti mažėjančiu pelningumu)					2	5	10	Pardavimai – Tikslumas

Įmonės išorės aplinka		UAB „Šiluma“				UAB „Žuvila“			
		Rizikos vertinimas			Pastabos	Rizikos vertinimas			Pastabos
Sąlygos	Veiksniai	Tikimybė (1-5)	Įtaka (1-5)	Tikimybė * Įtaka		Tikimybė (1-5)	Įtaka (1-5)	Tikimybė * Įtaka	
3. Konkurencinės	Ūkio šakoje pasireiškia staigus augimas/nuosmukis ar permainos, daug ūkio šakos įmonių bankrutuoja								
	Vyksta neigiamos permainos tiekimo grandinėje (brangsta pagrindinė žaliava, laiku negaunamos reikalingos žaliavos, keičiasi tiekėjų nustatomos sąlygos, prarandamas vienintelis tiekėjas)				Žaliavos kaina krito metų pab.				
	Įmonės finansiniai rodikliai žymiai skiriasi nuo vidutinių ūkio šakos rodiklių								
	Jaučiamas klientų poreikio sumažėjimas (mažėjanti produkcijos/paslaugų paklausa)								
	Problemos su produkcijos/paslaugų pirkėjais (prarandamas vienintelis pirkėjas, produkcijos pardavimo kaina artima gamybos savikainai, atsiskaitymų sutrikimas)	3	4	12	Pirkėjų įsisk. – Įvertinimas				
	IT aplinkos pokyčiai (technologiją būtina keisti norint gaminti konkurencingą produkciją/paslaugas tiekti)								
	Nesugebėjimas gauti reikiamo personalo su gamybai reikalingais įgūdžiais					15			
	...					70			
BENDRA RIZIKA		1 eil.	X	12		1 eil.	X	10	
BENDRA ĮTAKA		2 eil.	4			2 eil.	5		
MAKSIMALI RIZIKA (5*2 eil.)		3 eil.	20			3 eil.	25		
RIZIKOS LYGIS, proc. (1 eil./3eil.*100)		4 eil.	60	VIDUTINĖ		4 eil.	40	MAŽA	

ĮMONĖS RIZIKOS APSKAIČIAVIMAS

Įmonės vidaus aplinka		UAB „Šiluma“				UAB „Žuvila“			
		Rizikos vertinimas			Pastabos	Rizikos vertinimas			Pastabos
Sąlygos	Veiksniai	Tikimybė (1-5)	Įtaka (1-5)	Tikimybė * Įtaka		Tikimybė (1-5)	Įtaka (1-5)	Tikimybė * Įtaka	
1. Strateginės	Naujų produktų, paslaugų ar verslo rūšies kūrimas ir plėtra								
	Agresyvi plėtra į naujas vietas, dideli įsigijimai ar investicijos	4	5	20	Sistemų modernizavimas	2	3	6	Gamybos proceso tobulinimas
	Sudėtingi susijungimai, bendros įmonės steigimas, reorganizacija, restruktūrizavimas								
	Siekimas papildomo finansavimo ir siekimas įvykdyti registravimo vertybinių popierių biržoje reikalavimus								
	Įsitraukimas į verslo sritis/ūkinės operacijas, kuriose įmonė turi menką patirtį								
	Įmonės ar verslo segmentai, kuriuos ketinama parduoti								
	Kapitalo trūkumas ir svarstomi sudėtingi finansavimo būdai	3	5	15	Skolos kredito įst. – [vertinimas	2	3	6	Siekia ES paramos
	Investuotojų lūkesčių tenkinimas								
	Nesuderinta įmonės IT strategija ir verslo strategija								
	...								
2. Valdymo ir vidaus kontrolės	Vieno asmens, o ne asmenų grupės dominavimas valdyje								
	Netinkama vadovybės filosofija ir veiklos pobūdis								
	Vadovybės sąžiningumo trūkumas								
	Vadovybės kompetencijos (išsilavinimo, patirties) stoka								

Įmonės vidaus aplinka		UAB „Šiluma“				UAB „Žuvila“			
		Rizikos vertinimas			Pastabos	Rizikos vertinimas			Pastabos
Sąlygos	Veiksniai	Tikimybė (1-5)	Įtaka (1-5)	Tikimybė * Įtaka		Tikimybė (1-5)	Įtaka (1-5)	Tikimybė * Įtaka	
2. Valdymo ir vidaus kontrolės	Neveiksmingai deklaruojamos vertybės ir etikos normos								
	Organizacinės struktūros, pareigų atskyrimo, įgaliojimų politikos trūkumai								
	Už valdymą atsakingų asmenų spaudimas vadovybei								
	Vadovybės/už valdymą atsakingų asmenų atlyginimo priklausomybė nuo finansinių rezultatų								
	Vadovybės sprendimu registruojamos ūkinės operacijos								
	Nesugebėjimas pripažinti pasikeitimo reikalingumo, tokio kaip reikiami įgūdžiai ar technologijų naudojimas								
	Nepagrįstas atsakas į greitą pardavimų augimą ar smukimą (galimas vidaus kontrolės sistemos apkrovimas, žmonių įgūdžių trūkumas)								
	Vidaus audito padalinio/audito komiteto nebuvimas ar neveiksmingumas								
	Vidaus kontrolės nepaisymas ar netobulinimas, trūkumų nešalinimas, nepakankama stebėseną								
	Svarbių vadovų ar darbuotojų pasitraukimas/pasikeitimas								
	Turto grobstymo tikimybė								
	Audito/kitų patikrinimų periodinis neatlikimas								
Vadovybės nesidomėjimas įmonės veiklos rezultatais, finansiniais rodikliais ir jų tendencijomis									
...									

Įmonės vidaus aplinka		UAB „Šiluma“				UAB „Žuvila“			
		Rizikos vertinimas			Pastabos	Rizikos vertinimas			Pastabos
Sąlygos	Veiksniai	Tikimybė (1-5)	Įtaka (1-5)	Tikimybė * Įtaka		Tikimybė (1-5)	Įtaka (1-5)	Tikimybė * Įtaka	
3. Veiklos	Gamybos įrengimų ir technologinių procesų sudėtingumas								
	Didelis gaminamos produkcijos/teikiamų paslaugų asortimentas								
	Įmonės produkcijos/paslaugų trūkumas, kuris gali lemti įsipareigojimų nevykdymą								
	Greitas pelno augimas arba neįprastas pelningumas, lyginant su kitomis ūkio šakos įmonėmis								
	Veiklos tęstinumo ir likvidumo klausimai (bankroto grėsmė)	1	5	5	t. p.				
	Pasikartojantys neigiami pinigų srautai iš įprastinės veiklos ar nesugebėjimas sukurti pinigų srautų iš įprastinės veiklos, nors deklaruojama, kad pajamų yra ir kad jos didėja								
	Sandoriai su susijusiomis šalimis					4	4	16	Pardavimai – T; Gaut. prekybos sumos – V; Pelno mok. įsip. – V
	Ataskaitiniu laikotarpiu patirtos nesėkmės tam tikros veiklos srityse (gaisras, vagystės, gamybos nuostoliai)								
	Didelis neįprastų, sudėtingų arba nesistemingų ūkinių operacijų kiekis								
	Bylinėjimasis ir neapibrėžti įsipareigojimai								
	Įvykiai ar ūkinės operacijos, susijusios su neapibrėžtais vertinimais								
	...								

Įmonės vidaus aplinka		UAB „Šiluma“				UAB „Žuvila“			
		Rizikos vertinimas			Pastabos	Rizikos vertinimas			Pastabos
Sąlygos	Veiksniai	Tikimybė (1-5)	Įtaka (1-5)	Tikimybė * Įtaka		Tikimybė (1-5)	Įtaka (1-5)	Tikimybė * Įtaka	
4. Apskaitos	Netinkamas apskaitos darbuotojų pareigų paskirstymas								
	Žema apskaitos darbuotojų kvalifikacija, kompetencija								
	Netinkamas požiūris į apskaitos tvarkymą, nepakankama apskaitos darbuotojų darbo priežiūra								
	Tinkamo apskaitos personalo trūkumas/dažna kaita								
	Neteisingos apskaitos politikos pasirinkimas (tendencinga apskaitos politika)								
	Žemas apskaitos kompiuterizavimo lygis								
	Naujos apskaitos sistemos įdiegimas								
	Neužtikrinta saugi prieiga prie apskaitos sistemų ir dokumentų								
	Paplitęs apskaitinių įverčių taikymas								
	Ataskaitinio laikotarpio pabaigoje daroma daug koregavimų								
	Ankstesnių auditų metu nustatyta daug ar reikšmingų iškraipymų								
	Anksčiau buvo nesutarimų tarp vadovybės ir auditoriaus (prieš tai buvusio auditoriaus) dėl svarbių apskaitos klausimų ar atskleidimų finansinėse ataskaitose								
...									
BENDRA RIZIKA		1 eil.	X	40		1 eil.	X	28	
BENDRA ĮTAKA		2 eil.	15			2 eil.	10		
MAKSIMALI RIZIKA (5*2 eil.)		3 eil.	75			3 eil.	50		
RIZIKOS LYGIS, proc. (1 eil./3eil.*100)		4 eil.	53	VIDUTINĖ		4 eil.	56	VIDUTINĖ	

APGAULĖS RIZIKOS APSKAIČIAVIMAS

Įmonės išorės ar vidaus aplinka		UAB „Šiluma“				UAB „Žuvila“			
		Rizikos vertinimas ¹			Pastabos	Rizikos vertinimas ²			Pastabos
Sąlygos	Veiksniai	Tikimybė (1-5)	Įtaka ³ (1-5)	Tikimybė * Įtaka		Tikimybė (1-5)	Įtaka ⁴ (1-5)	Tikimybė * Įtaka	
1. Paskatos/ Spaudimas	Finansiniam stabilumui arba pelningumui grėsmę kelia ekonominės ir ūkio šakos sąlygos, teisės aktų ar priežiūros reikalavimai								
	Būtina vykdyti reikalavimus arba pateisinti trečiųjų šalių lūkesčius dėl pelningumo, papildomo finansavimo, veiklos masto, akcijos rinkos kainos	3	5	15	Pardavimai – Tikslumas	3	4	12	Pardavimai – Tikslumas; Savikaina – Tikslumas
	Vadovybės/ aukščiausio lygio vadovų finansinės padėties priklausomybė nuo įmonės finansinių rezultatų (turimos akcijos, gaunami dividendai ir premijos, suteiktos garantijos)								
	Agresyvus siekimas (didelis spaudimas) įgyvendinti nustatytus finansinius tikslus dėl pardavimų ar pelningumo					3	4	12	t. p.
	Vadovybė yra linkusi imtis priemonių, kad išvengtų mokesčių mokėjimo								
	Įvertinimai, susiję su svarbiais pasikeitimais artimiausiu metu, kurie gali turėti finansinį griauančią poveikį įmonei (gautinų sumų surinkimas, atsargų įvertinimas)								

¹ Vertinant apgaulės rizikos tikimybę turi būti išsiaiškinamos visos susijusios „apgaulės rombo“ sąlygos, t. y. paskatos/spaudimas – galimybės – požiūris/racionalizacija – sugebėjimai.

² žr. 1 išnašą.

³ Veiksnių įtaka finansinėms ataskaitoms visų „apgaulės rombo“ sąlygų atveju bus vienoda.

⁴ žr. 3 išnašą.

Įmonės išorės ar vidaus aplinka		UAB „Šiluma“				UAB „Žuvila“			
		Rizikos vertinimas			Pastabos	Rizikos vertinimas			Pastabos
Sąlygos	Veiksniai	Tikimybė (1-5)	Įtaka (1-5)	Tikimybė * Įtaka		Tikimybė (1-5)	Įtaka (1-5)	Tikimybė * Įtaka	
1. Paskatos/ Spaudimas	Nepalankios pasekmės dėl svarbių laukiamų ūkinių operacijų (verslo jungimas, sutarties sudarymas), jei pranešami blogi finansiniai rezultatai								
	Turimi dideli asmeniniai finansiniai išsipareigojimai gali paskatinti neteisėtai pasisavinti įmonės turta								
	Priešiški įmonės ir darbuotojų santykiai (grėšiantis atleidimas, negautos premijos ar nesuteiktas paaukštėjimas) gali paskatinti neteisėtai pasisavinti įmonės turta								
	Stengiamasi spausti apskaitos personalą parengti finansines ataskaitas neįprastai greitai								
	...								
2. Galimybės	Sandoriai su susijusiomis šalimis ar kitomis neišskiomis (neaudituojamomis) įmonėmis (sandorių, kurie neatitinka įprastinės verslo krypties, toleravimas)					3	4	12	t. p.
	Didelė finansinė įtaka/galimybė dominuoti ūkio šakoje, kas leidžia įmonei diktuoti savo sąlygas								
	Silpna priežiūros institucijų veikla								
	Svarbiausia veikla ir sandoriai vykdomi užsienyje								
	Steigiami įmonės filialai/dukterinės įmonės lengvatinių mokesčių zonoje								
Itin toleruojamas naudojimas verslo tarpininkų paslaugomis, o mokėjimai už jas pernelyg dideli									

Įmonės išorės ar vidaus aplinka		UAB „Šiluma“				UAB „Žuvila“			
		Rizikos vertinimas			Pastabos	Rizikos vertinimas			Pastabos
Sąlygos	Veiksniai	Tikimybė (1-5)	Įtaka (1-5)	Tikimybė * Įtaka		Tikimybė (1-5)	Įtaka (1-5)	Tikimybė * Įtaka	
2. Galimybės	Turima daug turto, išsipareigojimų ar pajamų/sąnaudų, kurie yra pagrįsti subjektyviais skaičiavimais								
	Vykdomos didelės, neįprastos ar labai sudėtingos ūkinės operacijos								
	Vieno asmens arba mažos asmenų grupės dominavimas įmonės valdyme								
	Nepakankamai vykdoma buhalterinių įrašų darymo ar finansinių ataskaitų sudarymo priežiūra								
	Tinkamo pareigų atskyrimo, įgaliojimų suteikimo ar nepriklausomo tikrinimo trūkumas								
	Nepakankama vidaus kontrolės sistema ar nekontroliuojamos kontrolės procedūros	1	5	5	t. p.	1	4	4	t. p.
	Vadovybė laiku neištaiso nustatytų svarbių vidaus kontrolės trūkumų, neveiksminga ar nevykdoma įmonės vidaus kontrolės sistemos stebėseną								
	Sunku nustatyti įmonės kontrolinio akcijų paketo valdytoją								
	Itin sudėtinga organizacinė struktūra, apimanti neįprastas įmones arba valdymo lygius								
	Didelė vadovybės, aukščiausio lygio vadovų, patarėjų teisės klausimais kaita								
	Neveiksmingos apskaitos ir kitos informacinės sistemos								
Neteisėtai pasisavintas įmonės turtas gali būti lengvai realizuotas (gryniesi pinigai, vertingi daiktai be nuosavybės požymių)									

Įmonės išorės ar vidaus aplinka		UAB „Šiluma“				UAB „Žuvila“			
		Rizikos vertinimas			Pastabos	Rizikos vertinimas			Pastabos
Sąlygos	Veiksniai	Tikimybė (1-5)	Įtaka (1-5)	Tikimybė * Įtaka		Tikimybė (1-5)	Įtaka (1-5)	Tikimybė * Įtaka	
2. Galimybės	Formalus ar neformalus auditoriaus darbo suvaržymas (ribojamos galimybės kalbėtis su darbuotojais, gauti informaciją, nustatomas trumpas atlikimo terminas)								
	Neatliekamas faktinis turto patikrinimas su apskaitos duomenimis								
	Įmonės turto fizinė apsauga yra prasta, netinkamas turto, kurį galima pasisavinti, apskaitos įrašų tvarkymas								
	...								
3. Požiūris/ Racionalizacija	Neveiksmingai diegiamos įmonės vertybės/etikos standartai, deklaruojamos netinkamos vertybės								
	Žema vadovybės moralė								
	Vadovybė neatskiria asmeninių ir verslo interesų								
	Įmonė nesistengia laikytis veiklą reglamentuojančių įstatymų, laiku nesumoka išieškotų už pažeidimus sumų								
	Vadovybės aktyvus užsibrėžtų tikslų siekimas/nerealių planų įgyvendinimas	4	5	20	t. p.	3	4	12	t. p.
	Tendencinga apskaitos politika grindžiama reikšmingumo principu								
	Poreikio stebėti arba mažinti riziką, susijusią neteisėtu turto pasisavinimu, nepaisymas								
	Taikomos vidaus kontrolės sistemos ignoravimas								
	Nusižengimų įmonės tvarkai ar smulkių vagysčių toleravimas								
	...								

Įmonės išorės ar vidaus aplinka		UAB „Šiluma“				UAB „Žuvila“			
		Rizikos vertinimas			Pastabos	Rizikos vertinimas			Pastabos
Sąlygos	Veiksniai	Tikimybė (1-5)	Įtaka (1-5)	Tikimybė * Įtaka		Tikimybė (1-5)	Įtaka (1-5)	Tikimybė * Įtaka	
4. Sugebėjimai	Praeityje vadovybė buvo pažeidusi veiklą reglamentuojančius įstatymus ar kitus teisės aktus								
	Anksčiau buvo vykdytos smulkios vagystės, nusižengimai pasinaudojant vidaus kontrolės sistemos trūkumais								
	Vadovybė turi reikiamus sugebėjimus apgalei įvykdyti	1	5	5	t. p.	1	4	4	t. p.
	...								
BENDRA RIZIKA		1 eil.	X	45		1 eil.	X	56	
BENDRA ĮTAKA		2 eil.	20			2 eil.	24		
MAKSIMALI RIZIKA (5*2 eil.)		3 eil.	100			3 eil.	120		
RIZIKOS LYGIS, proc. (1 eil./3eil.*100)		4 eil.	45	VIDUTINĖ		4 eil.	47	VIDUTINĖ	

**ĮGIMTOS IR KONTROLĖS RIZIKŲ FINANSINIŲ ATASKAITŲ ELEMENTUI IR/AR JO TVIRTINIMUI
APSKAIČIAVIMAS**

Finansinių ataskaitų elemento ir/ar jo tvirtinimo pobūdis ir jam taikoma vidaus kontrolės sistema		Tvirtinimas ⁵	IR / KR	UAB „Šiluma“				UAB „Žuvila“			Pastabos
				Rizikos vertinimas			Pastabos	Rizikos vertinimas			
Tipas	Veiksniai			Tikimybė (1-5)	Įtaka (1-5)	Tikimybė * Įtaka		Tikimybė (1-5)	Įtaka (1-5)	Tikimybė * Įtaka	
Ilgalaikis turtas	Įmonės ilgalaikis turtas gali būti nesunkiai realizuojamas	B	IR	1	2	2	Eliminuoja ma				
	Įmonėje nėra nustatytos minimalios ilgalaikio turto vertės	V	KR				Yra				
	Ilgalaikio turto apskaita nėra visiškai kompiuterizuota	V	KR				Yra				
	Nenustatyti ilgalaikio turto nusidėvėjimo skaičiavimo metodai	V	KR				Nustatyti				
	Nusidėvėjimo skaičiavimo metodai nėra nuosekliai taikomi	V	KR				Taikomi				
	Nusidėvėjimo skaičiavimo metodai, likvidacinė vertė, minimali įsigijimo savikaina gali skirtis nuo atitinkamo sprendimo	V	IR	1	4	4					
	Nėra paskirtų atsakingų asmenų už ilgalaikio turto įsigijimą, perleidimą ar nurašymą	T									
	Nėra paskirtų atsakingų asmenų už ilgalaikio turto saugojimą ar nėra numatyta jų atsakomybė	B	KR				Yra				

⁵ I – Išsamumas, B – Buvimas, T – Tikslumas, V – Įvertinimas.

Finansinių ataskaitų elemento ir/ar jo tvirtinimo pobūdis ir jam taikoma vidaus kontrolės sistema		Tvirtinimas	IR / KR	UAB „Šiluma“				UAB „Žuvila“			
				Rizikos vertinimas			Pastabos	Rizikos vertinimas			Pastabos
Tipas	Veiksniai			Tikimybė (1-5)	Įtaka (1-5)	Tikimybė * Įtaka		Tikimybė (1-5)	Įtaka (1-5)	Tikimybė * Įtaka	
Ilgalaikis turtas	Nėra kontroliuojamas biudžetas ilgalaikio turto įsigijimui	T									
	Netvirtinami, neperžiūrimi ilgalaikio turto įsigijimo dokumentai prieš juos apmokant ir užregistruojant apskaitoje	I									
	Nekontroliuojama, kad ūkinės operacijos vykdomos su ilgalaikiu turtu būtų pagrindžiamos dokumentais	T									
	Nėra nustatyta ilgalaikio turto įvedimo į eksploataciją tvarka	I									
	Ne visas natūroje esantis ilgalaikis turtas yra apskaitytas	I									
	Ne visas apskaitytas turtas priklauso įmonei, jis neapskaitytas užbalansinėse sąskaitose	T, V									
	Nėra patvirtinta ilgalaikio turto inventurizacijos tvarka	B						Yra			
	Nesilaikoma inventurizacijos tvarkos arba ji yra netinkama	B						Tinkama			
	Neužtikrinama, kad inventurizacijos (vertės vertinimo) rezultatai neparodomi apskaitoje	I, V	KR	3	4	12					
	Nėra nustatyta atsakomybės dėl inventurizacijos trūkumų ir pertekliaus tvarka	I									
	Ne visas ilgalaikis turtas yra naudojamas įmonės veikloje	T, V									

Finansinių ataskaitų elemento ir/ar jo tvirtinimo pobūdis ir jam taikoma vidaus kontrolės sistema		Tvirtinimas	IR / KR	UAB „Šiluma“				UAB „Žuvila“			
				Rizikos vertinimas			Pastabos	Rizikos vertinimas			Pastabos
Tipas	Veiksniai			Tikimybė (1-5)	Įtaka (1-5)	Tikimybė * Įtaka		Tikimybė (1-5)	Įtaka (1-5)	Tikimybė * Įtaka	
Ilgalaikis turtas	Pilnai nusidėvėjęs ilgalaikis turtas neatskiriamas nuo kito turto	V									
	Įsigyjant ilgalaikį turta, viršijantį tam tikrą maksimalią vertę, nereikia įmonės savininkų sutikimo	T									
	Ilgalaikio turto ar investicijų vertė laikotarpio pabaigoje nustatoma subjektyviai, nesiremiant vertinimais iš išorės	V	IR	3	5	15					
	Nėra kontroliuojamas investicijų vertės nustatymo teisingumas	V									
	Atidėtojo mokesčio turto vertė nustatoma neatsižvelgiant į realią įmonės padėtį	V	IR	4	4	16					
	Nėra kontroliuojama, kad vadovybės sprendimas dėl atidėtojo mokesčio turto vertės būtų tinkamas	V	KR	4	4	16					
Ilgalaikis turtas	BENDRA ĮGIMTA RIZIKA			1 eil.	X	0	IT – Buvimas	1 eil.	X	NETAIKOMA	
	BENDRA ĮGIMTOS RIZIKOS ĮTAKA			2 eil.	0	MAŽA		2 eil.			
	MAKSIMALI ĮGIMTA RIZIKA (5*2 eil.)			3 eil.	0			3 eil.			
	ĮGIMTOS RIZIKOS LYGIS, proc. (1 eil./3eil.*100)			4 eil.	0			4 eil.			
	BENDRA KONTROLĖS RIZIKA			5 eil.	X	0		5 eil.	X		
	BENDRA KONTROLĖS RIZIKOS ĮTAKA			6 eil.	0	MAŽA		6 eil.			
	MAKSIMALI KONTROLĖS RIZIKA (5*6 eil.)			7 eil.	0			7 eil.			
	KONTROLĖS RIZIKOS LYGIS, proc. (5 eil./7eil.*100)			8 eil.	0			8 eil.			

Ilgalaikis turts	BENDRA ĪGIMTA RIZIKA	1 eil.	X	19	IT – Vertinimas	1 eil.	X	NETAIKOMA	
	BENDRA ĪGIMTOS RIZIKOS ĪTAKA	2 eil.	9	VIDUTINĒ		2 eil.			
	MAKSIMALI ĪGIMTA RIZIKA (5*2 eil.)	3 eil.	45			3 eil.			
	ĪGIMTOS RIZIKOS LYGIS, proc. (1 eil./3eil.*100)	4 eil.	42			4 eil.			
	BENDRA KONTROLĒS RIZIKA	5 eil.	X			12	5 eil.		X
	BENDRA KONTROLĒS RIZIKOS ĪTAKA	6 eil.	4	VIDUTINĒ		6 eil.			
	MAKSIMALI KONTROLĒS RIZIKA (5*6 eil.)	7 eil.	20			7 eil.			
	KONTROLĒS RIZIKOS LYGIS, proc. (5 eil./7eil.*100)	8 eil.	60			8 eil.			
	BENDRA ĪGIMTA RIZIKA	1 eil.	X	16	AMT – Īvertinimas	1 eil.	X		NETAIKOMA
	BENDRA ĪGIMTOS RIZIKOS ĪTAKA	2 eil.	4	DIDELĒ		2 eil.			
	MAKSIMALI ĪGIMTA RIZIKA (5*2 eil.)	3 eil.	20			3 eil.			
	ĪGIMTOS RIZIKOS LYGIS, proc. (1 eil./3eil.*100)	4 eil.	80			4 eil.			
	BENDRA KONTROLĒS RIZIKA	5 eil.	X			16	5 eil.		
	BENDRA KONTROLĒS RIZIKOS ĪTAKA	6 eil.	4	DIDELĒ		6 eil.			
	MAKSIMALI KONTROLĒS RIZIKA (5*6 eil.)	7 eil.	20			7 eil.			
KONTROLĒS RIZIKOS LYGIS, proc. (5 eil./7eil.*100)	8 eil.	80	8 eil.						

Finansinių ataskaitų elemento ir/ar jo tvirtinimo pobūdis ir jam taikoma vidaus kontrolės sistema		Tvirtinimas	IR / KR	UAB „Šiluma“				UAB „Žuvila“			
Tipas	Veiksniai			Rizikos vertinimas			Pastabos	Rizikos vertinimas			Pastabos
				Tikimybė (1-5)	Įtaka (1-5)	Tikimybė * Įtaka		Tikimybė (1-5)	Įtaka (1-5)	Tikimybė * Įtaka	
Atsargos, išankstiniai apmokėjimai ir nebaigtos vykdyti sutartys	Įmonės atsargos gali būti nesunkiai realizuojamos rinkoje be įmonės žinios	B	IR	3	4	12		3	3	9	
	Atsargų inventorizacija periodiškai nėra atliekama	B	KR				Yra				Yra
	Nėra užtikrinama, kad visos sunaudotos atsargos būtų laiku nurašytos	B, V	KR				Yra				Yra
	Nėra patvirtinta atsargų inventorizacijos tvarka	B	KR				Yra				Yra
	Nesilaikoma inventorizacijos tvarkos arba ji yra netinkama	B	KR				Laikosi				Laikosi
	Inventorizacijos rezultatai neparodomi apskaitoje	I, V					Yra				Yra
	Nėra nustatyta atsakomybės dėl inventorizacijos rezultatų tvarka	I, V					Yra				Yra
	Nėra tikrinama, kad gautos atsargos atitinka padarytus užsakymus / sutartis, nėra nustatyta atsargų gavimo kontrolė	I, B	KR				Yra				Yra
	Gautos atsargos nėra atskirai registruojamos sandėlio apskaitoje	I									
	Nėra nustatyta kokie dokumentai, ataskaitos teikiamos buhalterijai apie gautas prekes ir kaip tikrinamas buhalterijai pateiktų sandėlio duomenų teisingumas	T									
	Nėra nustatyta kaip dokumentuojama ir apskaitoma pagaminta produkcija, gamybinės atliekos ar brokas	I									

Finansinių ataskaitų elemento ir/ar jo tvirtinimo pobūdis ir jam taikoma vidaus kontrolės sistema		Tvirtinimas	IR / KR	UAB „Šiluma“				UAB „Žuvila“			
Tipas	Veiksniai			Rizikos vertinimas			Pastabos	Rizikos vertinimas			Pastabos
				Tikimybė (1-5)	Įtaka (1-5)	Tikimybė * Įtaka		Tikimybė (1-5)	Įtaka (1-5)	Tikimybė * Įtaka	
Atsargos, išankstiniai apmokėjimai ir nebaigtos vykdyti sutartys	Nėra nustatyta kaip dokumentuojama ir apskaitoma pagaminta produkcija, gamybinės atliekos ar brokas	I									
	Atsargų perdavimas į kitus įmonės barus ar gražinimas į sandėlį nėra įforminamas dokumentu	I									
	Atsargų vidinis judėjimas nėra tikrinamas	I									
	Ne visuomet yra išrašomi dokumentai išsiunčiant prekę	I									
	Išsiuntimo dokumentai nėra griežtai numeruojami	I									
	Ne visi prekių išsiuntimai yra registruojami apskaitoje	I									
	Nėra nustatyti atsakingi asmenys už atsargų saugojimą, apskaitą	B	KR				Yra			Yra	
	Sudėtingas atsargų likučių įvertinimas (atsižvelgiant į įsigijimo momentą, susidėvėjusias ar nebenaudotinas atsargas)	V	IR	3	4	12		3	4	12	
	Nėra patikrinamas atsargų įvertinimo ir jo įregistravimo apskaitoje teisingumas	V	KR	4	4	16		4	4	16	
	Nėra užtikrinama, kad gautos prekės ir paslaugos, kurioms nėra sąskaitų, yra apskaitytos tam laikotarpyje, kada ūkinė operacija faktiškai įvyko (Incoterms sąlygos)	V	KR				Yra	3	3	9	
...											

Atsargos, išankstiniai apmokėjimai ir nebaigtos vykdyti sutartys	BENDRA ĮGIMTA RIZIKA	1 eil.	X	12	Atsargos – Buvimas	1 eil.	X	9	Atsargos – Buvimas	
	BENDRA ĮGIMTOS RIZIKOS ĮTAKA	2 eil.	4	VIDUTINĖ		2 eil.	3	VIDUTINĖ		
	MAKSIMALI ĮGIMTA RIZIKA (5*2 eil.)	3 eil.	20			3 eil.	15			
	ĮGIMTOS RIZIKOS LYGIS, proc. (1 eil./3eil.*100)	4 eil.	60			4 eil.	60			
	BENDRA KONTROLĖS RIZIKA	5 eil.	X			0	5 eil.			X
	BENDRA KONTROLĖS RIZIKOS ĮTAKA	6 eil.	0	MAŽA		6 eil.	0	MAŽA		
	MAKSIMALI KONTROLĖS RIZIKA (5*6 eil.)	7 eil.	0			7 eil.	0			
	KONTROLĖS RIZIKOS LYGIS, proc. (5 eil./7eil.*100)	8 eil.	0			8 eil.	0			
	BENDRA ĮGIMTA RIZIKA	1 eil.	X	12	Atsargos – Įvertinimas	1 eil.	X	12	Atsargos – Įvertinimas	
	BENDRA ĮGIMTOS RIZIKOS ĮTAKA	2 eil.	4	VIDUTINĖ		2 eil.	4	VIDUTINĖ		
	MAKSIMALI ĮGIMTA RIZIKA (5*2 eil.)	3 eil.	20			3 eil.	20			
	ĮGIMTOS RIZIKOS LYGIS, proc. (1 eil./3eil.*100)	4 eil.	60			4 eil.	60			
	BENDRA KONTROLĖS RIZIKA	5 eil.	X			16	5 eil.			X
	BENDRA KONTROLĖS RIZIKOS ĮTAKA	6 eil.	4	DIDELĖ		6 eil.	7	DIDELĖ		
	MAKSIMALI KONTROLĖS RIZIKA (5*6 eil.)	7 eil.	20			7 eil.	35			
KONTROLĖS RIZIKOS LYGIS, proc. (5 eil./7eil.*100)	8 eil.	80	8 eil.			71				

Finansinių ataskaitų elemento ir/ar jo tvirtinimo pobūdis ir jam taikoma vidaus kontrolės sistema		Tvirtinimas	IR / KR	UAB „Šiluma“				UAB „Žuvila“			
Tipas	Veiksniai			Rizikos vertinimas			Pastabos	Rizikos vertinimas			Pastabos
				Tikimybė (1-5)	Įtaka (1-5)	Tikimybė * Įtaka		Tikimybė (1-5)	Įtaka (1-5)	Tikimybė * Įtaka	
Per vienerius metus gautinos sumos	Nėra kontroliuojamos gautos sumos iš klientų (ar teisingai įregistruota pagal banko ar kitą informaciją)	I									
	Pardavimo operacijos registruojamos automatiškai	B, I	IR KR				Taip				
	Neatliekama gautinų sumų iš klientų apžvalga	B	KR				Atlieka				
	Nėra nustatyta pirkėjų skolų įvertinimo tvarka, taip pat kokios sumos laikomos abejotinomis	V	KR	4	4	16		2	3	6	
	Gautinų sumų vertė laikotarpio pab. nustatoma gana subjektyviai	V	IR	4	4	16		3	3	9	
	Gautinos sumos pagrįstos sandoriais su susijusiomis šalimis, ne rinkos kaina vykdomi pardavimai	V	IR					4	4	16	
	Nėra užtikrinama, kad gautinos sumos dėl sandorių su susijusiomis šalimis vyktų rinkos kaina	V	KR					4	4	16	
	Periodiškai nėra vykdomas pirkėjų skolų suderinimas	V, B	IR KR				Yra				Yra
	BENDRA ĮGIMTA RIZIKA			1 eil.	X	0	Pirkėjų įsisk. –Buvimas	1 eil.	X	NETAIKOMA	
	BENDRA ĮGIMTOS RIZIKOS ĮTAKA			2 eil.	0	MAŽA		2 eil.			
	MAKSIMALI ĮGIMTA RIZIKA (5*2 eil.)			3 eil.	0			3 eil.			
	ĮGIMTOS RIZIKOS LYGIS, proc. (1 eil./3eil.*100)			4 eil.	0	4 eil.					
	BENDRA KONTROLĖS RIZIKA			5 eil.	X	0		5 eil.	X		
	BENDRA KONTROLĖS RIZIKOS ĮTAKA			6 eil.	0	MAŽA		6 eil.			
MAKSIMALI KONTROLĖS RIZIKA (5*6 eil.)			7 eil.	0	7 eil.						
KONTROLĖS RIZIKOS LYGIS, proc. (5 eil./7eil.*100)			8 eil.	0	8 eil.						

Per vienerius metus gautinos sumos	BENDRA ĮGIMTA RIZIKA	1 eil.	X	16	Pirkėjų įsisk. – Įvertinimas	1 eil.	X	25	Pirkėjų įsisk. – Įvertinimas			
	BENDRA ĮGIMTOS RIZIKOS ĮTAKA	2 eil.	4	DIDELĖ		2 eil.	7	DIDELĖ				
	MAKSIMALI ĮGIMTA RIZIKA (5*2 eil.)	3 eil.	20			3 eil.	35					
	ĮGIMTOS RIZIKOS LYGIS, proc. (1 eil./3eil.*100)	4 eil.	80			4 eil.	71					
	BENDRA KONTROLĖS RIZIKA	5 eil.	X	16		5 eil.	X	22				
	BENDRA KONTROLĖS RIZIKOS ĮTAKA	6 eil.	4	DIDELĖ		6 eil.	7	DIDELĖ				
	MAKSIMALI KONTROLĖS RIZIKA (5*6 eil.)	7 eil.	20			7 eil.	35					
	KONTROLĖS RIZIKOS LYGIS, proc. (5 eil./7eil.*100)	8 eil.	80			8 eil.	62					
Finansinių ataskaitų elemento ir/ar jo tvirtinimo pobūdis ir jam taikoma vidaus kontrolės sistema												
Finansinių ataskaitų elemento ir/ar jo tvirtinimo pobūdis ir jam taikoma vidaus kontrolės sistema		Tvirtinimas	IR / KR	UAB „Šiluma“			UAB „Žuvila“					
Tipas	Veiksniai			Rizikos vertinimas			Pastabos	Rizikos vertinimas			Pastabos	
				Tikimybė (1-5)	Įtaka (1-5)	Tikimybė * Įtaka		Tikimybė (1-5)	Įtaka (1-5)	Tikimybė * Įtaka		
Pinigai ir jų ekvivalentai	Įmonėje daug laikoma pinigų kasoje	B	IR				Ne					
	Prieiga prie įmonės atsiskaitomosios sąskaitos turi keletas apskaitos darbuotojų	B	IR	3	3	9						
	Nėra nustatytos kasos darbo organizavimo taisyklės (nėra paskirti atsakingi asmenys, saugi pinigų saugojimo vieta, atsakomybė ir pan.)	B	KR				Yra					
	Asmens, atsakingo už grynų pinigų dokumentavimą, teisingą dokumentų įforminimą, veikla nėra kontroliuojama	I										
	Nėra atliekamos netikėtos pinigų kasoje inventorizacijos	B	KR				Atliekama					
	Pinigų kasoje likutis nėra tikrinamas su apskaitos duomenimis	B	KR				Yra					
	Nėra kontroliuojamos automatinio pinigų pervedimo paslaugos	B	KR	1	3	3						

Finansinių ataskaitų elemento ir/ar jo tvirtinimo pobūdis ir jam taikoma vidaus kontrolės sistema		Tvirtinimas	IR / KR	UAB „Šiluma“				UAB „Žuvila“			
Tipas	Veiksniai			Rizikos vertinimas			Pastabos	Rizikos vertinimas			Pastabos
		Tikimybė (1-5)	Įtaka (1-5)	Tikimybė * Įtaka	Tikimybė (1-5)	Įtaka (1-5)		Tikimybė * Įtaka			
Pinigai ir jų ekvivalentai	Pavedimus iš įmonės atsiskaitomosios sąskaitos gali atlikti keletas įmonės darbuotojų, kurių darbas nėra tikrinamas	B	KR	1	3	3					
	Periodiškai nėra sutikrinamas sąskaitų bankuose likutis pagal banko išrašus su apskaitiniu pinigų likučiu	B	KR				Yra				
	Nėra atskirtos įmonės kasos ir skirtingos grynų pinigų valiutos	V									
	Valiutos kurso svyravimo įtakos skaičiavimai nėra patikrinami	V									
	Valiutinių straipsnių likučiai nėra perskaičiuojami finansinių metų pabaigoje	V									
	BENDRA ĮGIMTA RIZIKA				1 eil.	X	9	Pinigai – Buvimas	1 eil.	X	NETAIKOMA
	BENDRA ĮGIMTOS RIZIKOS ĮTAKA				2 eil.	3	VIDUTINĖ		2 eil.		
	MAKSIMALI ĮGIMTA RIZIKA (5*2 eil.)				3 eil.	15			3 eil.		
	ĮGIMTOS RIZIKOS LYGIS, proc. (1 eil./3eil.*100)				4 eil.	60			4 eil.		
	BENDRA KONTROLĖS RIZIKA				5 eil.	X			6	5 eil.	
	BENDRA KONTROLĖS RIZIKOS ĮTAKA				6 eil.	6	MAŽA		6 eil.		
	MAKSIMALI KONTROLĖS RIZIKA (5*6 eil.)				7 eil.	30			7 eil.		
	KONTROLĖS RIZIKOS LYGIS, proc. (5 eil./7eil.*100)				8 eil.	20			8 eil.		

Finansinių ataskaitų elemento ir/ar jo tvirtinimo pobūdis ir jam taikoma vidaus kontrolės sistema		Tvirtinimas	IR / KR	UAB „Šiluma“				UAB „Žuvila“			
Tipas	Veiksniai			Rizikos vertinimas			Pastabos	Rizikos vertinimas			Pastabos
		Tikimybė (1-5)	Įtaka (1-5)	Tikimybė * Įtaka	Tikimybė (1-5)	Įtaka (1-5)		Tikimybė * Įtaka			
Nuosavas kapitalas, dotacijos, subsidijos	Nėra nustatyta gautų dotacijų (subsidijų) panaudojimo tvarka	V									
	Nėra vykdoma gautų dotacijų (subsidijų) apskaitos kontrolė	V									
	BENDRA ĮGIMTA RIZIKA			1 eil.	X	NETAIKOMA	1 eil.	X	NETAIKOMA		
	BENDRA ĮGIMTOS RIZIKOS ĮTAKA			2 eil.			2 eil.				
	MAKSIMALI ĮGIMTA RIZIKA (5*2 eil.)			3 eil.			3 eil.				
	ĮGIMTOS RIZIKOS LYGIS, proc. (1 eil./3eil.*100)			4 eil.			4 eil.				
	BENDRA KONTROLĖS RIZIKA			5 eil.	X		5 eil.	X			
	BENDRA KONTROLĖS RIZIKOS ĮTAKA			6 eil.			6 eil.				
	MAKSIMALI KONTROLĖS RIZIKA (5*6 eil.)			7 eil.			7 eil.				
KONTROLĖS RIZIKOS LYGIS, proc. (5 eil./7eil.*100)			8 eil.		8 eil.						
Finansinių ataskaitų elemento ir/ar jo tvirtinimo pobūdis ir jam taikoma vidaus kontrolės sistema		Tvirtinimas	IR / KR	UAB „Šiluma“				UAB „Žuvila“			
Tipas	Veiksniai			Rizikos vertinimas			Pastabos	Rizikos vertinimas			Pastabos
		Tikimybė (1-5)	Įtaka (1-5)	Tikimybė * Įtaka	Tikimybė (1-5)	Įtaka (1-5)		Tikimybė * Įtaka			
Po vienerių metų mokėtinos sumos ir ilgalaikiai	Nėra nustatyta, kokia dydžio paskolas gali gauti ir mokėti įmonės vadovas be savininkų žinios	T									
	Kai gaunamos paskolos grynais pinigais, nėra užtikrinama, kad visis reikiami dokumentai būtų laiku užpildomi ir pateikiami buhalterijai	I									

Finansinių ataskaitų elemento ir/ar jo tvirtinimo pobūdis ir jam taikoma vidaus kontrolės sistema		Tvirtinimas	IR / KR	UAB „Šiluma“				UAB „Žuvila“			
Tipas	Veiksniai			Rizikos vertinimas			Pastabos	Rizikos vertinimas			Pastabos
				Tikimybė (1-5)	Įtaka (1-5)	Tikimybė * Įtaka		Tikimybė (1-5)	Įtaka (1-5)	Tikimybė * Įtaka	
Po vienerių metų mokėtinos sumos ir ilgalaikiai įsipareigojimai	Nėra kontroliuojama, kad visos paskolos, gautos grynais pinigais, būtų užregistruotos įmonės apskaitoje	I									
	Ilgalaikėms paskoloms yra nustatytos griežtos sąlygos	V	IR	4	5	20		4	4	16	
	Ataskaitinio laikotarpio pabaigoje nėra įvertinamas ilgalaikių paskolų sąlygų vykdymas	V	KR	4	5	20		4	4	16	
	Atidėtojo mokesčio įsipareigojimo įvertinimo prielaidos yra subjektyvios ar itin paveikiamos aplinkos sąlygų	V	IR					4	3	12	
	Atidėtojo mokesčio įsipareigojimo vertinimų teisingumas nėra kontroliuojamas, nustatomas tendencingai	V	KR					4	3	12	
	BENDRA ĮGIMTA RIZIKA			1 eil.	X	20	Skolos kredito įst. – Įvertinimas	1 eil.	X	16	Skolos kredito įst. – Įvertinimas
	BENDRA ĮGIMTOS RIZIKOS ĮTAKA			2 eil.	5	DIDELĖ		2 eil.	4	DIDELĖ	
	MAKSIMALI ĮGIMTA RIZIKA (5*2 eil.)			3 eil.	25			3 eil.	20		
	ĮGIMTOS RIZIKOS LYGIS, proc. (1 eil./3eil.*100)			4 eil.	80	4 eil.		80			
	BENDRA KONTROLĖS RIZIKA			5 eil.	X	20		5 eil.	X	16	
	BENDRA KONTROLĖS RIZIKOS ĮTAKA			6 eil.	5	DIDELĖ		6 eil.	4	DIDELĖ	
	MAKSIMALI KONTROLĖS RIZIKA (5*6 eil.)			7 eil.	25			7 eil.	20		
	KONTROLĖS RIZIKOS LYGIS, proc. (5 eil./7eil.*100)			8 eil.	80			8 eil.	80		

Po vienerių metų mokėtinios sumos	BENDRA ĮGIMTA RIZIKA	1 eil.	X	NETAIKOMA	1 eil.	X	12	AMĮ – Įvertinimas			
	BENDRA ĮGIMTOS RIZIKOS ĮTAKA	2 eil.			2 eil.	3	DIDELĖ				
	MAKSIMALI ĮGIMTA RIZIKA (5*2 eil.)	3 eil.			3 eil.	15					
	ĮGIMTOS RIZIKOS LYGIS, proc. (1 eil./3eil.*100)	4 eil.			4 eil.	80					
	BENDRA KONTROLĖS RIZIKA	5 eil.	X		5 eil.	X	12				
	BENDRA KONTROLĖS RIZIKOS ĮTAKA	6 eil.			6 eil.	3	DIDELĖ				
	MAKSIMALI KONTROLĖS RIZIKA (5*6 eil.)	7 eil.			7 eil.	15					
	KONTROLĖS RIZIKOS LYGIS, proc. (5 eil./7eil.*100)	8 eil.			8 eil.	80					
Finansinių ataskaitų elemento ir/ar jo tvirtinimo pobūdis ir jam taikoma vidaus kontrolės sistema											
Finansinių ataskaitų elemento ir/ar jo tvirtinimo pobūdis ir jam taikoma vidaus kontrolės sistema		Tvirtinimas	IR / KR	UAB „Šiluma“				UAB „Žuvila“			
Tipas	Veiksniai			Rizikos vertinimas			Pastabos	Rizikos vertinimas			Pastabos
		Tikimybė (1-5)	Įtaka (1-5)	Tikimybė * Įtaka	Tikimybė (1-5)	Įtaka (1-5)		Tikimybė * Įtaka			
Per vienerius metus mokėtinios sumos ir trumpalaikiai įsipareigojimai	Nėra paskirtų asmenų vykdančių įmonės pirkimo užsakymus	B									
	Įmonė gali neparodyti visų skolų tiekėjams, nes pirkimai vykdomi užsienyje (vėluoja dokumentai, prekės)	I	IR				3	3	9	Tiekėjai	
	Užsakymų informacija nėra palyginama su pirkimų apskaitos duomenimis	I	KR				Yra			Yra	
	Pirkimų sąskaitos-faktūros nėra tvirtinamos vadovybės ar patikrinamos	I, V	KR				Yra			Yra	
	Ne visi pirkimai yra pagrindžiami dokumentais	I	KR				Ne			Ne	
	Nėra nustatyta koku periodišku pirkimo dokumentai turi būti pristatyti į buhalteriją	I	KR				Yra			Yra	

Finansinių ataskaitų elemento ir/ar jo tvirtinimo pobūdis ir jam taikoma vidaus kontrolės sistema		Tvirtinimas	IR / KR	UAB „Šiluma“				UAB „Žuvila“			
				Rizikos vertinimas			Pastabos	Rizikos vertinimas			Pastabos
Tipas	Veiksniai			Tikimybė (1-5)	Įtaka (1-5)	Tikimybė * Įtaka		Tikimybė (1-5)	Įtaka (1-5)	Tikimybė * Įtaka	
Per vienerius metus mokėtinos sumos ir trumpalaikiai įsipareigojimai	Nėra tikrinamas pirkimų sąskaitų faktūrų įregistravimas apskaitoje	I	KR				Yra				Yra
	Pirkimai yra sudėtingi, vykdomi užsienyje, taikomos įvairios Incoterms sąlygos, daromos periodinės nuolaidos	V	IR					3	3	9	Tiekėjai
	Nėra tikrinama, ar teisingai priskirtos Incoterms sąlygos	V	KR					3	3	9	Yra
	Mokėtinų sumų tiekėjams analitiniai duomenys neatitinka didžiosios knygos duomenų	I	KR								Atitinka
	Nėra tvarkoma atskira skolų tiekėjams valiuta apskaita	V	KR								Yra
	Reguliariai nėra vykdomi suderinimai su tiekėjais	B, V	KR				Yra				Yra
	Randama neatitikimų suderinimuose su tiekėjais	V	KR	1	3	3		2	3	6	
	Atostoginių kaupimai yra skaičiuojami sudėtingai, rankiniu būdu, ar įtraukiamas subjektyvumo aspektas	V	IR					3	3	9	Darbo įsipareig.
	Darbuotojai, skaičiuojantys atlyginimus, nėra nepriklausomi nuo tų, kurie priima darbuotojus ar registruoja atliktą darbą	I	KR				Yra				Yra
	Mokesčiai iš atlyginimo išskaičiuojami rankiniu būdu	I	KR				Ne				Ne
	Nėra kontroliuojamas atlyginimų priskaitymo bei mokesčių išskaičiavimo teisingumas	I, V	KR				Yra				Yra

Finansinių ataskaitų elemento ir/ar jo tvirtinimo pobūdis ir jam taikoma vidaus kontrolės sistema		Tvirtinimas	IR / KR	UAB „Šiluma“				UAB „Žuvila“			
Tipas	Veiksniai			Rizikos vertinimas			Pastabos	Rizikos vertinimas			Pastabos
		Tikimybė (1-5)	Įtaka (1-5)	Tikimybė * Įtaka	Tikimybė (1-5)	Įtaka (1-5)		Tikimybė * Įtaka			
	Atlyginimų priskaitymo bei mokėjimo dokumentai nėra patvirtinti įmonės vadovo ar kito įgalioto asmens	B	KR								
	Nėra kontroliuojamas atlyginimų mokėjimo teisingumas	I, V	KR				Yra				Yra
	Nėra tikrinamas ataskaitų pateikiamų valdžios institucijoms teisingumas su apskaitos duomenimis	I	KR				Yra				Yra
Per vienerius metus mokėtinos sumos ir trumpalaikiai įsipareigojimai	BENDRA ĮGIMTA RIZIKA			1 eil.	X	0	Skolos tiekėjams – Išsamumas	1 eil.	X	9	Skolos tiekėjams – Išsamumas
	BENDRA ĮGIMTOS RIZIKOS ĮTAKA			2 eil.	0	MAŽA		2 eil.	3	VIDUTINĖ	
	MAKSIMALI ĮGIMTA RIZIKA (5*2 eil.)			3 eil.	0			3 eil.	15		
	ĮGIMTOS RIZIKOS LYGIS, proc. (1 eil./3eil.*100)			4 eil.	0			4 eil.	60		
	BENDRA KONTROLĖS RIZIKA			5 eil.	X			3	5 eil.		
	BENDRA KONTROLĖS RIZIKOS ĮTAKA			6 eil.	3	MAŽA		6 eil.	0	MAŽA	
	MAKSIMALI KONTROLĖS RIZIKA (5*6 eil.)			7 eil.	15			7 eil.	0		
	KONTROLĖS RIZIKOS LYGIS, proc. (5 eil./7eil.*100)			8 eil.	20			8 eil.	0		
		BENDRA ĮGIMTA RIZIKA			1 eil.	X	NETAIKOMA	1 eil.	X	9	Skolos tiekėjams – Įvertinimas
		BENDRA ĮGIMTOS RIZIKOS ĮTAKA			2 eil.	0		2 eil.	3	VIDUTINĖ	
		MAKSIMALI ĮGIMTA RIZIKA (5*2 eil.)			3 eil.	0		3 eil.	15		
		ĮGIMTOS RIZIKOS LYGIS, proc. (1 eil./3eil.*100)			4 eil.	0		4 eil.	60		
		BENDRA KONTROLĖS RIZIKA			5 eil.	X		5 eil.	X		
		BENDRA KONTROLĖS RIZIKOS ĮTAKA			6 eil.	0		6 eil.	6	VIDUTINĖ	
		MAKSIMALI KONTROLĖS RIZIKA (5*6 eil.)			7 eil.	0		7 eil.	30		
	KONTROLĖS RIZIKOS LYGIS, proc. (5 eil./7eil.*100)			8 eil.	0	8 eil.		57			

Per vienerius metus mokėtinės sumos ir trumpalaikiai įsipareigojimai	BENDRA ĮGIMTA RIZIKA		1 eil.	X	0	Darbo įsipareigojimai – Išsamumas	1 eil.	X	0	Darbo įsipareigojimai – Išsamumas		
	BENDRA ĮGIMTOS RIZIKOS ĮTAKA		2 eil.	0	MAŽA		2 eil.	0	MAŽA			
	MAKSIMALI ĮGIMTA RIZIKA (5*2 eil.)		3 eil.	0			3 eil.	0				
	ĮGIMTOS RIZIKOS LYGIS, proc. (1 eil./3eil.*100)		4 eil.	0			4 eil.	0				
	BENDRA KONTROLĖS RIZIKA		5 eil.	X	0		5 eil.	X	0			
	BENDRA KONTROLĖS RIZIKOS ĮTAKA		6 eil.	0	MAŽA		6 eil.	0	MAŽA			
	MAKSIMALI KONTROLĖS RIZIKA (5*6 eil.)		7 eil.	0			7 eil.	0				
	KONTROLĖS RIZIKOS LYGIS, proc. (5 eil./7eil.*100)		8 eil.	0			8 eil.	0				
	BENDRA ĮGIMTA RIZIKA		1 eil.	X	NETAIKOMA	1 eil.	X	9	Darbo įsipareigojimai – Įvertinimas			
	BENDRA ĮGIMTOS RIZIKOS ĮTAKA		2 eil.	0		2 eil.	3	VIDUTINĖ				
	MAKSIMALI ĮGIMTA RIZIKA (5*2 eil.)		3 eil.	0		3 eil.	15					
	ĮGIMTOS RIZIKOS LYGIS, proc. (1 eil./3eil.*100)		4 eil.	0		4 eil.	60					
	BENDRA KONTROLĖS RIZIKA		5 eil.	X		5 eil.	X	0				
	BENDRA KONTROLĖS RIZIKOS ĮTAKA		6 eil.	0		6 eil.	0	MAŽA				
	MAKSIMALI KONTROLĖS RIZIKA (5*6 eil.)		7 eil.	0		7 eil.	0					
	KONTROLĖS RIZIKOS LYGIS, proc. (5 eil./7eil.*100)		8 eil.	0		8 eil.	0					
Finansinių ataskaitų elemento ir/ar jo tvirtinimo pobūdis ir jam taikoma vidaus kontrolės sistema												
Tipas		Veiksniai	Tvirtinimas	IR / KR	UAB „Šiluma“				UAB „Žuvila“			
					Rizikos vertinimas			Pastabos	Rizikos vertinimas			Pastabos
		Tikimybė (1-5)	Įtaka (1-5)	Tikimybė * Įtaka	Tikimybė (1-5)	Įtaka (1-5)	Tikimybė * Įtaka					
Pajamos ir sąnaudos	Nėra paskirta atsakingų asmenų už pardavimo sąskaitų-faktūrų išrašymą		T	KR								
	Įvairiems klientams taikoma nevienoda kainų politika		T	IR	3	4	12					

Finansinių ataskaitų elemento ir/ar jo tvirtinimo pobūdis ir jam taikoma vidaus kontrolės sistema		Tvirtinimas	IR / KR	UAB „Šiluma“				UAB „Žuvila“			
Tipas	Veiksniai			Rizikos vertinimas			Pastabos	Rizikos vertinimas			Pastabos
				Tikimybė (1-5)	Įtaka (1-5)	Tikimybė * Įtaka		Tikimybė (1-5)	Įtaka (1-5)	Tikimybė * Įtaka	
Pajamos ir sąnaudos	Vykdomi pardavimai susijusioms šalims	T	IR				Ne	4	5	20	
	Nėra kontroliuojama, kad sąskaitos būtų išrašomos pagal pirkėjų užsakymus	T	KR				Netaikoma				Yra
	Sąskaitos-faktūroms išrašyti naudojama rankinė sistema, nesusieta su apskaitos sistema	I, T	KR				Ne				Ne
	Nėra kontroliuojamas sąskaitos-faktūros išrašymo teisingumas (kiekis, kainos (įskaitant nuolaidas), galutinės sumos apskaičiavimas)	T	KR				Ne				Ne
	Išrašytos sąskaitos-faktūros nėra patvirtinamos	B									
	Neužtikrinamas visų išrašytų sąskaitų-faktūrų pristatymas į buhalteriją	I									
	Kai pardavimai vykdomi už grynus pinigus, nėra užtikrinama tinkama tvarka (atsakingi asmenys, dokumentai, savalaikis atsiskaitymas su buhalterija)	T	KR				Ne				Netaikoma
	Nėra tikrinama, ar visi iš klientų gauti pinigai yra apskaityti įmonės kasoje	I									

Finansinių ataskaitų elemento ir/ar jo tvirtinimo pobūdis ir jam taikoma vidaus kontrolės sistema		Tvirtinimas	IR / KR	UAB „Šiluma“				UAB „Žuvila“			
				Rizikos vertinimas			Pastabos	Rizikos vertinimas			Pastabos
				Tikimybė (1-5)	Įtaka (1-5)	Tikimybė * Įtaka		Tikimybė (1-5)	Įtaka (1-5)	Tikimybė * Įtaka	
Tipas	Veiksniai										
Pajamos ir sąnaudos	Prekių grąžinimai (paslaugų atsisakymai), nuolaidų suteikimai nėra tvirtinami atsakingų asmenų	T	KR				Ne				Ne
	Nėra nustatyti dokumentai, kuriais įforminamas prekių grąžinimas ar atliktų paslaugų atsisakymas	T	KR				Yra				Yra
	Nėra nustatyta nuolaidų suteikimo, pirkėjų premijavimo ir kita pirkėjų skatinimo tvarka, taip pat pretenzijų ir nuostolių dėl pretenzijų dokumentavimo ir registravimo apskaitoje tvarka	T	KR				Yra				Yra
	Nėra laiku užtikrinamas pirkėjams suteiktų nuolaidų, premijų ir kitų skatinimo priemonių registravimas apskaitoje	I									
	Apskaitoje neregistruojamas atidėjimas dėl galimų pardavimo nuostolių	I									
	Nėra tikrinama, ar visi pirkėjų patirti nuostoliai yra įregistruoti apskaitoje, ar tai atlikta teisingai	I, T	KR				Yra				Yra
	Nėra užtikrinama, kad pajamos už išsiųstas prekes (suteiktas paslaugas), kurioms finansinių metų pabaigoje nėra išrašytos sąskaitos-faktūros, būtų atspindėtos teisingame laikotarpyje	T	KR								

Finansinių ataskaitų elemento ir/ar jo tvirtinimo pobūdis ir jam taikoma vidaus kontrolės sistema		Tvirtinimas	IR / KR	UAB „Šiluma“			UAB „Žuvila“			
				Rizikos vertinimas			Pastabos	Rizikos vertinimas		
Tipas	Veiksniai			Tikimybė (1-5)	Įtaka (1-5)	Tikimybė * Įtaka		Tikimybė (1-5)	Įtaka (1-5)	Tikimybė * Įtaka
Pajamos ir sąnaudos	Sąnaudų pripažinimą lemia sudėtinga atsargų apskaita, teisingas Incoterms sąlygų interpretavimas	T	IR				3	3	9	
	Įmonė patiria daug ir įvairių, neįprastų sąnaudų	T	IR							Ne
	Nėra kontroliuojamos įmonės patiriamos sąnaudos	T	KR							Ne
	BENDRA ĮGIMTA RIZIKA			1 eil.	X	12	1 eil.	X	20	Pajamos – Tikslumas
	BENDRA ĮGIMTOS RIZIKOS ĮTAKA			2 eil.	4	VIDUTINĖ	2 eil.	5	DIDELĖ	
	MAKSIMALI ĮGIMTA RIZIKA (5*2 eil.)			3 eil.	20		3 eil.	20		
	ĮGIMTOS RIZIKOS LYGIS, proc. (1 eil./3eil.*100)			4 eil.	60		4 eil.	100		
	BENDRA KONTROLĖS RIZIKA			5 eil.	X		0	5 eil.		
	BENDRA KONTROLĖS RIZIKOS ĮTAKA			6 eil.	0	MAŽA	6 eil.	0	MAŽA	
	MAKSIMALI KONTROLĖS RIZIKA (5*6 eil.)			7 eil.	0		7 eil.	0		
	KONTROLĖS RIZIKOS LYGIS, proc. (5 eil./7eil.*100)			8 eil.	0		8 eil.	0		
	BENDRA ĮGIMTA RIZIKA			1 eil.	X	0	1 eil.	X	9	Sąnaudos – Tikslumas
	BENDRA ĮGIMTOS RIZIKOS ĮTAKA			2 eil.	0	MAŽA	2 eil.	3	VIDUTINĖ	
	MAKSIMALI ĮGIMTA RIZIKA (5*2 eil.)			3 eil.	0		3 eil.	15		
	ĮGIMTOS RIZIKOS LYGIS, proc. (1 eil./3eil.*100)			4 eil.	0		4 eil.	60		
	BENDRA KONTROLĖS RIZIKA			5 eil.	X		0	5 eil.		
	BENDRA KONTROLĖS RIZIKOS ĮTAKA			6 eil.	0	MAŽA	6 eil.	0	MAŽA	
MAKSIMALI KONTROLĖS RIZIKA (5*6 eil.)			7 eil.	0	7 eil.		0			
KONTROLĖS RIZIKOS LYGIS, proc. (5 eil./7eil.*100)			8 eil.	0	8 eil.		0			

Pajamos ir sąnaudos	BENDRA ĮGIMTA RIZIKA	1 eil.	X	NETAIKOMA	1 eil.	X	0	DU veiklos sąnaudos – Tikslumas
	BENDRA ĮGIMTOS RIZIKOS ĮTAKA	2 eil.	0		2 eil.	0	MAŽA	
	MAKSIMALI ĮGIMTA RIZIKA (5*2 eil.)	3 eil.	0		3 eil.	0		
	ĮGIMTOS RIZIKOS LYGIS, proc. (1 eil./3eil.*100)	4 eil.	0		4 eil.	0		
	BENDRA KONTROLĖS RIZIKA	5 eil.	X		5 eil.	X	0	
	BENDRA KONTROLĖS RIZIKOS ĮTAKA	6 eil.	0		6 eil.	0	MAŽA	
	MAKSIMALI KONTROLĖS RIZIKA (5*6 eil.)	7 eil.	0		7 eil.	0		
	KONTROLĖS RIZIKOS LYGIS, proc. (5 eil./7eil.*100)	8 eil.	0		8 eil.	0		

UAB „Šiluma“ vidaus kontrolės sistemos vertinimas pagal CoCo vidaus kontrolės modelio (1995) kriterijus

Kriterijus	Ar tenkinamas kriterijus?	Paaiškinimas, jei „Ne“
I grupė – Tikslų kriterijai		
I.1 Įmonės tikslai yra nustatyti ir pranešti.	Taip	
I.2. Svarbios vidaus ir išorės rizikos, su kuriomis susiduria įmonė siekdama savo tikslų, yra nustatytos ir įvertintos.	Taip	
I.3. Politikos, skirtos pasiekti įmonės tikslus ir valdyti rizikas, yra nustatytos, praneštos ir vykdomos taip, kad darbuotojai suprastų ko iš jų yra tikimasi ir kiek jiems tai darant suteikiama laisvės.	Taip	
I.4. Įmonės tikslų pasiekimo planai yra nustatyti ir pranešti.	Taip	
I.5. Tikslai ir jų pasiekimo planai taip pat apima išmatuojamus veiklos objektus ir rodiklius.	Taip	
II grupė – Atsidavimo kriterijai		
II.1 Etinės vertybės, įskaitant sąžiningumą, yra nustatytos, praneštos ir jų įmonėje yra laikomasi.	Taip	
II.2 Žmogiškųjų išteklių politika ir praktika atitinka įmonės etines vertybes ir siekiamus tikslus.	Taip	
III.3. Įgaliojimai, pareigos ir atsakomybė aiškiai apibrėžta ir atitinka įmonės tikslus, kad atitinkami asmenys galėtų priimti sprendimus ir imtis veiksmų.	Taip	
III.4. Puoselejamas pasitikėjimo klimatas, kad darbuotojai keistųsi informacija ir veiksmingai dirbtų siekdami įmonės tikslų.	Taip	
III grupė – Pajėgumo kriterijai		
III.1. Darbuotojai turi būtinas žinias, įgūdžius ir priemones, kad galėtų pasiekti įmonės tikslus.	Taip	
III. 2 Informavimo procesai remia įmonės vertybes ir tikslų pasiekiamumą.	Taip	
III.3 Pakankama ir svarbi informacija identifikuojama ir pranešama laiku tam, kad darbuotojai atliktų paskirtas pareigas.	Taip	
III.4 Suderinami skirtingų įmonės padalinių sprendimai ir veiksmai.	Taip	
III.5. Kontrolės veiksmai vykdomi kaip sudėtinė įmonės dalis, atsižvelgiant į jos tikslus, rizikas ir ryšius tarp kontrolės elementų.	Taip	
IV grupė – Stebėsenos ir mokymosi kriterijai		
IV.1 Stebima išorės ir vidaus aplinka, kad gauti informaciją apie būtinybę iš naujo įvertinti įmonės tikslus ar kontrolę.	Taip	
IV.2 Rezultatai lyginami su veiklos objektais ir rodikliais, nurodytais įmonės tiksluose ir planuose.	Taip	
IV.3 Įmonės tikslų prielaidos periodiškai peržiūrimos.	Taip	
IV.4 Informacijos poreikis ir susijusios informacinės sistemos iš naujo įvertinamos keičiantis tikslams ar nustačius informacijos pateikimo trukumus.	Taip	
IV.5 Nustatytos ir atliekamos tikrinimo procedūros, kad užtikrinti, jog atitinkami pakeitimai ar veiksmai daromi.	Taip	
IV.6. Vadovybė periodiškai įvertina įmonės kontrolės veiksmingumą ir atsiskaito už jos rezultatus.	Taip	

Išvada: UAB „Šiluma“ vidaus kontrolės sistema yra veiksminga.

UAB „Žuvila“ vidaus kontrolės sistemos vertinimas pagal CoCo vidaus kontrolės modelio (1995) kriterijus

Kriterijus	Ar tenkinamas kriterijus?	Paaiškinimas, jei „Ne“
I grupė – Tikslų kriterijai		
I.1 Įmonės tikslai yra nustatyti ir pranešti.	Taip	
I.2. Svarbios vidaus ir išorės rizikos, su kuriomis susiduria įmonė siekdama savo tikslų, yra nustatytos ir įvertintos.	Taip	
I.3. Politikos, skirtos pasiekti įmonės tikslus ir valdyti rizikas, yra nustatytos, praneštos ir vykdomos taip, kad darbuotojai suprastų ko iš jų yra tikimasi ir kiek jiems tai darant suteikiama laisvės.	Taip	
I.4. Įmonės tikslų pasiekimo planai yra nustatyti ir pranešti.	Taip	
I.5. Tikslai ir jų pasiekimo planai taip pat apima išmatuojamus veiklos objektus ir rodiklius.	Taip	
II grupė – Atsidavimo kriterijai		
II.1 Etinės vertybės, įskaitant sąžiningumą, yra nustatytos, praneštos ir jų įmonėje yra laikomasi.	Taip	
II.2 Žmogiškųjų išteklių politika ir praktika atitinka įmonės etines vertybes ir siekiamus tikslus.	Taip	
III.3. Įgaliojimai, pareigos ir atsakomybė aiškiai apibrėžta ir atitinka įmonės tikslus, kad atitinkami asmenys galėtų priimti sprendimus ir imtis veiksmų.	Taip	
III.4. Puoselėjamas pasitikėjimo klimatas, kad darbuotojai keistūsi informacija ir veiksmingai dirbtų siekdami įmonės tikslų.	Taip	
III grupė – Pajėgumo kriterijai		
III.1. Darbuotojai turi būtinas žinias, įgūdžius ir priemones, kad galėtų pasiekti įmonės tikslus.	Taip	
III. 2 Informavimo procesai remia įmonės vertybes ir tikslų pasiekiamumą.	Taip	
III.3 Pakankama ir svarbi informacija identifikuojama ir pranešama laiku tam, kad darbuotojai atliktų paskirtas pareigas.	Taip	
III.4 Suderinami skirtingų įmonės padalinių sprendimai ir veiksmai.	Taip	
III.5. Kontrolės veiksmai vykdomi kaip sudėtinė įmonės dalis, atsižvelgiant į jos tikslus, rizikas ir ryšius tarp kontrolės elementų.	Taip	
IV grupė – Stebėsenos ir mokymosi kriterijai		
IV.1 Stebima išorės ir vidaus aplinka, kad gauti informaciją apie būtinybę iš naujo įvertinti įmonės tikslus ar kontrolę.	Taip	
IV.2 Rezultatai lyginami su veiklos objektais ir rodikliais, nurodytais įmonės tiksluose ir planuose.	Taip	
IV.3 Įmonės tikslų prielaidos periodiškai peržiūrimos.	Taip	
IV.4 Informacijos poreikis ir susijusios informacinės sistemos iš naujo įvertinamos keičiantis tikslams ar nustačius informacijos pateikimo trukumus.	Taip	
IV.5 Nustatytos ir atliekamos tikrinimo procedūros, kad užtikrinti, jog atitinkami pakeitimai ar veiksmai daromi.	Taip	
IV.6. Vadovybė periodiškai įvertina įmonės kontrolės veiksmingumą ir atsiskaito už jos rezultatus.	Taip	

Išvada: UAB „Žuvila“ vidaus kontrolės sistema yra veiksminga.